

Curiosités de Capodistria Zanimivosti o Kopru

SALVATOR ŽITKO

Koper Capodistria
2025

Kazalo

Uvod	7
Agostino Carli-Rubbi in njegove <i>Curiosités de Capodistria</i>	9
Zanimivosti o Kopru	29
Viri in bibliografija	145
<i>Povzetek</i>	157
<i>Riassunto</i>	158

Uvod

Glede na dolgo in burno zgodovinsko preteklost ter dragoceno kulturno dediščino, ki se je ohranila do današnjega časa, pa tudi na sedanjo podobo Kopra, sem ga v enem od svojih spisov označil kot "mesto kontrastov, neskladij in nepremišljenih posegov, a hkrati tudi mesto, polno zgodovinskih reminiscenc, izgubljene slave in plemenite lepote". Po mnogih krajših ali daljših sestavkih, sem mu leta 2011 namenil tudi kulturno in umetnostno-zgodovinski vodič z naslovom *Koper. Mestne znamenitosti oziroma Capodistria. La città e il suo patrimonio*. Že takrat sem razmišljal, da bi prihodnjega morda zasnoval na podlagi rokopisa Agostina Carli-Rubbija z naslovom *Curiosités de Capodistria*, ki pa ga še nisem podrobneje poznal. Po skoraj desetih letih se je končno ponudila priložnost, da sem lahko ta rokopis prevedel in ga, opremljenega z opombami in komentarji, pripravil za objavo, ter opremil z uvodnim kritičnim besedilom.

V določenem smislu to besedilo predstavlja prvi poskus tovrstnega čtiva s funkcijo vodiča, ki ga je Agostino Carli-Rubbi ob zatonu Serenissime sicer namenil svojemu prijatelju, opatu Noëlu Bardu iz Savoje, za izključno osebno uporabo. Po drugi strani pa gre prav gotovo za zanimivo in poučno delo, povsem primerno tudi za današnji čas in širši krog bralcev, zlasti za tiste, ki jih zanima zgodovinski razvoj Kopra in njegova kulturna dediščina.

Tukaj ga predstavljamo predvsem strokovni javnosti ter mu s tem odmerjamo pozornost, kakršno si zasluži, bodisi zaradi preteklosti same bodisi zaradi zavesti in občutka, da s poglobljanjem v njegovo pisanje, z njegovim ovrednotenjem in kritično oceno uravnavamo tudi svoj odnos do časa in okolja, v katerem je Agostino Carli-Rubbi živel in ustvarjal.

Ne glede na različna mnenja in ocene moramo naglasiti, da je Agostino Carli-Rubbi, morda nehote, s svojim delom ustvaril nekakšen prvi inventar oziroma popis premične in nepremične kulturne dediščine in s tem izhodišče za začetek

spomeniške službe preden so s svojim strokovnim delom, nekoliko kasneje, na to področje posegli Pietro Nobile, Pietro Stancovich, Pietro Kandler in ostali, vse tja do osnovanja koprške Občinske arheološke komisije leta 1881, ki je takšne dejavnosti formalizirala na znanstveni in institucionalni osnovi.

Verjamemo, da bo z to objavo tudi ta vir postal nepogrešljivo delo za analizo dinamik ter dopolnjevanja popisa koprške in z tem istrske kulturne dediščine.

Salvator Žitko

Agostino Carli-Rubbi in njegove *Curiosités de Capodistria*

Agostino Carli-Rubbi se je rodil v Benetkah 25. junija 1748 v prvem zakonu Gian Rinalda Carlija s Paolino Rubbi, ki je po kratki bolezn umrla kmalu po Agostinovem prvem rojstnem dnevu, 12. avgusta 1749. Oropan materinske ljubezni in vzgoje je sledil očetu v Milano, ko se je ta (1752) v drugo poročil z Anno Mario Lanfranchi Chiccoli iz Pise.

V Milano se je šolal najprej v plemiškem kolegiju, ki so ga vodili barnabiti. Aprila 1756 se je Gian Rinaldo z družino preselil v Toskano, a tam ni ostal dlje kot leto dni, saj ga je smrt očeta Rinalda (aprila 1757) prisilila, da se je vrnil v Koper. Torej je leta 1757, pri svojih devetih letih, Agostino prispel v Koper z mačeho in očetom, ki pa je tam ostal le kratek čas; v naslednjih letih je dečka zaupal v vzgojo stricu Stefanu Carliju in ga vpisal v Collegio dei Nobili, ki so ga vodili scolopi.

Iz tega obdobja oziroma ob zaključku drugega letnika leta 1759 obstaja zanimiv podatek, da so morali učenci polagati izpite iz rimske zgodovine, splošne geografije, zgodovine Beneške republike in njene ureditve, arhitekture in matematike ter da je bil med tistimi, ki so izpite položili že prvega dne, tudi Agostino Carli-Rubbi¹.

Po očetovi ločitvi od Anne Marie Lanfranchi, je Agostino ostal pri očetu, ki ga je nato poslal v Collegio dei Nobili v Parmo. Novembra 1766 se je vpisal v jezuitski kolegij Theresianum na Dunaju, kjer je šolanje zaključil septembra 1768 ter se usmeril v pravne študije. Vrnil se je v Milano k očetu, ki je bil imenovan za predsednika Vrhovnega sveta za gospodarstvo (1765) in za državnega svetnika (1767)². Oče je želel, da bi postal državni uradnik oziroma sledil njegovi karieri, vendar se je Agostino temu uprl. Že dokaj zgodaj je tako pokazal svoj impulzivni in svobodnjaški značaj.

Ostal je v Milano, kjer je 1770 obiskoval predavanja znanega pravnega strokovnjaka Cesara Beccarie in se nato podal v Benetke, kjer se je spoprijateljil s sinom

¹ PUSTERLA Gedeone, *I rettori di Egida-Giustinopoli-Capo d'Istria*, Capodistria, Tipografia Cobol e Priora, 1891, str. 61.

² VOLPIS Leone, *Agostino Giovanni Carli-Rubbi*, v "Pagine Istriane", a. VII (1909), n. 8-9 (agosto-settembre), Capodistria, str. 174.

slavnega tiskarja Giambattiste Pasqualija, Gian Antonijem Pasqualijem, ter živel lahkotno in potratno življenje, kar ga je privedlo do ponovnih sporov z očetom. Leta 1777 je Agostino Carli-Rubbi z Angelom Querinijem in Gerolamom Festarijem nameraval odpotovati v Švico in nato v Pariz, vendar se je moral potovanju v francosko prestolnico odreči in se ustaliti v Ženevi, ker je zbolel. Po okrevanju se je vpisal na študij matematike in predavanja obiskoval pri uglednem matematiku Louisu Bertrandu, fiziko pa pri Georges-Louis Le Sageu.

Ženevsko okolje, ki je slovelo po svobodnjaškem duhu, je v tolikšni meri vplivalo na mladega Agostina, da se je celo odpovedal katoliški veri, kar ga je znova privedlo v hude spore z očetom oziroma do prekinitve medsebojnih odnosov, tako da mu je oče odrekel tudi finančno pomoč.

Odločen uveljaviti svoje pravice je proti očetu vložil tožbo, da bi si na ta način priboril svojo oziroma materino dediščino. Beneško sodišče je prisluhnilo njegovi tožbi in zaplenilo očetovo premoženje v Benetkah in Istri. S tem so se njuni odnosi dokončno pretrgali³.

Agostino Carli-Rubbi je v tem obdobju navezal številne stike z uglednimi osebnostmi svojega časa, z grofom Giuseppejem Goranijem in drugimi, ki jih je morda spoznal že v očetovem milanskem domovanju, in navezal stike z očetovim bratrancom iz Kopra, Girolamom Gravisijem, in koprskim škofom Bonifaciom da Pontejem. Vzpostavil je tudi stike s koprskima sindikoma Nicolòjem del Bellom in Nicolòjem Baseggiom, markizom Gianpaolom Polesinijem in uglednim beneškim geografom Adrianom Balbijem.

V letih 1783 do 1788 je živel večinoma v Benetkah, maja leta 1787 pa se je odpravil v Koper in tam vstopil v Accademio dei Risorti. Dve leti kasneje, točneje 20. maja 1789, se je tam poročil z Mario Anno Pettenello⁴. Kmalu po poroki pa sta se mladoporočenca preselila v Trst, kjer je Agostino, zlasti po rojstvu prve hčerke (1791), začel iskati primerno zaposlitev.

Leta 1793 se je obrnil na piemontsko-sardinskega kralja Vittoria Amedea III., od katerega je prejel naslov komendatorja Vojaškega reda sv. Mavricija in Lazarja, vendar se zaradi tedanjih političnih razmer ni mogel z družino preseliti v Torino, pač pa je našel začasno zaposlitev na tržaški borzi. Že ob izbruhu francoske revolucije 1789, je razsvetljencem in reformistom obrnil hrbet in zašel v reakcionarne vode.

³ NICCOLI Maria Pia, *Epistolario tra Agostino Carli-Rubbi e Giovanni Antonio Pasquali (1770-1782, 1787). Una corrispondenza d'amicizia nella seconda metà del Settecento*, v "Annales. Anali za istrske in mediteranske študije", št. 14/98, Series Historia et Sociologia, 6 (1998), Koper, str. 131.

⁴ V fondu matičnih knjig poročenih v Škofjiskem arhivu Koper ni podatkov o poroki z Mario Anno Pettenello, ki naj bi jo blagoslavljal tudi takratni koprski škof Bonifacio da Ponte.

Avstrijska zasedba Istre in njena vdanost cesarskemu dvoru, sta Agostina Carli-Rubbija torej navdajala z upanjem, da bo od avstrijskih oblasti izprosil kakšno ustrezno službeno mesto in se v ta namen odpravil na Dunaj, kjer je živel od februarja 1801 do aprila 1804⁵.

Po vrnitvi v Trst je leta 1806 razmišljal, da bi morda našel zaposlitev v Benetkah, kamor se je preselil s celotno družino ter živel v hiši v četrti San Barnaba, ki jo je podedoval po očetu.

Leta 1812 je bil imenovan za uslužbenca diplomatskega arhiva v Milanu z nalogo, da zbira dokumente, ki so pripadali milanskemu diplomatskemu arhivu, a so bili razpršeni po različnih državnih arhivih na območju Veneta. Junija istega leta je postal inšpektor v departmaju Tagliamento, meseca avgusta pa honorarni asistent Državnega arhiva v Benetkah, ne da bi dohodki zadoščali za preživljanje naraščajoče družine. Zadolžen je bil za arhiv nekdanjega Inkvizicijskega sodišča in leta 1813 pripravil poročilo o preureditvi in izločanju arhivskih dokumentov Inkvizicijskega urada ter o gradivu, ki ga je sestavljalo. Njegov finančni položaj se je še slabšal zaradi sodnih stroškov v pravadah za dediščino po stricu Stefanu Carliju, ki ga je nepričakovano razdedinil in svoje premoženje zapustil občini Poreč⁶. Agostino se je pritožil, a je Pokrajinsko sodišče v Trstu, zatem pa še Prizivno sodišče za Primorje na Reki, potrdilo stričevo odločitev in obsodilo Agostina na plačilo sodnih stroškov⁷.

Končno je bil februarja 1815 sprejet in potrjen na mesto arhivarja z zadovoljivo plačo in bil septembra istega leta z vladno uredbo imenovan za "kvazi- direktorja"⁸ Državnega arhiva v Benetkah z nalogo, da preuredi akte Beneške republike in "škartira" fond državnih inkvizitorjev. Še leta 1823 ga najdemo v vrstah zaposlenih v navedeni ustanovi, ki se je v tem času že preselila na Campo dei Frari. Agostino je opravljal nalogo "asistenta, sestavljalca in preurejevalca" dokumentov nekdanjega Inkvizicijskega urada⁹.

⁵ VOLPIS Leone, *Agostino Giovanni Carli-Rubbi*, v "Pagine Istriane", anno VII (1909), n. 12 (dicembre) Capodistria, str. 266.

⁶ IVETIC Egidio, *Stefano Carli, intellettuale di periferia. Note per una ricerca sulla nobiltà capodistriana del Settecento*, v "Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria", N.S., vol. 46 (1998), Trieste, str. 250.

⁷ VOLPIS Leone, *Agostino Giovanni Carli-Rubbi*, v "Pagine Istriane", anno VII (1909), n. 12 (dicembre), Capodistria, str. 272.

⁸ Označba, ki jo je uporabil tudi Giacomo Chiodo, ki je bil po svojem ugledu najbolj primeren, da je zasedel to mesto, zahvaljujoč se svoji usposobljenosti ter je to beneško ustanovo vodil od svojega imenovanja decembra 1815 do leta 1840 (BIASIOLO Eliana - ROSSETTO Luca, *L'Archivio di Stato di Venezia: l'istituzione e la sede*, v: R. Santoro, P. Benussi, A. Pelizza (eds.), *Farsi storia: per il bicentenario dell'Archivio di Stato di Venezia 1815 - 2015*, Venezia, Scripta Edizioni, 2015, str. 249). V policijskem poročilu z dne 3. junija 1822 je bil Chiodo opisan kot "oseba brezhibne moralne in politične držbe, ki je vedno dajala zgled poštenosti, značaja in predanosti vladi", medtem ko naj bi Carli-Rubbi "imel manj talentov, kot sam domneva, da jih ima" (POVOLO Claudio, *Il romanziere e l'archivista. Da un processo veneziano del '600 all'anonimo manoscritto dei Promessi sposi*, Sommacampagna, Cierre Edizioni, 2004, str. 107, n. 59).

⁹ CAVAZZANA ROMANELLI Francesca, *Archivistica giacobina. La municipalità veneziana e gli archivi*, v: G. De

Zadnja leta se je posvečal svojim priljubljenim zgodovinskim študijam, ki so večinoma ostale v rokopisni obliki zaradi njegove kritične narave, in so zaradi tega ostale večinoma nedokončane, ali pa zaradi pešajočega zdravja.

V tem pogledu se v veliki meri ujema s podobo, ki jo je profesor Giacomo Babuder pripisal njegovi osebnosti: "nadarjen duh in učenjak, četudi nekoliko nagnjen k čudaštvu in posebnostim, ki so ga zlahka vodile k temu, da je zapadal v ognjevito fantazijo in nemir. V svojih pismih se pokaže kot zelo izobražen in poln zanimanja za domoznanske študije, hkrati pa svojeglav in trdovraten zagovornik svojih stališč in idej, tja do trmastega vztrajanja pri zavračanju pomena in neizpodbitne vrednosti dokumentov. Pri mnenjih o vidnih osebnostih so značilne nekatere njegove nenavadne domneve, ki so mu bile pogosto pripisane zgolj iz čiste želje, da bi s njimi izstopal"¹⁰.

Prav tako Tomizza v epilogu k romanu *Beneška dedinja* v svojem značilnem literarnem slogu pravi: "Sinu Paoline Rubbi se je prilegal način življenja, kakršnemu se je, ob primernem delu, z veseljem predal v starosti, ki je bila pravo nasprotje očetovi. Če je v mladosti lenaril in razsipaval, je postal v starosti delaven in skromen, saj je pri sedeminsedemdesetih letih zaslužil svojo prvo plačo, ko je kot arhivar dobil nalogo, naj uredi arhiv beneške inkvizicije.

Tolažbo in medsebojno ljubezen je našel v družini, za katero je z občutkom, ki ni prav pogost v stoletju razuma in ki ga občutimo kot pristnega, dejal, da je "ne zasluži". Ugotovil je, da začetnice imen njenih petih članov, razporejenih po določenem vrstnem redu, začeni s Paolino, tvorijo besedo *pacem*: "mir njegove matere".

Kot predstojnik Državnega arhiva v Benetkah je zaradi zapletov pri bolezni mehurja leta 1825 umrl, star sedeminsedemdeset let, zadnji izmed Rubbijev in tudi zadnji izmed Carlijev"¹¹.

Dandanes lahko, kot nekakšno ironijo usode, dojemamo umestitev starega koprskega arhiva, ki je v povojnem času ostal na italijanskih tleh, v Državni arhiv v Benetkah, katerega prvi predstojnik bi moral postati ravno Agostino Carli-Rubbi. Nič manjša ironija ni umestitev dragocenih umetnin iz nekdanjih koprskih palač, cerkva in samostanov¹², ki jih Agostino navaja in opisuje v svojem rokopisu *Curiosités*

Rosa - F. Agostini (eds.): *Vita religiosa e cultura in Lombardia e nel Veneto nell'età napoleonica*, Roma-Bari, Laterza, 1990, str. 325-344.

¹⁰ BABUDER Giacomo, *Cenni intorno alla vita ed agli scritti del marchese Girolamo Gravisi*, v "Atti dell'i.r. Ginnasio superiore di Capodistria", a. 1868, Capodistria, str. 25.

¹¹ TOMIZZA Fulvio, *Beneška dedinja*, Trst, ZTT, 1990, str. 205.

¹² Danes je večji del tega gradiva katalogiziran in razstavljen v zbirkah Muzeja Sartorio v Trstu (prim. CASTELLANI Francesca - CASADIO Paolo (eds.), *Histria. Opere d'arte restaurate: da Paolo Veneziano a Tiepolo*, Milano, Electa, 2005; HOYER Sonja Ana (ed.), *V Italiji zadržane umetnine iz Kopra, Izole, Pirana / Le opere d'arte di Capodistria, Isola, Pirano trattenute in Italia*, Piran-Pirano, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota / Istituto per la tutela dei beni culturali della Slovenia, Unità territoriale - Ljubljana, Ministrstvo za kulturo

de Capodistria. Ta je nastal v obdobju velikih revolucionarnih dogajanj in političnih pretresov, tik pred samim zatonom Serenissime, in ga danes lahko štejem za najstarejši vodič mesta Koper.

Koper je sicer svoj prvi tiskani zgodovinski vodič dobil šele leta 1906 z delom Domenica Venturinja *Guida storica di Capodistria*, v katerem avtor v uvodu naglašja, da je na željo založnika in knjigarnarja Benedetta Lonzarja¹³, pristopil k pripravi zgodovinskega vodiča po Kopru, skromnih dimenzij in brez velikih pretenzij, da bi z njim domačinom in tujcem ponudil preprosto orodje za orientacijo po ulicah in trgih, ki so bili takrat uradno vnešeni v mestni stradarij in dodani večstoletnim kontradam¹⁴. Pri pripravi se je avtor naslonil na vrsto starejših piscev in horografov, od Paola Naldinija do Andree Tommasicha (Gedeone Pusterla)¹⁵.

Sledil je zgodovinski in kulturološki vodič Baccia Ziliotta *Capodistria*¹⁶, medtem ko je v času med obema vojnoma vodič po Kopru z naslovom *Capodistria. Guida storica ed artistica* objavil Francesco Semi¹⁷.

V povojnem času je leta 1986 nastal vodič tedanjega muzejskega kustosa za umetnostno zgodovino Janeza Mikuža¹⁸, dve leti pozneje je bil objavljen še en vodič v več jezikih, ki sta ga pripravila Salvator Žitko in Edvilijo Gardina, in končno, je bila leta 1992 izdana zajetnejša monografija *Koper* oziroma *Capodistria* pri Pokrajinskem muzeju Koper¹⁹.

Sicer se je, zlasti v zadnjih desetletjih, nabralo razmeroma veliko raznih opisov in študij posvečenih Kopru. Tu naj najprej omenimo na zajetno študijo Francesca Semija z naslovom *Capris-Iustinopolis-Capodistria*²⁰, zatem pa še delo istega avtorja *El parlar s'ceto e neto de Capodistria*²¹.

Republike Slovenije / Ministero per la cultura della Repubblica di Slovenia, 2005; ŽITKO Salvator - MADER Brigitta, *Med Benetkami in Dunajem. Kulturna dediščina kot predmet nacionalnega prestiža in istrske identitete*, Koper - Čentur, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, IRRIS, 2025).

¹³ VENTURINI Domenico, *Guida storica di Capodistria*, Capodistria, Editore B. Lonzar, Stab. Tip. Carlo Priora, 1906.

¹⁴ KRMAC Dean - PRUNK Špela - ROGOZNIČA Deborah - SACCARA Maša - ŽITKO Salvator (eds.), *Koper. Kontrade / Capodistria. Contrade*, Koper - Capodistria, Histria Editiones, 2024, str. 83-84.

¹⁵ ŽITKO Salvator, *Koprski izobraženci in njihov prispevek k delovanju Občinske arheološke komisije*, v: D. Rogoznica (ed.), *Začetki spomeniške službe v Istri / Gli inizi della tutela dei beni culturali in Istria / Počeci konzervatorske službe u Istri*, Koper - Capodistria, Histria Editiones, 2015, str. 176.

¹⁶ ZILLOTTO Baccio, *Capodistria*, Trieste, Libreria Giuseppe Mayländer, 1910.

¹⁷ SEMI Francesco, *Capodistria, Guida storica ed artistica*, Capodistria, Cartoleria Antonio Tommasi, 1930.

¹⁸ MIKUŽ Janez, *Koper - Capodistria. Con il riassunto in lingua italiana*, Maribor, Obzorja, 1987.

¹⁹ ŽITKO Salvator et al. (eds.), *Koper, Koper - Capodistria, Skupščina občine Koper, Lipa, 1992*; idem, *Capodistria*, Koper - Capodistria, Assemblea comunale di Capodistria, Lipa, 1992.

²⁰ SEMI Francesco, *Capris-Iustinopolis-Capodistria*, Trieste, LINT, 1975.

²¹ SEMI Francesco, *El parlar s'ceto e neto de Capodistria*, Venezia, Regione del Veneto, 1983.

V kasnejših letih je med pomembnejšimi publikacijami nastal zajetnejši katalog razstave z naslovom *Koper med Rimom in Benetkami / Capodistria tra Roma e Venezia*, ki sta ga pospremili izdaji *Izkopavanja na vrtu kapucinskega samostana / Gli scavi nel convento dei Cappuccini*²² in *Prispevki k zgodovini Kopra / Contributi per la storia di Capodistria*²³.

V novejšem času je Slobodan Simič Sime pripravil neke vrste fotoalbum z naslovom *Koper na robovih stoletij*²⁴, leto kasneje pa je izšla obširna toponomastična študija Laura Decarlija *caterina del buso*²⁵.

Najnovejšo, vsebinsko in slikovno zelo bogato ter pregledno izdajo je leta 2020 pripravilo Humanistično društvo Histria (Histria Editiones) z naslovom *Koper. Urbana geneza / Capodistria. Genesi urbana*, ki jo je uredila Deborah Rogoznica²⁶.

Tolikšno število publikacij nikakor ne preseneča, saj je mesto kljub skromni ozemeljski in demografski razsežnosti v svojem zgodovinskem razvoju vedno igralo nekakšno osrednjo vlogo na širšem območju severnega Jadrana oziroma istrskega polotoka, na kar skozi dolgo vladavino Beneške republike opozarja že njegovo ime Capo d'Istria in laskava vzdevka "Gentildonna dell'Istria" in "Atene dell'Istria".

Prav v poznem beneškem obdobju, torej med 17. in 18. stoletjem, se je utrdila tudi urbana podoba mesta, ki je bila kot že omenjeno, predmet temeljitih raziskav. Ta urbana konfiguracija je bila, ob siceršnjih tegobah, ki jih je prinašala otoška lega mesta, obdanega s solinami in močvirnatimi naplavinami, kljub temu izjemno slikovita in atraktivna s svojim obzidjem, obrambnimi stolpi, zvonikom oglejskega tipa, vrati Muda in Levjim gradom. O tem govorijo številna poročila tedanjih beneških podestatorov in popotnikov, oziroma je razvidna iz nekaterih ohranjenih grafičnih podob poznega 18. stoletja.

K opredelitvi urbanega in družbenega profila tistega časa sta prav gotovo prispevala tudi svetovljanski značaj višjih socialnih slojev, zlasti plemstva in izobraženstva, kakor tudi delovanje akademij in laičnega semenišča Collegia dei Nobili, ki je bilo namenjeno šolanju plemiške mladine. Ta je praviloma nadaljevala šolanje na eni bli-

---

²² CUNJA Radovan (ed.), *Koper med Rimom in Benetkami. Izkopavanja na vrtu kapucinskega samostana / Capodistria tra Roma e Venezia. Gli scavi nel convento dei Cappuccini*, Ljubljana, Pokrajinski muzej Koper, 1989.

²³ GUŠTIN Mitja (ed.), *Koper med Rimom in Benetkami. Prispevki k zgodovini Kopra / Capodistria tra Roma e Venezia. Contributi per la storia di Capodistria*, Ljubljana, Pokrajinski muzej Koper, 1989.

²⁴ SIMIČ Slobodan, *Koper na robovih stoletij*, Piran, Sijart, 2002.

²⁵ DE CARLI Lauro, *caterina del buso. Capodistria attraverso i soprannomi - necroscopia di una città*, Trieste, Italo Svevo, 2003.

²⁶ ROGOZNICA Deborah (ed.), *Koper. Urbana geneza / Capodistria. Genesi urbana*, Koper - Capodistria, Histria Editiones, 2020.

žnjih italijanskih univerz, večinoma v Padovi²⁷, a le do 1797, potem pa tudi v Grazu, na Dunaju itd. Prisotnost številnih plemiških družin, verskih redov in bratovščin je narekovala tudi gradnjo številnih palač z vrtovi in parki, samostanov ter drugih sakralnih objektov, kot tudi razmah živahnega družabnega življenja, z mestnim gledališčem, karnevalom beneškega tipa, glasbenimi nastopi, porokami in slavji. Tudi način oblačenja, vsakodnevne navade in govorica lokalnega prebivalstva kažejo na zvesto posnemanje običajev in navad v samih Benetkah.

Kulturno in duhovno ozaveščeno koprsko plemstvo je že v obdobju humanizma in renesanse, še bolj v času razsvetljenstva, postalo nosilec izmenjave idej in kulturnih snovanj ne le v Kopru, temveč v številnih mestih vzdolž zahodne istrske obale oziroma beneške Istre.

Posamezni člani bogatih koprskih rodbin so ob svojih družinskih arhivih, ki so jih praviloma hranili zaradi premoženjskih razlogov in aristokratskega izvora, začeli zbirati in prenašati iz roda v rod tudi svoje osebne zapise, dokumente in korespondenco, predvsem svoje knjižnice.

Pisni izdelki in knjige, ki so že od nekdaj posredniki vrednot, so v duhu humanističnih idealov postali nosilci teh vrednot in širših duhovnih obzorij. Člani aristokratskih družin so knjižna dela iskali in kupovali ne samo v bližnjih italijanskih središčih, ampak tudi v širšem evropskem prostoru, bodisi osebno kot tudi preko široke mreže poznanstev in korespondentov²⁸.

Za višje sloje tedanje družbe, plemstvo in duhovščino, manj pa za meščanstvo, je bila značilna izredna gibljivost po obsežnih ozemljih, ki so zajemala dobršen del srednje in zahodne Evrope, kot tudi Sredozemlja. Ravno zato so se v teh krogih ustvarile kozmopolitske razmere, v katerih poznavanje različnih kultur in jezikov - tudi orientalskih - ni bilo izjema, temveč pravilo.

Če je latinščina v tem obdobju ostajala jezik učenjakov in znanosti, so tisti, ki sta jih gnali radovednost in želja po širjenju obzorja ali zgolj potreba po manj zahtevni literaturi na različnih področjih, izbirali med svojim maternim jezikom in francoščino, ki je postajala jezik z naraščajočim ugledom zlasti v višjih socialnih slojih. Francoščina je bila seveda hkrati izraz francoske kulturne prevlade in politične moči Francije,

²⁷ O tem podrobneje v: SITRAN REA Luciana, *Studenti istriani all'Università di Padova nella prima metà del Settecento*, v: G. Piccoli (ed.), *Gli studenti istriani all'Università di Padova inquadrati nella cultura regionale dell'epoca*, v "Acta Histriae", n. V (*Prispevki z mednarodnega simpozija: Veliki reformator 18. stoletja Gian Rinaldo Carli med Istro, Benetkami in cesarstvom / Contributi dal convegno internazionale: Un grande riformatore del '700 Gian Rinaldo Carli tra l'Istria, Venezia e l'Impero*), Koper - Capodistria, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko Koper, 1997, str. 157-188.

²⁸ ROGOZNIČA Deborah, *Nastanek in razvoj mestne knjižnice v Kopru*, v: I. Marković (ed.), *Mestna knjižnica Koper. Nastanek in razvoj Mestne knjižnice v Kopru / Biblioteca civica Capodistria. Genesi e sviluppo della Biblioteca civica di Capodistria*, Koper - Capodistria, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja - Biblioteca centrale Srečko Vilhar, 2014, str. 12-13.

ki se je kazala zlasti v napoleonskem obdobju, zato seveda tudi tisti jezik, ki ga je družbena elita 18. in prve polovice 19. stoletja znala in uporabljala širom po Evropi.

To je veljalo tudi za družabno življenje koprskega plemstva, ki se je že v času šolanja v Collegiu dei Nobili učilo francoskega jezika. Kasneje si je, zlasti v svojih malih, zasebnih gledališčih in salonih, ki so si jih v svojih palačah osnovale najvidnejše koprške plemiške rodbine, nemalokrat prirejalo pesniške recitale ali kratke gledališke odlomke v francoskem jeziku. Velik izbor francoske literature lahko najdemo v knjižnicah raznih koprskih plemenitašev, kar kaže na to, koliko je produkcija francoske literature, bodisi v izvirniku ali v italijanskem prevodu, privlačila pozornost nekoliko bolj razgledanih bralcev, še posebej tistih, ki so bili v stiku s tedanjimi akademijami. Tudi knjižnica Stefana Carlija (Agostinovega strica po očetovi strani, ki je umrl v Poreču leta 1813) je odražala učen in razsvetljenski okus. Nekoliko podrobnejši pogled na kulturno okolje italijanskih dežel v 18. stoletju namreč razkriva močno nagnjenost do francoske literature oziroma francoske kulture na splošno. Iz francoščine so bila prevedena mnoga dela, tudi francoski prevodi iz drugih jezikov že na voljo v Franciji in pri prevajanju slednjih se pogosto ni preverjalo izvirnega besedila²⁹.

V tem kontekstu torej ne preseneča nagnjenost Agostina Carli-Rubbija do francoskega jezika, ki se kaže v nekaterih spisih, napisanih v francoskem jeziku. Njegova knjižna zapuščina je pa bila mnogo skromnejša od očetove. Zapustil je le nekaj neobjavljenih rokopisov in bogato korespondenco, ki vendarle kaže na njegovo erudicijo in kritični duh, saj je bil v stikih z mnogimi učenjaki in izobraženci svojega časa³⁰. Ob rokopisnem gradivu v francoskem in italijanskem jeziku je v njegovi zapuščini enajst razprav o različnih gospodarskih, trgovskih, političnih, genealoških in heraldičnih temah. V knjižnici njegovega znanca in sodobnika, grofa Francesca Grisonija v Kopru³¹, se nahaja zgolj eno samo njegovo tiskano delo z naslovom *Dissertazione sopra il corpo di San Marco Evangelista riposto nella R. Patriarcale Basilica di S. Marco* (Benetke, 1811), ki ga je posvetil "svojemu stricu Gianstefanu Carliju"³².

²⁹ Agostinov oče, Gian Rinaldo Carli, je v razpravi *Intorno la difficoltà di ben tradurre*, ki potrjuje njegovo široko poznavanje področja prevajalstva v 18. stoletju, opisal težave, ki nastajajo pri prevajanju, predvsem razlike in specifičnosti posameznih jezikov ter vpliv le-teh na proces prevajanja. O tem podrobneje CERKVENIK Mojca, *Intorno la difficoltà di ben tradurre (1743): Gian Rinaldo Carli e la traduzione*, v "Annales. Anali za istrske in mediteranske študije", Series Historia et Sociologia", l. 32 (2022), št. 3, Koper, str. 321-332.

³⁰ Korespondenca je danes razpršena po več arhivih. Deloma se hrani v Državnem arhivu v Benetkah (stari koprski arhiv), nekaj pa v Državnem arhivu v Pazinu (fond Carli).

³¹ O Grisonijevi knjižnici podrobneje v: ŽITKO Salvator - MIŠKOVIČ Veselin, *Knjižnica grofa Francesca Grisonija med razsvetljenstvom in risorgimentom / La Biblioteca del Conte Francesco Grisoni tra Illuminismo e Risorgimento*, Koper - Capodistria, Comunità degli Italiani "Santorio Santorio", Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper, 2018.

³² ZILLOTTO Baccio, *Del conte Stefano Carli e anche di Carlo Goldoni*, v "Archeografo Triestino", s. IV, vol. XIV-XV

Rokopis Agostina Carli-Rubbija, napisan v francoskem jeziku in naslovljen *Curiosités de Capodistria*, ima posebej razgibano in zapleteno zgodovino. Avtor ga je pripravil za svojega savojskega prijatelja, opata Barda, ki bi ga moral po koncu svojega bivanja v Kopru vrniti. Ni znano, ali je opat besedilo dejansko vrnil ali pa je Carli-Rubbi izdelal dvojniki rokopiesa. Zanesljivo pa je, da se je leta 1877 rokopis nahajal v družinskem arhivu v Benetkah, kjer sta zanj skrbela Agostinova vnukinja Marianna de Fecondo³³ in njen mož Giuseppe Ronzoni.

Tistega leta je Tomaso Luciani, ki ga je Občina Koper pooblastila za pridobitev rokopiesov Gian Rinalda Carlija in Agostina Carli-Rubbija, ki se jih je zakonski par de Fecondo-Ronzoni odločil podariti Občini³⁴, delo ocenil kot izjemno zanimivo in dal izdelati njegov prepis³⁵. Ta prepis je dejansko prispel v Koper (že leta 1879 in je bil vpisan "pod številko 279 v Protokolu predloženih spisov Občine Koper")³⁶, saj je bil ob Lucianijevem obisku zakoncev, ki sta se medtem preselila v Bergamo, maja 1878 izvirnik Carli-Rubbija že izgubljen³⁷, vendar pa se je tudi kopija, ki jo je naročil Luciani, po prihodu v Koper kasneje izgubila. Znano je, da jo je leta 1888 uporabljal Anteo Gravisi pri pripravi druge izdaje dela *Biografia degli uomini illustri dell'Istria Pietra Stancovicha*³⁸. Naslednja omemba rokopiesa sega v leto 1910, ko je Leone Volpis opozoril na njegovo dokončno izginotje³⁹. Danes

---

(1948), Trieste; CELLA Sergio, *Stefano Carli*, v: *Dizionario biografico degli italiani*, vol. 20, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana, 1977, str. 175-176; IVETIC Egidio, *Stefano Carli* cit., str. 215-250.

³³ Marianna de Fecondo je bila edina Cecilijina hči, najmlajše hčerke Agostina.

³⁴ KNEZ Kristjan, *Il Municipio di Capodistria, Tomaso Luciani e l'acquisizione dei manoscritti Carli presso la famiglia De Fecondo Ronzoni di Bergamo*, v "Atti del Centro di ricerche storiche", vol. 48 (2018), Trieste - Rovigno, str. 250.

³⁵ Pismo Lucianija Madonizzi 6. junija 1878 (KNEZ Kristjan, *Il Municipio di Capodistria* cit., str. 256).

³⁶ PAK, Občina Koper, šk. 161 (1879), n. 315 (spisu je združena št. 279). Občina Koper je zadolžila Lucianija z dopisoma z dne 25. novembra in 15. decembra 1877, da se zavzame za rokopiese in ostalo gradivo iz zapuščine Gian Rinalda Carlija in Agostina Carli-Rubbija, za katerega se je dedinja Marianna Ronzoni odločila, da ga bo poklonila Občini Koper. Kot rečeno, se je Luciani podal v Bergamo maja naslednjega leta z namenom, da bi izvršil to predajo ter na občino ob koncu istega leta 1878 poslal obračun stroškov. Dne 5. februarja 1879 je podestat odredil, da se opravi izplačilo: 25 lir za transkripcijo rokopiesa *Curiosités de Capodistria* in 114, 15 lir za transport vsega ostalega gradiva iz Bergama v Benetke.

O tem Luciani tako poroča:

Spoštovana Občina,

V odgovor na cenjeno neuradno sporočilo z dne 5. tekočega meseca št. 279, potrjujem prejem 25 italijanskih lir kot polno poravnavo za izdelavo kopije rokopiesa pokojnega grofa Agostina Carlija z naslovom – *Curiosités de Capodistria pour mon ami Mr. L'Abbé Bard*, posebna vrsta umetnostno-zgodovinskega vodiča navedenega mesta – kopija, ki sem jo izdelal po naročilu spoštovane Občine, na katero se častitljivo obračam.

Benetke, 12. Februarja 1879.

³⁷ Pismo Lucianija Madonizzi 6. junija 1878. (KNEZ Kristjan, *Il Municipio di Capodistria* cit., str. 256). Do kraja tega rokopiesa očitno ni moglo priti v obdobju, ki ga navaja Ronzoni, saj ga je Luciani avgusta 1877 še vedno uspel pregledati v Benetkah.

³⁸ STANCOVICH Pietro, *Biografia degli uomini distinti dell'Istria*², Capodistria, Priora, 1888, str. 255, n. 3.

³⁹ VOLPIS Leone, *Agostino Giovanni Carli Rubbi*, v "Pagine Istriane", a. VIII (1910), n. 4-5 (aprile-maggio), Capodistria, str. 86. Po besedah pisca je enaka usoda doletela tudi rokopies: "Monumenti raccolti sulla storia civile ed ecclesiastica di Capodistria" (ivi, str. 86-87).

je znana kopija dela, ki jo je izdelal Benedetto Lonza⁴⁰ in jo je mogoče datirati v obdobje med letoma 1934 in 1940 (najverjetneje na podlagi Lucianijeve kopije). To domnevo potrjuje tudi zvezek, v katerega je prepisal *Curiosités de Capodistria* in v katerem se nahaja tudi drugi rokopis, ki ga je Agostino Carli-Rubbi uredil leta 1819. *Curiosités* je prepisal kot prve in so razvrščene na liste, oštevilčene od 1 do 86, spredaj in zadaj, medtem ko je tekst iz leta 1819 razvrščen na petih listih, ki niso oštevilčeni. Ob zaključku le-tega najdemo Lonzejevo opombo, napisano s svinčnikom z dne 19. julija 1940⁴¹. Po vsej verjetnosti je šele leta 1939, ko je Benedetto Lonza prevzel funkcijo direktorja Mestne knjižnice v Kopru⁴², izvedel o obstoju rokopisa *Curiosités*, ki je s tem prišel v njegove roke po vsej verjetnosti na osnovi nekega lokalnega vira. Na osnovi rokopisa Benedetta Lonze je leta 1963 Aldo Cherini pripravil tipkopis⁴³, ki se prav tako kot prvi hrani v fondu Lonza v Državnemu arhivu v Trstu⁴⁴.

Agostino Carli-Rubbi je delo *Curiosités de Capodistria* napisal za svojega prijatelja, opata Noëla Barda, kar je že označeno na sami prvi strani "pour mon ami M.r l'abbé Bard", in ga je opisal kot "učenega moža, polnega družbenih, trdnih in cenjenih vrlin, sicer pa dobro znanega, saj poznam njegove zveze v Savoiji in se spominjam, da sem o njem prebral kaj dobrega, tudi v tisku"⁴⁵.

---

⁴⁰ Benedetto Lonza (1904-1971), arheolog in zgodovinar. Licej je obiskoval in zaključil v rojstnem Kopru, diplomiral pa s področja pedagogike v Torinu. Od leta 1935 je v Kopru na gimnaziji poučeval zgodovino in filozofijo ter istočasno opravljal delo kustosa v tedanjem Mestnem muzeju za zgodovino in umetnost ter ravnatelja Mestne knjižnice v letih 1939-1952. Po tem letu je zapustil Koper in svoje delo nadaljeval v Trstu, kjer je od leta 1963 deloval na področju varstva kulturne dediščine. Leta 1970 je osnoval *Società per la Preistoria e Protostoria della Regione Friuli-Venezia Giulia*. Bil je zavzet in skrben preučevalec domoznanstva in raziskovalec s področja arheologije. Zapustil je večje število neobjavljenih spisov, med katerimi so nekateri objavljeni kasneje, kot npr. *Appunti sui castellieri dell'Istria e della provincia di Trieste* (1977); *La ceramica del castelliere degli Elleri* (1981), itd. (DECARLI Lauro, Lonza, Benedetto, v: M. Bertoša - R. Matijašič (eds.), *Istarska enciklopedija*, Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005, str. 449).

⁴¹ "To besedilo je bilo napisano na podlagi izvoda, ki se nahaja v škatli št. 60 dodatka k arhivu, in je označeno s črko S. Napisal ga je Carli lastnoročno" (AST, Archivio Lonza, šk. 14, f. 182, quaderno s.n.t.).

⁴² AST, Archivio Lonza, šk. 23, f. 370. Dokument, ki ga je 28. julija 1939 podpisal prefekturni komisar Občine Koper, z zadevo: "Začasno upravljanje Mestne knjižnice. Komisar prosi Lonzo, naj nadomesti Francesca Majerja, ki je hudo bolan".

⁴³ CHERINI Aldo, *Agostino Carli-Rubbi: Curiosités de Capodistria* cit., str. [68].

⁴⁴ Arhiv Lonza (1915-1980) je Državni arhiv v Trstu pridobil na osnovi večkratnih donacij družine Lonza, gradivo pa je vanj prihajalo postopoma v obdobju od leta 1972 do 1987 (CANNARELLA Cinzia, *L'archivio di Benedetto Lonza*, v "Atti della Società per la preistoria e protostoria della regione Friuli-Venezia Giulia", vol. VII (1992), Trieste, vol. VII, 1992, str. 227-230; idem, *Archivio Lonza, 1915-1980 (con documenti dal 1366)*, inventario, n. 95, Trieste, Archivio di Stato di Trieste, 1994, ms. [str. 3, 25].

⁴⁵ VENTURINI Domenico, *Dall'epistolario inedito di Agostino Carli-Rubbi*, v: *Miscellanea di Studi in onore di Attilio Hortis*, Trieste, Caprin, 1910, str. 840.

Skromni podatki o opatu Noëlu Bardu⁴⁶ povedo, da je bil savojskega rodu, doma iz Morillona⁴⁷, v Faucignyju posvečen v duhovnika 1768 in umrl v Bonneville leta 1824. V Kopru se je za krajši čas ustalil na povabilo grofa Francesca Grisonija, ki se je zaradi svoje globoke vernosti rad obdajal z duhovniki ter se je tako že leta 1793, po vrnitvi s študija v Sieni in Torinu, ob povratku v Koper pridružil Bardu. Na njihovi družinski posesti v Dajli naj bi Bard vsaj do avgusta 1795, kot izhaja iz poročila tedanjega koprškega podestata Michiela Minotta, opravljal funkcijo kanonika⁴⁸, in verjetno tudi funkcijo učitelja francoskega jezika.

Rokopis Carli-Rubbija, ki je torej nastal kot osebni vodič za Barda, nudi tudi dragoceno pričevanje o njegovem odnosu s svojim mestom in prijateljem. Ob tem je zanimivo zlasti njegovo osebno pričevanje v zaključnem delu rokopisa, kjer med drugim, v zaupnem tonu prijatelju Bardu, pravi:

“Te Cavresanerie sem pričel snovati ne zaradi osebne zabave, temveč za oddih, in če bi vedel, da bodo postale tako dolge, se jih ne bi lotil. Sedaj, ko je delo končano, ugotavljam, da sem v njem zbral vrsto raznih podatkov o mestu, ki se ne smejo izgubiti in vas prosim, da mi jih vrnete ob vašem odhodu. Obljubim vam, da se ne bom nikoli trudil izpopolnjevati, urejati in popravljati tega spisa, ker me je preveč dolgočasil, da bi se vrnil nanj in spet zapravljal svoj čas, brez koristi za javnost ali za vas; vi imate šestkrat več časa, kot ga potrebujete med svojim bivanjem, ki se bo, upam, podaljšalo, da bi lahko ostali še nekaj časa v naši bližini”.

Določeno mnenje o rokopisu Agostina Carli-Rubbija je izrazil že Tomaso Luciani, čeprav ta pravi, da ga je pregledal le na hitro ob pregledovanju Carlijeve zapuščine, ki jo je hranila družina de Fecondo-Ronzoni iz Bergama⁴⁹. V svojem

---

⁴⁶ Priimek Bard je bil včasih prebran in prenesen na napačen način, celo za časa njegovega življenja, kasneje celo popačen. Tako je koprski podestat v dopisu z dne 14. avgusta 1795 pisal o “nekem Noëlu Buatu”. (PAOLETIC Marina, *La villa dei Grisoni a Daila e un progetto irrealizzato di Gabriel Le Terrier de Manetot*, tesi di laurea specialistica, Università degli Studi di Udine, a.a. 2010-2011, str. 25, n. 138 e 139, str. 69, Documento n. 28). Sam Tomaso Luciani ga je v pismu, ki je bilo poslano županu Madonizzi avgusta 1877, kljub temu, da je prepoznal njegovo pravo ime, imenoval “Bord” ali “Bond” (LUCIANI Tomaso, *Notizie e Documenti per la conoscenza delle cose istriane*, v “La Provincia dell’Istria”, a. XI, n. 17 (1. 9. 1877), Capodistria, str. 134). Nazadnje Aldo Cherini v prepisu rokopisa dobesedno prepíše ime, ki ga je uporabil Lonza: “Borrd” (CHERINI Aldo, *Agostino Carli-Rubbi: Curiosités de Capodistria* cit., str. [3 (naslovnica), 4]).

⁴⁷ Krstna knjiga v župniji Morillon (Gornja Savoja, Francija) (1727-1793). Krščenje z dne 10. novembra 1743. Noël je bil sin Jacquesa Barda in Jeanne Deneriaz. Knjiga je dostopna na: EDEPOT 190 GG 8 - 1727-1793. - 1727-1793 Archives Départementales de la Haute-Savoie - Archives départementales de Haute-Savoie.

⁴⁸ Informacije, ki se nanašajo na osebnost kanonika N. Barda, so dostopne le posredno s pomočjo transkripcije izvirnega dokumenta, ki ga hranijo v Državnem arhivu v Benetkah, Inquisitori di Stato. Dispacci rettori di Capodistria; citira ga Oscar de Incontrera v ADTs, fond Incontrera 1/1 A 16, št. 28.

(PAOLETIC Marina, *La villa dei Grisoni a Daila* cit., str. 25, nota 141).

⁴⁹ KNEZ Kristjan, *Il Municipio di Capodistria* cit. str. 239-264.

poročilu med drugim pravi: "...nisem mogel spregledati rokopisa, napisanega v francoščini z naslovom *Curiosités de Capodistria pour mon ami m.r. abbé Bard*"⁵⁰. Obenem dodaja: "Menim, da je opat Bard želel ob svojem potovanju popeljati s seboj v Koper tudi svojega učenca in zato je zanj Agostino Carli-Rubbi - na zahtevo - pripravil neke vrste umetnostno-zgodovinski vodič, ki je razdeljen na naslednja poglavja:

- Starožitnosti, slikarska in kiparska dela, dragocene starine vseh vrst po cerkvah, samostanih in drugih javnih zgradbah, kakor tudi privatnih palačah.
- Škofje, ki so izhajali iz domače duhovščine.
- Literati in njihova dela - Akademije.
- Politična zgodovina.
- Posvetne oblasti.
- Plemiške in najodličnejše družine"⁵¹.

Luciani ugotavlja, da rokopis Agostina Carli-Rubbija morda ne vsebuje kakšnih velikih novosti za vse tiste, ki poznajo staro koprsko zgodovino oziroma njegovo kulturno dediščino, vendar bi bilo vsekakor koristno, da bi lahko z njegovim rokopisnim gradivom ustvarili primerjavo med ne tako oddaljeno preteklostjo in današnjim časom ter ohranili podatke o številnih umetniških predmetih in starožitnostih, ki morda ne obstajajo več.

Rokopis Carli-Rubbija [Lucianijeva kopija] je kot prvi pregledoval in citiral že omenjeni Anteo Gravisi. V redakciji druge izdaje dela *Biografia degli uomini distinti dell'Istria* Pietra Stancovicha, ki je izšla v Kopru leta 1888, ga je uporabil v opombi, ki se nanaša na Prospera Petronia (str. 255), Leandra Zarotta (str. 431), družino Belgramoni (str. 393), včasih tudi s transkripcijo določenih odlomkov v rokopisu⁵². V nadaljevanju ne Domenico Venturini, ki je obdeloval zbirko pisem Agostina Carli-Rubbija⁵³, (in predvsem) ne Benedetto Lonza, avtor transkripcije rokopisa, nista uporabila podatkov, ki so izvirali iz njega. Prvi, ki se jih je poslužil je bil Aldo Cherini v času, ko je pripravljal nekaj člankov o koprskih historičnih družinah, ki jih je objavil leta 1972.

V vsakem primeru preseneča, da se niti sam Luciani niti drugi raziskovalci koprške zgodovine, kot sta Gedeone Pusterla in Baccio Ziliotto, v novejšem času pa niti sam Cherini, niso lotili prevoda tega dela. Taka praznina se zdi toliko bolj

---

⁵⁰ LUCIANI Tomaso, *Notizie e Documenti* cit., str. 134.

⁵¹ Ibidem.

⁵² STANCOVICH Pietro, *Biografia degli uomini distinti dell'Istria* cit. Stancovich (1771-1852), med drugim ni gojil kakega velikega spoštovanja do skorajda sodobnika Agostina Carli-Rubbija, na katerega se je obrnil, a brez uspeha, da bi mu posredoval nekatere koristne podatke pri pripravi svojega biografskega dela (cfr. *ivi*, str. 197).

⁵³ VENTURINI Domenico, *Dall'epistolario inedito* cit., str. 831.

pomenljiva, če jo vidimo v kontekstu raziskav o Gian Rinaldu Carliju po donaciji njegove dragocene zapuščine koprski občini⁵⁴.

V predstavitvi vrste koprskih plemiških rodbin, ki zaključujejo rokopis Agostina Carli-Rubbija, je potrebno biti pozoren zlasti na oris družine Carli oziroma njegovih prednikov. Iz tega je možno po eni strani izluščiti njegov kritičen pogled na predhodnike svojega rodu in po drugi strani njegovo prizadevanje, da bi ponovno pridobil, po požaru, ki je leta 1721 zajel in uničil družinski arhiv Carlijev ter s tem domala izbrisal njihovo slavno preteklost, plemiške naslove in zasluge, njegov trud, da bi z brskanjem po arhivih našel zgolj notico, da starejše generacije njegove rodbine niso imele več nobene prave vezi z naslednjo generacijo, vedno pa je v preteklih stoletjih opravljala visoke funkcije v mestni upravi.

S trudom, ki ga je vložil v svoj rokopis, je Agostino Carli-Rubbi, zlasti na podlagi Petronijevih navedb, na določen način, kot pravi sam, obnovil to, kar je uničil požar ("Petronio vait tiré de ma famille les notions sur ceci et j'ai réparé en partie le qu'à fait l'incendie à ma famille").

Morda lahko v teh vrsticah najdemo enega od razlogov, da se je lotil svojega dela, ki pa ga je postavil v širši kontekst.

Francoska revolucija je tudi sicer tedanje koprsko plemstvo, ki se je srečevalo v Accademii dei Risorti, postavljala pod močno preizkušnjo glede njenih idejnih in družbeno-socialnih opredelitev. V krogu koprskih akademikov oziroma najvidnejših predstavnikov lokalne aristokracije, je bilo zaznati precej trd konservativizem, ki je zavračal vsakršne novosti, povezane z razsvetljskimi idejami, da ne govorimo o treh temeljnih geslih in ciljih francoske revolucije: *égalité, fraternité, liberté*.

Koprski akademiki so želeli za vsako ceno obdržati organizem, ki je temeljil na tradiciji in načelih fevdalne družbe. Gian Rinaldo Carli je že pred francosko revolucijo obsojal vse, kar se je dogajalo v Franciji, skupaj z razsvetljskimi idejami in ideologiji, kakršen je bil npr. Jean Jacques Rousseau⁵⁵. Za Carlije so bila francoska dogajanja nekakšna apokalipsa, ki so jo tedaj doživljali določeni beneški plemiški krogi in v njih zaznavali nekaj izjemno hudega in dramatičnega⁵⁶. Je pa možno iz korespondence med Gian Rinaldom in mlajšim bratom Stefanom Carlijem izlušči-

⁵⁴ Carlijevo dediščino je hranila Marianne de Fecondo, hčerka najmlajše Agostinove hčerke Cecilije, torej njegova vnukinja, poročena z dr. Giuseppejem Ronzonijem, sodnikom prvega sodnega okraja v Bergamu. Ob njuni selitvi iz Benetk avgusta leta 1877, je imel Tomaso Luciani priložnost, da si je na hitro ogledal celotno Carlijevo zapuščino (LUCIANI Tomaso, *Notizie e Documenti* cit., str. 134; BONIN Zdenka - ROGOZNICA Deborah, *Koprška pisna dediščina. Od hrambe javnih dokumentov do ureditve zgodovinskega arhiva*, Koper, Pokrajinski arhiv Koper, 2010, str. 94-95).

⁵⁵ DE STEFANO Francesco, *Appunti sul pensiero politico di G. R. Carli*, v "Archeografo Triestino", s. IV, vol. VII (1944), Trieste, str. 120-148.

⁵⁶ IVETIC Egidio, *Stefano Carli* cit., str. 215-250.

ti marsikaj tistega, kar kaže na njuno dokaj različno gledanje na takratne prelomne dogodke, kakor tudi na njun odnos do vodilnih razsvetljencev in kulturnih tokov tistega časa.

Stefano Carli je bil pač značilen predstavnik svojega časa, na eni strani aristokrat, zagovornik razsvetljenskih idej, ki so demonizirale staro vladarjevo oblast in privedle do posodabljanja in reformiranja struktur absolutne monarhije, po drugi strani pa vse bolj ogorčen nasprotnik družbenih krivic in vse bolj privržen idejam Jean Jacquesa Rousseauja⁵⁷.

V tem času se je, 22. februarja 1795, izteklo življenje Gian Rinalda Carlia. Medtem se je počasi iztekalo tudi življenje Beneške republike. Dogodki, ki so se zvrstili ob njenem padcu oziroma ob uporabi koprskega meščanstva 5. in 6. junija 1797, so bili tako bolj ali manj odraz nakopičenih nasprotij in sovraštva do plemiške oligarhije, ki se je do zadnjega oklepala svojih privilegijev in pozdravila predčasno avstrijsko zasedbo nekdanje beneške Istre.

Je pa ravno v teh dogodkih eno ključnih vlog odigral Agostino Carli-Rubbi in ob tej priložnosti pokazal svojo že dokaj trdo konservativno naravo in ideološko usmerjenost, ki pa se je kasneje zgolj pragmatično prilagajala trenutnim političnim razmeram in vsakokratnim oblastnikom. Če se najprej pomudimo pri dogodkih 5. in 6. junija 1797, je zlasti očitna tvegana pobuda Carli-Rubbija, naj se beneška Istra v trenutni negotovosti "spontano" preda avstrijskemu cesarju Francu II., ogrskemu kralju, kar naj bi bil edini način, da se provinca reši pred morebitno francosko zasedbo.

Ideje in sugestije mladega Agostina med koprskimi plemenitaši niso naletele na ugoden odziv. Agostino Carli-Rubbi je že v pismu Girolamu Gravisiju 21. maja 1797 izrazil nasprotovanje temu, da Istra ostane zvesta Benetkam oziroma novi demokratični oblasti, ki je v njej zavladata⁵⁸.

Spletke, ki jih je tkalo koprsko plemstvo, zlasti Agostino Carli-Rubbi, niso mogle ostati dolgo skrite, tako da se je novica o poskusu avstrofilske plemiške zarote hitro razširila po istrskih obalnih mestih.

Pri tem je dokaj pomenljivo, da izbruh nemirov v istrskih mestih, najprej v Izoli, zatem pa še v Kopru in drugih mestih, sovpada z razglasitvijo demokratičnega preustroja Beneške republike 4. junija 1797.

Ljudske vstaje in neredi so aristokratske kroge po istrskih mestih globoko pretresli, saj so imeli spričo krvavih obračunavanj pred očmi grozečo prisposodbo francoske revolucije, zato je v strahu pred novimi nemiri zapuščalo domove in se zatekalo v Trst. Po drugi strani so upori popularov, obračunavanja s plemstvom in demokra-

⁵⁷ Ivi, str. 222.

⁵⁸ KNEZ Kristjan, *La municipalità provvisoria di Venezia e l'Adriatico orientale*, v: C. Brenko et al. (eds.), *Gli ultimi giorni della Serenissima in Istria* cit., str. 84.

tiziranje mestnih oblastnih organov pospešili avstrijsko zasedbo Istre (10. in 11. junija 1797). Pobudo za avstrijsko intervencijo je med drugim dalo tudi koprsko plemstvo na čelu z Agostinom Carli-Rubbijem, saj je avstrijska zasedba zagotavljala vzpostavitev reda in ohranitev stanovskih pravic in privilegijev. To je bilo toliko bolj pomembno v trenutku, ko so se tako v posameznih mestih in na istrskem podeželju ob nemirih in revolucionarnih akcijah že nakazovale zahteve po zrušitvi obstoječega sistema oziroma vladajočega plemiškega sloja.

Carli-Rubbijeve spletke, kakor tudi ostalih plemenitašev, niso povsem ušle budnim očem mestnega prebivalstva, ki je bilo že tako ali tako vznemirjeno. Na večer 5. junija je ob novicah o nemirih v Izoli, kjer so ubili podestata Nicolòja Pizzamana, v Kopru izbruhnila silovita vstaja. Uporniki so v naskoku zavzeli bivališče grofa Stefana Carlija, prepričani, da je na svojem domu skrival avstrijski cesarski grb, ki naj bi ga mu prinesel nečak Agostino. Ker ga niso našli, so se maščevali tako, da so grofa okradli in se znesli nad njim.

Stefano Carli je oblastem prijavil nasilno dejanje in zahteval poravnavo in odškodnino. V isti noči so napadli tudi druge plemiče. Da bi vzpostavili red, sta oba sindika in škof plemiče poklicali v stolnico in jih spodbudili, da prisežejo zvestobo Benetkam: obred pomiritve, ki so ga zapečatili s poljubom miru med aristokrati in meščani. Vendar je ta pomiritev hitro minila: tri dni pozneje je avstrijska vojska mesto zasedla brez odpora⁵⁹.

Transformacija družbene elite v Kopru in drugih istrskih mestih je, po padcu Beneške republike po nekaj stoletjih njene hegemonije, začela kazati vse znake postopne slabitve mestnega patriciata. Ta je svoj nekdanji ekonomski in politični vpliv ter privilegirani položaj začel postopno izgubljati že v prvem avstrijskem obdobju (1797-1805), dodobra pa v času francoske oblasti (1806-1813), ko je Istra prišla najprej v sklop Italijanskega kraljestva, nato pa Ilirskih provinc.

Francija je, četudi pod Napoleonom znova postala monarhija, vendarle predstavljala revolucionarni koncept osebne svobode in družbene enakosti; Avstrija pa je ostala klasična personifikacija konservativnega principa in fevdalnega sistema in to pojasnjuje mnoga nagnjenja in opredelitve tedanjih aristokratskih krogov, zlasti pa izobraženstva.

Med tistimi, ki so se povsem pridružili novemu francoskemu cesarstvu in se uvrstili med istrsko aristokracijo, ki se je spreobrnila v liberalno smer, hkrati pa ni več skrivala svojih protiaustrijskih čustev, je bil tudi Agostino Carli-Rubbi, ki je Na-

---

⁵⁹ NICCOLI Maria Pia, *Epistolario tra Agostino Carli-Rubbi* cit., str. 132.

poleonu posvetil razpravo z naslovom *Sur la Maison Bonaparte* v upanju, da mu bodo francoske oblasti bolj naklonjene od avstrijskega dvora.

Če pustimo ob strani osebno kontroverznost in politično usmerjenost ter želimo na koncu podati objektivno kritiko oziroma sodbo o literarni produkciji Agostina Carli-Rubbija, je treba priznati, da je bila ta razmeroma obširna glede na sorazmerno omejen čas, ki mu je ob redni zaposlitvi preostajal, da se je posvečal še svojim raziskavam in publicističnemu delu. Pomanjkanje miru in materialna negotovost sta pripomogla k temu, da se ni mogel nikoli posvetiti kakemu večjemu oziroma obširnejšemu delu, ki bi ga njegov nesporni talent zmožel. Treba je torej povedati, da je svojo erudicijo po koščkih posejal po svojih krajših ali daljših spisih oziroma priložnostnih delih, ki pa so vendarle pokazala na globino njegovega uma in široko znanje, ki se med drugim kaže tudi v njegovem spisu *Curiosités de Capodistria*.

Ob jezikovni plati, ki kaže na nekoliko arhaično in preprosto govorno francoščino, ki se je je naučil v Ženevi, je pri njem mogoče zaznati temeljito klasično izobrazbo oziroma poznavanje latinskega jezika, ravno tako latinske paleografije, heraldike, epigrafike in del svojega očeta, zlasti njegovega mladostnega dela *Delle antichità di Capodistria* (1743), ali pa *Delle antichità romane* (1762) oziroma *Antichità italiane* (1788). Njegova široka razgledanost se kaže tudi v obvladovanju cerkvene zgodovine, grške in rimske klasične ter domoznanske literature na splošno, s posebno pozornostjo na dve temeljni deli: *Memorie sacre e profane dell'Istria* Prospera Petronia (1680/81) in *Corografia ecclesiastica* Paola Naldinija (1700). Carli-Rubbi je očitno poznal tudi zajetno delo Girolama Gravisija, *Lettera intorno alle antiche e moderne accademie di Capodistria* (1760).

Tudi v delu Carli-Rubbija je očitno prišla do polnega izraza nagnjenost do uporabe primarnih virov, saj je imel priložnost, da je uporabljal gradivo starega kopskega arhiva⁶⁰.

Očitno je, da je pregledoval knjigo za knjigo, dokument za dokumentom, si osebno ogledoval notranje prostore javnih in cerkvenih ustanov ter prebiral latinske napise na spominskih ploščah, nagrobnikih in sarkofagih, si ogledoval oltarje, stebre, orgle, fanale, prižnice, bogato okrašene fasade s figuraliko, poprsja podestatov in kapitanov, heraldične kompozicije, da ne govorimo o pohištveni opremi palač, njihovih knjižnic, slikarskih in kiparskih delih.

Že na prvi pogled je jasno, da je bil Agostino Carli-Rubbi pozoren zlasti na sakralne spomenike in cerkveno tematiko, saj se je zavedal, da svoj rokopis posveča religiozni osebnosti, ki bo pozorna predvsem na to plat mestne zgodovine in njene

⁶⁰ O tem podrobneje v: BONIN Zdenka - ROGOZNICA Deborah, *Koprška pisna dediščina* cit.

kulturne dediščine, morda pa se v tem skriva tudi delček njegovih osebnih afinitet, nagnjenj in nazorov.

Na koncu se samo po sebi zastavlja vprašanje, kdaj in ob katerih priložnostih si je Agostino Carli-Rubbi vso to množico spomenikov, vicedomskih in notarskih knjig, napisov, kapel, prižnic, samostanov, palač, kakor tudi mesto kot celoto in njegovo bližnjo okolico, utegnil ogledati in si vse to skrbno zabeležiti, čeprav se pri svojem pisanju pogosto zateka k opravičilu, da se nekaterih slikarskih ali kiparskih del ali pa njihovih avtorjev ne spominja več. Videli smo namreč, da je prvič obiskal Koper leta 1758/59, ko je dopolnil deset let in obiskoval Collegio dei Nobili, kasneje je za krajši čas bival v Kopru v letih 1787-1791, ko se je poročil, in nato ob padcu Beneške republike maja oziroma junija 1797. Kasneje je večinoma živel v Trstu, krajši čas na Dunaju, po letu 1806 pa vse do smrti leta 1825 v Benetkah.

Sklepamo torej, da si je nabral obilico podatkov o vsem, kar je kasneje vnesel v svoj rokopis o zanimivostih Kopra, v letih 1787 do 1791, ko je bila še v veljavi beneška zakonodaja in je bil na voljo celoten arhiv vicedomerije, kakor tudi podatki o najpomembnejših plemiških družinah, ki so tedaj še živele v tem mestu.

Po mnenju Marine Paoletić naj bi torej Agostino Carli-Rubbi svoj rokopis zaključil že okoli leta 1794⁶¹; ključna težava leži torej v tem, da svojega dela ni opremil z datumom nastanka; za tako pedantnega in doslednega človeka, za kakršnega je veljal, je to nekoliko nenavadno, lahko pa se v ozadju skrivajo tudi drugi razlogi. Zaključki Paoletičeve se potrjujejo z uredbo koprskega podestata z dne, 14. avgusta 1795, iz katere izhaja, da je Francesca Grisonija med njegovim povratkom iz Torina v domovino, dve leti poprej "spremljal kot domači učitelj, duhovnik po imenu Noël Buat". Le-ta je zatem ostal pri njegovi družini in opravljal funkcijo kanonika v Dajli vsaj do konca avgusta 1795. To potrjuje tudi pismo, ki ga je Agostino Carli-Rubbi napisal Girolamu Gravisiju iz Odoline dne, 10. avgusta 1794, v katerem potrjuje, da je bilo opatu Bardu usojeno, da postane vzgojitelj 'grofiča' Francesca Grisonija, ko je ta sicer že pred nekaj časa prekoračil dvajseto leto in si tudi pridobil določene izkušnje⁶².

Presenetljivo ostaja dejstvo, da razen ohranjene korespondence Agostina Carli-Rubbija, o opatu Bardu nimamo dodatnih podatkov. Niti kasnejši slavni raziskovalci, med katerimi seveda izstopa Tomaso Luciani, niso uspeli izluščiti pomembnejših podrobnosti od tistih, ki so predstavljene tukaj⁶³.

⁶¹ PAOLETIĆ Marina, *La perduta villa Barbabianca-Gravisi a San Tomà e l'architetto Gabriel Le Terrier de Manetot*, v: M. Grison (ed.), *Gravisi. Ruolo, impegno e cultura di un casato capodistriano attraverso i secoli*, Pirano, Società di Studi storici e geografici, 2020, str. 209.

⁶² PAK, Družinski fond Gravisi, šk. 10.

⁶³ LUCIANI Tomaso, *Notizie e Documenti per la conoscenza delle cose istriane*, v "La Provincia dell'Istria", a. XI, n. 17 (1° settembre 1877), Capodistria, str. 134.

Skratka, delo, ki ga je Agostino Carli-Rubbi namenil svojemu prijatelju Bardu, tako v marsičem prinaša veliko zanimivih in dragocenih drobcev iz koprške zgodovinske preteklosti in njegove kulturne dediščine, a gre hkrati za delo zamujenih priložnosti.

Vsi dosedanji literarni in raziskovalni nagibi ter svetovljanski nazori grofa Agostina Carli-Rubbija, edinega moškega potomca velikega koprškega razsvetljenca Gian Rinalda Carlija, kljub nekaterim krajšim biografskim orisom in predstavitvam njegovih del oziroma korespondence ostajajo bolj ali manj v senci mozaika razgibane zgodovinske preteklosti in kulturne dediščine Kopra. V tem kontekstu ostaja nerazumljiv razmeroma skromen interes izobražencev prejšnjih generacij tako zanj kot za svetovljanski lik grofa Francesca Grisonija in njegovo bogato knjižnico. Odsotnost oziroma skromnost arhivskih podatkov ravno tako doslej nista dopuščala globljega vpogleda v odnose med Agostinom Carli-Rubbijem in Francescom Grisonijem oziroma tedanjim krogom istrskih izobražencev, ki so delovali v obdobju med razsvetljenstvom in italijanskim *Risorgimentom*.

Očitno imamo v dolgem 19. stoletju opraviti z razvojem kulturnih vzorcev in načinov interpretiranja preteklosti, ki kažejo na diskontinuiteto z 18. stoletjem in je še vedno prisotna: razsvetljenstvo, revolucija in reakcija zoper njiju predstavljajo trenutek preobrazbe družbenih perspektiv. Poznejše zgodovinske predelave pogosto onemogočajo, da bi pretekle dogodke (v našem primeru tudi osebnosti) videli v okviru njihovih režimov zgodovinskosti. Predmarčno obdobje je bilo čas obračunavanja monarhije in Cerkve v srednji Evropi z razsvetljenstvom in čas formiranja nacionalizmov. *Origo gentis* je postal orožje v medetničnih in družbenih spopadih. Ustvarjena je bila pozaba, ki se je iztekla v imaginarno pozabo.

Zlasti v primeru Agostina Carli-Rubbija in Francesca Grisonija ter njegove knjižnice velja, da je bolj ali manj zaradi njegove zavestne pozabe zgodovinski pogled prav toliko potreben, kolikor so ob tem potrebna sociološka, estetska, filozofska in splošna kulturološka razmišljanja o ožjem okolju tedanjega Kopra, kakršna nudi na videz tudi manj pomembno delo *Curiosités de Capodistria*.

Transkripcija

Kriteriji za transkripcijo in prevajanje

Besedilo je bilo prepisano in prevedeno zvesto kopiji Benedetta Lonze, iz katere izhaja. V morebitne vsebinske ali interpretativne napake v samem viru nismo posegli ter celoten kritičen komentar prenesli v opombe.

Ob prevodu smo poskušali ostati čim bolj zvesti izvorni formulaciji, tako v sintaksi kot v besedišču, kar ne olajša samega branja v ciljnem jeziku, ponudi pa bralcu različico, ki je kar se da zvesta jeziku izvirnega besedila. Zato smo tudi lastna imena zapisali dobesedno (npr. Palma in ne Palma il Giovane, prav tako tudi posvetilo na začetku (Borrd namesto pravilnega Bard).

Imena krajev in oseb, ki so v izvirniku pogosto navedena v francoski ali latinski različici, smo prevedli v običajno uporabljene oblike. Naslovi del so navedeni v izvirni obliki in zapisani ležeče, razen kadar se pojavljajo v francoščini - v teh primerih so bili prevedeni.

Odlomke v jezikih, ki niso francoščina (latinščina, italijanščina itd.), smo ohranili v izvirniku in zapisovali v ležeči obliki.

Rimske številke, povezane z datumi, smo pretvorili v arabske.

V nekaterih primerih smo posegli tudi v skladenjsko strukturo besedila, predvsem s tem, da smo tvorili dve ali več povedi tam, kjer kompleksnejše formulacije niso dopuščale oblikovanja enotne, smiselno zaokrožene povedi.

Poimenovanja različnih organov (npr. Veliki svet, dož) smo vedno prevajali v skladu z izvornim besedilom, tudi v primerih, ko so se nanašala na isto institucijo (npr. *conseil de la ville*, *Conseil*, *Consulat*, *Consulat de la ville*, *Consulat de la municipalité*, *Conseil général*, *Conseil général civique*, *Conseil aristocratique*, *Conseil civique*, *conseil civique de la municipalité*) ali na isto vlogo (*souverain de Venise*, *souverain*, *doge*).

Zanimivosti o Koprju za mojega prijatelja gospoda opata Borrrda

V škofijski palači pri prelatu je podoba trpečega Kristusa, ki bi bil v čast samemu Correggiu¹.

V eni od kleti je na majhnem sarkofagu napis:

*Tulliae Septimiae ani/mae innocentissimae quae vixit an. VI/mens. VIII. dieb. VIII. Tullia privata mater / infelicissima*².

V zakristiji katedrale stojita stara monštranca in kelih iz pozlačenega srebra, ki sta dokaj težka ter veljata za neverjetno delo³.

¹ Agostino v svojem rokopisu pogosto, prevedeno v francoski jezik, nekoliko po svoje zapisuje imena nekaterih slavnih renesančnih mojstrov, kot so bili npr. Vittore Carpaccio (okoli 1460/65-1525/26), Antonio Allegri Correggio (1489-1534) in Jacopo Robusti Tintoretto (1518/19-1594).

² V delu P. Naldinija (NALDINI Paolo, *Corografia ecclesiastica o' sia Descrizione della città, e della diocesi di Giustinopoli, detto volgarmente Capo d'Istria*, Venezia, Albrizzi, 1700, v pogl. IV, v prevodu NALDINI Pavel, *Cerkveni krajepis ali opis mesta in škofije Justinopolis ljudsko Koper*, D. Darovec (ur.), Knjižnica Annales Majora, Koper, Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Škofija Koper, 2001), kjer avtor spregovori o koprskem škofijskem dvorcu, ni zaslediti navedb o sarkofagu, pač pa napis objavlja P. Petronio (PETRONIO Prospero, *Brani della parte prima delle Memorie sacre e profane dell'Istria*, ur. F. Forlani, Capodistria, Società Italiana di Ricerca, 2001, str. 37), ki pravi, da je bilo moč v času škofa Morarija, kot navaja v pisnih novigraskemu škofu G. F. Tomasiniju, v škofijski palači videti nekaj kosov obdelanih kamnov, ki so morda pripadali kakšni odlični zgradbi, v njegovem času pa je ostalo le še šest marmornatih plošč z rimskimi napisi. V kletnih prostorih je na sarkofagu, ki služi za shranjevanje olja, napis užaloščene matere zaradi smrti ene njenih hčera. Napis omenja tudi G. R. Carli (CARLI Gian Rinaldo, *Delle antichità di Capodistria, Ristampa anastatica*, Capodistria, Comunità degli Italiani di Bertocchi, Centro Italiano "Carlo Combi" Capodistria, 2020 (izv. izd. Venezia, 1743), str. 101; novejša izdaja tudi v uredništvu Fameia Capodistriana, Unione degli Istriani / Libera provincia dell'Istria in esilio, Trieste, 2025), kjer v poglavju XXXI navaja, da razen že predstavljenih in opisanih starožitnosti Koprja, ki dokazujejo, da je bila Egida municipij rimskih meščanov, ne toliko zaradi Plinijevih trditvev, pač pa zaradi kamnitih plošč z napisi, kjer je moč razbrati, da je (Egida) pripadala tribusu Pupinia in imela pravo do lastnega razvoja in lastno oblastno strukturo, tako posvetno kot cerkveno, sem našel še nekatere druge (napisne plošče), ki vedno bolj potrjujejo našo prvotno domnevo. Glede na prvo mesto z nagrobnim napisom, ki sem ga našel in prepisal iz enega od obstoječih spomenikov v škofijski palači, je govora o Fulzii in Giulii Settimini, njeni hčerki, ki je že v rani mladosti umrla. Napis je G. R. Carli prepisal nekoliko drugače kot Agostino in se glasi: IVLLÆ. SEPTIMINÆ ANIMÆ. INNCONTENTISSIMÆ QVÆ. VIXIT. ANNIS. VI. MENS. VIII. DIEB. VIII. FVLITIA. PRIVATA MATER. INFELICISSIMA ter navaja, da za gotovo ni možno prebrati drugih podobnih razen tega plemenitega in ljubečega napisa. Črke so enake in v ničemer prejudicirane (ibidem); ob drugih navedenih sarkofagih, le-tega omenja tudi SEMI Francesco, *Capris-Iustinopolis-Capodistria*, Edizioni Lint, Trieste, 1975, str. 18.

³ Agostino Carli-Rubbi se pri omembi dragocenih zlatarskih izdelkov, ki jih navaja v zakristiji katedrale oziroma zakladnici, v svojem času ni mogel podrobneje seznaniti ne v Naldinejem, še manj pa v kakem drugem delu o tedanjem Koprju. Naldini se namreč omejuje zgolj na navedbo, "da so relikvije častitih mučencev, ki jih je navedel, vsaka posebej vložene v svoj srebrni ali kristalni relikviarji, vse pa shranjene v urejenem sakrariju, imenovanem zakladnica, kjer so shranjene tudi srebrnina in druge cerkvene dragocenosti..." (NALDINI Pavel, *Cerkveni krajepis* cit., str. 38).

Kelih, ki je delo anonimnega beneškega zlatarja iz tretje četrtine 15. stoletja, je bil prvotno v cerkvi sv. Dominika v Koprju in morda sprva namenjen kakšni frančiškanski cerkvi ali dostojanstveniku, saj so na njem upodobljeni trije najpomembnejši svetniki serafskega reda: sv. Francišek, sv. Klara in sv. Bernardin Sienski; slednjega so v svetniško čast povišali leta 1450, tako rekoč tik pred izdelavo kelih. Strokovnjaki v kelihu zapajajo sorodnost s svečniki, ki jih je zlatarski mojster Zuan Leon, po rodu iz Kölna, izdelal leta 1471 za doža Cristofora Mora, drugi pa na podlagi iste podobnosti, pripisujejo ta dragoceni izdelek kar omenjenemu nemškemu zlatarju, ki je deloval v Benetkah, toda pomanjkanje dokumentov za čas, ko je v Benetkah delovalo

V cerkvi je oltar sv. Roka, ki stoji na levi strani blizu vhoda, nasproti škofijske palače; to je mojstrovina Vittoreja Carpaccia, ki ni bil po rodu iz Kopra, kakor je mogoče videti s podpisa na spodnjem delu slike, saj se podpisuje *Venetus*⁴. Jaz posedujem

nekaj stotin odličnih zlatarjev, narekuje previdnost in zadržanost pred prenatrjeno atribucijo.

Nekoliko več podatkov je o monštranci, ravno tako delo anonimnega beneškega zlatarja iz tretje četrtine 15. stoletja. Vsaj glede monštrance nam Naldini postrže s podatkom, da je šlo za darilo škofu Francescu de Andreisu, ki naj bi ga prejel v času, ko je bil pomočnik nadškofa v Ostrogonu na Ogrskem. Evharistična monštranca sodi v tipologijo ambrozijanskih monštranc, to se pravi tistih, ki so oblikovane kot relikviariji, običajno z arhitektonsko gradnjo v obliki lantern. Ta tip je v rabo prišel, ko so to sveto posodo vpeljali v bogoslužje, in sicer od 13. stoletja do tridentinskega koncila, torej do nastopa žarkovne monštrance ali z drugo besedo "rimske" monštrance, ki je izpodrinila starejše tipe in je še vedno v rabi. Mnoge ambrozijanske monštrance so naknadno preoblikovali v relikviarije in jih pod tem imenom neustrezno omenjajo v številnih zbirkah nabožnih umetniških predmetov (PAZZI Piero, *Zlatarstvo*, v: S. Štefanac et al. (ur.), *Dioecesis Justinopolitana. Spomeniki gotске umetnosti na območju koprskе škořije*, Koper, Pokrajinski muzej Koper, 2000, str. 270-276).

Zastavlja se vprašanje, zakaj se je Agostino Carli-Rubbi omejil zgolj na navedena predmeta in prijatelja Barda ni opozoril tudi na nekatere druge dragocene predmete, vsaj na procesijska križa iz prve polovice 15. stoletja oziroma na ulit pečatni prstan; po vsej verjetnosti gre za izdelek s papeške kovnice iz časa papeževanja Pavla II. (Benečana Pietra Bamba). Domnevajo, da je omenjeni prstan, med drugim z dvema grboma pod kraljevo krono, utegnil papež poslati francoskemu kralju Ludviku XI. Zanj se domneva, da mu poleg kraljevskega grba s tremi lilijami hiše Valois, pripada tudi drugi, na koncu vdolbinice za vkovanje, v kateri se pojavljajo v sicer neurejenem in nenatančnem zaporedju znamenja številnih posesti, ki bi se utegnile nanašati na posesti, ki si jih je pridobil francoski monarh. Žal ni znano, kako je prstan prišel v Koper in kakšno zvezo ima s čaščenjem sv. Nazarija, saj je na svetnika vedno mo vezan, ker so ga našli v njegovem sarkofagu ob pregledu svetnikovih ostankov leta 1574. Domnevamo, da je koprskemu zavetniku ta prstan položil v sarkofag škof Giacomo Valaresso (1482-1503) (ivi, str. 280-281). Prav gotovo bi vsemu temu *abbé* Bard z zanimanjem prisluhnil.

⁴ Gre za zanimivo pripombo, s katero so se strokovnjaki in raziskovalci slikarskega opusa Vittoreja Carpaccia ukvarjali tja od prvih obširnejših biografskih del iz obdobja med obema svetovnjima vojnama in praktično do danes. Agostino se pri navajanju slikarskih del, ki so krasila koprsko stolnico, ni mogel nasloniti na Naldinija, ki pri opisu glavne ladje med drugim pravi zgolj naslednje: "V slednjih, tako v eni kot v drugi, je več oltarjev, ki pa niso vsi enaki po obliki in izbranosti marmorjev. Zato pa na prenekaterem od njih, kot tudi po stenah vse naokoli, visi več odličnih slik obeh znamenitih Carpacciev ter slikarjev Ponzona, Celestija, Zanchija, Liberija in številnih drugih" (NALDINI Pavel, *Cerkveni krajevsi* cit., str. 15). O vprašanju izvora V. Carpaccia govori že CAPRIN Giuseppe, v *L'Istria Nobilissima*, II, Trieste, Italo Svevo, 1905, str. 100-108. O umetniških delih in koprski stolnici govori tudi delo "I tesori d'arte in Capo d'Istria. Memorie storiche di Gedeone Pusterla" (rokopis v: Pokrajinski arhiv Koper, fond 294 Rodbina Favento, 1600-1826).

Da bi bil V. Carpaccio rojen v Kopru, pripominja T. Brejc, kjer je prisotno to tako razširjeno ime od 15. do začetka 19. stoletja, je seveda plod lokalpatriotske domišljije, ki je napihnjeno razlagala nekaj dokumentov - zlasti Cargnattijevo kroniko - tako, da so to vprašanje razbistrile šele natančne Ludwigove in Molmentijeve arhivske raziskave (LUDWIG Gustav - MOLMENTI Pompeo, *Carpaccio*, Milano, Hoepli, 1906).

Če je torej res, da je bil Carpaccio Benečan, pa je manj gotovo, kdaj je bil rojen. Ludwig in Molmenti sta na osnovi prvega zanesljivega dokumenta, v katerem se omenja bodoči slikar (iz 1772) sklepala, da je bil rojen okrog 1455/56, medtem ko se novejši pisci nagibajo bolj k mnenju, ki ga je postavil T. Pignatti, da je bil slikar rojen šele okrog leta 1465 oziroma med 1460 in 1465. V tej zvezi se je pojavilo še drugo vprašanje, namreč ali je, če že ni bil domačin, Carpaccio vendarle preživel nekaj časa v Kopru in Piranu, kar naj bi dokazovale natančne vednote, ki jih najdemo na piranski pali oziroma na sliki *Svečanega vhoda podestata in kapitana Sebastiana Contarinija v koprsko stolnico* (BREJC Tomaž, *Slikarstvo od 15. do 19. stoletja na Slovenski obali*. Topografsko gradivo, Koper - Piran, Založba Lipa, Medobčinski zavod za spomeniško varstvo Piran, Koper, 1983, str. 23-24). Glej tudi novejšo delo L. Caburlotta (CABURLOTTO Luca, *Un monumento di storia topografica: la pala di Vittore Carpaccio per S. Francesco a Pirano* (1518), v: M. Saccara (ur.), *Arheološka topografija Istre / Topografia archeologica dell'Istria. Liber amicorum Matej Župančič*, Koper - Capodistria, Histria Editiones, 2023, str. 223-234).

O navedenem Carpacciovem delu tudi PASIAN Alessio, *Madonna con il Bambino e i santi Girolamo, Giuseppe, Rocco, Sebastiano, Nazario e Teodoro?*, v: G. Pavanello - M. Walcher (ur.), *Istria. Città maggiori. Capodistria, Parenzo, Pirano, Pola. Opere d'arte dal Medioevo all'Ottocento*, Trieste - Mariano del Friuli, Università degli Studi di Trieste, Edizioni della Laguna, 2001, str. 41-43, kjer avtor navaja tudi napis: *Victor Carpathius/Venetus Pinxit/M.D.XVI*. Najnovejšo in izčrpno osvetlitev Carpacciovega slikarskega opusa v Istri, zlasti pa njegove oltarne pale iz leta 1516, je ob njeni

izvleček iz poročne pogodbe med *Marietta fillia magistri Othonelli de Salo et integer vir magister Benedictus Carpathius Venetus cum dote duc. 188 de Lib. 6,4 pro duc*, ki je bila sklenjena 25. novembra 1539 in jo lahko zasledimo na str. 145 v VI. knjigi testamentov v koprski vicedomeriji⁵. Ta Benedetto je naslikal razmeroma slabe skorje, ki jih je mogoče videti v cerkvi sv. Ane in v kapeli škofovskega vikarja Cernivassija, ki so jo poimenovali rotunda⁶. Očetu je naročil, naj izdelata oltarno podobo, ki jo je mesto posvetilo sv. Roku. V oltarju sv. Hieronima, nasproti oltarja sv. Roka, se nahaja podoba, sicer delo viteza Liberija. Tam je tudi nekaj drugih del,

2

zlasti v kapeli glavnega oltarja, vendar se ne spominjam več imen slikarjev, ki so jih naslikali⁷. Nekateri pravijo, da so stebri, ki podpirajo orgle, iz egipčanskega granita,

---

500-letnici prispevalo Humanistično društvo Histria iz Kopra z organizacijo študijskega srečanja, ki je v sodelovanju s koprsko Župnijo Marijinega vnebovzvetja, potekalo 30. septembra 2016, v prostorih koprsk stolnice. Predstavljeni referati so izšli v zborniku MENATO Sara (ur.), *Carpaccio. Sacra Conversatio. Kontekst, ikonografija, raziskave / Contesto, iconografia, indagini / Kontekst, ikonografija, istraživanja*, Koper - Capodistria, Histria Editiones, 2019.

V Coneglianu v palači Sarcinelli, je bila že v času od 7. marca do 28. junija 2015 na ogled tudi razstava z naslovom *Carpaccio. Vittore e Benedetto da Venezia all'Istria* s spremnim katalogom (Giandomenico Romanelli (ur.), Benetke, Založba Marsilio, 2015).

⁵ G. Caprin navaja, da je Francesco Majer uspel najti nekaj arhivskih dokumentov, ki govorijo o Benedettovem bivališču v Kopru blizu vrat sv. Martina (CAPRIN Giuseppe, *L'Istria Nobilissima* cit., II str. 108). Benedetto Carpaccio naj bi se v Kopru ustalil med letoma 1538 in 1560, se pa priimek pojavlja v različnih oblikah: Charpacio, Carpacio, Carpaccio, Scarpazio itd. (STANCOVICH Pietro, *Biografia degli Uomini distinti dell'Istria*, vol. III., ponatis, Fiume-Trieste, Unione degli Italiani dell'Istria e di Fiume - Università popolare di Trieste, 1974, str. 76-77).

⁶ Agostino v svojem delu posveča nenavadno malo pozornosti rotundi oziroma krstilnici sv. Janeza Krstnika, glede na njen siceršnji pomen in vlogo, ki jo je odigrala v cerkveni zgodovini Kopra. Na svojem sprehodu po Kopru je rotundo videl še v njeni baročni preobleki, ki jo je zasnoval škof Agostino Bruti leta 1747 in se je kazala s postavitvijo oltarja, novega tlaka, ostenje in kupolo pa so dekorirali s štukaturnim okrasjem in poslikavami. Rotundo je škof izbral tudi za lastno grobnico, vendar so posmrtno ostanke obeh cerkvenih dostojanstvenikov vanjo prenesli šele julija 1749 (ŽITKO Salvator, *Plemiška družina Bruti in njena vloga v družbenem, verskem in kulturnem življenju beneškega Kopra*, v: P. Štoka (ur.), *Palača in družina Bruti v Kopru s knjižnimi deli škofa Agostina grofa Brutija / Il palazzo e la famiglia Bruti a Capodistria coi libri del vescovo Agostino conte Bruti*, Koper - Capodistria, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja, 2014, str. 45-106; glej tudi tematski sklop AA.VV., *Krstilnica sv. Janeza Krstnika-rotunda karmelske Matere božje v Kopru / Il Battistero di San Giovanni Battista-rotonda della Madonna del Carmine di Capodistria / Baptistery of St. John the Baptist-Rotunda of our Lady of Mount Carmel in Koper*, razni avtorji, v "Annales. Anali za istrske in mediteranske študije", Series Historia et Sociologia, L 7 (1997), št. 1, Koper, str. 75-104; KOVAČ Mojca M., *Krstilnica sv. Janeza Krstnika v Kopru / Il Battistero di San Giovanni di Capodistria / The Baptistery of St John the Baptist in Koper*, Vestnik, št. 19, Ljubljana, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2007).

⁷ Iz cerkve sv. Ane v Kopru izhaja delo Benedetto Carpaccia *Čašenje Jezusovega imena* iz leta 1541. Delo je polno reminiscenc na svetniške like Vittoria Carpaccia, značilno poenostavljeno v njegovi maniri. Po smrti očeta Vittoria je bil Benedetto še nekaj časa v Benetkah. Prvi podatek, ki govori o njegovem koprskem bivanju, je veliko platno z motivom Marijinega kronanja, datirano z letnico 1537 oziroma 1538. Sliko omenja že Naldini v rotundi Karmelske Matere božje (ob stolnici), kamor naj bi jo leta 1546 namestili v zameno za neko starejšo bizantinsko Madono. Benedetto je v tem delu zelo poenostavil razgibane figure angelov, povsem pa je izpustil spodnji del risbe, ki prikazuje svetnike z muzicirajočim angelom, zato se je pojavilo več mnenj, da to ni njegovo delo oziroma naj bi ga po mojstrovih zamisli izdelal kakšen od njegovih pomočnikov (BREJC Tomaž, *Slikarstvo od 15. do 19. stoletja na Slovenski obali. Topografsko gradivo*, Koper - Piran, Založba Lipa, Medobčinski zavod za spomeniško varstvo Piran, 1983, str. 30).

Glede ostalih del, ki so krasila oltarje v koprski stolnici in o katerih Agostino pripominja, da se ne spominja imen slikarjev, ki so jih naslikali, naj pojasnimo, da je na oltarju sv. Marka delo Stefana Celestija iz prve polovice 17. stoletja (1638), oltar pa je zasnoval mojster Giambattista Bettini iz Portogruara, ki je pogosto sodeloval z

drugi pa, da so iz kamnitega materiala, izkopanega v obalnem predelu Semedele, kar bi lahko ugotovili na kraju samem. Pozoren je treba biti tudi na cerkvena vrata s cizeliranimi okraski, ki gledajo proti škofijski palači; gre za enega rimskih ostankov in osmerokotni štiti so zame dokaz, da te cizelure predstavljajo Avgustovo zmagoslavje nad Japodi, ki so imeli podobne ščite kot Galci⁸.

Na trgu, ob vogalnih arkadah pri stolnici, se nahajajo rimski napisi.

V mestni hiši je lepo Tintorettovo delo, ki predstavlja baila Donata, in še eno s prizorom nevihte, ki grozi mestu oziroma se razpenja nad njim⁹.

beneškim arhitektom Giorgiom Massarijem, avtorjem načrtov za razširitev in prenovo koprške stolnice. V oltarju sv. Hieronima iz druge polovice 17. stoletja (1669) je delo Pietra Liberija. Četudi močno preslikano, je pod številnimi preslikavami slutiti roko kvalitetnega mojstra iz kroga Pietra Liberija (MIKUŽ Janez, *Stolnica v Kopru, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Zbirka vodnikov*, 104, Ljubljana, Obzorja, 1980, str. 12). Oltar je zasnoval mojster Alessandro Tremignan in naj bi ga po navedbah Antonia Alisija in Francesca Semija, postavili na to mesto šele v začetku 19. stoletja, morda iz kakšne od opuščenih koprskih cerkva. Prvo omembo Pietra Liberija zasledimo pri Naldiniju. Leta 1888 ga omenja tudi G. Pusterla (PUSTERLA Gedeone, *S. Nazario protovesovo di Capo d'Istria. Memorie storiche con note e cronologie*, Capodistria, Cobol & Priora, 1888). Sledi oltar sv. Križa, ki je delo oltarnega mojstra Zanina Zuliana iz Benetk. Naročen je bil leta 1729, da bi dostojno spravili relikvije križa, ki jih je daroval koprski rojak, znani slikar Francesco Trevisan. Na začetku leve stranske ladje je v kapeli tabernakeljski oltar Najsvetejšega, kamor so ga prenesli iz opuščene samostanske cerkve sv. Frančiška. Sredi oltarja je tabernakelj v obliki poligonalnega templja, levo in desno stojita sv. Frančišek in sv. Anton v redovnih oblačilih. S svojo zunanjo podobo in bogastvom uporabljenega raznobarnega marmorja, je oltar značilen produkt 17. stoletja. Leta 1806 so iz cerkve servitskega samostana prenesli oltar sv. Petra in Pavla iz 17. stoletja, tik ob izhodu je še oltar sv. Barbare, ki je bil tja postavljen med letoma 1668 in 1673, delo pa pripisujejo slikarju Matteu Ponzoniju, vendar se to ne zdi verjetno, saj je slikar že leta 1675 umrl. Ni izključeno, da gre za delo Pietra Negrija, ki je bil cenjen beneški slikar in Ponzonejev učenec (ALISI Antonio, *Il Duomo di Capodistria*, Roma, Castelli, 1932; MIKUŽ Janez, *Stolnica v Kopru* cit. str. 22); v novejšem času gre zlasti za delo SERAŽIN Helena, *Arhitekt Giorgio Massari (1687-1766). Sakralna arhitektura na Goriškem, v Furlaniji, Istri in Dalmaciji*, Ljubljana, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, 2007, s tamkaj navedeno literaturo). O ciboriju sv. Nazarija v koprski stolnici govori članek J. Vuge (VUGA Jure, *Poskus rekonstrukcije "ciborija svetega Nazarija" v srednjeveški stolnici Marijinega vnebovzvetja v Kopru*, v "Annales, Anali za istrske in mediteranske študije, Series Historia et Sociologia", l. 30 (2020), št. 1, Koper, str. 113-132).

⁸ V primerjavi s številnimi podatki o gradnji in stilnih značilnostih fasade koprške stolnice, ki gleda na glavni mestni trg, je podatkov za južno steno, ki gleda proti škofijski palači, razmeroma malo. Pozornost pritegneta zlasti portala, ki pa prvotno nista bila zasnovana v ta namen; še več, podboji sploh niso podboji, temveč stebri, obdelani z obeh strani, torej očitno nekoč stebriščni lopi oziroma tribuni pred Carpacciovo sliko v sami stolnici. Na pilastrih sta ohranjena grbovna znaka plemiških družin Capello in Contarini, ki sta bili naročnik te velike Carpacciove umetnine, kar je morda Agostina vodilo k sklepanju, da gre pri pilastrih za rimske ostanke z motiviko Avgustovih japodskih vojn. G. Caprin pojasnjuje, da rezbarije v kamnu s podobami obrazov z vojaškimi trofejami in grotesknimi motivi, spominjajo na ornamentalne motive na "scala dei Giganti" in v cerkvi "dei Miracoli" v Benetkah (CAPRIN Giuseppe, *L'Istria nobilissima* cit., II, str. 141); glej tudi WALCHER Maria, *Sculture della cerchia di Tullio Lombardo, XVI secolo*, v: G. Pavanello - M. Walcher (ur.), *Istria. Città maggiori* cit., str. 59).

⁹ P. Petronio pri opisu dvorane Velikega sveta (*Maggior Consiglio*) navaja, da je velika panorama Kopra nekaj dejansko krasila omenjeno dvorano in jo je Agostino Carli-Rubbi torej še videl *in situ*. Gre za delo, ki ga sicer nekateri strokovnjaki pripisujejo D. Tintoretu in nosi latinski napis *INTER VTRVMQ TVTA*. To je hkrati eno redkih del v oljni tehniki, kjer je ostoška podoba Kopra sredi zaliva in z dolgim mostom oziroma nasipom, ki je prek Levjega gradu povezoval otoško mesto s kopnim, še dobro vidna. Prisotnost grba Loredanov lahko le deloma pripomore pri časovni opredelitvi, saj je iz družine Loredan izšlo v letih 1348 do 1671, kar nekaj podestatov in kapitanov; leto 1671 bi lahko bilo zadnje še možno za časovno opredelitev tega dela. Vemo, da je leta 1651 Republika sv. Marka pohvalila Paola Loredana, da je obnovil že dokaj načeto obzidje okoli Kopra. Torej lahko sklepamo, da je omenjeno platno v določenem smislu alegorična označitev njegovih zaslug. Obenem je moč zaznati na njem vrsto alegorij, zlasti v uprizoritvi temačnega, nevihtnega ozračja na levi polovici platna, ki simbolizira obdobja težkih preizkušenj in nesreč, ki so jih prinesle vojne, kuge in lakote, ter na drugi strani v nežnih odtentkih neba, obdobja miru, blagostanja in razcveta (CRAIEVICH Alberto, *Pittore locale, secolo XVII, Veduta della città di Capodistria*, v: G. Pavanello - M. Walcher (ur.), *Istria. Città maggiori* cit., str. 99).

Za velikimi vhodnimi vrati v zastavljalnici, nasproti stolnice v pred dverju, ležijo stebri, ki so dokaj podobni tistim, ki v stolnici podpirajo orgle. Ob njih je moč videti tudi dve kamniti levji glavi, ki sta nekdanje krasili grobnico Archigalusa, očeta opata redovnikov Cibebe. Ti so imeli v Egidi ugleden tempelj¹⁰.

Vrata ob tistih, ki vodijo v zastavljalnico na trgu, peljejo v mestno pisarno. Tam je mogoče videti sliko,

3

ki predstavlja pritličje guvernerjeve palače. Na njej vidimo, da je lokalno plemstvo na poti h guvernerju v njegovem spremstvu s svojimi oblačili povsem posnemalo beneške patricije tedanjega časa, kar je trajalo do prejšnjega stoletja¹¹. Pod stropom

¹⁰ P. Petronio v svojem delu pojasnjuje, da je z napisal L. Publita Archigalla, velikega duhovnika grške boginje Sibile jasno, da so jo častili tudi v Istri in dve kravji glavi, ki ležita na dveh piedestalih med levjimi šapami, potrjuje, da je bil tempelj posvečen tej boginji... Vidi se, da je bil nagrobnik tega velikega duhovnika zelo razkošen in reliefno bogato okrašen, zgoraj v korintskem slogu z listi, svečkami in reliefnimi figurami. Leva sta služila kot temelj za celotni sarkofag, stebra pa kot podpornika dveh venčnih polic, nad katerima je ležal nagrobnik v obliki malega vestibula pred tempeljskimi vrati (PETRONIO Prospero, *Memorie sacre e profane dell'Istria*, Trieste, Tipografia Coana, 1968, str. 29). F. Semi pripominja, da je bil "archigallus" duhovnik, ki je bedel nad kultom Sibile. Njegova prisotnost v antičnem *Caprisu* vodi k prepričanju, da je tu obstajal še drugi tempelj v čast *Magna Mater*. Pri tem pa se je treba vprašati, ali ni Sibilin oltar, ki se danes nahaja v muzeju v Cambridgeu, prišel tja potom trgovine z dragocenimi starinami, s katero so se ukvarjale nekatere beneške plemiške družine in jih prodajale britanskim zbirateljem? Težko tudi ne bi povezovali kulta boga plodnosti Priapa z orgastičnim kultom Sibile, velike matere bogov, ki se potrjuje z rimskim napisom, ki ga je videl Manzuoli, objavil pa Gian Rinaldo Carli, a je danes žal izgubljen (SEMI Francesco, *Capris-lustinopolis-Capodistria* cit., str. 15).

V prispevku K. Zanier (ZANIER Katharina, *Spolia. Ponovna uporaba rimskih kamnitih spomenikov v Kopru*, v: M. Saccara (ur.), *Arheološka topografija Istre / Topografia archeologica dell'Istria. Liber amicorum Matej Župančič*, Koper - Capodistria, Histria Editiones, 2023, str. 163-184) razberemo, da se rimski napisi v Kopru vedno pojavljajo v sekundarni oziroma ponovni uporabi - vgrajeni v novejših strukturah. Med številnimi najdbami se zdita dva napisa še posebej pomembna, in sicer prvi v škofijski palači in drugi v hiši Vidakovih na današnji Župančičevi ulici. V škofijski palači so našli oltar, ki ga je *sevir augustalis Lucius Valerius Memor* okoli leta 100 n. št. posvetil boginji Izidi na javnem prostoru. V stolnici je bil v portalu recikliran, danes izgubljen nagrobni napis z omembo L (ucius) Publicius / Syntropus / archigallus - to je bil vrhovni svečenik kulta Mater Magne, kar predstavlja prisotnost sedeža njegovega kulta. Pomembno je omeniti, da gre torda za najstarejšo omembo arhigalata na tleh rimskega imperija, saj je napis verjetno datiran v tretjo četrtino I. stol. n. št. (ivi, str. 164).

O tem podrobneje tudi v delu ZUDIČ ANTONIČ Nives - KNEZ Kristjan, *Zgodovina in antologija italijanske književnosti Kopra, Izole in Pirana*, Capodistria-Koper, Edizioni Unione Italiana, 2014, str. 126-129.

¹¹ Sodeč po Agostinovemu opisu gre očitno za znano delo V. Carpaccia, *Vhod podestata Sebastijana Contarinija v koprsko stolnico*, 1517. Agostino za koprskega podestata in kapitana uporablja ime guverner, ki je po svoji vodilni funkciji dejansko izstopal pred ostalimi podestati in kapitani na istrskih tleh, saj je po rangi in pristojnostih dosegal podestata najpomembnejših mest beneške *Terraferme* kot npr. Treviso, Videm, Vicenza, Verona, Brescia in Bergamo, na vzhodnojadranski obali pa Zadar, ter je bil glede na svoje pristojnosti dejansko nekakšen guverner beneške Istre.

Na Carpacciievi sliki je sicer zaznati pritlični del Pretorske palače in bližnje Foresterije. Carpaccio se je v tem delu vrnil k novi obliki realističnega oziroma ekspresivnega izraza, ne da bi ponavljal samega sebe ali posnemal kakšne starejše vzorce (BREJC Tomaž, *Slikarstvo od 15. do 19. stoletja* cit., str. 28). Po eni strani je želel poudariti pomen in takratno podobo osrednjega koprskega mestnega trga z najpomembnejšimi javnimi zgradbami, po drugi strani pa vzpostaviti ustrezen odnos med arhitekturo in liki nastopajočih, zlasti podestata Sebastijana Contarinija oziroma članov Velikega sveta, hkrati pripadnikov nekaterih najuglednejših plemiških družin v značilnih oblačilih tedanjega časa. Tu ni šlo zgolj za dokumentarne prvine, kot naglašajo nekateri strokovnjaki, temveč za težnjo po uprizoritvi enkratnosti resničnega dogodka onstran retorike običajnih podobnih slovesnosti, ki so se sicer odvijale ob vsakokratnem prihodu novega podestata oziroma njegovega odhoda po končanem mandatu. Carpacciovo delo bi dandanes prav gotovo lahko nadomestilo dokumentarni fotografski posnetek trenutka svečanega prihoda, prisrge in podestatovega vstopa v božji hram v spremstvu članov mestnega sveta, brez pretirane vznesenosti, pač pa uradne

vidimo grbe in napise, ki dokazujejo, da so v tem mestu prirejali gledališke predstave že leta 1425¹².

V cerkvi sv. Dominika se takoj na desni strani od vhoda, gledano s trga, nahaja pomembna oltarna slika Pordenoneja, ki predstavlja sv. Antona opata. Uprizorjen je motiv misterija Rožnega venca. Škof Naldini navaja, da sta jo naslikala dva dobra slikarja, in sicer vitez Celesti in Pietro Bellotti¹³.

Ker bomo v praznini in brezdclju videli bedo, lahko v kapeli na glavnem cerkvenem oltarju servitske cerkve preberemo dva napisa, posvečena koprskima zdravnikoma, in sicer Leandru Zarottiju in Santoriju Santoriju¹⁴. Zakristija te cerkve je dokaj lepa. Cerkev bratovščine sv. Nikolaja, ki je prva ob vhodu v mesto prek vrat v pristanišču, krasí Carpaccieva oltarna slika. Njemu pripisujejo tudi platno v gornjem delu cerkve, a se ne spominjam več, katero sem videl¹⁵.

---

in trezne ceremonialne procedure. O njej govori zlasti novejša študija A. Burra (BURRA Aleksandro, *Ricostruzione interpretativa del rito di investitura del podestà di Capodistria durante il periodo della Repubblica di Venezia*, v "Acta Histriae", l. 32 (2024), št. 1, Koper, str. 1-62).

N. Manzuoli je opisal oblačila, ki so jih nosili koprski plemenitaši na začetku 16. stoletja: nosili so, kot pravi, dolgo, črno oblačilo z dolgimi širokimi rokavi, z okroglo baretko in krzveno stolo, se pravi, da so se oblačili tako kot beneški velikaši (MANZUOLI Nicolò, *Nova descrizione della provincia dell'Istria*, Venezia, Bizzardo, 1611, str. 66).

¹² Stavba starega koprskega gledališča (*Teatro Vecchio*), ki je stala v nekdanji *Calle del Teatro* in so jo porušili leta 1940, kaže na možnost gledališkega življenja že v tem obdobju, vendar je le-to bolj verjetno oziroma povezano s *Teatro dei Risorti*, ki je delovalo v 18. stoletju, ko lahko govorimo o pravih gledaliških predstavah (ŠIROK Lea-Odila, *Koprsko gledališče v 18. stoletju*, v "Annales. Anali za istrske in mediteranske študije", Series Historia et Sociologia, 1. 9 (1999), št. 1, Koper, str. 207-230).

¹³ P. Naldini cerkvi in samostanu sv. Dominika posveča razmeroma veliko pozornosti (več kot Agostino) in dejansko navaja, da "cerkev lepšajo še drugi oltarji, postavljeni ob straneh ladje, vsi okrašeni z bogatim marmorjem, predvsem pa z dragocenimi slikami, med katerimi sta najpomembnejši podobi sv. Antona opata, posebno dragocena pa je slika Skrivnosti svetega rožnega venca, ki sta jo ustvarila Stefano Celesti in Pietro Bellotti (NALDINI Pavel, *Cerkveni krajepis* cit., str. 127). Domnevamo, da si je Agostino ogledal tudi sam samostan, ki je bil razpuščen leta 1806, predvsem zaradi dragocene knjižnice, v času francoske zasedbe pa kot sedež koprské masonske lože. Po odredbi prefekta Angela Calafatija so knjižnico sprva prenesli v Trst, kasneje pa v goriško semenišče. Od ukinitve samostana leta 1806 pa do porušenja celotnega kompleksa leta 1818, je samostan s cerkvijo sameval in propadal, na njegovem mestu pa je zrasel ogromen kompleks kaznilnice (MARKOVIĆ Ivan, *Fondi librari e biblioteche a Capodistria*, Capodistria, Edizioni Comunità Italiana Capodistria, 2001, str. 207).

¹⁴ Žal danes cerkev servitskega samostana ne obstaja več, saj je pred mnogimi leti pogorela. P. Naldini opisuje cerkev sv. Martina in Benedikta (katere temeljni kamen je leta 1521 posvetil škof Bartolomeo Assonica, z gradnjo pa so zaključili leta 1581) in omenja, da so vanjo prenesli "najsvetejšo in čudodelno" podobo Marije iz stare cerkve, sicer pa je v njej opisal več oltarjev. V predelu glavne kapele, nadaljuje, počiva telo Leandra Zarottija in v cerkvi živi spomin na Santorija de'Santorija (Naldini zapiše Sartorija), ki sta bila oba Koprčana ter zelo ugledna filozofa in zdravnika. Znamenite Benetke, kjer sta se kasneje uveljavila, se ju hvaležno spominjajo v svojih slovitih kronikah najpomembnejše univerze v Evropi, kjer njune nauke cenijo kot zakon in ju razglašajo za novega Galena ali Hipokrata (NALDINI Pavel, *Cerkveni krajepis* cit., str. 132). Ob številnih delih, ki so posvečena Santoriju Santoriju, naj omenimo odmevni mednarodni simpozij, ki je leta 1986 ob 350-letnici njegove smrti potekal v prostorih Pokrajinskega muzeja Koper z naslovom "*Nutrizione e salute*" v organizaciji "Società italiana di nutrizione umana" / Sezione Friuli - Venezia Giulia. Najnovejše delo z naslovom "Veščina Santorija Santorija o statični medicini" / "Umjeće medicinskih mjenja Santorija Santorija" / "L'Arte delle misurazioni mediche di Santorio Santorio", je izšlo v sozaložništvu FF press iz Zagreba, Centra za zgodovinske raziskave iz Rovinja, Centra za zgodovinske raziskave prebivalstva severnega Jadrana Filozofske fakultete Univerze Juraj Dobrila v Pulju in Inštituta IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja iz Kopa, Zagreb 2023.

¹⁵ P. Naldini odmerja le malo pozornosti cerkvi sv. Nikolaja. Omenja, da je primerno velika in pravih oblik,

Govorilnica redovnic sv. Blaža je prikladna in prijazna¹⁶. Na zunanji strani vrat sv. Petra je razgledna točka, kjer je mogoče uživati v prijetnem in raznolikem pogledu na okolico.

4

Ob vratih stoji velika zgradba gospoda Genza s predilnico svile v treh nadstropjih¹⁷. V cerkvi sv. Ane na glavnem oltarju so slikarska dela Palme, Giovannija Bellinija in Conegliana, oltar s sv. Diegom je prvi na desni strani ob vhodu; čeprav v slabem stanju, je lepo naslikan, delo pa pripisujejo Pietru Meri starejšemu¹⁸. Ob malih

---

zanjo pa povsem dostojno skrbi bratovščina mornarjev, ki goji posebno čaščenje svojega patrona. Med številnimi slikami, ki so v velikih okvirjih razvrščene po njenih stenah in predstavljajo svetnikova slovita dejanja, izstopa delo slavnega V. Carpaccia v izjemno živih barvah (NALDINI Pavel, *Cerkveni krajepis* cit., str. 120-121). Resnejše in bolj poglobljene študije novejšega časa, nudijo jasnejšo sliko glede umetnin oziroma slikarskih del, ki so jo krasila in seveda demantirajo tudi Agostinove ugotovitve. Oltarna slika Marije z otrokom na prestolu, sv. Nikolajem in Janezom Krstnikom je bila delo Benedetta Carpaccia, ki je verjetno nastalo po letu 1540, ko zaznavamo poenostavljeno kompozicijo in izvedbo ter s tem oddaljevanje od očetovega vpliva (BREJC Tomaž, *Slikarstvo od 15. do 19. stoletja* cit., str. 31). Danes se njegovo delo nahaja v koprski stolnici med poslikanimi orgelskima kriloma V. Carpaccia iz leta 1523, na njenem mestu v cerkvi sv. Nikolaja pa je identična kopija, ki jo je v drugi polovici 19. stoletja (1893) izdelal koprski slikar Bartolomeo Gianelli (GARDINA Edvilijo, *Bartolomeo Gianelli 1824-1894*, Koper - Capodistria, Pokrajinski muzej Koper Comunità degli Italiani "Santorio Santorio" Capodistria, 1994/1995, str. 69).

¹⁶ Tudi v predstavitvi ženskega samostana sv. Blaža je Agostino dokaj skromen in si očitno ni ogledal niti samostanske cerkve, kjer je pokopan škof P. Naldini. Le-ta sicer omenja, da je ta ženski red nastal že leta 1318, vendar je okoli leta 1400 prvotni samostan opustel in se izpraznil, ponovno pa je bil obnovljen leta 1474, s posebno klavzulo, in sicer naj se vanj naselijo redovnice, ki so ostale brez prvotnega bivališča. Pri opisu same cerkve navaja, da po obsegu ni velika, saj se sestoji iz ene same ladje s korom in petimi oltarji, okrašenimi s podobami blažene Device Marije. V cerkvi naj bi hranili lepo število dragocenih relikvij in opreme. Med njimi naj bi bila, kot omenjeno, dragocena monštranca, ki vzbuja posebno pozornost; monštranco naj bi Tomaso Tarsia, sicer dragoman pri turški Porti, leta 1683, v času turškega obleganja Dunaja, kupil za velik denar od nekega Tataru in jo ob vrnitvi v Koper, poklonil cerkvi sv. Blaža.

Staro samostansko poslopje, ki pa kljub umeščenosti v mestno jedro, ni utesneno, je na več mestih ustrezno obnovljeno, v zadnjih letih, kot še navaja Naldini, pa so ga na dokaj prostornem predelu povečali z dozidavo nove stavbe za običajne samostanske govorilnice, ki jo je omogočila dolgoletna javna dobrodelnost in eno od teh govorilnic omenja tudi Agostino Carli-Rubbi (NALDINI Pavel, *Cerkveni krajepis* cit., str. 177).

¹⁷ Vrata sv. Petra so nekdanj stala na istoimenskem obodnem trgu v južnem predelu Kopra (*Piazzal San Pieri*) med današnjim Vojkovim nabrežjem in Gramscijevim trgov. D. Darovec omenja, da je leta 1764 v Kopru delovala predilnica bratov Genzo, kjer so tkali tudi svilo. Že leto poprej, torej 1763 naj bi bila brata Antonio in Giacomo Genzo deležna velikih pohval s strani beneškega Senata, ki jima je dovolil postaviti eno ali več predilnic svile (*filatoio*), da bi lahko z njeno prodajo v avstrijske dežele zagotovila delo in preživetje tukajšnjemu prebivalstvu (DAROVEC Darko, *Davki nam pijejo kri. Gospodarstvo severozahodne Istre v novem veku v luči beneške davčne politike*, Knjižnica Annales Majora, Koper, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko Koper, 2004, str. 244).

¹⁸ P. Naldini o cerkvi sv. Ane pravi, da je zgrajena v obliki preproste ladje po vzoru servitske, le da je nekoliko ožja in ima eno samo kapelo, ki na koncu ladje oblikuje kor in prezbitერიj, katera loči glavni oltar, sestavljen iz velike oltarne podobe s podolžnimi slikami, na katerih so upodobljeni številni svetniki. Ob straneh ladje stoji šest lepo oblikovanih oltarjev, ki jih ne krasijo bogati izdelki iz marmorja, pač pa dragocene slike. Več slik na glavnem oltarju sta ustvarila slikarja Giovanni Bellini in Cima da Conegliano, oltarno podobo Kristusa pa je naslikal Benedetto Carpaccio, podoba sv. Diega (sv. Didaka iz Alkale), ki ozdravlja bolne pa Pietro Mera in tako naprej, tudi vsi drugi najuglednejši slikarji, katerih platna so se ohranila vse do današnjih dni (NALDINI Pavel, *Cerkveni krajepis* cit., str. 142). Merova oltarna slika sv. Didaka ima v slikarjevem opusu pomembno mesto, saj velja za edino upodobitev narativnega svetniškega prizora med njegovimi signiranimi in izpričanimi deli; koprška slika je ena redkih upodobitev čudežev sv. Didaka v beneškem slikarstvu in verjetno najstarejša znana upodobitev tega svetnika v slikarstvu na Slovenskem (KOŠAK Tina, *Sv. Didak iz Alkale ozdravlja bolne. Oltarna slika Pietra Mere v cerkvi sv. Ane v Kopru in njen slogovni ter ikonografski kontekst*, v "Annales. Anali za istrske in mediteranske študije", Series

cerkvenih vratih, ki vodijo proti samostanskemu poslopju, je videti nagrobni napis, posvečen enemu od Borisijev, glavnemu poveljniku enot vlaškega in transilvanskega kneza, ki je umrl leta 1630: bil je brat začetnika družine Borisi v Kopru¹⁹.

Historia et Sociologia, l. 26 (2016), št. 1, Koper, str. 25-42). Že Agostino je bil pozoren tudi na veliki renesančni poliptih s podobo Marije z otrokom in svetniki iz leta 1513, delo slikarja Cime da Conegliano, bogat okvir pa je delo rezbarja Vittoreja da Feltre. Nahajal se je na zadnji steni prezbiterija, od koder je bil odstranjen leta 1940 in se danes nahaja v Mantovi (HOYER Sonja Ana, *Seznam iz Kopra, Izole in Pirana umaknjenih umetnin*, v: *V Italiji zadržane umetnine iz Kopra, Izole, Pirana / Le opere d'arte di Capodistria, Isola, Pirano trattenute in Italia / Art Works from Koper, Izola, Piran retained in Italy*, Piran-Ljubljana, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Piran, Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, 2005, str. 26). Preseneča pa, da Agostino v cerkveni notranjščini ne omenja redkega in dragocenega primera poznogotskih kornih klopi, ki so nastale ob koncu 15. stoletja in beneških orgel, delo Francesca Merlinija iz leta 1805 (ŽITKO Salvator, *Umetnostna in kulturna podoba skozi stoletja*, v: S. Žitko et al. (ur.), *Koper, Koper - Capodistria, Skupščina občine Koper, Lipa, 1992, str. 147*).

¹⁹ P. Petronio navaja, da Borisiji v Kopru niso bili prisotni pred letom 1617, ko so Bernardo, Francesco in Marc' Antonio zaprosili za sprejem v koprski Veliki svet oziroma uvrstitev med koprsko plemstvo, medtem ko je kapitan Bernardo Borisi že leta 1595 od rašporskega kapetana pridobil fevd Fontane (*Contea di Fontane*), kamor je naselil tudi svoje kolone z Bara in okolice. Kasneje je odkupil tudi utrdbo Bursano na območju Rovinja, Borisiji pa so bili s pridobitvijo grofovskega naziva leta 1617 označeni kot koprski plemiči, medtem ko sta jim bila investitura z nazivom grofov in jurisdikcijo nad fevdom Fontane, potrjeni leta 1648, leta 1725 pa je bila rodbina z odobritvijo Beneške republike vpisana na seznam naslovnih grofov v Istri (BONIN Zdenka - ROGOZNICA Deborah, *Koprška rodbina Grisoni in njene sorodstvene povezave*, Koper, Pokrajinski arhiv Koper, 2016, str. 67).

Dejstvo je, da je Marc' Antonio Borisi, ki ga omenja Agostino Carli-Rubbi, opravljal službo beneškega dragomana v Carigradu, medtem ko je bil z Vlaško in Moldavijo povezan tudi Bartolomeo Bruti, pripadnik albanske plemiške rodbine, ki se je v Koper priselila iz Ulcinja po krvavi Ciprski vojni v letih 1570-1573.

Agostino, ki se sicer pri svoji navedbi naslanja na P. Petronia (PETRONIO Prospero, *Memorie sacre e profane dell'Istria* cit., str. 83), navaja, da je Bernardo Borisi po vzoru starega koprskega plemstva dosegel visoke časti na dvoru knezov Transilvanije, Moldavije in Vlaške ter postal osebni tajnik vlaškega kneza in generalni nadzornik vlaške armade, umrl pa je doma v Kopru, kjer mu je brat Francesco Borisi v cerkvi sv. Ane postavil marmorni spomenik s sledečim posvetilom:

Bernardo Borisio
Ad copias Moldavias summa
Virtute erecto
Decurionibus Iustinopolitanus merito
Coaptat
Honoribus Gloria decoro
Vita functo
Franciscus Borisius mestissimus factio
Summi amoris exiguum monumentum
M.D.C.XXV

Navedeni problematiki je v novejšem času posvetil zanimivo razpravo tudi A. Pippidi, ki navaja, da sta brata Borisi, bodisi zaradi trgovskih poslov kot političnih ambicij, območje Moldavije in Vlaške videla kot prijateljski deželi, ki sta nudili možnosti za zaslužek in pridobitev političnega ugleda. O Bernardu Borisiju romunski dokumenti govorijo, da je bil *postelnic* (komornik) na vlaškem dvoru v letih 1613-1616, zatem pa v Moldaviji do 1618. Novi moldavski princ, Gaspere Graziani, po rodu Hrvat, ki si je prizadeval, da bi dvignil vstajo proti Turkom, omenja Bernarda Borisija kot *hetmana*, se pravi vojaškega poveljnika leta 1619. Obrnil se je na beneškega doža, da bi mu zagotovil svojo zvestobo Beneški republiki, hkrati pa je zaprosil za roko hčerko gospoda Borisija, velikega dragomana. Do poroke naj bi prišlo leta 1620, čeprav se je Graziani čutil nesigurnega, saj "naj bi nekaj mesecev pred tem v Carigradu obesili Marc'Antonia Borisija, njegovega tasta" in se je tako tragično zaključila 40-letna kariera njegovega zvestega službenja *Serenissimi*, v katerega času se je Borisi nenehno izpostavljaval nevarnostim in sporih Beneške republike in turške Porte. Usoda njegovega brata Bernarda, je mnogo manj poznana. Njegovo izginotje po bitki pri Tutori leta 1620, vodi k prepričanju, da je bil skupaj z Grazianijem ubit, ali pa, da se je morda vrnil v Benetke. Ta negotovost se je razrešila ravno z odkritji nekaterih dokumentov in dokazov v Kopru. Čeprav so izginila nekatera javna in zasebna sporočila in pisma (*pubblici e private dispacci*), ki so se hranila v rodbinski palači Borisijev in na katera se sklicujejo zgodovinarji te rodbine, ki so jih navdušile misije Bernarda Borisija na dvorih Poljske, Transilvanije in Vlaške, obstoji vsaj nagrobni napis v cerkvi sv. Ane, čeprav nagrobne plošče v črnem marmorju ni več zaslediti, se je pa napis ohranil,

V cerkvi sv. Frančiška si je treba ogledati zakristijo. Oltarna slika sv. Antona je delo Bellottija, slika s podobo pokritega Kristusa pa Palme. Na nagrobni plošči blizu oltarja lahko preberemo napis, ki pravi, da so pod njo od leta 1397 shranjeni posmrtni ostanki princa Henrija, sina Roberta I., vojvode Bara, po materini strani nečaka francoskega kralja Karla V. Ta nesrečni princ je umrl v Kopru, kjer so hranili tudi njegovo oporoko, ki jo je dal natisniti p. Calmet²⁰.

V cerkvi Kolegija glavni oltar pripisujejo Celestiju, ki je zelo cenjeno delo. Bil sem presenečen, ko sem na njem opazil uporabo perspektive, ki naj bi jo sicer v današnjih dneh prvikrat uporabil Bibiena²¹.

V cerkvi sv. Klare sta dve oltarni sliki Palme. Zdi se, kot da bi cerkev in samostan lahko

5

odšli skozi vrata, ki pa so prevelika in preveč trdna zanj. Gre za antični element, ki je nekdam služil kot vhod v bolj pomembno zgradbo²².

---

zahvaljujoč T. Lucianiju, ki ga je objavil v reviji *La Provincia*, Capodistria, 1876-1879, str. 62 (PIPPIDI Andrei, *Tre antiche casate dell'Istria, esempi per lo sviluppo di un gruppo professionale: I dragomanni di Venezia presso la Porta*, v: M. P. Pedani - I. A. Pop (ur.), *Dinamiche di sociabilità nel Mondo euro-mediterraneo. Gruppi, associazioni, arti, confraternite e compagnie*, Quaderni della Casa Romana di Venezia, n. 4, Bucarest-Venezia, Casa Editrice dell'Istituto Culturale Romeno, 2006, str. 61-76; MALCOLM Noel, *Agenti dell'Impero. Cavalieri, corsari, gesuiti e spie nel Mediterraneo del Cinquecento*, Milano, Hoepli, 2016).

O navedeni problematiki glej tudi delo C. Luce (LUCA Cristian, *Dacoromano - Italica. Studi e ricerche sui rapporti italo-rumeni nei secoli XVI-XVIII*, Accademia Romana, Centro di Studi Transilvani, Cluj-Napoca, 2008, zlasti poglavje *Il bailaggio veneto di Costantinopoli nel Cinque-Seicento: i dragomanni provenienti dalle famiglie Brutti, Boris e Grillo*, str. 105).

²⁰ Poleg cerkve sv. Dominika si je Agostino, kot izgleda, ogledal tudi cerkev sv. Frančiška, ki je imela v njegovem času že baročno podobo. P. Naldini omenja, da je bila manj prostorna od dominikanske cerkve. Potem, ko so prvotno oltarno podobo prenesli na stransko steno glavne ladje, so ji dodali še manjše oltarje, med katerimi sta v njegovem času najbolj izstopala oltarja sv. Križa in sv. Antona. Na prvem je bilo delo Pietra Bellottija, na oltarju sv. Križa pa delo Palme ml. Sicer se, nadaljuje Naldini, za samo cerkev zdi, da zadnja leta kar tekmuje z drugimi redovnimi cerkvami, tako v bogati cerkveni opremi, kakor v blišču, s katerim obhaja praznike svojega reda, zlasti praznik sv. Antona čudodelnika. Dobro se namreč zaveda, da je dolžna izkazovati spoštovanje tistemu, ki predstavlja čudež svetništva in svetnika čudežev. V tej cerkvi počiva namreč sveto telo blaženega Monalda de' Monaldija, koprskega rodu in minorita po redovni pripadnosti, tu pa je pokopan tudi koprski škof Pietro Manolesso. Tu hranijo tudi posmrtno ostanke Filipa Arcellija, hrabrega beneškega poveljnika in princa Henrika, po krvi sorodnika francoske kraljeve družine; oba skupaj z bliščem te cerkve povečujeta svojo nekdanjo slavo" (NALDINI Pavel, *Cerkveni krajeпис cit.*, str. 140).

Toliko o cerkvi sv. Frančiška s strani P. Naldinija, po katerem je očitno svoj kratek opis povzel tudi Agostino Carli-Rubbi, ki je po mnenju A. Cherinija ravno iz teh razlogov napačno pripisoval avtorstvo oltarne pale Palmi ml., dejansko pa je šlo za delo Girolama da Santacroceja (CHERINI Aldo, *Chiesa e convento di San Francesco a Capodistria*, Autoedizione, 1996, str. 4). O nagrobniku princa Henrika, vojvode Bara, govori prispevek P. Kandlerja z naslovom *Sepoltura del principe Enrico di Bar in Capodistria*, v "L'Istria", a. II (1847), n. 1-2, str. 60, o blaženem Monaldu pa je v novejšem času izšel zbornik z naslovom *Beatus Monaldus Iustinopolitanus* (ŠTOKA Peter - MARKOVIĆ Ivan (ur.), *Beatus Monaldus Iustinopolitanus. Summa de iure canonico*, Koper - Capodistria, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja, 2013).

²¹ Domnevno gre za cerkev *S. Maria Nuova*, ki naj bi pripadala kompleksu *Collegia dei Nobili*, vendar drugih podatkov o njej ni zaslediti, saj je bila porušena v 19. stoletju (ŽITKO Salvator, *Vloga in pomen Collegia dei Nobili v Kopru*, v "Acta Histriae", I. 2 (1993), št. 3, Koper, str. 123-132). Cerkev ni zaslediti v Naldinijevem Cerkvenem krajeписu, niti v drugih delih o koprski urbani podobi beneškega obdobja.

²² Tudi v tem primeru se je Agostino Carli-Rubbi naslonil na P. Naldinija, ki pravi, da na rahlem nagibu najvišje ravnice v mestu ... stoji cerkev in samostan sv. Klare. V nadaljevanju navaja, da so redovnice prevzele ime sv. Klare Asiške in pravila njenega reda, čeprav so si kasneje ponovno privzele prvotno ime klavzurnih redovnic. Od stare

V cerkvi bolnišnice slike niso niti najmanj običajne, zlasti one nad vrati ob strani glavnega oltarja. Na tribunah ob glavnem oltarju sta dve lepi sliki Angela Trevisanija, domačega slikarja, ki je umrl v Trstu leta 1749. Na sliki je ob evangelistu upodobil svojo občasno metreso, oblečeno s pokrivalom paolanke, z vrsto pričeške z rogovi, ki sem jo videl, vendar se danes ne uporablja več. V Kopru s paolani označujejo prebivalce posestnike, ki imajo nekaj zemlje in jo gredo obdelovat zgodaj zjutraj, a se vedno vračajo prenočevat v mesto v večernih urah²³.

Mislím, da sem s tem označil skoraj vsa slikarska dela v mestu. No, v hiši družine Grisoni je v mali sobi ob knjižnici slika manjšega formata nad posteljo, ki je dokaj kvalitetna, tako kot tista večja v igralni sobi²⁴. Markiz Girolamo ima celotno sobo

---

cerkve današnja ni ohranila drugega kot prvotno strukturo, in sicer glavne stene ter glavno kapelo z oltarjem, ki ga krasijo pozlačene rezbarije in tri slike s podobo sv. Klare s povelčanima sv. Frančiškom in sv. Antonom, razmeroma velik kor nad glavnimi vrati, ki pa so ga pred slabim stoletjem zaprli in z zunanje strani polepšali z enakim okrasjem kot visok cerkveni strop ... Cerkev krasijo odlične slike: oltarni podobi sta delo Palme ml., obod kapele pa je v gvašu poslikal sloviti tržaški slikar Prem. Nič manj ugledni nista obredna oprema in srebrnina, ki cerkev žlahtno bogatita. Tu počivajo kosti škofa Pietra Antonia Delfina, čigar duhovni epitaf smo navedli že v seznamu škofov (NALDINI Pavel, *Cerkveni krajepis* cit., str. 166-167).

²³ Iz opisa ni razvidno, ali je šlo za cerkev pri servitskem samostanu, ki je bil leta 1792 ukinjen in so ga leta 1810 dokončno namenili mestni bolnišnici, ali pa za cerkev sv. Bassa s konca 16. stoletja oziroma z leta 1731. ki je zrasla na mestu nekdanje bolnišnice sv. Nazarija (*Pio Ospedale di San Nazario*). V tem primeru v cerkvi sv. Bassa, ki jo je leta 1712 blagoslovil škof P. Naldini, Agostino ne bi mogel spregledati čudodelnega križa (*crocifisso miracoloso*), ki so ga sem prinesli že leta 1706 in katerega češčenje se je razširilo po širšem beneškem ozemlju. Špital sv. Nazarija je bil ukinjen šele 1810, ko so ga prenesli v mestno bolnišnico v nekdanjem servitskem samostanu (BONIN Zdenka, *Bratovščine v severozahodni Istri v obdobju Beneške republike*, v "Acta historiae artis Slovenica", l. 21 (2016), št. 2, Ljubljana, str. 191-192).

Tudi delo s podobo paolanke, ki ga Agostino pripisuje Angelu Trevisaniju, je vprašljivo, ravno tako je napačna navedba njegove smrti leta 1749. Prav gotovo pa je zanimiva njegova pripomba o paolanih, mestnih kmetih, značilna predvsem za beneško obdobje, ki so vsakodnevno hodili obdelovati svoja polja v bližnjo okolico Kopra; paolanstvo pa je začelo propadati šele sredi 19. stoletja, saj so ponavljajoče se gospodarske krize in uveljavljanje novih oblik življenja silili paolane, da so posestva prodajali in le redkim je uspelo poravnati svoje dolgovne ter kapital od prodane zemlje vložiti v kakšno obrtno dejavnost ter si s tem pridobiti tudi status "popolnega" meščana (CIGLIČ Zvona, *Način življenja, običaji in gospodarska dejavnost mesta v 19. stoletju*, v: S. Žitko et al. (ur.) *Koper, Koper, Skupščina občine Koper*, 1992, str. 125-141).

²⁴ Družina grofov Grisoni, ki so veljali za najbogatejšo v Istri, je svoje premoženje širila zlasti s sklepanjem sorodstvenih vezi. Pomembne so bile zlasti vezi s koprsko družino Sabini; z njenim izumrtjem (1736) so Grisoniji pridobili veliki fevd v Dajli in palačo Sabini v Kopru, kjer sta živela zakonca Francesco Grisoni in Marianna Pola, kasneje velika podpornika koprskih dobrodelnih ustanov. V palači je Francesca Grisoni hranil bogato knjižnico, ki jo je deloma podedoval od svojih prednikov, večji del pa ustvaril sam z nakupi, in teh prostorih pa so se, kot je videti iz njegove oporoke (1841), nahajala tudi nekatera umetniška dela. Vse to je v oporoki zapustil priorju samostana v Praghi pri Padovi, Placidu Talii. Sama palača v predelu Izolskih vrat v Kopru, ki jo je Agostino Carli-Rubbi očitno dobro poznal, se je delila na staro in novo. V stari palači je bilo v pritličju sedem prostorov, v prvem nadstropju pa dvorana, dve spalnici, dve sobici, hodnik in kuhinja, ter podstrešje, v novi palači pa je bila v prvem nadstropju ravno tako dvorana, salon, sedem spalnic, hodnik, stopnišče za služinčad, kuhinja in pomožni prostori, knjižnica pa je bila verjetno v salonu prvega nadstropja (BONIN Zdenka - ROGOZNIKA Deborah, *Koprška rodbina Grisoni in njene sorodstvene povezave* cit.; o sami knjižnici glej delo ŽITKO Salvator - MIŠKOVIČ Veselin (ur.), *Knjižnica grofa Francesca Grisonija med razsvetljenstvom in risorgimentom*, Skupnost Italijanov Santorio Santorio, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper, Koper 2018 / La Biblioteca del conte Francesco Grisoni tra Illuminismo e Risorgimento, Capodistria, Comunità degli Italiani "Santorio Santorio" Capodistria, Biblioteca Centrale Srečko Vilhar Capodistria, 2018).

zelo lepo poslikano; delo je izvedel Richter²⁵. Enako lep je tudi flamski bakrorez, ki predstavlja Jefejevo hčerko, ki pleše pred svojim očetom²⁶. Tu sta tudi dva zelo dobra portreta volilnega kneza in volilne kneginje Bavarske, sorodnikov cesarja Karla VII. Njegov stari stric je bil polkovnik v nadvojvodskih vojaških enotah²⁷. Njegove sestre v palači Tiepolo v ulici sv. Klare imajo lepo sliko

²⁵ Gre seveda za grofa Girolama Gravisija (1720-1812), bratranca Agostinovega očeta Gian Rinalda Carlja, ki je po poroki s Chiaro Barbabianca podedoval veliko premoženje obeh družin in živel v palači Gravis-Barbabanca vzdolž današnje Gallusove ulice v Kopru. Palačo je dal že leta 1710 prenoviti in razširiti markiz Nicolò Gravis, s poroko Girolama Gravisija s Chiaro Barbabianca leta 1745, pa je palača dobila ime Gravis-Barbabanca. Z novim rodom, ki ga je predstavljal Girolamo Gravis, je v znamenju razsvetljenskih idej in kulturne prenove mesta, ki se je kazala zlasti v delovanju Akademije *dei Risorti*, tudi sama palača postala središče družabnega življenja, glasbenih in gledaliških prireditvev, pa tudi učenih akademskih razprav in diskusij (FLEGO Isabella, *Girolamo Gravis. Sparo in dotte carte*, Capodistria, Edizioni Comunità italiana, 1998). O izgledu in opremi bivanjskih prostorov poslikav v Girolamovem obdobju ni podatkov, saj je bila notranjščina palače v prvi polovici 19. stoletja nekajkrat predelana in je nekdanjo podobo ohranilo le stopnišče, ki vodi v glavno dvorano. V njej so se ohranile stenske in stropne slikarije tržaškega freskanta Giuseppeja Gatterija iz sredine 19. stoletja, ki jih seveda Agostino Carli-Rubbi ni mogel videti, prav gotovo pa je videl dragoceno pohištveno opremo in dela beneških mojstrov, ki jih omenja v svojem rokopisu.

²⁶ Iefte, včasih jefta ali jefta, iz judovskega Yiftah (Yptha); gre za biblijsko osebnost iz plemena Manasse, omenjeno v Knjigi sodnikov, ki je služil kot izraelski sodnik za dobo sedmih let in jih osvobodil izpod jarma Amonitov. Ker se je Jahvevi zaobljubil, da mu bo, če bo zmagal, žrtvoval prvega, ki mu bo ob vrnitvi domov prišel nasproti, je moral žrtvovati lastno hčer (JAVORNIK Marija, *Veliki splošni leksikon*, III. knjiga, Ljubljana, DZS, 1997, str. 1750).

²⁷ Agostino je pri tem opisu nekoliko nedosleden in površen, saj dokaj zanesljiv opis slikarskih del, ki so krasila stopnišče palače podaja šele F. Semi v svojem delu *“Il palazzo di marchesi Gravis-Barbabanca a Capodistria”*, 1935. Stopnišče je očitno še vedno krasila bogata stropna štukatura in štirje kipci na balustradi. Med slikarskimi deli sta bila zlasti pomembna portreta Nicolöja in Leandra Gravisija, ki sta krasila vzhodno steno nad podestom, ki vodi v glavno dvorano, portreta Giannandrea Barbabianca in štirje konjeniški portreti, ki so krasili severno oziroma južno steno nad prvim podestom. Ni znano, da bi tu visela tudi portreta bavarskega volilnega kneza in njegove soproge, pač pa je poznano dejstvo, da je Leandro Gravis leta 1689 stopil v bavarsko armado, kamor ga je kot izkušnega vojščaka in najemniškega poveljnika, sprejel bavarski volilni knez Maksimilijan II. Emanuel. Nekatere navedbe kažejo, da je postal poveljnik njegove garde na bavarskem dvoru, svoj položaj pa je izkoristil za to, da je tudi nekaterim svojim sorodnikom priskrbel mesto v bavarski armadi; tako je njegov nečak Antonio Gravis dobil mesto paža pri volilnem knezu. Tudi Antonio Gravis je tako kot poprej njegov stric, na bavarskem dvoru napravil lepo vojaško kariero, vendar je sam služil pri Maksimiljanovem sinu Karlu Albrehtu. Še bolj kot njegov oče, ki se je v španski nasledstveni vojni izneveril Habsburžanom, se je Karel Albreht predajal ambicijam, da bi postal najmočnejši vladar Evrope, saj je bil leta 1742 izvoljen za rimsko-nemškega cesarja kot Karel VII. (v svojem rokopisu ga, kot vidimo, omenja tudi Agostino Carli-Rubbi). S tem si je nakopal sovraštvo Habsburžanov in kmalu je izbruhnila avstrijska nasledstvena vojna, v vrtincu vojn pa se je znašel tudi Antonio Gravis in leta 1742 dosegel čin podpolkovnika, kasneje pa celo generala. Za razliko od Leandra Gravisija, katerega celopostavno podobo v oklepu je morda Agostino videl na stopnišču palače Gravis-Barbabanca, kasneje pa je izginila in se je ohranila le risba v Caprinovem delu *L'Istria Nobilissima*, 1905, pa je mnogo zanimivejši in kvalitetnejši doprni portret Antonija Gravisija, ki se danes nahaja v zbirki Pokrajinskega muzeja v Kopru in ga strokovnjaki pripisujejo slikarju Bartolomeu Nazzariju iz Bergama. Slikarski dekor na stopnišču palače Gravis-Barbabanca, ki ga je Agostino očitno videl, lahko vsekakor povežemo z razširitvijo in prenovo same palače, ki jo je leta 1710 izvedel, kot kaže napis na njeni zunanjščini, markiz Giovanni Nicolò Gravis. Kot razberemo iz skromne korespondence z bratom Leandrom, ki je bil takrat že na bavarskem dvoru, je bil nedvomno seznanjen z burnim dogajanjem na evropskih tleh oziroma s potekom španske in avstrijske nasledstvene vojne. Vsaj s prisotnostjo Leandra, deloma pa tudi Antonija Gravisija na bavarskem dvoru, je bila v vse to dogajanje vpeta tudi družina markizov Gravis, ki je v tistem obdobju do habsburške vladarske hiše nedvomno kazala določene simpatije in privrženost ter je zato omenjena slikarska dekoracija, ki je krasila stopnišče palače Gravis-Barbabanca, dokaj razumljiva (ŽITKO Salvator, *Nekdanji slikarski dekor stopnišča palače markizov Gravis-Barbabanca v Kopru: umetniško delo kot zgodovinsko pričevanje*, v *“Annales. Anali za istrske in mediteranske študije”*, Series Historia et Sociologia, l. 22 (2012), št. 1, Koper, str. 21-32).

z otroki oziroma bakanalije, ki me je presunila pred tridesetimi leti. Tam so se nahajale tudi druge slike, ki pa se jih več ne spominjam²⁸. V hiši Borisi so stene ene od sob v celoti prekrte z vedutami Benetk precej slavnega slikarja Richterja. V tej palači bi moralo biti tudi veliko delo s podobo svetnikov oziroma cerkve, ki so jo vzeli Jakobincem in je delo uglednega avtorja, vendar se ga ne spominjam več. Moja teta iz družine Manzioli ima eno ali dve stari, a dobri sliki. Moj stric, S. Carli misli, da ima v svoji hiši dva Van Dyckova portreta, toda kolikor se spominjam, ni tako; gre namreč za žensko in moškega, oblečenega po vzhodni noši, ki sta dobro upodobljena in sta mi ugajala²⁹.

²⁸ Kot navaja Agostino Carli-Rubbi, gre za Bradamante Tiepolo, sestro markiza Girolama Gravisija in hčerko Marie Tiepolo, ki se je leta 1710 poročila z markizom Dionisijem Gravisijem in je v letih 1712 do 1729 rodila kar deset otrok; med šestimi sinovi se je leta 1720 rodil Girolamo in se je kasneje kot dedič celotnega premoženja družin Tiepolo, Gravisijev in Barbabianca, ob bratu Antoniu, pojavljal predvsem on. Maria Tiepolo je od rojstva do smrti živela v družinski palači Tiepolo-Gravisijev v mestni četrti sv. Klare oziroma v današnji Kreljevi ulici, palača je po izročilu bolj poznana kot "borilnica". Dogradil jo je že njen oče Andrea Tiepolo, ki je bil poročen z Elisabetto Borisi. Razmeroma veliki prihodki od vinogradov, posesti, solin, nasadov, najemnin in zakupov so mu omogočali, da je nadaljeval z gradnjo velike palače v četrti sv. Klare. Domnevno naj bi v času njegovega življenja uredili glavno stopnišče, osrednjo dvorano (salone) z galerijskim obhodom, stene stopnišča in osrednje dvorane pa so bile v celoti poslikane; tako so bili na stopnišču kvalitetno naslikani portreti, za katere lahko sklepamo, da je bil naročnik on sam ali pa njegove tri hčere: Giustina, Saffira in Maria Tiepolo z družinami in služabniki ter o katerih v svojem rokopisu govori tudi Agostino Carli-Rubbi. Pri tem se postavlja vprašanje, kdaj je obiskal sicer nedokončano palačo, v kateri je po očetovi smrti leta 1741 živela le Maria Tiepolo, ki je od obeh sestra odkupila njun delež. Sin Girolamo se je po poroki s Chiaro Barbabianca leta 1745, kot omenjeno, odselil v palačo svojega strica Nicolòja Gravisija. Glede na to, da se je življenje Marie Tiepolo izteklo leta 1768, je Agostino ni mogel poznati osebno, saj je v Koprju bival v letih 1787-1791, takrat pa je v palači že bivala Girolamova sestra Bradamante Tiepolo, ki jo je podedovala po svoji materi. Tudi tu nas Agostino zaradi svoje površnosti in nedoslednosti prikrajša za marsikateri dragocen podatek in opis palače Tiepolo-Gravisijev, njene opreme in slik, ki jih je videl. O palači podrobneje v delu *Palača Tiepolo-Gravisijev v Koprju. Odstiranje mestne zgodovine* (PANJEK Aleksander - ŽELEZNIK Urška (ur.), Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Univerzitetna založba Annales, 2015). Glej tudi novejši članek S. Žitka, (ŽITKO Salvator, *Družinska palača Tiepolo-Gravisijev in njena vloga v historičnem jedru Koprja*, v M. Saccara (ur.), *Arheološka topografija Istre / Topografia archeologica dell'Istria. Liber amicorum Matej Župančič*, Koper - Capodistria, Histria Editiones, 2023, str. 241-248).

²⁹ Tu gre seveda za celopostavni portret njegovega prednika Gian Rinalda Carlija (1679), torej starega strica svojega očeta, dragomana na turškem dvoru in njegove soproge Caterine Carli, kot pendant moževega portreta. Portreti Carliljev (v celoti gre za 11 portretov) v turški noši, so nastali v času njihovega bivanja v Koprju ali pa v Benetkah kot delo beneških portretistov, nikakor pa ne Van Dycka. Turška oblačila so upodobljena z vso natančnostjo in poudarkom na dragocenih materialih in nakitu. Danes se portreti nahajajo v Zavičajnem muzeju v Poreču, izvirajo pa iz nekdanje palače Carliljev v Koprju, kjer jih je prav gotovo Agostino videl pri svojem stricu Stefanu Carliju, ki jih je kasneje skupaj s svojo knjižnico prenesel v Poreč (VIDMAR Polona, *A series of Portraits from the Bequest of the Counts of Carli in Poreč / Parenzo and pictorial representations of Central European Envoys to the Ottoman Court*, v "Annales. Anali za istrske in mediteranske študije", Series Historia et Sociologia", l. 20 (2010), št. 2, Koper, str. 331-348). Glej tudi delo GARDINA Edvilijo, *Alla Turca"*. *Koprška družina Tarsia v službi Serenissime*, v: C. Neumann et al. (ur.), *Podoba Turkov v Evropi 17. stoletja*, Muzej Sakipa Sabancija 12. julij-9. oktober 2005, Istanbul, Univerza Sabanci, 2005, str. 56-61.

Markizi Gravisii iz Sv. Jakoba (vključno z gospo Freder [...], ki vsak večer prihaja k Grisonijem)³⁰ bi morali imeti kakšno sliko. Enako velja za hišo Tacco³¹ na trgu Jakobincev in morda za hišo Belli na glavni ulici, v kateri se nahaja kamnito korito za oljčno olje v starem sarkofagu nekega vladarja iz Rusije in katerega truplo so shranili v Kopru: *P. Aelius Rasperasanes Rex Roxolanum*³². V hiši Thails v bližini g. Grisonija, ki najbolj izstopa in je nova v ulici Belveder, se nahaja lepo stanovanje s parketom, podobno onemu v lasti markiza Cheraglisa v Torinu ter pet velikih, lepih slik flamskih slikarjev, ki predstavljajo pet čutov. Drugih stvari pa se v tem trenutku ne spominjam.

³⁰ Agostinova navedba dopušča zgolj domnevo, da gre za Jakoba oziroma Giacoma Gravisija, ki je dal zgraditi cerkvico sv. Justa na današnjem Giordanovem trgu, oziroma za rodbino Gravisii, ki je imela domovanje na trgu Brolo, v bližini cerkvice sv. Jakoba. Očitno pa je imel B. Lonza težave pri prepisovanju njegovega rokopisa, saj v oklepaju ni dokončal stavka o nekem g. Frederju, ki naj bi vsak večer obiskoval grofa F. Grisonija v njegovi palači pri Izolskih vratih.

³¹ Palača Belgramoni-Tacco naj bi na sedanjem mestu zrasla okoli leta 1600 iz starejšega jedra, kamnoseška oprema zunanega plašča ter notranja razporeditev prostorov pa govorijo o posegih tja do konca 18. stoletja. Verjetno si je to značilno manieristično-baročno palačo, ki je mejila na manjši trg pred cerkvijo sv. Dominika oziroma pred dominikanskim samostanom, ogledal tudi Agostino Carli-Rubbi, ne da bi posebej omenjal kakega od grofov Tacco, ki so igrali pomembno vlogo v tedanjem Kopru, zlasti pa notranjost njihove palače in obsežnega parka, ki se je raztezal za njo. Kar posebej preseneča je dejstvo, da ne omenja niti bronastega tolkača na vratih palače, sicer odlično delo beneškega mojstra Tiziana Aspettija iz 16. stoletja, ne omenja pa niti poslikav v treh sobah vrhnjega mezanina s pomorskimi bitkami oziroma detajlom z bitke pri Lepantu, ko je galeja Domenica Tacca zajela neko turško galejo, zlasti pa tretje sobe, kjer so grofje Tacco očitno namestili družinsko knjižnico (CHERINI Aldo, *Decorazione murale dipinta in Palazzo Tacco*, Autoedizone, 1952).

³² Palača de Belli iz druge polovice 16. stoletja je moral Agostino kar dobro poznati, če je v njej postal pozoren na nagrobnik oziroma sarkofag z napisom, ki je tej plemiški družini služil kot kamnita posoda za shranjevanje oljčnega olja. Tudi pri tej kratki navedbi se sklicuje na P. Petronia (PETRONIO Prospero, *Memorie sacre e profane dell'Istria* cit., str. 44-45). Podrobneje o tem F. Semi, ki navaja, da je med drugimi napisi, najdenimi v Kopru, tudi tisti, ki ga omenja Degrassi in se nahaja v muzeju. Med njimi je zanimiv, čeprav nekoliko nenavaden sarkofag z napisom P. AELIO. RASPARASANO / REGI. ROXOLANORVM / VV. F, ki ga je opisal že Kandler in naj bi se prvotno nahajal na Črnem Kalu, zatem so ga prenesli v Koper, v hišo Elio, kasneje pa v muzej. Prvotno naj bi se sarkofag nahajal v Pulju, kamor naj bi se vladar Rasperasan umaknil v privatno življenje ter prevzel ime P. Elio, laskajoč se cesarju Hadrijanu. Kandler ga datira z letom 130 po n. št., Carli pa pripominja (*Antichità* ital., III, 129), "da se lep napis na velikem sarkofagu nahaja v Kopru" in "sem ga prepisal z vso natančnostjo, ki pa zaradi svoje izjemnosti zasluži posebno pozornost" in nadaljuje, "da so bili Rosolani po Strabonovem mnenju naseljeni med rekama Tanai in Boristena po naravi kruti, vendar ne preveč junaški, tako da jih je Diofant, Mitridadov legat, z majhno armado premagal in podjarmil". Kot bolj severno naseljeni Geti in Bastrani, jim Rimljani niso zavladali pred obdobjem cesarja Vespazijana, kot lahko beremo na napisu, ki ga je prepisal Onofrio Panvinio, se pravi, da so bili prej domala nepoznani. Liutprand jih je nazival z Normani, in dodal, da je v času rimskih cesarjev neki kralj Rosolanov s 1000 ladjami oblegal Konstantinopol, vendar je treba oporekati tistim, ki v njih vidijo prednike Rusov.

Naš napis, nadaljuje Semi, pripada P. Eliu Rasperasanu, kralju Rosolanov, ki je bil torej sprejet v družino Elio, ne vemo pa, kdaj in kako je prišel v Istro. V času cesarja Hadrijana so se Rosolani skupaj s Sarmati uprli, zato je bil cesar prisiljen poslati vojsko v Mezijo, ko pa je spoznal, da je bil razlog njihovega upora ta, da so zmanjšali njihove prihodke, je z njihovim kraljem sklenil mir. Ker je bilo v navadi, da so se barbarski vladarji predali milosti rimskih patricijskih rodbin in so jim podelile novo ime, mu je cesar Hadrijan podelil ime P. Elio. Tako je možno, da se je kralj, s katerim je sklenil mir, imenoval Rasperasano in prevzel priimek cesarjeve družine, ter s tem postal P. Elio Rasperasano. Med ljudstvi, ki so se znova uprli na širokem območju od Ilirika do Galije, Giulio Capitolino omenja Markomane in Rosolane, ter dodaja, da je dal M. Antonij filozof, ki je bil sprejet v družino Elio, mnoge prepeljati v Italijo v 30-ih letih po Hadrijanovem miru. Zgodovinarji žal ne poročajo o tem, da bi bil med njimi tudi kralj Rosolanov Rasperasano, potem ko je sprejel novo ime Elio po Hadrijanovi milosti, niti da bi se pridružil ostalim uporniškim ljudstvom in bi ga M. Antonino za kazen premestil v Italijo, ter da bi v antičnem Caprisu končal svoje življenje (SEMI Francesco, *Capris-Iustinopolis-Capodistria* cit., str. 32-33).

Ena od zanimivosti tega mesta je vodnjak, ki ga je dala zgraditi Koprška

7

republika³³ v času, ko je bila še na oblasti. Izvir je bil miljo in pol od mesta in je voda prihajala po lesenih ceveh pod morsko gladino³⁴. No, tu so tudi trije sprehodi, ki jih mlademu grofu priporočam.

Za vrati se z enim od mož s podeželja sede v čoln, krene na levo ter se izkrca na kopnem, odide do vodnega izvira, prečka *Campo marzio* in se lahko vrne v mesto po veliki cesti, desno blizu Piona, nasproti cerkvice sv. Nazarija. Nekega drugega dne se s čolnom lahko krene od Izolskih vrat, od koder te pot vodi do reke, se spustimo desno na vznožje griča Sermin ter se nato vrnemo v mesto (ali se obhodi grič Sermin oziroma se ga prečka) in s čolnom krene od Izolskih vrat proti Pradam ter se vrne do sv. Mihaela, zasuka pri Grisonijevi posesti in se povzpne na Škocjanski hrib ter se spusti po poti, ki poteka ob nasipu³⁵.

³³ Carli-Rubbi tu uporablja termin "République" za tisto državno tvorbo, ki bi jo danes lahko poimenovali 'mesto-država'. To je bila na splošno moda tedanjega časa, se pravi 17. in 18. stoletja, ko so se mesta-države, kot npr. Benetke ali pa Genova, poimenovala republika. V našem primeru je možno zaznati, da je avtor termin "republika" uporabil le za obdobje pred padcem Kopra oziroma koprške komune, pod Beneško republiko, se pravi pred letom 1279, kar pomeni, da je A. Carli-Rubbi začetek beneške dominacije razumel kot zaključek 'koprške samostojnosti', se pravi mestne avtonomije in se torej termin "republika" nanaša na njegov predbeneško obdobje.

Problem je v tem, da Koper, podobno kot druga istrska mesta, ni bil nikoli povsem neodvisen od svojih *de iure* oblastnikov, konkretno oglejskih patriarhov oziroma istrskih mejnih grofov. Dejansko pa je v tem obdobju prišel še najbližje nekakšni "taktični samostojnosti", a v vsem tem obdobju (govorimo o obdobju od 1186 do 1279), so oglejski patriarhi-mejni grofe, ohranjali svojo upravno jurisdikcijo. O tej problematiki zlasti DE VERGOTTINI Giovanni, *Per la revisione delle liste cronologiche per l'Istria medievale. Prospetto delle singole autorità investite di pubblici poteri e note esplicite*, v "Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria", vol. XLIX (1937), Pola, str. 66-67; MAYER Ernest, *La costituzione municipale dalmato-istriana nel medio evo e le sue basi romane*, v "Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria", vol. XXII (1906), Parenzo, str. 347-462). Novejše delo o tej problematiki: ŽITKO Salvator, *Politični in upravni razvoj Kopra od pozne antike do konca 12. stoletja*, v: M. Guštin (ur.), *Koper med Rimom in Benetkami. Prispevki k zgodovini Kopra / Capodistria tra Roma e Venezia. Contributi per la storia di Capodistria*, Ljubljana, Pokrajinski muzej Koper, 1989, str. 29-56.

³⁴ Carli-Rubbi se pri tej navedbi opira na N. Manzuolija in P. Naldinija, le-ta v svojem delu navaja: miljo daleč od mesta se izliva v morje reka Rižana, iz katere bi bilo mogoče napolniti še tako veliko vodno zajetje z obilico vode. A že v samem mestu lahko naštejemo več vodnjakov, polnih vode, in če bi se ti proti pričakovanju posušili, je dve miljodi otoka bogat izvir najdragocenejše vode, ki po vodovodu, speljanem najprej pod zemljo, potem pa še pod morjem, priteka v marmornati vodnjak v mestu in v kamnito zajetje takoj zunaj obzidja, kjer teče brez prestopa v skupno korist vseh meščanov in mimoidočih ... (NALDINI Pavel, *Cerkveni krajepis* cit. str. 9). Iz novejšega obdobja E. Gardina, navaja: "Zamisel, da bi v mesto speljali tekočo vodo, mora biti stara toliko, kolikor mesto samo. Že konec 14. stoletja so v koprskem Velikem svetu potekale razprave o popravilih mestnega vodovoda, ki je bil speljan do otoka s celine. Nicolò Manzuoli pri svojem opisu mesta v začetku 17. stoletja je zabeležil, kako se mesto oskrbuje z vodo: V oddaljenosti dveh milj izvira zelo dragocena voda, ki pod zemljo po kamnitem jašku priteče na kraj, ki se mu reče Colonna. Od tu so pod morjem speljane lesene cevi do različnih krajev v mestu" (GARDINA Edvilio, *Koper. Turistični vodnik po mestu in okolici*, Koper, Založba Lipa, 1988, str. 30). V novejšem času so ob različnih gradbenih delih oziroma pretlakovanju Prešernovega trga ob arheološkem sondiranju, ki ga je izvajal Pokrajinski muzej v Kopru pod vodstvom arheologa M. Župančiča, našli na prvotno cisterno iz leta 1423 na zahodnem robu današnjega Prešernovega trga oziroma na ostanke teh cevi, katere fragment danes krasi razstavo Humanističnega društva Histria na sedežu v Studium Histria KContrada v Kopru (KRMAC Dean - PRUNK Špela - ROGOZNICA Deborah - SACCARA Maša - ŽITKO Salvator (ur.), *Koper. Kontrade / Capodistria. Contrade*, Koper - Capodistria, Histria Editiones, 2024, str. 60).

³⁵ Opisi izletov v bližnjo okolico Kopra, so ne glede na skope podatke, dokaj zanimivi. Pri prvem ima Agostino

očitno v mislih vožnju s čolnom od Mudinih vrat do kopnega pri Škocjanu, nato do izvira Rižane ter nazaj prek "Marsovega polja" do cerkve sv. Nazarija pri Škocjanu. Razen terenskega ogleda je opazna tudi tokrat naslonitev na Naldinijevo delo, kjer pravi, "da se na levem boku rižanske župnije dvigajo plodni griči Pobegov in Bertokov, ob vznožju katerih se družijo kar pet cerkva: sv. Janeza Krstnika v Pradah, cerkev nadangela sv. Mihaela v Arjalu, sv. Tomaža v kraju Šantoma, sv. Ubalda na griču z istim imenom in sv. Sebastjana na Tribanskem griču. Prav tako je z več cerkvami na gričih posejano območje v bližini mesta: ob vznožju Škocjana stoji cerkev koprškega zavetnika sv. Nazarija, ki so jo pred kratkim obnovili, mi pa smo jo 19. oktobra 1698 posvetili po vseh svetih pravilih in ji določili praznično obletnico na belo nedeljo". V nadaljevanju pravi, "da na pobočju Barbana stoji cerkev sv. Petra s starim puščavskim bivališčem, nekoliko naprej pa cerkvi sv. Margerite in sv. Štefana, po obeh svetnikih pa je poimenovano tudi plodno gričevje. Na območju med omenjenimi cerkvami se širi zelo prostorna ravnina, imenovana Marsovo polje (Campo Marzio), ki cvetoči mladini služi kot vadišče za pridobivanje vojaških veččin. Tudi v Rimu so tako borilnico imeli na Marsovem oziroma Tarquinovem polju, ki danes predstavlja kraj, kjer se mestna straža uri v obvladovanju orožja" (NALDINI, Pavel, *Cerkveni krajepis* cit., str. 298-299).

Agostino verjetno ni poznal topografske risbe ing. Pietra Letterja, ki nosi datum 20. junij 1778 in je danes shranjena v Državnem arhivu v Benetkah v fondu "Provveditori alla Sanità", b. 395. Predstavlja spodnji tok Rižane, Sermin in Stanjonski zatok, torej območje, ki ga je Agostino v spremstvu nekega domačina prehodil na enem od svojih izletov v okolico Kopra. Topografska risba je sicer nastala, kot je razvidno iz legende, zaradi potrebe po regulaciji določenega predela reke Rižane, ki so jo tedanje beneške oblasti želele ponovno usposobiti za plovbo in prevoz žita do mlinov ob njenem toku (ŽITKO, Salvator, *Il carigador alla foce del Risano. Gli antichi traffici marittimi e relative approdi nel Capodistriano*, v: *Carigadori. Gli antichi approdi costieri dell'Adriatico*, Koper, Edizioni Annales, 2019, str. 19-36).

Drugi in tretji Agostinov izlet v smeri proti Serminu, izlivu Rižane, do Prad in Lazareta, seveda v še večji meri kot sicer, izpostavlja vprašanje, v katerem času je hodil po teh krajih in kdaj je torej zasnoval svoj rokopolj? Glede na to, da ne omenja velikega vojaškega taborišča, ki ga je francosko vojaško poveljstvo maja leta 1806 zasnovalo na območju Bertokov, Pobegov in Prad, kjer se je že iz poznobeneškega obdobja ohranila vrsta podeželskih dvorcev in gosposkih hiš grofov Borisi, Porcia, Fini, Gravisi, Bruti, Grisoni, Tarsia, Almerigotti in Tacco, kamor so se namestili predvsem višji častniki, za kontingent navadnih vojakov in nižjih častnikov, ki je štel od 14.000-16.000 vojakov, pa so zgradili veliko vojaško taborišče na rodovitnih poljih, vinogradih in pašnikih nekdanjih Borisijevih posesti in posesti grofa Porcie, sklepamo, da je po tem terenu hodil že pred tem časom ali pa nekaj let kasneje, čeprav se je spomin na taborišče ohranil še vrsto let. Agostino bi moral biti zanj toliko bolj zainteresiran, ker so za gradnjo objektov uporabljali gradbeni material porušene cerkve sv. Petra v Pradah in nekdanjega kompleksa Carljeve predilnice volne oziroma njegove podeželske vile na Cereju (*Carlisburgo*), ostankov zgradb na Serminu in iz bližnjih zaselkov. Dela pri gradnji vojaškega taborišča je vodil general Seràs, ki je stanoval pri družini Del Bello v Farančanu, pred vselitvijo vojske pa je prišel na inšpekcijski ogled sam italijanski podkralj Eugène Beauharnais. Na stotine trgovcev in obrtnikov tistega časa je precej obogatelo s prodajo hrane, pijače in sena ter drugih potrebščin. Poveljujoči častniki so morali skrbeti, da je bila ta velika vojaška enota v stalni bojni pripravljenosti in da sta v njej vladala disciplina in visoka bojna morala. Ker so v juliju 1806 ponavljajoči se nalivi in poplave poškodovali mnogo barak, so precejšnje število vojakov in nižjih častnikov preselili v hiše bližnjih kolonov v Bertoke, Pobege, Čežarje in Simiče, izbruhnila pa je tudi epidemija tifusa, zato je moral prefekt Angelo Calafati na hitro urediti primerno bolnišnico v opuščnem samostanu sv. Nikolaja v Ankaranu, kjer je kljub negi umrlo nad 100 francoskih vojakov. Epidemija tifusa se je nenehno širila, s tem pa je naraščalo tudi število umrlih, ki jih je koprski podjetnik Francesco Mori z vozovi in čolni prevažal na pokopališče pri cerkvi v Smedeli oziroma v Lazaretu. Tifus je začel nevarno redčiti vojaštvo v Pradah, obenem pa je pretela nevarnost, da se bo bolezen prenesla na koprsko mestno prebivalstvo. Septembra 1806 se je vojaško poveljstvo odločilo, da vojaštvo iz taborišča v Pradah umakne na drugo lokacijo, tu pa je ostalo le še tristo bolnih vojakov iz Vendéje, ki so jih premedili v vojaško bolnišnico v Lazaretu, šest vojakov s podčastnikom pa je strážilo izpraznjeno taborišče v Pradah še več kot leto dni. Vojaško poveljstvo je potem barake večinoma prodalo, s tem pa je bilo te zanimive epizode iz francoskega obdobja konec (*Memorie storiche di Gedeone Pusterla, Laccampamento militare in Prade nel 1806*, v "La Concordia. Guida per l'Istria e la Dalmazia", v. VI (1892), Capodistria, str. 55-60); glej tudi DE GRAVISI Giannandrea, *Scritti editi*, ur. M. Grison, Fonti e studi per la Storia dell'Adriatico Orientale, vol. IV-2, Pirano, Società di Studi storici e geografici Pirano, 2015.

Drugi pomemben mejnik predstavlja vzpostavitev koprškega pokopališča na območju Škocjana leta 1811 na podlagi Napoleonovega dekreta z dne 12. junija 1804, ki se je na območje Italijanskega kraljestva in s tem tudi Istre, razširil 5. septembra 1806. Agostino ga v svojih opisih poti v bližnje koprsko zaledje ne omenja, torej ostaja domneva, da je njegov rokopolj nastal pred francosko zasedbo tega območja. O koprskem pokopališču obširneje poroča G. Pusterla (PUSTERLA Gedeone, *La necropoli di S. Ceziano nel suburbio di Capodistria. Memorie storiche con elenchi, epitafi, ecc.*, Capodistria, Cobol & Priora, 1889).

Pozabil sem omeniti, da so na stropu cerkve sv. Frančiška v Kopru slike z glasbenimi inštrumenti, ki so v tem žanru dokaj dobre³⁶.

V mestu se nahaja 37 nepremičnin oziroma bolje rečeno zgradb s posebnimi kamnoseškimi okraski, ki so v celoti ali pa deloma obdelani in bi naredili dober vtis tudi v pomembnejšem mestu. Čeprav gre za otoško mesto, ki sem ga v celoti obhodil v 26. minutah,

8

ima navkljub temu 35 precej velikih vrtov, vključno s samostanskimi³⁷.

Ena od zanimivosti je tudi grad, v katerem so z mnogo iznajdljivosti naredili prostor za namestitev celo 1.000 mož posadke. Na grajskem vrtu, desno od vhoda, je v utrdbi naslednji napis:

Per hanc scripturam omnibus compareat manifestum quod sub anno Domini MCCLXVIII Indictione XII. Nobilis vir Dns Marinus Mauricinus Capitaneus Justinopol.: fil quondam potentis Dni Angeli Mauricini comitis Arbens: fecit fieri in honorem predictae Civitatis et a mense April: usque ad exitum Julii provide fecit complere utilem murum conditum super pontem Travoleo Cancani et duas figuras Sancti Xptoforis in turre ipsa pontis: nobilem villam que nuncupatur Mauricina factam sub territorium, quod Dnus C. D. gratia Epus Justinopol[...] rat Civitati. Duo magna Hedificia Blidar. duos puteos spongiarum, unum in Curia Pretorii aliud super vixidarium civitatis, et lucidam Logiam

³⁶ Agostino je očitno pozabil ali spregledal pri orisu notranjosti nekdanje cerkve sv. Frančiška, na stropno poslikavo Giuseppeja Camerate z naslovom *Sv. Frančišek potolažen z glasbo angelov (San Francesco confortato dalla musica degli angeli)*, ki prikazuje sv. Frančiška Asiškega, kako v ekstazi posluša koncert angelov, medtem ko druga božanska bitja, brez glasbenih inštrumentov, sodelujejo pri njihovem izvajanju, eden med njimi pa ga tolaži. Prizor se umešča v tedanjo postridentinsko frančiškansko ikonografijo, sama tema pa se ustrežno umešča v dekorativno zasnovno stropa nekdanje frančiškanske cerkve, namenjene poveličanju reda sv. Frančiška in sv. Antona, kakor tudi h krepitvi vere in čaščenja Matere božje. Skozi daljše obdobje so poslikavo pripisovali Angelu Trevisanu, vendar so šele novejša raziskave Marie Walcher pokazale, da koprskih stropnih poslikav ni moč pripisati omenjenemu slikarju, pač pa Giuseppeju Cameratu (1676-1762), kot navaja Giuseppe Maria Tassi, doslej najtemeljitejši biograf in poznavalec Camerate (LUCCHESI Enrico, *Giuseppe Camerata, 1676-1762: San Francesco confortato dalla musica degli angeli*, v: G. Pavanello - M. Walcher (ur.), *Istria. Città maggiori cit.*, str. 83-84).

³⁷ Ker je bil v Agostinovem času franciscejski načrt Kopra (1819), kjer so dokaj nazorno vrisane zelene površine mesta, pa tudi mestne četrti oziroma trgi, ulice in zgradbe, šele v zgradbe, šele v njegova navedba glede števila večjih zgradb oziroma palač in vrtov, nedvomno dragocena ter zanimiva, kakor tudi čas, ki ga je potreboval, da je obhodil samo mesto. Seveda smo znova pri vprašanju, ali gre za Koper, kakršnega poznamo iz poznobeneškega obdobja oziroma tja do francoske zasedbe 1805., ali pa za Koper, ki je po letu 1806 z nekaterimi radikalnejšimi posegi prefekta Angela Calafatija, začel spreminjati svojo podobo. To je žal pomanjkljivost Agostinovega rokopisa, ki dopušča zgolj ugibanje oziroma sklepanje na podlagi posameznih navedb oziroma podatkov.

V času nastanka franciscejskega katastra na začetku 19. stoletja, je bila katastrska občina Koper sicer omejena na otok, kjer je zraslo mesto, za prikaz njegove celotne površine pa je bilo uporabljeno merilo 1:1440 (dvojno merilo). To merilo so uporabljali za prikazovanje urbanih območij, torej mest in večjih naselij. Do izgradnje nasipa s cesto, ki je koprsko historično jedro povezovala s Semeđelo je bilo sicer, kot omenjeno, možno dostopati zgolj prek nasipa in mostu, ki je na južni strani ob solinah in tedaj še obstoječem Levjem gradu, vodil do vrat Muda oziroma samega mesta, sicer pa je bilo mesto dostopno prek štirih manjših pristanišč, od katerih je največje ležalo na zahodnem robu otoka, kjer se nahaja še danes (FURLANIČ Gorazd, *Franciscejski kataster mesta Koper: osnovni kvantitativni in prostorski podatki leta 1819*, v: I. Zupanc (ur.), *Franciscejski kataster v Istri: vzpostavitev, raziskave, dediščina / Il Catasto franceschino in Istria: impianto, indagini, patrimonio / Franciskanski katastar u Istri: uspostava, istraživanja, baština*, Koper - Capodistria, Histria Editiones, 2020, str. 101-118).

*inter duo pretoria hedificatam: et multa alia bona utilia, que omnia ad exemplum Rectorum sequentium scribere ordinavit*³⁸. Mesto je onkraj mosta pri Škocjanu dalo zgraditi stolp, ki se ga danes ne vidi več³⁹. O tem kapitanu ljudstva bo govora, ko bom pripravil sintezo zgodovine mesta⁴⁰.

Mesto je iz lastnih sredstev zgradilo vse javne zgradbe in objekte. Vse zgradbe, ki jih vidite na glavnem trgu, so torej zgrajene

³⁸ Agostino je tu nekoliko pomešal Levji grad in Pretorsko palačo, polega tega pa precej pretiraval, ko je navedel, da je bilo možno v Levji grad namestiti kar 1.000 mož posadke. Napis, o katerem je govora in se danes nahaja v atriju koprškega muzeja, sicer izhaja iz leta 1269 ter omenja kapitana Marina Morosinija, ki je v času polnega razcveta mestne avtonomije, utrdil Koper in zgradil prvo mestno ložo med obema kriloma nekdanje Pretorske palače. Napis naj bi se glasil takole: "S tem napisom naj oznamimo, da je leta 1269, dvanajstega decembra, plemeniti gospod Marino Morosini, koprski kapitan, sin mogočnega Angela Morosinija, rabskega grofa dal v čast omenjenega mesta v času od meseca aprila do konca julija, preudarno zaključiti gradnjo potrebnega obzidja, zgrajenega na mostu Travolco (ob prehodu do Škocjana) in dve figuri sv. Krištofa na stolpu samega mostu; plemenita vila, imenovana Morosina, zgrajena na tem ozemlju, ki jo je gospod Konrad, po milosti božji koprski škof, odtegnil od mesta; dve veliki zgradbi z vojaškimi napravami; dva vodnjaka s filtrom, enega na dvorišču Pretorske palače, drugega pa na bližnjem pašniku in svetlo, odprto ložo zgrajeno med dvema kriloma Pretorske palače in mnogo drugih koristnih reči, ki jih je odredil, da se zapišejo kot primer za izvedbo bodočih podestatov" (CAPRIN Giuseppe, *L'Istria Nobilissima* cit., str. 198).

³⁹ Koprski obzidni pas je branilo kar nekaj obrambnih stolpov, ki so ustvarjali značilno veduto mesta tja do konca beneške vladavine. Med najbolj znanimi sta bila stolp Musella v severozahodnem predelu mesta (Zubenaga), Agostino pa ima verjetno v mislih Muničijski stolp (*Torre de la Munission*), ki je stal južno od vrat sv. Petra in je bil torej dobro viden z nasipa pri Škocjanu. Ker so v njem hranili večje količine smodnika, je prevladal strah, da bi ga ob morebitnem obstreljevanju Kopra, razneslo in s tem povzročilo veliko škodo, zato so ga porušili. Podrobneje o koprskem obzidnem pasu ŽITKO Salvator, *Koprski obzidni pas in mestni tloris na karti Giacoma Fina iz leta 1619*, v "Kronika" 1. 37 (1989), št.1-2, Ljubljana, str. 37-45.

⁴⁰ Avtor ne navaja vira, iz katerega je povzel nekaj podatkov o kapitanu Marinu Morosiniju. Obširneje ga predstavlja sicer P. Kandler (KANDLER Pietro, *Codice Diplomatico Istriano*, Trieste, Editore Tipografia Riva, 1986), ki omenja, da je bil v tedanjem času Marino Morosini prvi kapitan ljudstva v Koprju, kar je predstavljalo pomembno in mogočno oblastno funkcijo. Bil je beneškega rodu in fevdalni gospod Krka. Spomin nanj se je ohranil v Levjem gradu, vendar ne povsem na začetku, saj je bil Levji grad zgrajen šele leta 1278, torej devet let po nastanku napisne plošče. Koper je imel v tistem času dva obzidna pasova: stari antični pas, ki je zajemal prostor med stolnico in Zubenago, med Belvederom in Velikimi vrati oziroma Calegarijo; obzidni pas v času oglejskih patriarhov z vrati Vseh svetnikov, sv. Tomaž, sv. Peter, zadnji pa izhaja že iz beneškega obdobja, med drugim in tretjim pa so stali mestni trgi.

Vstop v mesto je šel prek mostu Trevolco (sv. Nazarij), ki so ga branile obrambne naprave (*blidarum*), za katere je bil zaslužen ravno Marino Morosini. Iz spominske plošče izhaja, naj bi imel tedanji Koper "javni vrt" (*viridarium*), javno vilo, ki so jo poimenovali *Villa Morosina* (z imenom *villa* mislimo na manjšo palačo ne pa na vas) zgrajeno na posesti, ki jo je podelil škof Konrad (1245-1262), torej posesti, ki je bila privatna in ne zunaj mesta; v tistem času naj bi zrasla dva vodnjaka, eden v današnji palači, drugi pa na mestnem vrtu oziroma pašniku, se pravi današnjem Brolu. Zgradili naj bi tudi odprto ložo med obema kriloma Pretorske palače.... Ta Marino Morosini ni bil kapitan ljudstva za Benečane, pač pa za same Koprčane; Benetke so namreč sklenile pogodbe s celotno istrsko provinco, pa tudi s posameznimi mesti ter še niso imele nad njimi oblastne funkcije. Mesto, ki se je prvo predalo Benetkam, je bil Poreč leta 1267, ker se ni hotelo podvreči Koprčanom, ki so si ga želeli podrediti s pomočjo goriških grofov in Pulja. Dve leti kasneje se je podredil Umag, 1271 S. Lovreč pazenatski, leta 1273 je zaslediti tudi poskus Kopra, vendar so ga preklicali zaradi negotovih predlogov glede delitve med beneško in patriarhalno oblastjo. Leta 1278 je Koper v zavezništvu z goriškim grofom ponovno poskušal zavzeti Poreč, vendar so leta 1278 (1279 o.p.) Benetke Koper osvojile in zgradile Levji grad ter v mestu namestile svojega podestata Ruggera Morosinija, prvega v dolgi vrsti podestatov, ki jih je imenovala beneška oblast. Od tedaj dalje sta začela razvoj in razcvet Kopra upadati zaradi mnogih vojn in puščevanj (KANDLER Pietro, *Codice diplomatico istriano* cit., II., anni 1200-1229, str. 571-572).

O Marinu Morosiniju tudi G. Caprin, ki navaja, da ni bil podestata, temveč kapitan ljudstva, torej oblastni organ z nazivom, ki so ga v 13. stoletju italijanska mesta običajno podeljevala z znatnimi prihodki osebnostim z bogatimi izkušnjami in vojaškimi sposobnostmi, po možnosti tujcem, ki so prevzele vojaško poveljstvo oziroma skrbele za obrambo in javni red. Tako je ob Koprju tudi Pulj v letih 1268 do 1328 imel kapitane ljudstva (CAPRIN Giuseppe, *L'Istria Nobilissima* cit., I., str. 99).

iz tega finančnega vira, celo skladišče žita in obe cisterni na trgu Brolo, arzenal na Belvederju in vodnjak na Mudinem trgu. Zastavljalnica je bila zgrajena leta 1550, fontiko obnovljen leta 1587, arzenal pa leta 1568. Cisterni na Brolo, ki so ju začeli graditi 1268, sta bili obnovljeni leta 1552. Vodnjak je delo nekdanje Koprške republike in so korito, ki ga vidite, preuredili leta 1662⁴¹. Za obokan most med vrati Muda in utrdbo, je vladar nakazal 500 dukatov, mesto pa je dodalo ostala sredstva leta MDIXL. Ta leseni most, ki je bil zelo koristen za plovbo in zdravje, je postal dokaj trden z namestitvijo arkadnih obokov in je postal s tem drugo cestišče od leta 1764. Ta ista cesta do Škocjana je bila zgrajena v istem stoletju⁴².

⁴¹ Agostino se v tem delu svojega rokopisa spušča na zanimivo področje takratnih davkov oziroma prihodkov koprške komune, vendar zadeve nekoliko poenostavlja in posplošuje. Dejstvo je, da so Benetke vsaj od 17. stoletja dalje v Istri zagotavljale neposreden dotok prihodkov od rent na sol in olje, za nadzor nad pobiranjem davkov pa so bili zadolženi koprski podestati in kapitani. Ti prihodki so se napajali v glavnem iz dajatev Kopra in Pirana. Tako so rente zajemale desetino soli v Koprju, sedmino v Piranu, tako imenovani novi davek (*nuova imposta*) za sol, izvoženo na Kranjsko, ki so ga pobirali v glavnem Koprčanom, Pirančanom, včasih tudi Miljčanom in Izolanom. Davek na olje, izvoženo v Furlanijo, je ravno tako pripadal beneškemu uradu *Magistrato delle Rason Vecchie*, vendar ga je s posebnim dovoljenjem koprski podestat lahko porabil za plače svojih uradnikov, drugi prihodki od davkov na pokrajinski ravni pa so se stekali v koprsko fiskalno komoro, iz katere so krili tudi nekatere potrebe koprške in drugih istrskih komun. V Koprju se je večina davkov stekala v fiskalno, torej deželno (beneško) blagajno, precej manj pa v mestno, katere poglobilna naloga je bila skrb za razvoj mestne infrastrukture, od popravila cest, mostov, raznih mestnih objektov in drugega, kar je prvenstveno služilo gospodarskim in družbenim potrebam mesta, o čemer govori tudi Agostino Carli-Rubbi. Pomemben je bil davek *mude* (mitnice), se pravi davek, ki se je stekal od trgovcev, ki so vsakodnevno prihajali s svojim blagom v Koper in ga prodajali na mestnih trgih. Iz tega fonda so krili predvsem stroške gradnje, obnove in vzdrževanja obzidja oziroma mestnih utrdb, pogosto tudi za plačila natečajev za izbiro nadzornikov nad gradbenimi deli javnih ustanov, kar bi bila sicer obveza zdravstvenega načelnika v Istri (*Proveditore di Sanità in Istria*) (DAROVEC Darko, *Davki nam pijejo kri* cit., str. 222).

⁴² Navedba letnice 1550 za koprski *Monte di Pietà* je ustrezna, čeprav pogrešamo obširnejšo razlago vloge in pomena te ustanove v ekonomskem in socialnem življenju mesta. Kot tudi navedbo, da je že v času kuge v letih 1554/55 zamrla in ponovno oživela leta 1608. K ustanovitvi so pripomogle razmeroma ugodne ekonomske razmere, saj je v Koper vsakodnevno prihajalo na stotine tovornikov s Kranjske po sol, olje in vino, prinašali pa so v prvi vrsti žito, les, železo, platno in drugo blago (ivi, str. 96).

Tudi pri omembi fontika je Agostino sila skromen, saj tudi tu ne omenja njegove vloge, se pravi oskrbe z živili, predvsem z žitom. Ustanova, ki je delovala že vse od sredine 14. stoletja, se je leta 1392 preselila v novo skladišče, ki je zrastle ob vzhodnem robu trga Brolo, pročelje pa so prenovili leta 1432 z vzdavno heraldičnega okrasja. Določnim predelavam pročelja ponovno sledimo leta 1529 (in ne 1587 kot navaja Agostino), ko so v pritličju nadomestili gotska okna z renesančnimi, sicer delo mojstra Tomasa iz Benetk, ki je kasneje sodeloval tudi pri gradnji mestne lože.

Glede Da Pontejevega vodnjaka, ki dominira na severnem robu današnjega Prešernovega trga, se Agostino omejuje zgolj na letnico izdelave osmerokotnega bazena, ne pa tudi na lok z balustradno ograjo z dvema piramidama in tremi baročnimi grbi ter petnajstimi pilastri, povezanimi s kovanimi verigami, ki so varovale dostop do samega vodnjaka. Za izdelavo in namestitev tega celotnega dekorja kot zanesljiva letnica velja 1666, povezana z imenom oziroma funkcijo podestata in kapitana Lorenza Da Ponteja (ŽITKO Salvator, *Koper. Mestne znamenitosti*, Koper, Založba Libris, 2011, str. 42-43).

Od Agostina bi pričakovali tudi izčrpnjšo predstavitev velikega kompleksa izven Mudinih vrat, se pravi mostu na obokih, Levjega gradu in nasipa do Škocjana, ki so mu tja do propada Beneške republike (1797), tako mestne oblasti kot tudi beneška *Signoria*, posvečale precejšnjo pozornost. Tako sta letnici 1541 oziroma 1764, ki ju v zvezi s to mogočno utrdbo in mostiščem do nje navaja Agostino, le droben izsek iz sicer dolgega historijata tega kompleksa, ki so ga tako ali drugače v svojo obravnavo vključili tudi mnogi lokalni zgodovinarji in kronisti, ki so se poglobljali v zgodovino Kopra.

Bolj kot letnica 1541 je pomembna letnica 1545, ko so končno začeli odstranjevati lesene pilote, na katerih je slonelo cestišče in jih zamenjali z 22 kamnitimi oboki, na katere so položili leseno cestišče, ki pa je po nekaj

Že zgoraj sem omenjal, da je p. Calmet objavil testament princa Henrija de Bara, nisem pa navedel v katerem delu tega učenega moža je objavljen: to je na str. 674, II. zvezka *Zgodovine lorenske vladarske hiše*, ki ga najdemo v knjižnici v pritličju palače Grisoni v knjižni omari, ki je blizu terase; gre za tri knjige, vezane v usnje, ogromne debeline. Ta testament je bil napisan prvega oktobra 1397. Napis, ki se vije okoli kamna in ga lahko deloma preberemo, pravi:

ic i[...] cent viscera i[...]ustris [...] de Bar primogeniti illustris Domini Ducis Barensis et consanguinei [...]issimi Re is Fran[...]rum [...]no domini MCCCCLXXXVII. Die tertio mensis octobris

10

[...] anima requiesc[...] c'est à dire: Hic iacent viscera illustris domini ducis Barensis et consanguinei potentissimi Regis Francorum anno Domini 1397, die tertia mensis octobris, cuius anima requiescat in pace⁴³.

11

Le malo je manjših mest, v katerih je duhovščina dala Cerkvi tolikšno število škofov kot Koper.

Leta 675 je bil Agaton iz Kopra izvoljen za patriarha v Gradežu in je umrl leta 685. Bonacorso Bonacorsi, iz sedaj že izumrle družine, je bil leta 1260 izvoljen za škofa v Novigradu.

---

desetletjih odpovedalo ter začelo ogrožati voznike in konje oziroma dnevni pretok vsakovrstnega blaga v mesto in iz njega. Šele leto dni po doževem dukalu, 22. novembra 1589, so leseni most zamenjali s kamnitim, za katerega je načrte izdelal Giulio Savorgnani, vendar se stanje Levjega gradu kljub občasnim popravilom in večjemu pretoku morskih tokov, ni prida izboljšalo, saj je najbolj razdiralno nanj še vedno vplivala vlaga z zamočvirjenega južnega dela koprškega zaliva.

Na letnico 1769, ki je sicer blizu Agostinovi (1764), se navezuje načrt, ki sta ga narisala inženirja Cristoforo Bighignato in Xaverio Garoffoli po naročilu tedanjega koprškega podestata Girolama Marcella, in sicer z oznakami tistih točk na mostu, kjer so bila potrebna popravila. Oba inženirja sta okoli leta 1770 sodelovala pri obnovitvenih delih na mostu, ki je, kot rečeno, povezoval Mudina vrata in Levji grad, ter pri urejanju njegovega vrhnjega dela.

Vsekakor pa je Agostino v času svojega bivanja v Kopru, celoten kompleks lahko še videl na lastne oči, celo po letu 1809, ko je Levji grad prestal težko preizkušnjo, saj so ga v vojaških spopadih tistega leta z morja obstreljevali Angleži, s kopnega pa Avstrijci. Dokončno pa je bila utrdba porušena leta 1820 z odločbo avstrijskih oblasti in je s tem padel eden od poslednjih simbolov Beneške republike na istrskih tleh (ŽITKO Salvator, *Beneški Koper. Izseki iz zgodovinske dediščine*, Histria editiones, Koper - Capodistria, 2019, str. 56).

⁴³ Zanimiva in dragocena pripomba glede Grisonijeve knjižnice, ki kaže na to, da jo je Agostino podrobneje poznal in z grofom Francescom Grisonijem vzdrževal prijateljske stike. Navedeno delo A. Calmeta o zgodovini lorenske vladarske hiše se dejansko še danes nahaja v njej. Njegov izvirni naslov je *Histoire de Lorraine*, Nancy, 1757. Opat Augustin Calmet, bolj poznan pod imenom Dom Calmet (1672-1757) je bil lorenski razlagalec Biblije in erudit, pripadnik benediktinskega reda iz kraja Saint-Vanne in Saint-Hydulphe. Noviciat je opravljal v opatiji Saint-Mansuy de Toul, kjer je opravil zaobljubo leta 1689, nato pa je nadaljeval s študijem filozofije v opatiji Saint-Èvre de Toul, s študijem teologije pa v opatiji v Münstru, kjer je leta 1696 opravil tudi svojo nastopno mašo. V letih 1714-1715 je postal prior v opatiji Lay-Saint-Christophe in končno leta 1718 opat v Nancyju. V različnih samostanih, kjer je deloval, je z veliko vnemo prebiral dela v tamkajšnjih knjižnicah in redigiral zgodovinska dela, svojo življensko pot pa je zaključil kot opat v veliki opatiji v Senonesu, kjer si je dopisoval s številnimi učenjaki in eruditi svojega časa, ter tam tudi umrl leta 1757. Med številnimi deli je tudi *Histoire de Lorraine*, Nancy, M.DCC.LVII, ki se, kot rečeno, nahaja v Grisonijevi knjižnici v Kopru.

Geremia Pola je bil škof v Kopru, svoji domovini, leta 1420⁴⁴.

Pier Paolo Vergerio starejši, kanonik v Raveni, je bil tajnik na koncilu v Konstanci in kasneje postal kancler cesarja Sigismunda. Bil je velik človek. Ohranjen je njegov veličasten traktat *de ingenuis moribus et liberalibus studiis optime instituendis*, latinske zgodovine padovanskih vojvod in nekaj natisnjenih pisem⁴⁵. Aurelio Vergerio, domači prelat Klementa VII in nekaterih njegovih naslednikov. Giovan Battista Vergerio, puljski škof leta 1533 in njegov brat Pier Paolo Vergerio, papeški nuncij na Dunaju, škof v Modruču na Hrvaškem in nato v Kopru leta 1537, sta bila heretika. Giovan Battista je umrl zastrupljen, nekateri domnevajo, da po krivdi rimske kurije, toda Pier Paolo Vergerio je umrl v Tübingenu na območju Würtemberga, potem ko je napisal vrsto del proti rimski kuriji. Aurelio Vergerio je bil vitez malteškega reda leta 1607: bil je v službi francoskih kraljev v petnajstih diplomatskih misijah in leta 1577 mu je Henrik III. podelil viteški naslov. Bil je tudi literat. Iz te družine je izšel tudi dr. Girolamo Vergerio,

---

⁴⁴ Tudi na cerkvenem področju oziroma ob naštevanju škofov koprške škofije in razlogih za njen nastanek, je Agostino Carli-Rubbi precej površen in nesistematičen. Predvsem pogrješamo krajši oris tedanjih cerkvenih razmer in odnosov med gradeškim in oglejskim patriarhom, kasneje pa tržaškimi škofi do Istre, vsaj tja do formiranja samostojne koprške škofije leta 1186, kakor tudi o istrski shizmi oziroma verskem razkolu, ki je pretresal to območje ob koncu 6. in v 7. stoletju. Glede na to, da se je pri snovanju svojega rokopisa očitno naslanjal na P. Petronija in P. Naldinija, je imel Agostino dovolj informacij o nastanku pa tudi ustroju koprške škofije in nenazadnje tudi o posameznih škofih, ki so zasedali koprski škofijski sedež, da bi bil lahko v svojem prikazu doslednejši in sistematičnejši.

Njegova omemba Agatona kot gradeškega patriarha je nekako v skladu s kasnejšimi ugotovitvami in interpretacijami koprške cerkvene zgodovine. Dejstvo je, da beležimo v drugi polovici 7. stoletja vzpon posameznih koprskih klerikov v lokalne cerkvene strukture; tako bi naj bil koprškega rodu gradeški patriarh Agaton (okoli 672-682), ki se je na čelu devetih škofov gradeškega patriarhata udeležil cerkvene sinode v Rimu (BRATOŽ Rajko, *Koprška škofija od prve omembe (599) do srede 8. stoletja*, v "Acta Histriae", l. 9 (2001), št. 1, Koper, str. 37-64). Preseneča pa dolg preskok od prvih škofov samostojne koprške škofije po letu 1186 do škofa Geremia Pola (1420-1424), ki je bil sprva kanonik koprške škofije, kot škof pa znan po tem, da je iz Genove leta 1422 uspel pridobiti relikvije sv. Nazarija in sv. Aleksandra (LUGLIO Vittorio, *L'antico vescovado giustinopolitano. Tredici secoli di storia attraverso I vescovi e le chiese dell'antica diocesi di Capodistria*, Trieste, Edizioni Luglio, 2000, str. 86; ŠTEFANAC Samo, *Sakralna arhitektura*, v: S. Štefanac et al. (ur.), *Dioecesis Justinopolitana* cit., str. 115.

⁴⁵ Vergerija st. v tem pregledu ni bilo smiselno vključevati, ker je pomemben zlasti kot začetnik istrskega humanizma, čeprav je Agostina morda vzpodbudil pri njegovi odločitvi Vergerijev studij civilnega in kanonskega prava in njegovo nekajletno delo pri rimski kuriji (do 1409) pod papežema Inocencem VII. in Gregorjem XII. Aktiven je bil tudi v okviru koncila v Constanzi, kjer je ostal do leta 1418 ter sodeloval pri reformi katoliške cerkve ter ob koncu sledil cesarju Sigismundu na Ogrsko, ter tam umrl leta 1444 (FAVERO Alessandra, *Educare a governare. Il De ingenuis moribus di Pier Paolo Vergerio il Vecchio come chiave di lettura di una raccolta pedagogica umanistica*, Fonti e studi per la storia dell'Adriatico orientale, vol. VI, Pirano, Società di Studi storici e geografici, 2018).

Govoriti o P.P. Vergeriju st. v odnosu do humanizma v Istri pomeni govoriti predvsem o njegovem prispevku od zunaj: iz Padove, Firenc in Rima. V rojstni Koper se je vračal le za krajša obdobja; leta 1410 se je v njem ustavil za dve leti. Tudi krajši začasni obiski v rojstnem mestu niso bili brezplodni, saj so zapustili številne sledove zlasti na literarnem področju, med drugim tudi kratek opis in zgodovino Kopra z naslovom *De Situ Urbis Justinopolitanae*. Razlogi za kratke postanke v rojstnem Kopru so poznani: ugledni humanist mesta ni maral in se je večkrat pritoževal nad meščani, da ne poznajo čednosti, vrlin in kulture, toda kakorkoli že, njegov sloves in kulturno poslanstvo sta se v mestu čutila še dolga stoletja (ŽITKO Salvator, *Koprška škofija in njeno ozemlje ob koncu srednjega veka*, v: S. Štefanac et al. (ur.), *Dioecesis Justinopolitana* cit., str. 13-26).

profesor prava na Univerzi v Padovi, ki je svojo oporoko narekoval v Kopru leta 1677. Pri duhovščini sem ob Vergerijih omenjal tudi tiste, ki ne sodijo mednje, da se v geslu k tej družini ne rabim več vračati saj je v Kopru izumrla, čeprav v Veroni še vedno obstaja⁴⁶.

⁴⁶ Agostinove oznake bratov Vergerio, torej puljskega in koprškega škofa, so mestoma netočne. Giovan Battista Vergerio je zasedel škofovski prestol v Pulju 15. januarja 1532. Sprva je užival podporo rimske kurije, vendar je dokaj zgodaj začel iskati podporo vseh tistih krogov zunaj svoje škofije, ki so si prizadevali za reformo cerkve. Ker so v njegovi škofiji heretične ideje dobile mnogo privrženecv, je že leta 1536 organiziral sinodo, vendar se je vse do svoje smrti 1548 ubadal s številnimi težavami, gotovo pa je za razliko od brata Pier Paola Vergeria, umrl v naročju katoliške cerkve in ni bil odstranjen s svojega škofovskega položaja kot brat, obenem pa ga je tudi papeška kurija po smrti označila z "bonae memoriae". Šele kasneje je Girolamo Muzio v slepem sovraštvu do protestantov naščuval Inkvizicijo, da bi ponovno izrekla obsodbo proti Giovan Battisti Vergeriju, čeprav je njegovo telo že od leta 1548 počivalo v grobu. Tako je leta 1554 iz Pesara pisal Inkviziciji, "da ne bi več čakal s preiskavami proti umrlemu puljskemu škofu in če že ne bi imel poguma, da bi njegove kosti javno zažgal na glavnem trgu, bi jih vsaj na skrivaj vrgel tja, kamor mečejo živalske kosti, da bi tako odstranil gnusobo iz svetega kraja" (ZILIOITO Baccio, *Accademie ed accademici di Capodistria (1478-1807)*, v "Archeografo Triestino", serie IV, vol. VII = LVI (1944), Trieste, str. 116-278; ZILIOITO Baccio, *Del conte Stefano Carli e anche di Carlo Goldoni*, v "Archeografo Triestino", s. IV, vol. XIV-XV = LXIII-LXIV (1948), Trieste, str. 130).

Izrazitejša so bila reformistična nagnjenja pri Pier Paulu Vergeriju, saj so bila vidna tako na jezikovnem kot teološkem področju. Prvi privrženeci njegovih luteranskih idej so večinoma izhajali iz izobraženih krogov: bili so zdravniki, odvetniki, notarji, učitelji itd. Tudi v samem Kopru se je Vergerij obdal z uglednimi predstavniki plemstva in izobraženstva, kot so bili npr. Ottonello Vida, Francesco in Cristoforo Zarotti, Francesco Grisonio, Andrea Divo, Agostino Sereni, Odorico Tofani in mnogi drugi. Kot škof se je hotel Vergerij v svoji pastoralni dejavnosti obrniti na "ubogo ljudstvo, ki ne pozna latinskega jezika" in se je zlasti tu pokazal kot globokoumen in dalekoviden dušni pastir, saj pri tem ni šlo le za osebno hrabrost, da je uvajal luteranstvo v svoji škofiji v času, ko je bila že ustanovljena Sveta inkvizicija in se je začelo neusmiljeno preganjanje heretikov, pač pa v lastnih spoznanjih, pridobljenih v neposrednih stikih s preprostimi ljudmi s podeželja, z ribiči, solinarji in koloni, da je preobrazba te dežele daleč od papeškega Rima in katoliške Avstrije, možna le z uvedbo novih verskih principov in popolno versko reformo. Pri tem je zelo pomemben tudi njegov odnos do slovanskega prebivalstva, s katerim je živel v neposrednem stiku na svoji pristavi v Čukljah (*Zucole*), nekeje pod današnjo vasjo Sv. Peter nad Sečovljami, pa tudi ob številnih obiskih svojih župnih cerkva po vaseh nad Koprom, Izolo in Piranom. *Lingua schiava* mu je zvenela domače, saj jo je očitno poznal že od mladih let, z njo pa se je srečeval tudi kasneje na potovanjih po Dalmaciji z bratom Giovan Battistom Vergerijem, puljskim škofom, in tudi z istrskimi protestanti. Kot koprski škof je Pier Paolo Vergerio obiskoval tudi ostarelega tržaškega škofa P. Bonoma, ki je v Trst poklical luteranskega pridigarja Giulia da Milano in slovenskega pridigarja Primoža Trubarja. Vergerijevo delovanje, predvsem po letu 1546, ko se je proti njemu zaključil prvi proces pred Inkvizicijskim državnim sodiščem v Benetkah, se ni omejevalo zgolj na koprsko škofijo, temveč je prek sorodstvenih in prijateljskih vezi seglo tudi v druge predele beneške Istre oziroma v Pazinsko grofijo, kjer se je literarna in kulturna dejavnost v prvi polovici 16. stoletja močno razširila ravno s širjenjem protestanske misli (MICULIAN Antonio, *La riforma protestante in Istria (VIII). La Contea di Pisino e la Diocesi di Pedena nel XVI e XVII secolo*, v "Atti", vol. XVII (1986-87), Trieste-Rovigno, str. 226).

Vergerij je bojazen papeške kurije, da ji bosta brata Giovan Battista in Pier Paolo Vergerio, eden kot puljski in drugi kot koprski škof, s svojim delovanjem in poznavanjem kulturnih in etničnih posebnosti svoje dežele popolnoma odtegnila verski in politični vpliv nad Istro, pripomogla, da so koprskemu škofu leta 1549 odvzeli njegovo škofovsko funkcijo in ga prisilili v izgnanstvo, ostale luterance pa neusmiljeno preganjali ter v kali zatrli vsako obliko herezije. Težko si je namreč drugače razlagati srdito ravnanje Svete inkvizicije in silovito gonjo, ki sta jo proti Vergeriju vodila njegov someščan Annibale Grisonio, apostolski komisar, ki je bil poslan v Istro z vsemi pooblastili, da uniči herezijo, in Girolamo Muzio, ki je bil po objavi svojih *Vergerian* in po polemiki z Vergerijem označen za pravega odrešenika katolicizma v Istri (PASCHINI Pio, *Riforma e controriforma al confine nord orientale d'Istria*, Roma, 1927, str. 349).

Agostino Carli-Rubbini sicer omenja, da je Pier Paolo Vergerio umrl v nemškem Tübingenu. Pri tem žal spregleda, da je Vergerijevo ime neločljivo povezano s slovensko reformacijo oziroma s prevajalskim delom Primoža Trubarja, ki se je kot pastir v Kemptnu z Vergerijem privrkat srečal v Ulmu leta 1555. Na srečanju je Vergerij Trubarja prepričal, naj nadaljuje s svojim prevajalskim delom; od tedaj dalje je postalo prav sodelovanje s Trubarjem pri organizaciji prevodov in tiskanju slovenskih ter hrvaških knjig ena najpomembnejših Vergerijevih dejavnosti. Trubar se je začel,

Francesco Belgramoni je bil leta 1520 kanonik v Jagru na Ogrskem in daljši čas tudi upravitelj te škofije; za svoje vodenje je dobil diplomo o pridobitvi plemiškega naziva za svojo rodbino, ki mu jo je podelil cesar Ferdinand I. 28. marca 1561.

Tudi družina Tarsia je cerkvi v Vercelliu dala kanonika, ki se je tam tako dobro počutil in užival svojo prebendo, odločno pa odklonil škofovsko čast v Kopru, v svojem rojstnem mestu⁴⁷.

Antonio Elio iz koprške družine, ki je že izumrla, je bil tajnik treh papežev: Klementa VI., Pavla III. in Pavla IV.; postal je jeruzalemski patriarh in vikar cerkve sv. Petra ter

---

ki sta jih glede prevajanja Svetega pisma uskladila z Vergerijem leta 1555 v Ulmu, držal tudi še potem, ko se je njegov odnos do Vergerija ohladil, vendar je po pričevanju Vergerijevega vnuka Lodovica, ravno Primož Trubar leta 1565 umirajočemu Vergeriju v Tübingenu pomagal z duhovno tolažbo (PREMK Francka, *Medsebojni ustvarjalni vplivi Primoža Trubarja in Petra Pavla Vergerija*, v "Acta Histriae", l. 8 (1999), št. 1, Koper, str. 61-90; glej tudi delo ROZZO Ugo (ur.), *Pier Paolo Vergerio il Giovane, un polemista attraverso l'Europa del Cinquecento*, Convegno internazionale di studi, Cividale del Friuli, 15-16 ottobre 1998, Udine, Forum, 2000.

Nekoliko nejasne so pri tem Agostinove navedbe glede Aurelija Vergeria, saj gre po eni strani za brata koprškega škofa Pier Paola Vergeria, ki ga v svojem delu omenja tudi Girolamo Muzio v delu *Arte Poetica* in je bil med drugim tudi tajnik papeža Klementa VII., po drugi strani pa za njegovega nečaka, ki mu je bil nekoliko podoben in hkrati heretik kot stric, njuni odnosi pa so nihali med veliko ljubeznivostjo in naklonjenostjo, do jeze in sovraštva. Dejstvo je, da je Aurelio pri svojem stricu v nemškem Tübingenu ostal do njegove smrti leta 1565 in zanj opravljal kurirske in posredniške posle. Podrobneje o njem F. Zuliani (ZULIANI Federico, *Aurelio Vergerio incarcerato a Gorizia nel 1585*, v "Atti", vol. XLIV (2014), Rovigno-Trieste, str. 26).

Ravno tako je potrebno preveriti Aureljevo bivanje v Franciji in njegovo vlogo na dvoru kralja Henrika III. iz rodbine Valois, kjer naj bi leta 1577 prejel čast viteza oziroma postal vitez malteškega reda. Zanesljivi niso niti Agostinovi podatki o Girolamu Vergeriju (1622-1678), ki je na padovanski univerzi končal študij filozofije in medicine. Kot privrženec Santorija Santorija je sledil svojemu vzorniku in širil njegovo delo, zdravniški poklic pa opravljal v različnih mestih, npr. v Pisi, v letih 1657 do 1659 pa tudi v Kopru, nato pa od 1660 do 1665 znova v Pisi. Tega leta so mu dodelili najprej katedro za teorijo medicine, leto kasneje pa še za medicinsko prakso na padovanski univerzi, kjer je deloval do svoje smrti. Vergerijeva dela s področja medicine so navedena v Papadopolijevem delu *Historia Gymnasii Patavini*, 1726 in *Historia Accademiae Pisanae*, 1791-1795 (ZUDIČ ANTONIČ Nives - KNEZ Kristjan, *Zgodovina in antologija italijanske književnosti Kopra, Izole in Pirana* cit., str. 133).

⁴⁷ Francesca Belgramonija omenja G. Pusterla kot vikarja oziroma generalnega upravitelja v Agrii na Ogrskem v seznamu koprških plemenitašev, ki so se odlikovali na družbenem področju (PUSTERLA Gedeone, *I rettori di Egida Giustinopoli Capo d'Istria. Cronologie, elenchi, genealogie, note, appendice*, Capodistria, Cobol & Priora, 1891, str. 82); omenjen je tudi v delu G. de Totta (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria*, v "Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria", vol. XLIX (1937), Parenzo, str. 17), kjer avtor potrjuje, da je cesar Ferdinand I. tako njemu kot družini Belgramoni podaril plemiški naslov.

Ob vrsti uglednih vojaških poveljnikov iz družine Tarsia, so se nekateri odlikovali tudi v znanosti in literaturi, med njimi zlasti kanonik koprškega kapitlja Nicolò Tarsia, ki je slovel po svoji učenosti in poznavanju cerkvenih disciplin. Po smrti škofa G. Valaessa, kot navaja P. Stancovich, so želeli lokalni cerkveni krogi na škofijski prestol namestiti Nicolòja Tarsio in se je pri tem cerkveni zbor koprške stolnice skliceval na staro cerkveno pravo oziroma naj bi bil to zadnji poskus koprškega kapitlja, da uveljavi ta privilegij, ki pa še ni raziskan (STANCOVICH Pietro, *Biografia degli uomini* cit., str. 436). O teh vprašanih V. Luglio (LUGLIO Vittorio, *L'antico vescovado giustinopolitano. Tredici secoli di storia attraverso i vescovi e le chiese dell'antica diocesi di Capodistria*, Trieste, Edizioni Luglio, 2000, str. 113). Glede kanonika Nicolòja Tarsie, ki naj bi bil leta 1503 izvoljen za koprškega škofa G. de Totto pripominja, da ni dobil potrditve s strani papeža Aleksandra VI. (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 76). Tudi F. Petronio potrjuje, da je želel koprski kapitelj leta 1503 v sporu s papeško kurijo, na škofijski prestol umestiti kanonika Nicolòja Tarsio, vendar je papež Aleksander VI. izvolitev razveljavil in nanj namestil kanonika iz Bergama, Bartolomea Assonico (PETRONIO Francesco, *Cenni cronologici sul capitolo di Capodistria*, v "Archeografo Triestino", n.s. vol. VI, 1879, str. 212-238). O družini Tarsia tudi E. Gardina (GARDINA Edvilijo, *Koprška družina Tarsia v službi Beneške republike*, v "Slovensko morje in zaledje", št. 4-5 (1981), Koper, str. 107-136).

puljski škof, nazadnje leta 1572 še škof v Kopru, svoji domovini⁴⁸.

Matteo Barbabianca je bil leta 1566 puljski škof.

Francesco de Andreis iz izumrle koprskje družine, je bil sprva kanonik v Kopru, leta 1564 pa škof v Skopju v Bolgariji in vikar oziroma koadjunktork škofije v Juri oziroma Esztergomu na Ogrskem⁴⁹.

Giacomo Bruti je leta 1560 postal škof v Novigradu. V tem stoletju je leta 1747 umrl neki drugi predstavnik družine Bruti, in sicer koprski škof, stric viteza, ki ga vi poznate⁵⁰.

V moji družini je bil tudi moj stari stric, ki mu je

13

cesar Leopold leta 1690 podelil opatijo Bistrica na Ogrskem, ki je bila ovenčana z vsemi odličji in škofovskimi pravicami. Umrl je leta 1737⁵¹.

⁴⁸ Agostino je nekaj skromnih podatkov o koprskem škofu Antoniu Eliu prav gotovo povzel po P. Naldiniju (NALDINI Pavel, *Cerkveni krajepis* cit., str. 71), seveda pa mu precejšnja pozornost posvečajo tudi kasnejši raziskovalci istrske zgodovine beneškega obdobja, npr. P. Stancovich, G. de Totto, F. Babudri, V. Luglio, A. Miculian in nekateri drugi.

⁴⁹ Po Naldinijevih navedbah je Matteo Barbabianca kot član koprškega kapitlja, že dokaj mlad odptoval v Rim in deloval na dvorih nekaterih vidnih kardinalov, tako da ga je papež Pij V. za njegove zasluge leta 1566 postavil na čelo puljske škofije, ki jo je vodil do svoje smrti leta 1582. Naldini nekaj besed posveča tudi Francescu de Andreisu, katerega rod je izhajal iz Kopra. Papež Gregor XIII. ga je za njegove zasluge leta 1574 povzignil v škopskega škofa, nadškof v Ostrogonu na Ogrskem pa ga je imenoval za svojega pomočnika in namestnika. Naldini še navaja, da je koprška stolnica hranila bogato cerkveno opremo (NALDINI Pavel, *Cerkveni krajepis* cit., str. 102-104).

⁵⁰ Agostinova pozornost do koprške plemiške družine Brutti, zlasti do škofa Agostina Bruttija (1733-1747), je po svoje razumljiva. Kot škof je Agostino Brutti dokaj hitro dojel vso zahtevnost svoje funkcije, ki jo je nastopil leta 1733, zlasti v zvezi s celovito prenovo koprške stolnice. Tu so že leta 1696 na vidnem mestu, se pravi sredi desne ladje, vzdali bogat baročni spomenik, izdelan iz carrarskega marmorja, posvečen Barnabi Bruttiju (dragomanu in kasnejšemu vitezu sv. Marka) in njegovima sinovoma: Giacomu (novigraskemu škofu) in Antoniju Bruttiju (kapitanu mestnih strelcev). Oba sta postavljena ob obelisk iz črnega marmorja, okrašenega z viteško opremo z atributi vseh treh upodobljencev in družinskim grbom na polici. Vsa tri poprsja kažejo tudi značilne obrazne poteze slavljencev, attribute njihovih funkcij in časti s simboličnimi figurami božjega usmiljenja in vojaškega poklica ter dopolnjujejo tekst, ki mu sledimo na spominski plošči: *D.O.M. / Barnabae aequiti de Brutis / patri / Jacobo aemone praesuli / Antonio armorum praefecto / fratribus / honores signum amoris pignus / Dionysius can. Iustinop. / Marcus at Christophorus / benemeritib. Et gratis parent. Positis imaginibus / tribuere / anno M.D.C.XC VI.*

Seveda se ob tem postavlja vprašanje, kako bi lahko *abbé* Bard, na kar namiguje Agostino Carli-Rubbi, poznal Marca Bruttija, strica koprškega škofa Agostina Bruttija, ter se s tem ponovno odpira vprašanje nastanka njegovega rokopisa. Zgolj domnevamo lahko, da je Agostino Carli-Rubbi poznal in prebral žalni nagovor koprškega literata Giuseppeja Bonzija na pogrebu škofa Agostina Bruttija 7. septembra 1747, ki je bil sicer sodobnik koprškega škofa. Na pobudo tedanjega koprškega podestata Francesca Verzija, ki je napisal uvodne besede, so žalni nagovor leto kasneje izdali v knjižni obliki. Delo je natisnil tiskar Storti v Benetkah, posvetili pa so ga Bartolomeu in Marcu Bruttiju, torej bratu in stricu pokojnega koprškega škofa, ki ga, kot smo videli, omenja tudi Agostino Carli-Rubbi in za katerega pravi, da bi naj ga poznal tudi *abbé* Bard; morda zaradi njegove funkcije senatorja Italijanskega kraljestva leta 1809, po Napoleonovem padcu pa naj bi se ustabil v Benetkah in tam umrl leta 1821 (ŽITKO Salvator, *Plemiška družina Brutti* cit., 87). Vsebinska žalnega govora je v bistvu prava teološka razprava, ki govori o lastnostih škofovske službe, hkrati pa je tudi edini zgodovinski vir, ki izčrpneje naniza življenjske podatke o škofu Agostinu Bruttiju in njegovih junaških prednikih, ki so izšli iz beneške Albanije (ŠTOKA Peter, *Knjižna dela koprškega škofa Agostina grofa de Bruttija ter Žalni govor koprškega literata Giuseppeja Bonzija (Benetke, 1748)*, v: P. Štoka (ur.), *Palaca in družina Bruti v Kopru s knjižnimi deli škofa Agostina grofa Bruttija / Il palazzo e la famiglia Bruti a Capodistria coi libri del vescovo Agostino conte Bruti, Koper - Capodistria, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja*, 2014, str. 137-171).

⁵¹ Tudi pri tej kratki navedbi je Agostino sledil Naldinijevemu delu, s tem, da Naldini za razliko od Agostina, Bistrico umešča v Slavonijo, G. de Totto pa se pri omembi opata Agostina Carlja, naslanja na P. Stancovicha (DE TOTTO Gregorio, *Il patriato di Capodistria* cit., str. 29).

Neki Genzo, moj sošolec iz Kopra, je bil zaslužen človek in je postal kanonik domače katedrale. Odšel je v Rim in se v tolišni meri odlikoval na papeškem dvoru, da ga je papež izbral za govornika pred kolegijem kardinalov, kjer je v latinščini prebral papežu posvečen govor, ki ga je potem dal tudi natisniti. Papež ga je hotel imenovati za nadškofa v Splitu v Dalmaciji, vendar je po nasvetu takratnega koprskega škofa namero opustil, saj se je le-temu zdel premlad za to funkcijo. Papež je na to mesto imenoval nekoga drugega, ubogi človek pa je nato od žalosti umrl⁵².

Občina je sprejela družini Ducaino in Bruni (obe izumrli že v preteklem stoletju). Prva je dala škofa v Lješju v Albaniji, druga pa je imela v času svoje vključitve nadškofa v Baru in svojega baila v redu malteških vitezov.⁵³

Francesco Polesini, nekoč puljski sedaj pa poreški škof, je ugledni član Občine v Kopru. Koprčani vedno znova povečujejo število odličnih osebnosti v duhovniških vrstah, kot je razvidno iz treh, zgoraj omenjenih imen⁵⁴.

Pozabil sem omeniti še nekega drugega Brutija, škofa v Kotorju v Albaniji, ki je bil

⁵² O družini Genzo oziroma Fumée, ki se je v Koper iz Francije priselila že v 16. stoletju in se tu ukvarjala s trgovino s svilo, poroča G. Pusterla. Med drugim sledi moškim potomcem od leta 1585 dalje, vendar naj bi šele Giacomo de Fumée dobil vzdevek Genzo in imel tri sinove, eden med njimi Giacomo, sin Pietra Fuméeja Genza pa naj bi imel sedem sinov. Glede na to, da je Agostino Carli-Rubbi obiskoval koprski *Collegio dei Nobili* v letih 1758/59, bi bil lahko njegov sošolec Pietro Francesco Genzo, kasnejši penitenziarni kanonik, literat in pesnik, ki je umrl 18. oktobra 1784 za malarijo in so ga pokopali v družinski grobnici v cerkvi sv. Frančiška v Kopru (PUSTERLA Gedeone, *I rettori di Egida* cit., str. 145; BONIFACIO Marino, *Cognomi di Capodistria. Origine, storia ed evoluzione di alcuni cognomi capodistriani e dell'Istria*, Pirano, Società di Studi storici e geografici Pirano, 2011, str. 140-146).

⁵³ O rodbini Ducaino (Dukagjini), kljub njeni pomembni vlogi v starejši albanski zgodovini, nimamo kakega celovitega, preglednega dela, pač pa zgolj posamezne orise in omembe nekaterih članov ter njihovih fevdalnih posesti. P. Petronio je tako domala edini, ki podaja strnjen oris posameznih vidnejših družinskih članov, zlasti Lecha (Lekë, Alessia) Dukagjinija in njegovega brata Nikolaja oziroma njuno vlogo v zadnjem obdobju protiturške epopeje, zatem pa odselitev nekaterih članov rodbine v beneško Istro. Za razliko od plemiških rodbin Brutti, Borisi, Brafi in nekaterih drugih, so se člani rodbine Ducaino (Dukagjini) podali v beneško Istro že ob koncu sedemdesetih let 15. stoletja in v službi Beneške republike opravljali nekatere pomembne funkcije na vojaškem in upravnem področju, vendar so v primerjavi z njimi po moški liniji, kot poroča P. Petronio, tudi relativno zgodaj izumrli (1609) (PETRONIO Prospero, *Memorie sacre e profane dell'Istria* cit., str. 90-92).

O Giovanniju Bruniju P. Naldini sporoča, da je bil zaslužni brat malteškega viteza Gaspara Brunija in komendator v Constanzi. S svojo versko gorečnostjo in vrlinami se je prikupil milanskemu svetu kardinalov in nadškofu Karlu Borromejskemu, leta 1581 pa mu je papež Gregor XIII. podelil nadškofovsko mitro v Baru v beneški Albaniji, od koder se je že prej pred turškim nasiljem umaknil njegov brat vitez Gasparo Bruni (NALDINI Pavel, *Cerkveni krajepis* cit., str. 104).

Glede rodbine Bruni, G. de Tutto navaja, da se je naselila v Kopru ob koncu 15. stoletja z vitezom Brunijem, ki je bil s svojimi potomci sprejet v koprski Veliki svet, Giovanni Bruni iz Ulcinja pa je bil po navedbi P. Stancovicha, nadškof v Baru leta 1581 (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 26).

⁵⁴ V drugi polovici 17. stoletja se je v koprski Veliki svet uvrstilo nekaj novih plemiških rodbin, med njimi rodbina markizov Polesinjev, ki pa je imela večinoma "častni značaj", saj so Polesiniji v Kopru živeli le občasno - večinoma so prebivali v Poreču in Motovunu. Leta 1793 je Gian Paolo Polesini prevzel vodenje Akademije *dei Risorti* v Kopru. Iz Motovuna je izhajal Francesco Polesini (1729-1819), motovunski kanonik, kasneje puljski škof (od 1771) in poreški škof (od 1778). Cerkvene dolžnosti mu niso preprečevale, da se ne bi še naprej posvečal družinskim poslom, zlasti pri kontroli in donosnosti njihovih zemljiških posesti. Veliko interesa in naklonjenosti je pokazal zlasti do družine brata Giampaola Polesinija (DESCHMANN Sandi et al. (ur.), *L'Archivio Polesini. Lettere 1796-1798*, vol. I, Trieste, Editreg, 2004).

beneški podanik, upravitelj in koadjunktork cerkve v Vicenzi na območju *Terraferme* v 16. stoletju; le-ta je bil beneškega rodu in nima nikakršnih rodbinskih vezi

14

z družino Bruti iz Kopra, ki sicer izhaja iz Epira in se je nastanila v tem mestu leta 1575. Čeprav je precej nepomemben, si ga ta častitljiva družina, dokaj neopravičeno, lasti, kot to dokazuje Foscarini v svojem odličnem delu s področja beneške literature, zato ga nisem vključil v seznam uglednih cerkvenih osebnosti koprške občine⁵⁵.

Med ugledne osebnosti te kategorije je treba uvrstiti očeta Christofora Torniellija iz Novare in družine, ki so jo v koprsko Občino vključili v 15. stoletju in je bil v tem mestu tudi rojen ter je tu odraščal. Leta 1440 je doktoriral na padovanski univerzi in bil leta 1462 izvoljen za generala servitskega reda za dobo tridesetih let in je eden od obnoviteljev ter visokih predstavnikov reda. Odklonil je funkcijo škofa v Kopru. V svojem redu je uvedel običaj *Pozdravljena, Kraljica* po maši. Umrl je leta 1521 in bil tisti, ki je leta 1457 ustanovil v domačem Kopru servitski samostan, v katerem je bil generalni vikar in vodil kolegij kanonikov⁵⁶.

V ta razred je treba uvrstiti tudi domače svetnike, da bi s tem dokončali poglavje o vidnejših duhovniških osebnostih.

Sveti Ruf, mučenik iz leta 303; njegovo telo so hranili v vasi Lopar na koprskem ozemlju, kjer naj bi bil tudi rojen in ga je mogoče videti na glavnem oltarju vaše

---

⁵⁵ Kot prvi med Bruttiji je čast škofa v Kotorju dosegel Pietro Brutti (1471-1493), nato pa v Ulcinju Antonio Brutti, starejši brat dragomana Bartolomea, ki je z njim v pomembnejših misijah včasih potoval v Rim. Med tistimi, ki so se odlikovali in uveljavili v duhovniškem poklicu, naj omenimo še kanonika Gerolama, opata in kanonika Dionisia, apostolskega protonotarja in zaupnika papežev Klementa X. in Inocenca XI., oče kapucin Alessandro ter končno že omenjeni Jacopo (Giacomo) Brutti (1628-1679), kanonik in doktor prava, ki ga je papež Klement X., leta 1671 izbral za novigrajskega škofa.

Agostino je pri navedbi upravitelja in koadjutorja cerkve v Vicenzi preveč splošen, da bi lahko z gotovostjo ugotovili za katerega od širše rodbine Brutti naj bi šlo, zlasti zato, ker ni bil sorodstveno povezan s koprskimi Bruttiji.

⁵⁶ Tudi tu je nekaj podatkov povzel po P. Naldiniju, ki v svojem *Cerkvenem krajepisu* navaja, da Cristoforo Torniello izhaja iz zelo stare družine iz Novare v Lombardiji, ki se je preselila v Koper, zato naj bi ga tudi imenovali "Novarčan". V želji, da bi svoje rojstno mesto čimprej počastil s svojim redom, redovno provinco pa razširil z novimi samostani, je ta priorat leta 1453 od equilijskega škofa Andrea Buona milostno prejel pod pogojem, da equilijski škofiji izplačuje letni davek oziroma dajatve, s tem pa so bili izpolnjeni pogoji, da se je red servitov nastanil v Kopru. Svoj ugled si je pridobil z urejenostjo in vzornim življenjem ter z redovnim provincialnim zborom, ki se ga je poleg številnih redovnikov in uglednih osebnosti, udeležil tudi sam Cristoforo Torniello v funkciji generala reda. V želji, da bi bilo bivanje njegovih bratov v Kopru za večno urejeno, red ni dopustil, da bi si škof Gabriele de'Gabrieli pri papežu Nikolaju V. izprosil širše pristojnosti, temveč je hotel, da bi ga taisti škof, potem ko je priznal veljavnost in merodajnost dovoljenja, ki ga je dal equilijski prelat, prepoznal kot pooblaščenca apostolskega sedeža, kar se je zgodilo kmalu zatem, in sicer leta 1457 (NALDINI Pavel, *Cerkveni krajepis* cit., str. 130-131).

O tem tudi V. Luglio navaja, da si je že škof Geremia Pola prizadeval, da bi pod svojo jurisdikcijo spravil cerkev sv. Martina, blizu katere so se leta 1453 s papeževim dovoljenjem naselili serviti pod vodstvom provinciala Cristofora Torniella iz Kopra, ki je leta 1461 postal generalni prior reda, bolje poznan kot "*fra Cristoforo da Giustinopoli*" in ki bo nato red vodil vse do svoje smrti leta 1485 (LUGLIO Vittorio, *L'antico vescovado giustinopolitano* cit., str. 98; glej tudi CHERINI Aldo, *I Servi di Maria a Capodistria. Da convento a caserma e a ospedale*, Autoedizione, 1995; PACHERA Sergio - VESCIA Tiberio M., *I Servi di Maria in Istria, Trieste*, Edizioni Italo Svevo, 2005).

cerkve v Momjanu v novigrajski škofiji⁵⁷.

Blaženi Elio je bil eden od zaščitnikov mesta. Njegovo telo

15

se nahaja v koprski stolnici na oltarju, za katerim vodijo vrata v zakristijo. Po izročilu naj bi bil rojen v Koštaboni, v vasi na koprskem ozemlju v I. stoletju in je bil učenec sv. Mohorja, istrskega apostola.⁵⁸

Blaženi Monald, rojen v Kopru, je stopil v frančiškanski red in umrl leta 1332. Njegovo telo počiva v cerkvi sv. Frančiška v Kopru na oltarju sv. Magdalene v eni od kapel ob glavnem oltarju. Bil je tudi pisec. Luke Wadding: Tom. II, Anali, 1321 - je napisal: *Monaldus Justinopolitanus Dalmata scripsit super quatour libros sententiarum ad mentem Scoti: facit Summam Monaldinam, et Sermones varios: Theologus et juris Canonici vir doctissimus et humanissimus, vita et conversatione praeclarus*. In Francesco Aroldo v Epitome Annal., 1431: *Monaldus Summam utriusque Juris ordine alphabetico digessit; quae ab ipso dicitur Summa Monaldina; Eius Corpus Justinopoli in Istria quiescit*. Istra, ali bolje rečeno, frančiškanski samostani v tej provinci, so podrejeni dalmatinskemu provincialu, zato so dali temu blaženemu v analih vzdevek dalmatinski⁵⁹.

⁵⁷ O njem Naldini, ki se sklicuje na Manzuolija in Petronija ter navaja, da bi naj se mučenec sv. Rufin oziroma sv. Jeruf rodil v Loparju in tam tudi umrl. Da bi njegove posmrtno ostanke, ki so počivali v domači cerkvi, zgrajeni nad pokopališčem, zaščitili pred Genovežani, ki so leta 1380 napadli Koper in s seboj odnesli relikvije mestnih patronov sv. Nazarija in sv. Aleksandra, so relikvije mučenca Rufusa skrivaj prenesli na momjansko ozemlje in sicer v podeželsko cerkev sv. Nikolaja, kasneje, ko je nevarnost minila, pa v momjansko župnijsko cerkev, kjer naj bi relikvije častili še v času škofa Naldinija (NALDINI Pavel, *Cerkveni krajepis* cit., str. 278-279).

⁵⁸ Bolj izčrpno se je Naldini razpisal o blaženem Eliju, koštabonskem diakonu in učencu sv. Mohorja, ki naj bi se po izročilu rodil v tej vasi v I. stol. po n. št. Njegovo telo počiva v oltarju kripte, kjer služi oltarna miza sarkofagu za podnožje, ta pa oltarni mizi za oltarno podobo. 18. julij je v mestu in škofiji posvečen prazniku njegovega spomina. V nadaljevanju pravi, da je v času vsesplošnega misijonarstva, ko so učenci sv. Mohorja širili evangelij v različnih predelih Italije in nemških dežel, je ta leta 56 našega odrešenja Elija zadolžil za celotno istrsko pokrajino. S svojim delom je začel na otoku Egidi, kot bi to bila napoved, da bo otok nekega dne postal središče in glavno mesto Istre ... Blaženi Elij je s svojim neoporečnim ravnanjem in s svojim svetim življenjem spreobrnil pogane v kristjane, mesto pa v sveto domovanje vernih Gospodovih ovčic. Učinkovitosti njegovega apostolskega misijonarstva pa niso čutili le v mestu, temveč v celotni istrski pokrajini, zato si je upravičeno zaslužil, da ga častimo kot apostola Kopra in misijonarja celotne Istre (NALDINI Pavel, *Cerkveni krajepis* cit., str. 337). Njegovo podobo je možno sicer zaslediti na sarkofagu sv. Nazarija iz okoli leta 1350 in sicer z ladjico v levici in kadilnico v desnici (TIGLER Guido, *Sarkofag sv. Nazarija*, v: S. Štefanac et al. (ur.), *Dioecesis Justinopolitana* cit., str. 160).

⁵⁹ Agostino blaženemu Monaldu v primerjavi s sv. Jerufom in sv. Elijem, vendarle posveča nekoliko več pozornosti, kar si morda lahko razlagamo z njegovo razgledanostjo na področju cerkvene zgodovine, zlasti pa z dejstvom, da se je verjetno zavedal pomena blaženega Monalda, ki so ga frančiškanski kronisti poimenovali *frater Monaldus, qui fuit frater sanctus et minister in Ordine nostro* oziroma *magnus canonista et theologus*. Njegovo poglavitno delo "*Summa iuris canonici*" (*Summa monaldina*) vključuje poleg teoloških tudi šolske in pastoralne probleme, v njej pa je koprski minorit izpostavil štiri temeljne vrline: ponižnost, uboštvo, dobroto in učenost, ki so jih manjši bratje v polemiki s spiritualisti in profesorji na univerzah postavljali kot najvišjo vrednoto, zato je bil prispevek njegovih naukov k evropskemu socialnemu razvoju izjemnega pomena (SEMI Francesco - TACCONI Vanni, *Istria e Dalmazia, uomini e tempi, II: Dalmazia. Le figure più rappresentative della civiltà dalmata nei diversi momenti della storia*, Udine, Del Bianco, 1992, str. 82).

Toda bolj kot ta vprašanja, si Agostino ob Naldinijevi navedbi zastavlja vprašanje, zakaj so dali blaženemu Monaldu vzdevek dalmatinski? Frančiškanski kronisti so mu vsekakor dali vzdevek "*justinopolitanus*", dejstvo pa je, da je kot ugledni teolog in kanonist opravljal več funkcij, med drugim tudi funkcijo provinciala Dalmacije oziroma

Blaženi Antonio Martissa; njegova plemiška družina je izhajala iz Kopra in je že nekaj stoletij obubožana; je bil servit, doktor prava in samostanski prednik svojega reda v Istri. Umrl je leta 1520, vendar se ne ve, kjer počiva

16

njegovo telo.

Blažena Giuliana Malgranelli iz koprške plemiške družine, ki je izumrla v preteklem stoletju, je bila servitinja in je umrla leta 1551⁶⁰.

V koprski cerkvi najdemo enake grško-rimske obrede kot v cerkvi sv. Marka. To sta edini cerkvi v državi, ki sta si podobni. Božični večer praznujejo tako kot v cerkvi sv. Marka v Benetkah: maša poteka dve uri po sončnem zahodu, na Veliki petek ob mraku pripravijo procesijo z evharistijo. Praznujejo štirikrat na leto: Veliko noč, sv. Marka, sv. Nazarija in Božič s prepevanjem molitvic, ki jih imenujejo *laudes* in hodijo okrog cerkve ter nosijo relikvijo, ki jo poljubljajo vsi prisotni. Ta ceremonija, z daritvijo kandelabrov, se odvija ob daritvi slovesne maše.⁶¹

Koprška škofija se razteza do rta Savudrija in obsega naselja: Piran, Izola in Milje, 40 vasi in 20 župnij. Celotna populacija na tem območju ne dosega več kot 23.000 duš; naselje Piran jih šteje 6.000, Izola 2.800, Milje 1.300 in Koper v celoti 4.900, ostalo

---

Slavenske province s sedežem v Zadru v letih 1257-1266. Leta 1266 je postal predstojnik samostana sv. Frančiška v Kopru, v tem času je dal sezidati samostan in novo cerkev, v kateri je bil leta 1278 tudi pokopan. O tej problematiki podrobneje *Beato Monaldo da Giustinopoli (Capodistria) dell'ordine dei Frati Minori 1280 - 1980* (a cura del Comitato per la celebrazione del VII centenario del suo transito, Trieste 1980); *Beatus Monaldus Iustinopolitanus. Summa de iure canonico* (ŠTOKA Peter - MARKOVIČ Ivan (ur.), Koper - Capodistria, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja, 2013).

⁶⁰ Blaženega Antonia Martisso omenja že P. Petronio in pravi, da gre za staro ugledno družino, iz katere je izšel Antonio in stopil v red servitov, kjer je postal učitelj ter živel svetniško življenje v petdesetih letih 15. stoletja, ter si pridobil splošen ugled in slavo s svojo globoko vero in svetostjo (PETRONIO Prospero, *Memorie sacre e profane* cit. str. 132). Za njim tudi P. Naldini v svojem značilnem baročnem slogu, med drugim pravi, "da se je s samostanskim dvorišča servitov kot iz blaženega cvetočega vrta leta 1520 čist kot lilija vzdignil v Nebo blaženi Antonio Martissa, leta 1551 pa je pod črnim plaščem servitskega reda kot v zaprti školjki blažena Giuliana Malgranelli ortdela v dragocen biser. Sicer pa o njej Naldini navaja, da je bila Giuliana ponosna hčer cenjene družine Malgranelli in ko je bil v Kopru ustanovljen red tretjerednic meniškega reda servitov, si je nadela njihovo svetniško obleko in ne da bi zapustila svoje rodno mesto in svoj dom, da je bila po nadvse pobožnem življenju, odpovedovanju in pokori, svoje življenje zaključila okoli leta 1551 in se sprašuje, le katero spoštovanje reda je lahko poslednejše kot tisto, ki podaljšuje seznam blaženih? Tako pretanjena so bila torej verna srca nekdanjih servitov, ki se jim pridružujejo sedanj in od katerih se tudi prihodnji ne bodo razlikovali (NALDINI Pavel, *Cerkveni krajepis* cit., str. 341).

⁶¹ Agostino se seveda tudi tu naslanja na Naldinija, ki opisuje nekatere navade oziroma cerkvene obrede, ki naj bi v Istri izhajali še iz bizantinskega obdobja, se pravi obdobja vzhodno-rimskega cesarstva in njegovega obreda. Agostino torej po Naldiniju povzema, "da ob štirih praznikih, se pravi Božiču, Veliki noči, sv. Marku in sv. Nazariju, pevci med darovanjem pri maši, ki ji poleg številnih vernikov, običajno prisostvujejo škof z duhovniki in podestat s sodnikom, zapojejo kratko molitev, imenovano hvalnica ali po ljudsko *Laudes* (Lauda), s priprošnje Božjemu Veličanstvu, naj bo s posredovanjem Device, po kateri je poimenovana koprška cerkev, in Evangelista, patrona beneškega gospostva, s svojimi nebeškimi darovi dobrohotno in milostno do beneškega doža, koprškega škofa in podestata. Med petjem hvalnice spodbujajo navzoče k pobožnosti z gorečo baklo, za katero v povorki stopajo v imenu doža podestat, v imenu škofa duhovnikov somaševalec, v imenu podestata pa njegov kancler; sveti obred se zaključi s tem, da pristopi k pobožnemu darovanju podestat, za njim pa še ljudstvo, pri čemer vsakdo spoštljivo poljubi eno od svetih relikvij, ki jim jo ponudi kanonik, oblečen v pluvial in koretelj, na koncu P. Naldini še zapiše celotno besedilo hvalnice (NALDINI Pavel, *Cerkveni krajepis* cit., str. 39).

prebivalstvo živi na podeželju. Tu je petnajst kanonikatov, kapitelj predstavlja župnik in najstarejši opravlja funkcijo starešine s tremi sodelavci. Škofijska nadarbina je tu najrevnejša v provinci, saj razpolaga s samo 1.220 dukati rednih prihodkov, se pravi 3.050 naših piemontskih lir. Vlada je dodala še plačilo v višini

17

500 dukatov beneških srebrnikov (oziroma 4.300 istrskih lir), kar bi znašalo 1.790 naših lir, nakazanih opatijam, ki jih je država ukinila, vendar škof ne bo mogel uživati omenjenega prihodka. Dieceza, ali če smo bolj natančni, institucija škofijskega sedeža, ni bila ustanovljena pred 11. stoletjem⁶².

Pri naštevanju škofov sem pozabil iz kapitlja omeniti Girolama de Franceschija, škofa Corone v Moreji iz leta 1514⁶³.

18

Pojmi o literarnem področju

Tu je seznam nekaterih knjižnic oziroma knjižnih kabinetov po Kopru: Kolegij, jakobinci, kapucini, semenišče in hiša Zarotti imajo knjižnice s knjižnimi omarami in jih lahko imamo do neke mere za javne knjižnice. Zarottijeva je namenjena kapitlju in teološkemu študiju oziroma tistim, ki uživajo prebendo njenih dveh patronov, a ne vem več katerega od obeh.⁶⁴ Tudi Akademija ima veliko knjižnico z dobrimi knji-

---

⁶² Avtor, kot je razvidno, šele na koncu tega poglavja predstavi nekatere osnovne podatke o koprski škofiji, njenem teritorialnem obsegu, številu prebivalstva, sestavi kapitlja in prihodkih. Lahko pa mu pritrdimo, da so škofije v Istri in ne le koprška, veljale za sorazmerno revne, saj je k temu pripomogla njihova relativna majhnost in s tem povezano število prebivalstva. Nekaj več je pomenila le koprška škofija, še posebej pred 17. stoletjem, za prelomnico pa lahko vzamemo leto 1554/55, ko je to območje prizadela epidemija kuge, kasnejšo nadlogo pa so predstavljale beneško-avstrijske vojne, zlasti krvava uskoška vojna (1615-1617), kužna morija leta 1630/31, v 17. In 18. stoletju pa že tudi ekonomska kriza in s tem povezana socialna kriza (ŽITKO Salvator, *Škof Paolo Naldini med erudicijo, pastoralo in zavzemanjem za slovansko bogoslužje*, v: *Eremita doctus - episcopus Iustinopolitanus Paulus Naldini (1686-1713)*. Zapuščina koprškega škofa Paola Naldinija, V. Kamin Kajfež (ur.), Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Škofija Koper, 2014, str. 13-36).

Starost oziroma leto ustanovitve koprške škofije, je očitno begala tudi Agostina, čeprav bi že iz Naldinijevega dela lahko o tej problematiki dobil sorazmerno dovolj podatkov. Vsekakor so se s tem vprašanjem ukvarjali tudi kasnejši raziskovalci, zlasti z dilemo, ali za leto njene ustanovitve velja 1186, saj številni strokovnjaki to letnico razumejo predvsem kot osamosvojitve od tržaške škofije.

Z ustanovitvijo škofije se je gotovo povečalo število koprške duhovščine. Ker škofija ni imela lastnih posesti, je bilo potrebno poskrbeti za njeno materialno osnovo, za kar je leta 1186 poskrbela takratna koprška komuna, kapitelj pa je sestavljalo 12 kanonikov (in ne 15 kot navaja Agostino Carli-Rubbi), sredi 13. stoletja pa je papež Inocenc IV. njihovo število zmanjšal na 10, kar je bilo utemeljeno z razmeroma skromnimi dohodki škofije. Materialni problem so bili očitno prisotni ves čas obstoja te škofije, ki je obsegala območje koprške, izolske in piranske komune, ne pa tudi miljske, kot navaja Agostino. O tej problematiki BRATOŽ Rajko - PERŠIČ Janez, *Koprška cerkev skozi stoletja*, v: *Prispevki k zgodovini Kopra / Contributi per la storia di Capodistria*, Ljubljana, Pokrajinski muzej Koper, 1989, str. 57-64; DAROVEC Darko, *Koprška škofija in Slovani od srednjega do novega veka*, v "Acta Histriae", I. 9 (2001), št. 1, Koper, str. 73-120).

⁶³ Omenja ga seveda P. Naldini in pravi, da je škof Gerolamo iz stare družine Franceschijevih, ki je izhajala iz Benetk in se je v Koper zatekla pred letom 1500, veliko pripomogel k slavi koprške duhovščine. Zaradi vrtil in izobrazbe ga je papež Leon X. leta 1514 izbral za škofa v Koroniju na Peloponezu, kjer je tudi umrl (NALDINI Pavel, *Cerkveni krajepis* cit., str. 99).

⁶⁴ Agostino končno prehaja na literarno področje oziroma področje knjižnic in usmerja pogled na ta dragocen

gami v dvorani nad ložo. Pripadajo pa ji tudi tiste, ki se nahajajo na domu markiza Girolama (kakih 200 knjig, ki jih je v oporoki zapustil opat Leonardoni, vladni sekretar v Milanu). Sem spada Graeviusova Zakladnica grških in rimskih antikvitet z vsemi dodatki, Muratorijev *Rerum italicarum scriptores* z 28 zvezki in razprave o srednjeveških antikvitetah v šestih zvezkih⁶⁵.

Tu naštevam palače, kjer se nahaja precej knjig in bi lahko v vsaki od njih našli ka-

---

segment premične kulturne dediščine tedanjega Kopa. Žal je pri svojem naštevanju knjižnic znova dokaj skop s podatki in mestoma površen. V Kopru so po dosedanjih raziskavah obstajale kar štiri samostanske knjižnice, in sicer knjižnica minoritov sv. Frančiška, bogata knjižnica dominikancev, knjižnica reda kapucinov sv. Marte in frančiškanov observantov sv. Ane. V Agostinovem času so obstajale še vse štiri, do današnjega časa pa so se ohranile le še zbirke samostanskih knjižnic sv. Marte in sv. Ane. Le-ta je bila po letu 1977 obnovljena in deloma vrnjena Cerkvi, z izjemo korpusa 600 knjig, ki je ostal v Osrednji knjižnici v nadaljnje urejanje in hranjenje. Cerkev sv. Ane, je bila poleg svoje bogato opremljene notranjštine s številnimi oltarnimi podobami, procesijskimi insignijami, številnimi liturgičnimi kodeksi, inkunabulami in iluminiranimi rokopisi, po eni strani utripajoči center verskega življenja, po drugi strani pa prava umetnostna zakladnica. Poleg vsega tega je bila znana tudi po svoji bogati knjižnici, ki je zajemala izjemno zbirko dragocenih inkunabul in več poznorenesančnih iluminiranih kodeksov, od katerih so bili nekateri okrašeni z dragocenimi miniaturami, iz česar bi lahko sklepali, da je bila v samostanu tudi rokopisna delavnica in je v času svojega razcveta knjižnica sv. Ane štela kar 12.000 do 13.000 knjig (MARKOVIČ Ivan - ŠTOKA Peter, *Knjižna dediščina Osrednje knjižnice Srečka Vilharja Koper / I beni librari della Biblioteca centrale Srečko Vilhar Capodistria, Koper - Capodistria, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper*, 2011, str. 24); glej tudi delo MARKOVIČ Ivan, *Fondi librari e biblioteche a Capodistria* cit.

Ob tem je treba pojasniti, da je bila prva javna knjižnica ustanovljena v okviru Akademije *dei Risorti* in je delovala v letih od 1760-1806. Knjižnico sta ustanovila Agostinov oče, torej Gian Rinaldo Carli in njegov bratranec, markiz Girolamo Gravis. Čeprav knjižni fond akademije ni bil ravno velik in je bil namenjen le ožjemu krogu izobraženstva, je bila njena kulturna vloga dokaj velika, saj je zadovoljevala tudi potrebe šolajoče se mladine na *Collegiu dei Nobili*. Tako ni bilo naključje, da je bila ob zaprtju Akademije leta 1806, njena knjižnica preseljena prav v zgradbo kolegija in predana tamkajšnjim pijaristom odtodno očetom ubožnih šol (MARKOVIČ Ivan, *Fondi librari e biblioteche a Capodistria* cit., str. 175-186).

V obdobju francoske vladavine je osrednja osebnost političnega življenja postal prefekt istrskega departmaja Angelo Calafati, ki pa ga Agostino znova ne omenja, kar je nekoliko nenavadno. Na Calafatija je Girolamo Gravis, takratni predsednik Akademije *dei Risorti*, novembra 1806 naslovil javni apel, ki ga je podpisala še deseterica uglednih koprskih izobražencev, s katerim so prosili za ohranitev knjižnice akademikov in knjižnice dominikanskega samostana, za katerega so se kmalu po ukinitvi samostana začele širiti novice o morebitni selitvi v eno od verskih knjižnic na območju *Terraferme*, Girolamo Gravis pa je v svoji prošnji Calafatiju predlagal, naj bi knjižni fond ukinjenega samostana priključili obstoječi knjižnici Akademije *dei Risorti*, ki naj bi postala prosto dostopna koprskemu prebivalstvu. Že junija 1806 je bil sprejet odlok o samostanskih knjižnicah, na osnovi katerega so morali biti sestavljeni podrobni seznamei listin in knjig razpuščenih samostanov, šolski minister pa je na podlagi teh seznamov odbral knjige, ki so bile primerne za šole in javne knjižnice, preostale knjige pa so po tem odloku lahko prodali. Z omenjenim odlokom so bila pravila o zaščiti rokopisov in dragocenih knjig iz arhivskih oziroma knjižnih zbirk ukinjenih samostanov, ki so veljala za ozemlje Italijanskega kraljestva, razširjena tudi na območje bivše beneške Istre, naglasiti pa velja, da je odlok predvidel, da se na državne stroške lahko izpelje tudi morebitni odvoz najdragocenejših rokopisov in knjig v Milano kot prestolnico takratnega Italijanskega kraljestva (BONIN Zdenka - ROGOVNICA Deborah, *Koprski pisna dediščina. Od hrambe javnih dokumentov do ureditve zgodovinskega arhiva, Koper, Pokrajinski arhiv Koper*, 2010, str. 66).

⁶⁵ Iz korespondence med Gian Rinaldom Carlijem in Girolamom Gravisijem je razvidno, da sta koprška erudita od leta 1760 pa vse do leta 1806 osebno skrbela za upravljanje in širjenje knjižne zbirke Akademije *dei Risorti*. V okviru pogodbe z beneškim knjigarjem Colettijem je razvidno, da je knjižnici dobavil manjkajoče izvide Muratorijeve zbirke *Rerum Italicarum scriptores*, Carli pa ji je odstopil tudi svoja dela, ravno tako Francesco Almerigotti. Agostino Carli-Rubbi ne omenja, da je za knjižnico Akademije pokazal precejšnje zanimanje tedanji koprski podestat Agostino Soranzo in da se je knjižnica doobra razširila po Carlijevi zaslugi s številnimi priročniki, enciklopedijami, historičnimi korpusi in monumentalnimi deli s področja arheologije, zgodovine, domoznanstva itd. O tem podrobneje MARKOVIČ Ivan, *La Biblioteca di Gian Rinaldo Carli. La libreria dell'Accademia de' Risorti dal 1760 al 1806*, v "Acta Histriae", l. 5 (1997), št. 1, Koper, str. 79-90.

binet s knjižno omaro oziroma prostor za knjižno zbirko. Verjetno poznate knjižni zbirki v palači Grisoni in de Belli ob Veliki cesti⁶⁶; zbirko markiza Girolama Gravisija v palači Barbabianca,⁶⁷ kjer je živel pokojni grof Francesco Tarsia (tam je dejansko veliko dobrih in starih knjig) in čakam na to zapuščino, ki ni ravno majhna; zbirko pri grofih Tacco na trgu Brolo in pri S. [...] Domenicu Almerigottiju na istem trgu; v palačah pokojne ge. Gavardo, rojene Borisi, markiza Elia Gravisija in tudi pri škofu. Palača grofa Brutija

19

ima eno samo knjižno omaro, kjer hrani stare francoske knjige, vendar dokaj dobre. Veliko jih je tudi v palači kanonikov Gavardo. Grof Fini ima ostanke knjižnice, ki sem jo videl in je bila v preteklosti obsežnejša. Pozabil sem na knjižnico svojega strica, ki je dostojne kvantitete in šteje nekaj sto zvezkov. Mislim, da jih je pri posameznikih še nekaj, ki pa mi ne pridejo na misel in se jih ne spominjam več⁶⁸.

⁶⁶ Agostino za knjižnico grofa Francesca Grisonija ne najde kakih pohvalnih besed, oziroma nespornega dejstva, da je bila, v primerjavi z drugimi, ki jih omenja, najboljše in daleč najpomembnejša v tedanjem Kopru pa tudi v širšem prostoru. Lahko bi bil pozoren že na to, da je v tistem času obsegala okoli 3.300 enot in je verjetno ravno v času največjega prirasta, se pravi med letoma 1795 in 1837, število knjig naraslo na 559 naslovov oziroma 75% celotne knjižnice. V italijanskem jeziku je obsegala 1.821 enot, v francoščini pa 1.341, se pravi več kot 40% knjižne zbirke. Zlasti je v njej veliko zgodovinskih del in sicer kar 54% zbirke, potem sledijo književnost, znanost in umetnost ter področje naravoslovja. Že takrat je prav gotovo vključevala tudi dragocen rokopis v obliki zvezka velikega formata z načrti za Grisonijevo vilo v Dajli iz leta 1798. Knjižnica je bila kljub enciklopedičnemu tematskemu razponu, predvsem humanistično obarvana (ŠTOKA Peter, *Knjižnica grofa Francesca Grisonija*, v: S. Zitko - V. Miškovič (ur.), *Knjižnica grofa Francesca Grisonija med razsvetljenstvom in risorgimentom*, Skupnost Italijanov Santorio Santorio Koper, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper, Koper 2018, str. 13).

⁶⁷ O knjižnici družine de Belli ni podatkov, pač pa mnogo več o knjižnici družine Gravisij v palači Barbabianca, povezane zlasti z Girolamom Gravisijem. Njegova intenzivna dejavnost na področju humanističnih ved in domoznanstva, je bila tesno povezana s knjigami - njegovim poglavitnim delovnim orodjem - z željo po znanstvenem delovanju in kroženju znanosti in kulture v kontekstu z razsvetljensko klimo 18. stoletja. Posvečal se je zlasti zgodovinskim raziskavam oziroma zgodovini in kulturi svojega mesta, predvsem zgodovini humanizma, akademij in vidnih osebnosti v Kopru pa tudi študiju agronomije in politične ekonomije. Ustanovil in skrbel je za javno knjižnico, obogatil pa tudi družinsko knjižnico in družinski arhiv (BONIN Zdenka - ROGOZNICA Deborah, *Rodbina Gravisij. Inventar fonda v Pokrajinskem arhivu Koper (1440-1933)*, Koper, Pokrajinski arhiv Koper, 2012, str. 17).

Pomenljiv je Agostinov stavek, ki ga je napisal v oklepaju, kjer pravi, "da je tam veliko dobrih in starih knjig in da že nestpno čaka na ta plen". Dejansko si je Agostino lastil očetovo knjižnico, ki jo je le-ta, kot smo videli, skupaj z Girolamom Gravisijem snoval v letih 1757 - 1760, ko je vodil koprsko Akademijo *dei Risorti*, vedno pa je bil pozoren na to, da ne bi pomešal svojih knjig s knjigami, ki jih je kupoval ali pa naročal za javno knjižnico. Hkrati je Girolamo Gravisij že v preteklosti večkrat kot mediator posredoval v sporih med Gian Rinaldom Carlujem in sinom Agostinom. Eden od razlogov teh konfliktov je bila npr. izmišljena Agostinova obtožba proti svojemu očetu, da je sežgal rokopise Prospera Petronia (MILKOVIČ Marijana, *Vicende del teatro veneziano del Settecento in relazione con l'Istria*, tesi di dottorato di ricerca, Venezia, Università Ca' Foscari, 2016, str. 49).

⁶⁸ Knjižnica Stefana Carlija je štela od 1000 do 1200 zvezkov, torej mnogo več kot navaja Agostino Carli-Rubbi. Njegova knjižnica, ki jo je Agostino videl še v palači Carli v Kopru, je kazala značilno enciklopedično podobo. Stefano je kazal očitna nagnjenja do grških in latinskih klasikov pa tudi do zgodovinskih in filozofskih del oziroma do del italijanskih avtorjev 17. in 18. stoletja. Tu so bila dela Danteja, Petrarche in Boccaccia, N. Machiavellija, P. Bemba, F. Alargottija, G. Bonarellija, T. Tassa, A. Contija, A. M. Salvinija, G. Dolfina, A. Fortisa, G. Tiraboschija in mnogih drugih. Veliko je bilo tudi del francoskih avtorjev. Podrobneje o knjižnici Stefana Carlija, ki se danes nahaja v prostorih Zavičajnega muzeja v Poreču, (IVETIC Egidio, *Stefano Carli, intellettuale di periferia. Note per una ricerca sulla nobiltà capodistriana del Settecento*, v "Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria",

Prvo združenje, ki je imelo določen indirekten literarni namen, je bila podružnica društva *Calza*, ustanovljena v Benetkah leta 1400. V tem društvu, sestavljenem izključno iz plemenitašev, so člani nosili dolge večbarvne vezene nogavice. Skrbeli so za prirejanje iger, ki so potekale v javnosti in opravljali nadzor nad vsemi javnimi zabavami. V občinski pisarni, imenovan Urad sindikov, je visela slika, kjer je bilo mogoče videti človeško figuro, odeto v oblačilo te bratovščine. V tem prostoru zgoraj se drugi napis pod Almerigottijevim imenom glasi: *Dum felicissimo Dominici Maripetri Praeturae laetam rederet civitatem; qui ingenue, festa, tripudiis, ludisque scenicis celebrarunt insigne pos: MCDLXXXIII*. Ta Almerigotti je bil oče Giorgia Almerigottia, profesorja justinjanskega kodeksa na univerzi v Padovi⁶⁹.

N.S., vol. 46 (1998), Trieste, str. 215-253; Državni arhiv u Pazinu, Obitelj Carli, kut. 1, Popis ostavštine Carli koju dosadašnji upravitelj C. Combi predaje na upravljanje novom upravitelju G.A. Baldiniju (1818)).

⁶⁹ B. Ziliotto v zvezi s tem dejansko pojasnuje, da naj bi se *Compagnia della Calza*, česar pa niso sprejemali vsi, formirala v Benetkah leta 1400 z namenom, da bi počastili Michaela Stena, ki je kot nekdanji providur v Pulju, leta 1378 nastopil funkcijo beneškega doža za zasluge, ker je bil leta 1379 udeleženec pomorske bitke proti Genovežanom (ZILIOTTO Baccio, *Accademia e accademici di Capodistria* cit., str. 120). Slavnosti so trajale kar leto dni, toda plemiška mladina, ki je na njih sodelovala v elegantnih oblačilih, v sprevedih jezdecov, banketih in turnirjih, po preteku slovesnosti ni razpustila svoje bratovščine. Obratno, sčasoma je s prvotnim imenom razpadla na več skupin z različnimi poimenovanji, nadaljevala s tekmovanji, viteškimi igrami in praznovanji. Njihovo nošo oziroma način oblačenja, po katerem si je tudi nadela ime, je opisal Romanin in pojasnil, da so nosili tesno se prilagajoče hlačne nogavice in od stegen navzdol v večih barvah z različnimi motivi, ob posebnih slovesnostih pa obšite z zlatimi vezeninami, biseri in dragimi kamni. Oblačili so se v žametne suknjiče ali pa pozlačene oziroma svilene tkanine, z odprtimi rokavi. Nad suknjičem so nosili plašč iz pozlačene suknja, damaska ali škrlatnega tabija s koničasto kapuco. Glave so si pokrivali z rdečimi ali črnimi baretkami z draguljem na sredini, dragulji pa so tudi sicer krasili njihove koničasto zaključene čevlje. V sprevedih so sodelovale tudi mlade dame, ki so znamenje svoje bratovščine s čudovitim vezenjem, nosile običajno na rokavih... Prvi, ki je potrdil, da je tudi v Kopru v letih med 1478 in 1567 delovala bratovščina *Compagnia della Calza*, je bil Prospero Petronio in da so nekoč v dvorani Mestnega sveta oziroma Urada sindikov, visela spominska obeležja "tega plemiškega in vselega združenja". Zlasti v Uradu sindikov naj bi bile po njegovi navedbi vzdane tri napisne plošče z grbi in znamenji mnogih koprskih plemenitašev, vpisanih v navedeno združenje, na čelu katerih je bil naslikan beneški lev, na drugem podestatu grb, na sredini pa grb predstojnika *Compagnie della Calza*. Eden od teh iz rodbine Verzi, je nosil sledeč napis: "*Ponimus haec grati Trivisane insigna Amoris, Cum Domino Socii Balthasar ecce tibi - 1478*".

Na drugi plošči, ki si jo je očitno, kot je razvideti iz njegovega rokopisa, ogledal tudi Agostino Carli-Rubbi, je bil pod grbom rodbine Almerigotti, sledeč napis: "*Dum felicissima Domini Maripetri Praetura laetam redderet Civitatem: qui ingenue Festa Tripudiis scenisque celebrarunt, insignia posuerunt, MCCCLXXXIII*". G. de Totto navaja, da je bil G. Almerigotti (1493, 1522) profesor justinjanskega kodeksa na univerzi v Padovi (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 12).

Na tretji plošči, ki pa jo Agostino ne omenja, pa je bil napis: "*Is fuit Aloysii Suriani Praetoris Praefctique clarissimi splendor et Justitia et in universam hanc Civitatem omni ex parte emicans amor et charitas, ut, eo regent, quasi beato aevio frui visa fuerit haec patria. Hoc igitur tam felici Praetore iuventus sodalitate hilarious instituit, quae Petro Pola juvene egregio sibi Principe electo, ludicris certaminibus, choreis, comediis, diversorumque generum spectaculis ac muneribus civium animos et Praetoris in primis oblectare studuit. Eorum autem, quorum nomina in sodalitate albo inscripta fuerunt, insignia gentilitia in hac Tabula depicta apparent. MDLXVII*". Očitno so te tri napisne plošče Prosperu Petroniu zadostovale kot dokaz o obstoju *Compagnie della Calza* v Kopru, čeprav se to ime ne pojavlja na nobeni od teh plošč.

O nastanku in delovanju *Compagnie della Calza* je spregovoril tudi G. Caprin, ki pravi, da je taka družina že delovala v Benetkah in da so se vanjo vpisale nekatere plemkinje, poimenovane *compagne* ter nosile vezene nad enim od rokavov, ki so jih člani nosili nad parom nogavic. Ta nova družina, naslednica viteških iger, je povezala nekdanje čase vojskovanja in plemiške galantnosti z dramskimi predstavami in literarnimi diskusijami ter je imela svoj sedež v vrhnjem nadstropju nove mestne lože, zgrajene leta 1464 pod podestatom Castellano Minotom. Tudi Caprin v svojem delu citira omenjeni spominski plošči nad grboma podestata Baldassara Trevisana oziroma družine Verzi z inicialami D.N.V., se pravi *dominus Nicolaus Verzi*, predstojnikom *Compagnia della Calza* z navedbo, da je bila

Leta 1621 je bilo v Padovi natisnjeno delo *I cento dubbi amorosi* di Girolamo Vida Iustinopolitano (4°). Obravnavalo je teme, ki jih je sočlanom v *Accademia Palladia* v Kopru predlagal omenjeni Vida, ki je bil njen predsednik. Njen član je bil tudi slavni

20

Santorio⁷⁰. Drugih dokumentov o Akademiji pod tem imenom ni. V duhu tega časa

le-ta ustanovljena leta 1478 (*Favsta inita MCCCCLXXVIII*). Leta 1493 je postal predstojnik Giorgio Almerigotti, prof. kanonskega prava na univerzi v Padovi (CAPRIN Giuseppe, *L'Istria Nobilissima* cit., 1905).

Dvome o obstoju te družčine je sicer izrazil že Gian Rinaldo Carli, ko je prebiral osnutek dela Girolama Gravisija z naslovom *“Intorno alle antiche e modern accademie di Capodistria”*. Opozoril ga je namreč, naj bo pazljiv pred preneglimi sklepanji, rekoč: “Tudi sam sem hotel preveriti, koliko je Giustiniani, ki ga citirate, pisal o *Compagnii della Calza*? Ta družčina je bila ustanovljena resnično le za praznovanja, plese in prireditve ter se glede časovnih opredelitev skoraj ujema z vami, vendar bi rad videl, da bi bili bolj pozorni na njihova oblačila. Ti od *Compagnia della Calza* so nosili namreč kratek suknjič; okrogle hlačne nogavice pa do beder. Nogavice različnih barv, s tem, da je imel eden nogavico ene barve, na drugi nogi pa druge. Imeli so tudi neke vrste brezrokavni plašč, ki so si ga včasih nadedli. Bodite tudi pozorni, ali ni na teh slikah bratovščine ničesar podobnega”. V dokončnem tekstu njegovega dela *Lettere intorno ...*, je G. Gravisio odgovoril na Carlijeve pomisleke, z naslednjim stavkom: “Ne le praznovanja, plesi in prireditve, temveč tudi oblačila in uniformne te bratovščine kažejo na podobnost med beneškimi in koprskimi. Ne le, da je moč videti tri napisne plošče v Uradu sindikov in slikarsko delo v stolnici, temveč so še druge tudi v dvorani Mestnega sveta, na katerih je možno videti vse plemenitaše v temnih oblačilih s barvnimi nogavicami, v skladu z značilnostmi *Compagnie della Calza*. Skratka, Gravisio je tu le nekoliko razširil Petronijevo navedbo in podal vsebino napisov na napisnih ploščah, ki pa jih z veliko dvoma lahko medsebojno povežujemo. To dokazuje, da je obema nedostajal kakšen otipljivejši materialni dokaz o združenju, ki bi lahko delovalo polnih 90 let. Res je, da so bili koprski arhivi dokaj bogati in da so jih tako Petronio, kot kasneje Girolamo, njegov brat Giuseppe Gravisio, kot Gian Rinaldo Carli pridno preučevali, vendar se niti po letu 1760 v arhivskih dokumentih ni našlo nič kaj takega, kar bi potrejevalo obstoj in delovanje *Compagnie della Calza*. Ta negotov argument sloni torej na Petronijevi predpostavki, ta pa na posamičnih odnosno redkih ter pomanjkljivih analogijah. Ziliotto se na koncu sprašuje tudi, kaj v zvezi s tem prikazuje in obenem dokazuje delo V. Carpaccia, “Vhod Sebastiana Contarinija v koprsko stolnico” (1517). Na njem je namreč videti v ospredju portrete mestnih svetnikov, in zdi se, kot bi bili v resnici na tistem mestu, v ozadju pa so vidne figure, o katerih je bilo govora, v oblačilih z belimi in črnimi rombi, ki ne dopuščajo nobenega dvoma, saj so povsem dekorativne narave in ne morejo aludirati na kako drugo funkcijo. Da bi leta 1517 prevladoval okus te mode odnošen na oblačila med člani omenjene bratovščine, je povsem izmišljeno, saj se je vsaka od beneških bratovščin, ki si je nadela to ime (bilo jih je približno 40), uporabljala dokaj različne kostume. Pa še nekaj: če je Gentile Bellini upodobil nekatere člane *Compagnie della Calza* v svojem delu *Processione avanti San Marco*, ga je Vittore Carpaccio s svojo svobodno fantazijo uvedel zgolj z eno samo dekorativno tendenco v svojem ciklu *Leggenda di S. Orsola*, v delih *Miracolo di S. Trifone* in *Benedizione del Patriarca di Grado*. A. Venturi pripominja, da so te figure inspirirane po članih *Compagnia della Calza* na splošno, ne pa posebej po eni ali drugi, tako da se zdijo razmišljanja in opredelitve Ludwiga in Molmentija, dveh temeljnih poznavalcev Carpaccievega slikarskega opusa, dokaj varljive. Torej se dokaza, s katerima operirata Petronio in Girolamo Gravisio, hitro razpršita, tako kot megla na soncu (ZILIOOTTO Baccio, *Accademia e accademici di Capodistria* cit., str. 123-124).

B. Ziliotto se ob tem tudi sprašuje, zakaj bi se koprski plemenitaši dali na takšen način upodobiti v dvorani Mestnega sveta? V različnih obdobjih beneške dominacije je bilo na njenem ozemlju okoli 40 družčin, imenovanih *Compagnie della Calza*, toda v poglavitni krajih *Terraferme*, kot npr. v Trevisu, Vidmu, Padovi, Bergamu in Vicenzi, takih kot v Benetkah ni bilo in bi bila torej tista v Kopru prevelika izjema. Beneškim bratovščinam torej pritiče prisotnost visokega plemstva, poleg tega pa v znamenje njihove posebnosti tudi prisotnost nekaterih uglednih tujevc, torej je šlo za prestižno in privilegirano družčino, ki jo je oblast uradno priznala šele z letom 1487 in težko pričakujemo, da bi se po njej zgledovale provincialne družčine. O beneških družčinah so sicer veliko poročali beneški zgodovinarji in kronisti, kot npr. Marin Sanudo; L. Venturi, ki ji je posvetil veliko pozornost, medtem ko o koprski ni pisal nobeden od njih (ZILIOOTTO Baccio, *Accademia e accademici di Capodistria* cit., str. 124).

⁷⁰ Agostino pri predstavitvah koprskih akademij nekoliko predskakuje in na kratko omenja delo Girolama Vide, koprskega filozofa in književnika z naslovom *“De cento dubbi amorosi”*, ki je bilo objavljeno postumno leta 1621. V njem obnavlja pogovore in razprave v Akademiji *dei Desiosi*, katere član je bil. V omenjenem delu poleg opisovanja tematike, omenja različne osebnosti, ki so sodelovale v razpravah med srečanji omenjene Akademije, ki jih je Girolamo Vida povabil k pogovoru s tem, da je vsak posameznik predstavljal po eno temo. Tako so se zvrstili Vincenzo del Tacco, Giovanni Vida, Giovan Battista Zarotti, Giovanni Nicolò Gravisio, Riccardo Verzi, Antonio Vida, Ottonello

so se razumniki ukvarjali z lahkomišelnimi temami, saj je pač duh teh stoletij zaposloval nadarjene ljudi z ničevostmi.

Leta 1553 je bila ustanovljena *Accademia dei Desiosi*. O njej vemo le to, kar je v prvem in drugem delu svojih Katoliških pisem natisnil slavnj koprski pisec Girolamo Muzio. Zdi se, da se akademija ni ohranila zaradi hudih verskih sporov in ji je versko šikaniranje neskončno škodovalo⁷¹. Leta 1646 (kot je razvidno na straneh 235, 236 in 237 natisnjenege mestnega statuta) so to akademijo ponovno ustanovili pod imenom *Risorti* in ji dodelili dohodek, ki je temeljil na davkih za vse akte in sodbe, od katerih je akademija prejela nekaj soldov. Ta ustanovitev je bila potrjena s strani beneškega Senata. Akademija je lastnica gledališča in celotne stavbe, ki se imenuje *Loža*, verjamem pa tudi kavarne, ki je pod temi arkadami. Obstajala je še ena Akademija, ki je nosila ime *Operosi* in nisem prepričan, ali je bila ustanovljena v prejšnjem stoletju; vem zgolj to, da je bila ta Akademija namenjena mladini, ki se je ukvarjala s pesnikovanjem in prozo, da je bil moj oče v svojih mladih letih njen član, da je bila oživljena leta 1763 in o njej ni bilo več govora od leta 1765. Služila je kot stopnica za vstop v akademijo *Risorti*.

Akademija *Risorti* poleg svojih pesniških srečanj podeljuje

21

nagrade za teme, ki jih je obravnavala. Vedno večja plehkost mladine bo povzročila dokončen propad te ustanove⁷².

---

de'Belli, Antonio Valdera, Cesare Barbabianca, Cristoforo Sereni, Antonio Bruni, Rimondo Pola, Giacomo Gravisi, Santorio Santorio, Zarotto Zarotti, Nicolò Petronio, Domenico Almerigotto, Antonio Fino, Giulio del Bello, Nicolò Manzuoli, Lodovico Danni, Olimpo Gavardo, Annibale Grisoni in Mario Vida (ZUDIČ ANTONIČ Nives - KNEZ Kristijan, *Zgodovina in antologija italijanske književnosti Kopra, Izole in Pirana* cit., str. 103).

Agostino kot člana Akademije *Palladiane* omenja uglednega koprskega zdravnika Santoria Santoria (1561-1636), sicer pa mu posveča nekoliko več pozornosti kasneje, kot bomo videli, ter mu dodajamo tudi obširnejši komentar.

⁷¹ Akademija *dei Desiosi* (1553 - 1554), katere kratko življenje Agostino povezuje z Girolamom Muzijem, ki v svojem pismu z dne 4. aprila 1553 potrjuje nastanek navedene Akademije. Iz pisem, ki jih je Muzio pošiljal kardinalu Carafi (kasnejšemu papežu Pavlu IV.) je dejansko razvidno, da so leta 1553, potem ko je moral škof P.P. Vergerio zapustiti Koper, Inkvizizijski urad pa je proti drugim uglednim heretikom sprožil preiskavo, nekateri ugledni meščani iz Kopra in Pirana ustanovili Akademijo *dei Desiosi* in je Muzio nanjo naslovil pismo, v katerem je izrazil dvom in bojazen, da družčina s tem imenom ne bi sprejela Kristusovega nauka in gojila prave vere. Očitno je Muzio v svoji verski gorečnosti v novoustanovljeni Akademiji zasluhl heretičnega duha, saj je tudi vrsta italijanskih akademij tistega časa vzbujala dvom in nezaupanje katoliške Cerkve. Zavedajoč se Muzijeve zagrizenosti in neprizanesljivosti do heretikov, je tudi pod vtisom neizprosni udarcev, ki jih je ta "*maleus haereticorum*" pred časom naperil proti nekaterim njihovim uglednim someščanom, so se člani Akademije izjasnili, da se bodo popolnoma izogibali religioznih tem. To stališče je Muzia še dodatno raztogotilo, zato je akademike odkrito označil za brezbožnike in jih pozval, naj se opredelijo za katolicizem ali pa za herezijo, ter jim zagrozil z večno pogubo. Burna reakcija nekaterih Koprčanov, ki so se v Benetkah seznanili z Muzijevim pismom, je končn priedla do tega, da je Muzio v drugem pismu akademike odkrito označil za "Kristusove sovražnike" oziroma jih je postavil pred dejstvo, da iz svojih vrt izločijo heretike (ZILIOOTTO Baccio, *Accademia e accademici di Capodistria* cit., str. 129).

P. Petronio v svojem delu sicer navaja, da se je *Accademia dei Desiosi* razšla leta 1554 zaradi kužne morije, ki je tistega leta razsajala po Istri in tudi po Kopru, vendar je iz obeh Muzijevih pisem in po obtožbi članov Akademije, da so heretiki in Kristusovi nasprotniki, jasno, da je k njeni ukinitvi pripomogel kar Girolamo Muzio sam. Obtožb ni bil pripravljen prekriti in v svojem slepem sovraštvu ni prizanesel niti someščanom niti prijateljem in sorodnikom.

⁷² Avtor je bil glede ustanovitve Akademije *degli Operosi* v zmoti; prva akademija s tem nazivom, kjer sta imela najpomembnejšo vlogo njegov oče, Gian Rinaldo Carli in Girolamo Gravisi, je bila ustanovljena 9. julija 1739, njeni

Potrebno je tudi reči kaj o še živečih literatih, ne morem pa presojati številnih del svojega očeta. Moj pokojni stric Girolamo je dal v Milanu natisniti svojo študijo o pravicah vladarjev glede poroke, kjer je laskal Jožefu II. zaradi njegovih pogledov in principov. Na srečo se na tržišču ne najde več tragedije mojega strica Stefana, z naslovom *Erizia*; njegovih krajših sestavkov, objavljenih v kakšni periodični publikaciji, nisem nikoli bral⁷³.

Markiz Girolamo Gravisi bi izstopal tudi v kaki prestolnici, saj predstavlja najlepši okras celotne Istre. Objavil je kar sedem študij o biografiji, geografiji, erudiciji in starejši zgodovini Istre⁷⁴.

V Benetkah je dominikanski pater Pellegrini opravljal funkcijo v častitljivi biblioteki

---

člani naj bi se sestajali v palači Gravisi, Carli pa je za njeno delovanje pripravil poseben statut, ki je določal, da morajo biti razprave in sestanki vnaprej določeni, da bi se s tem izognili praznemu govoricenju in improviziranju. Z nastankom *Operosov* so v provincialno koprsko okolje začeli pronicati prvi poskusi kulturne renove, toda vsa njihova gorečnost in delavnost ni kaj bistveno vplivala na provincialno in nerazgibano okolje samega Kopra, zato je imela prva Akademija *degli Operosi* razmeroma kratko življenje, in sicer od 1739 do leta 1742, ko je večina njenih članov odšla na študij na padovansko univerzo. Ker je ob Carliju v Padovo odšel tudi Girolamo Gravisi, ni verjeti, da bi ta Akademija delovala dlje kot smo navedli, kljub temu pa je v akademsko in kulturno življenje Kopra vnesla veliko svežine in novosti, zato ob tem preseneča Agostinova pripomba, da je ničevost te mladine prispevala k njeni usahnitvi. Druga Akademija *Operosov* naj bi po Maylenderju delovala v letih 1763 - 1767, kar je imel morda v mislih tudi Agostino Carli-Rubbi, čeprav to ne bi bilo logično glede na to, da delovanje Akademije *dei Risorti* umeščamo v obdobje med letoma 1757/58 - 1764 in je njeno delovanje po odhodu Gian Rinalda Carlija, prevzel Girolamo Gravisi. Vsekakor je delovanje te Akademije povezano s Carlijevimi vrnitvijo v Koper leta 1758, ko se je z vso gorečnostjo lotil njene renove. Z obravnavo aktualnih ekonomskih in družbeno-političnih problemov dežele, naj bi se koprski akademiki začeli bližati evropskim akademskim področjem in interesom, saj jih je Carli želel postopno usmeriti k stvarnemu razglabljanju o istrski problematiki, se pravi o lastni zgodovinski preteklosti in modernizaciji družbenega sistema in kulture, vendar znotraj tradicionalnega beneškega kulturnega kroga. Ker je akademikom manjkal tekmovalni duh, jih je hotel vzpodbuditi s tekmovanji in nagradami in dal v ta namen kovati medalje za najboljšo razpravo o določeni temi, ki naj bi jo podelili vsako leto ob razpisnem javnem natečaju. Nagrada je bila prvokrat podeljena 1. januarja 1759, natečaji pa so pritegnili pozornost mnogih izobražencev in akademikov, ki so želeli sodelovati pri delu koprške Akademije *dei Risorti* (ZITKO Salvator, *Carlijevo delovanje v koprskih akademijah 18. stoletja*, v "Acta Histriae", l. 5 (1997), št. 5, Koper, str. 59-78).

⁷³ O literarnem delu Stefana Carlija, zlasti o njegovem delu *Erizia*, objavljenem leta 1765, ki ga je posvetil Voltairu in Rousseauju, so bila mnenja dokaj deljena. Pesnik Pasquale Besenghi degli Ughi je Stefana Carlija označil kot "najbolj proslavljenega norca.... avtorja klavrne tragedije *Erizia*, ki naj bi si jo drznil pokloniti Voltairu in si ta ne bi niti zaslužil, da bi mu slavni filozof odgovoril". Glede drugega Agostinovega strica Girolama Carlija, ki je na padovanski univerzi leta 1759 končal študij prava, je znano, da je živel v Milanu, kjer je z leti postal dvorni svetnik Vrhovnega sodišča, leta 1784 pa je izšlo njegovo delo z naslovom *Del diritto di stabilire gli'impedimenti dirimenti il matrimonio e di concedere le dispense*, Cremona, 1784, o katerem govori tudi Agostino Carli-Rubbi (TRAMPUS Antonio, *Tradizione storica e rinnovamento politico. La cultura nel Litorale Austriaco e nell'Istria tra Settecento e Ottocento*, Udine, Del Bianco Editore, 2008, str. 167).

⁷⁴ Girolamo Gravisi, bratranec Agostinovega očeta Gian Rinalda Carlija, je zahvaljujoč se odlični izobrazbi in izredni nadarjenosti, že zelo zgodaj igral pomembno vlogo v koprskem kulturnem življenju, bil pobudnik in soustanovitelj nekaterih koprskih Akademij pa tudi član nekaterih drugih, npr. leta 1742 *Accademie dei Concordi* v Rovigu, v naslednjih letih pa se je udeleževal srečanj različnih akademij po vsej Italiji.

Med študijskimi področji so mu bila najljubša literarna zgodovina, arheologija in jezikoslovje, posvečal pa se je tudi študiju agronomije in politične ekonomije ter s tega področja med letoma 1794/95 napisal delo *Memoria sopra gli ulivi*. Že od leta 1791 je načrtoval tudi delo o življenju koprskih literatov, vendar ga zaradi težav z zdravjem, ni mogel dokončati. Leta 1760 je namesto Carlija, ki se je pretežno ukvarjal s svojo predilnico volne na Cereju pri Kopru, prevzel vodenje Akademije *dei Risorti* pa tudi vodenje akademske knjižnice. Podrobneje o G. Gravisiju FLEGO Isabella, *Gian Rinaldo Carli e Girolamo Gravisi*, v "Acta Histriae", št. 5 (1998), Koper, str. 109-134; idem, *Girolamo Gravisi. Sparso in dotte carte*, Capodistria, Edizioni Comunità italiana, 1998.

Apostola Zena pri jezuitih. Bil je zelo učen človek na več področjih, objavil je mnogo krajših sestavkov v periodiki in štiri tiskane knjige: o začetkih tiskarstva v Benetkah, o svobodi tiska, o zadržkih do porok z novimi pravili in polemično delo o napačnih teoloških principih enega njegovih profesorskih kolegov v Padovi⁷⁵.

Gospod inženir Nicolò de Belli je objavil dve študiji o hidravliki, naslovljeni na Akademijo v Vidmu⁷⁶. Giovanni Valle, inženir geograf, je dal natisniti dve izdaji svoje karte Istre in

22

veliki načrt Padove s karto padovanskega ozemlja, vlada pa ga je zadolžila za izdelavo zemljevida Benetk in neposredne okolice⁷⁷. Sedanja mladina in prihajajoča generacija ne obetata pravega nadomestila ali zamenjave za prejšnje razsvetljene generacije.

Omenimo sedaj še dela, ki so jih izdali starejši koprski avtorji.

Ne bi vedel, ali je Giorgio Almerigotti, profesor prava na Univerzi v Padovi, objavil kakšno svoje delo.

Sam posedujem tragedijo *Le selve incoronate* Ottonella de Bellija, ki je bila natisnjena v preteklem stoletju; gre za delo, ki predstavlja nasprotje dela Pastor Fido⁷⁸. Giuliano

---

⁷⁵ Dominikanski pater, oče Domenico Maria Pellegrini, je bil član prvotne Akademije *dei Risorti* v Kopru, sicer pa je bil zaposlen v biblioteki Apostola Zena (1668-1750) v Benetkah, uglednega literata, avtorja melodram in libretista slavnih glasbenikov svoje dobe. Med letoma 1718 in 1729 je Zeno vodil dunajsko dvorno gledališče pa tudi cesarsko knjižnico, po letu 1729 pa se je vrnil v Benetke in se posvečal znanosti in numizmatiki. Zložil je 36 libretov s pretežno zgodovinsko in mitološko vsebino. Svojo biblioteko je zapustil Kolegiju sv. Rožnega venca (*Collegio del S. Rosario*) reda dominikancev observantov, imenovanih *gesuati*, kot je izhajalo iz njegove oporoke iz leta 1747, do izvršitve pa je prišlo nekaj pred njegovo smrtjo leta 1750. Ob tej priliki so prenesli nad 200 zabojev knjig v dominikanski samostan. Zapuščina bi ohranila svojo vrednost le v primeru, če bi ta knjižnica za večne čase ostala ločena in namenjena dominikanskemu redu in če bi redovniki pripravili nov katalog, da ne bi prodajali knjig, zlasti duplikatov, za kar jih je obtožil Zenov brat, Andrea Cornaro. Redovniki so napisali mnogo spominskih prispevkov, ki do podrobnosti osvetljujejo celotno zadevo. Tudi sam Domenico Maria Pellegrini je napisal, po nekaterih navedbah, kar 13 del, med katerimi pa jih je mnogo ostalo v rokopisu oziroma neobjavljenih (Biblioteca Nazionale Marciana, [https // marciana. venezia. sbn.it/eventi e mostre](https://marciana.venezia.sbn.it/eventi e mostre)

⁷⁶ Zaradi pomanjkljivih podatkov, ki jih navaja Agostino Carli-Rubbi, domnevamo, da gre za Nicolòja de Bellija, rojenega leta 1777, ki je bil vrsto let inženir Beneške republike, ter se ukvarjal z motovunskimi gozdovi oziroma z vodno problematiko v Furlaniji, iznašel pa tudi vodno tehtnico. Umrli je leta 1803 ter mu lahko pripišemo tudi dve študiji o hidravliki, ki ju omenja Agostino Carli-Rubbi.

⁷⁷ Giovanni Valle (1752-1819) je bil kartograf in je svoje raziskovanje utemeljeval na zgodovinskih in geografskih študijah, pri čemer se je opiral na dela predhodnih kartografov, od Pietra Coppa dalje. Pripravil je dokaj natančne zemljevide nekaterih italijanskih pokrajin (npr. okolica Ferrare, Padove itd.), pa tudi karti Dalmacije in Istre. Prva karta Istre je iz leta 1784, druga pa iz leta 1792, ponatisnjena leta 1805. Po navedbah P. Kandlerja, naj bi obe polovici navedene karte predstavljali zgolj kopijo karte iz leta 1783, ki jo je naročila beneška vlada, vendar ni bila objavljena. Bila naj bi podobna "Mapi Istre" Giuseppeja Casona in jo citira C. Combi v svojem delu *Saggio di bibliografia istriana* in v delu Giovannija Marinellija, vendar je doslej še ni uspelo najti (LAGO Luciano, *Theatrum Adriae dalle Alpi all'Adriatico nella cartografia del passato (secoli X - XVIII)*, Trieste, Edizioni Lint 1989, str. 303).

⁷⁸ Ottonello de' Belli (1569-1625) je leta 1589 končal študije iz civilnega in cerkvenega prava na padovanski univerzi, nato pa je po vrnitvi v Koper prevzel nekatere funkcije v komunskih organih. Kot ljubitelj književnosti je napisal dve pastoralni tragikomediji: *Il nuovo Pastor Fido* in *Le selve incoronate* (obe so po njegovi smrti objavili potomci leta 1673 v Benetkah). Predvsem pa je kot avtor znan po krajši satirični pesnitvi *Lo scolare* iz leta 1588, v kateri je prikazal potratno in razuzdano življenje padovanskih študentov in načina, kako bi se dokopali do denarja svojih staršev. De Bellijevo delo *Le selve incoronate* je tragikomedija, ki se navezuje na Guarinijevo pastoralno dramo

de Belli, ki je bil tajnik kardinalov Galla in Dietrichsteina, je dal natisniti svoje delo v Frankfurtu leta 1608, iz katerega sem si napravil nekaj izpiskov, in nosi naslov *Hermes Politicus De Peregrinatoria prudentia*⁷⁹. Aurelio de Belli, teolog in predstojnik koprškega kapitlja, je v latinske verze prevedel delo Torquata Tassa *Osvobojeni Jeruzalem*⁸⁰. Moj prastric je iz arabskega jezika prevedel zgodovino Turkov *Mustafa Hagi-Kalifa*, imenovano tudi kronologija Hagi Kalifa; to delo je bilo natisnjeno v Benetkah ob koncu prejšnjega stoletja. Ta častitljivi mož je napisal še dve deli, ki sta bili sicer natisnjeni, vendar izjemno redki, o turški literaturi in glasbi. Slednjega nisem prebral, tisto o literaturi pa je zelo tehtno⁸¹.

Pastor Fido. Avtor v njej, kakor že prej Guarini, v svoji tragicomediji spoji elemente klasične tragedije in klasične komedije z namenom, da bi bralce in publiko zabaval (ZUDIČ ANTONIČ Nives - KNEZ Kristjan, *Zgodovina in antologija italijanske književnosti Kopra, Izole in Pirana* cit., str. 104).

⁷⁹ Giulio de Belli (okoli 1570 - 1650) je bil bratranec Ottonella de Bellija in je že v mladosti stopil v *Accademio Palladiano*, v Padovi pa leta 1592 končal študij prava. Pisal je poezijo v latinskem jeziku in svoje ode posvečal pomembnim osebnostim svojega časa. V Rimu, kjer se je srečeval s pomembnimi intelektualci, je napisal tudi svoje znano delo *Hermes politicus De Peregrinatoria Prudentia*, ki je bilo, kot navaja Agostino Carli- Rubbi, leta 1608 objavljeno v Frankfurtu. S svojim delom je želel pomagati mladim, ki so se podajali v svet in si tam pridobiti nova poznanstva, predvsem pa spoznavali raznolikost kultur in mišljenjskih tokov. Po njegovem mnenju se znanje pridobiva z neposrednim spoznavanjem sveta, sam pa kot zgled postavlja Benetke, ki so si pridobile slavo s tem, da so svoje sinove pošiljale v najrazličnejše dele Evrope in Sredozemlja. Sinovi patricijev so morali, preden so začeli prevzemati pomembnejše funkcije, službovati kot ambasadorji v tujih deželah, nemalo jih je sodelovalo v vojaških odpravah v sredozemskih deželah ali po evropskih bojiščih. Tudi sam je potoval po nemških deželah, Poljski in Litvi ter se prek Belluna vrnil v Istro. Okoli leta 1609 je bil v službi pri kardinalu Gallu, leto kasneje pa pri kardinalu Dietrichsteinu, gorečem obnovitelju rimske katoliške cerkve na Moravskem. Njegovo zadnje delo nosi naslov *Laurea Austriaca*, posvečeno cesarju Ferdinandu II. in različnim volilnim knezom oziroma akterjem protireformacije ter je odražalo tedanja povsem machiavelistično klimo v politiki. Hkrati predstavlja pomemben zgodovinski vir za evropsko zgodovino v letih 1617 - 1627 odnosno za obdobje Tridesetletne vojne. Zadnja leta je preživel v Franciji in umrl v Parizu leta 1650.

⁸⁰ V svoji literarni dejavnosti je Giulio de Belli po vsej verjetnosti sprejemal vplive Torquata Tassa in pristopil k njegovi struji, kjer je prve vzgibe dobival že v koprski Akademiji *Palladiani*. Tassov kult je bil prisoten tudi pri njegovih ožjih sorodnikih; Aurelio de Belli je tako prevedel v latinščino "Osvobojeni Jeruzalem" (*Gerusalemme liberata*).

⁸¹ M. Infelise navaja, da je bil najslavnejši med dragomani iz rodbine Carlijev, prav gotovo Gian Rinaldo, rojen okoli leta 1646, leta 1670 pa že prevajalec v Carigradu, kjer je ostal naslednjih 50 let in bil priča zadnjemu obdobju beneških diplomatskih odnosov s turško Porto. Službo je nastopil kmalu po beneški izgubi Krete, v času beneške osvojitve Moreje pa vse do miru v Sremskih Karlovcih oziroma Požarevcu. Razen diplomatskim obveznostim, se je posvečal tudi preučevanju turške književnosti. Z beneškim bailom Giambattistom Donajem je sodeloval pri zbiranju in prevajanju različnih tekstov, ki so bili leta 1688 objavljeni v delu pod naslovom *Della letteratura de'turchi*. Navedeno delo je imelo dokajšen odmev v beneških krogih pri ponovnem ovrednotenju otomanske kulture in splošni presoji tedanje turške družbe, ki so jo ocenjevali kot nasilno in bojaželjno, nespособno za gojenje literature, filozofije, medicine in umetnosti. Carlijev prispevek se ni omejeval zgolj na prevajanje nekaterih tekstov in odlomkov, temveč prinaša tudi značilnosti turške gramatike, poezije, logike, matematike, geometrije, glasbe, medicine, kemije, zgodovine, politike, geografije in religije. Z namenom, da bi širil poznavanje turške kulture, se je lotil prevajanja dela "Historična kronologija" Kâtiba Çelebija, imenovanega tudi *Hagi Khalifa*, turškega zgodovinarja iz sredine 16. stoletja, ki je v turški jezik prevedel Mercatorjev *Atlas minor*. Kronologija Kâtiba Çelebija je bila ena prvih knjig, natisnjenih v kakšni turški tiskarni, ki jo je osnoval turški odpadnik madžarskega rodu Ibrahim Müteferriqa leta 1727. Tudi v tem primeru je šlo za sodelovanje med Carlijem in Giambattisto Donajem. No, med orientalisti 18. stoletja, je Carlijev prevod vzvil nekaj zadržkov zaradi njegove površnosti oziroma neupoštevovanja originalnega teksta. Simone Assemani ga je označil kot "dokaj neprimernega", četudi je Toderini opravičeval njegovo delo, pripisujoč odgovornost za netočnosti rokopisu, na katerem je slonelo Carlijevo delo. Po delu *Cronologia* Kâtiba Çelebija, nimamo poročil o drugih Carlijevih literarnih podvigih, ki je bil odsej dejansko povzem zavzet s politično-diplomatsko dejavnostjo (INFELISE Mario, *Gian Rinaldo Carli senior, dragomanno della Repubblica*, v "Acta Histriae", l. 5 (1998), št. 1, Koper, str. 189-198).

v koprsko občinsko plemstvo leta 1462 in je že dve stoletji skoraj utonila v pozabo; iz grščine je v latinski jezik prevedel Homerja, Teokrita in Aristofana⁸². Cornelio Divo, dokaj slaven frančiškanski pridigar in teolog, je leta 1559 izdal traktat o kontemplativnem življenju ter več razprav o različnih temah⁸³.

Orazio Fini, ki ga je leta 1675 dož Sagredo povzdignil v viteški stan, je objavil deset govorov, ki jih je imel ob različnih priložnostih. Italijanskemu gledališču je poklonil naslednje tragedije: *Adelasia, Ljubezenske igre in o sreči, Kolhijci v Istri*⁸⁴.

Eden od Gavardov je dal natisniti svojo skoraj epsko pesnitev z naslovom *La Rosa*, ki pa je nisem nikoli bral. Še živeči Alessandro Gavardo je spisal pesnitev o predilnici volne, ki je zelo dobra, in druge krajše sestavke, ki so bili objavljeni po njegovi smrti. Čeprav si tako časten ne bi nikoli zaslužil umreti⁸⁵.

Objavljena je bila tudi publikacija s poezijo dveh najboljših prijateljev in tovarišev, kar sem jih imel, markizov Dionisija in Nicolòja Gravisija, sinov markiza Girolama,

---

⁸² Andrea Divo izvira iz stare koprške družine, katere člani so se odlikovali na področju književnosti in bili dokaj izobraženi. Andrea Divo je bil zlasti dober poznavalec klasične književnosti in cenjen prevajalec iz klasične grščine in latinščine. Prevedel je celoten Homerjev, Aristofanov in Teokritov opus, bil pa tudi velik prijatelj koprškega škoda Pier Paola Vergerija in Ottonella Vide. Med njegovimi prevodi je najpomembnejši prevod celotne Iliade in Odiseje, ki je bil prvič objavljen v Benetkah leta 1537, nato pa velikokrat ponatisnjen. Zdi se, da je bil Divov prevod dolgo časa sploh edini latinski prevod obeh Homerjevih pesnitev v celoti, zato so ga pogosto ponatiskovali tudi še v prvi polovici 17. stoletja, zlasti v raznih dvojezičnih (grško-latinskih) izdajah Homerja, vse do leta 1656, ko je v Amsterdamu izšla verjetno zadnja takšna izdaja z Divovim latinskim prevodom, vendar je bila deležna precejšnjih kritik. Tudi drugi Divovi prevodi so doživeli več ponatisov, ki pa so jim tudi očitali razne pomanjkljivosti.

Morda je bil Agostino na Andrea Diva pozoren zato, ker ga omenja njegov oče Gian Rinaldo Carli, ki posebej izpostavlja, da Divus sicer ni bil prvi prevajalec grških pesniških del v latinščino, da pa je občinstvo njegove prevode dobro sprejelo, zato je bilo tudi večkrat ponatisnjeno - Carli je tudi pregledal ponatise in komentiral njihovo recepcijo (POBEŽIN Gregor, *Andreas Divus - uganka na pragu modern dobe*, v: *Divina. Andrea Divus Iustinopolitanus*, Koper - Capodistria, 2016, str. 83-99).

⁸³ To navedbo Agostino povzema po P. Petroniu (PETRONIO Prospero, *Memorie sacre e profane dell'Istria* cit., str. 89).

⁸⁴ Tudi o rodbini Fini, Agostino črpa podatke iz P. Petronia (P. Petronio cit., 103), sicer pa jih omenja tudi G. de Totto, ki se sicer naslanja na Manzuolija in omenja Orazia Finija, kot pravnega svetovalca Beneške republike (1684) oziroma avtorja neobjavljene tragedije *Medea in Istria* ter bi naj skupaj z bratom Pietrom Finijem pridobil beneško meščanstvo (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 38).

⁸⁵ Prav gotovo je ta Agostinova pripomba zanimiva, po svoje pa tudi razumljiva, saj je verjetno Alessandra Gavarda (1715 - 1818) osebno poznal. Čudno je le, da ni navedel konkretnega naslova njegove znane pesnitve, posvečene Carljevi predilnici volne; gre torej za pesnitev *Rinaldeide ossia il Lanificio di Carlisburgo*, za katero je značilno bistroumno, ironično in duhovito besedilo s prizori, ki nihajo med liričnimi in elegičnimi, šaljivimi in celo spotakljivimi. Skratka, gre za zanimivo pričevanje o življenju in kulturi koprškega plemiškega sloja ob koncu 18. stoletja, katerega osrednja osebnost je bil nekaj časa Gian Rinaldo Carli oziroma družčina, ki se je shajala na njegovi podeželski vili na Cereju pri Kopru in si je nadela ime *Certosini*. Alessandro Gavardo je v tej neformalni Akademiji igral funkcijo tajnika. Družba *Certosinov* je do te mere vzpodbujala Gavardovo domišljijo, da je začel pripravljati svojo pesnitev v 18 spevih in v katerih se mora osrednji junak - Gian Rinaldo Carli - bojevati proti furijam, zlobi in zavisti; razume se, da je v sklepnem delu pesnik zmago naklonil svojemu izbrancu, ki naj bi ga prek pekla, vic in paradiža, privedel v kraljestvo duha in znanosti (ZILLOTTO Baccio, *Salotti e conversari capodistriani del Settecento*, v "Archeografo Triestino", s. III, vol. III = XXXI (1906), Trieste, str. 325).

in nekega Girolama Bonzija, koprskega plemenitaša, ki pa se s poezijo prvih dveh ne more primerjati⁸⁶.

Francesca Grisonija so poslali leta 1547 kot ambasadorja (tako so včasih imenovali nuncijske ali odposlance mest) k dožu Francescu Donāju, da bi se mu poklonil ob izvolitvi. Njegov nagovor je bil objavljen

24

v zbirki govorov slavnih mož. Objavil je tudi delo *Conscribendis epistolis christianis*⁸⁷. Girolamo Muzio je bil poveljnik konjeniškega polka v službi francoskega kralja Franca I. in tajnik na lombardskem dvoru pod Ferdinandom Gonzago. Bil je tudi v službi naše kraljeve hiše. Vem, da je pripomogel k obvarovanju države zaradi nemirov Valdenžanov; več svojih del je posvetil našim knezom. Na podlagi njegovih spominov je papež Pij IV. obudil red sv. Lazarja, ki ga je nato papež Gregor XIII. združil z redom sv. Mavricija. Bil je sin brivca iz Furlanije in zato ni bil nikoli sprejet med plemstvo svoje domovine, Kopra. Bil je eden od ustanoviteljev *Accademie della Crusca*. Pisal je zelo veliko, v prozi in verzih; dela o cerkveni zgodovini, razprave o dvobojevanjih, o viteštvu, številne polemike, o književnosti, pesniško umetnost, epsko pesnitev o Egidi (za katero ne vem, ali je bila objavljena), dela o umetnosti vojskovanja, o politiki in predvsem najlepši sestavek o vojaški zgodovini, ki ga italijanski jezik in nacija premore, in sicer življenjepis Guida de Montefeltra, prvega urbinskega vojvode, ki sem ga sam dal natisniti leta 1606 (8°)⁸⁸.

⁸⁶ V bistvu presenetljiva Agostinova pripomba, da sta mu bila Dionisio in Nicolò Gravisii najboljša prijatelja in tovariša, a po svoje razumljiva glede na prijateljstvo in navezanost njegovega očeta Gian Rinalda Carlia na bratranca, Girolama Gravisija. Dionisio Gravisii (1750 - 1768) je žal že od otroštva bolehal in umrl pri osemnajstih letih. Od leta 1763, ko je postal gojenec koprškega *Collegia dei Nobili*, je bil eden od prenoviteljev *Accademie dei Operosi*, ki jo je ustanovil njegov oče tri desetletja pred tem. Že pri sedemnajstih letih je pisal poezijo in sodeloval z različnimi akademijami, njegove pesmi pa so odsevale osebne tegobe in slutnjo prezgodnje smrti. Njegove pesmi je leta 1771 v Benetkah objavila grofica Santa Borisi Gavardo skupaj s poezijo pesnika Giuseppeja Bonzija pod naslovom *Poesie liriche dei signori Giuseppe Bonzio e marchese Dionisio Gravisii nobili giustinopolitani, Venezia 1771*. Oba pesnika sta sledila klasicistični tradiciji rimske Arkadije, Dionisio pa je prevedel tudi Voltairovo tragedijo oziroma gledališko delo *Alzira*, ki je nastala leta 1736 pod izvirnim naslovom *Alzire ou les Americains* (N. Zudič - K. Knez, *Zgodovina in antologija cit.*, str. 145-146).

⁸⁷ Tudi to navedbo je Agostino prevzel po P. Petroniu (PETRONIO Prospero, *Memorie sacre e profane dell'Istria cit.*, str. 121), G. de Totto pa navaja, da je Francesco Grisoni kot koprski ambasador in orator nastopil leta 1561 (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria cit.*, str. 47).

⁸⁸ Razmeroma veliko pozornost Agostino posveča Girolamu Muziu, čeprav večinoma zgolj (nekoliko površno) našteva njegove funkcije in poglobljena dela. Muzio, sicer literat, pesnik, teolog, zgodovinar, moralist in dvorjan, je bil kontradiktorna osebnost. Po eni strani eden najbolj ustvarjalnih ljudi svojega časa, ki je uspel napisati številna in raznolika dela, ne glede na neprestana potovanja in služenja na različnih dvorih, po drugi strani pa je bil izrazit polemik in nasprotnik protestantov in si je zaradi tega pridobil naziv "*malleus hereticorum*", znan zlasti po preganjanju koprškega škofa Pier Paola Vergerija.

Nenavadni sta Agostinovi pripombi glede njegovega rodu in stanu. G. de Totto navaja, da je šlo za staro in ugledno koprsko rodbino, ki naj bi izviral iz Vidma, po P. Petroniu iz Padove ter bi naj bila sprejeta v koprski Veliki svet leta 1442, kot v svojem delu navaja Manzuoli, izumrla pa naj bi leta 1576 (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria cit.*, 57). Muzio se je rodil v Padovi leta 1496, čeprav je njegov oče, Cristoforo Nuzio, sicer Koprčan, poučeval leposlovje. Muzio je tako mladostna leta preživel v Kopru in obiskoval šolo svojega očeta, ki se

Nicolò Manzuoли je leta 1611 objavil malo knjižico *Opis Istre*; zelo redko in dokaj pomembno delo⁸⁹.

Pietro Pola, predsednik društva *Calza* je leta 1567 napisal komedijo v verzih z naslovom *I giusti inganni*,

je medtem vrnil iz Padove ter sina učil osnov slovnice in retorike, kmalu pa je pričel tudi s pisanjem poezije. Ob očetovi smrti leta 1514, se je za krajši čas vrnil v Koper, vendar se je že leto kasneje podal v Benetke in služboval pri kardinalu Grimaniju, leta 1517 se je preselil v Trst, kjer je delal pri škofu Pietru Bonomu. Po njegovi zaslugi je Muzio večkrat obiskal Dunaj oziroma cesarski dvor in začel že v tem obdobju gojiti posebno strast do dopisovanja oziroma pismenske zvrsti, ki je sčasoma postala poglobljena oblika njegovega literarnega ustvarjanja.

Leta 1528 je stopil v službo grofa Rangoneja, ki ga je popeljal na francoski dvor oziroma z njim leta 1530 odpotoval v Pariz in na dvoru Franca I. postal dokaj prepoznaven. Po vrnitvi v Italijo leta 1531, je služil v Concordii pri Galeottu Picu, štiri leta kasneje pa odšel v Ferraro in tam postal zavetnik literatov vojvode Ercola III. in se tu srečal s Tullio Aragonsko, pesnico in eno najbolj znanih dvorjank renesančne Italije, priljubljene med pesniki in literati. Muzio se je kmalu udinjal novemu gospodarju in sicer Alfonsu d'Avalosu, markizu del Vasto, cesarjevemu namestniku v Milanu, spoznal pa tudi Pietra Aretina, Renata Trivulzia in druge ugledne osebnosti, kar si lahko razlagamo, da je s svojo bistrostjo in preudarnostjo zaslovel v takratni aristokratski družbi. Leta 1545 je potoval v Worms in prišel v stik z luteransko vero in njenimi verskimi običaji, po smrti markiza d'Avalosa 1546, pa je prešel v službo don Ferranteja Gonzage, ki ga je nasledil na položaju guvernerja Milana. Leta 1548 je obtožil krivoverstva svojega someščana in sovrstnika Pier Paola Vergeria, njegova pisma z nazivom *Lettere Vergeriane* so bile objavljene leta 1550, istega leta pa je Muzio objavil tudi svoje znano delo *Il Duello. Operette morali in Egloghe*. Leta 1552 je opustil službovanje pri don Ferranteju in se preselil na dvor vojvode v Urbino. V znak hvaležnosti do velikodušnega mecena, vojvode Guidobalda, je napisal delo o Federicu da Montefeltro, vojvodi urbinskemu, kjer je opisal njegove številne podvige. Leta 1560 ga je papež Pij IV. ob ponovnem sklicu tridentinskega koncila povabil v Rim in je tam napisal vrsto del, po zaključku koncila pa se je vrnil v Pesaro. V tem obdobju je napisal vrsto sonetov, posvečenih Devici Mariji in dvanajstim blaženim Devicam z naslovom *Beata Vergine incoronata*, ki je izšla leta 1567. Med svojimi deli pa ni mogel mimo Kopra in mu posvetil junaško pesnitev v prostem verzju z naslovom *Egida* ter v njej opisuje izvore mesta, pesnitev pa omenja tudi Agostino Carli-Rubbi. Po ponovnem kraješem bivanju na papeškem dvoru pri Piju V., se je leta 1570 preselil v Benetke, kjer je dal natisniti dvoje svojih del: *Istoria sacra in Coro pontificale*, leto zatem pa objavil še *Lettere cattoliche, Rime per la Vittoria de'Curzolari. Avvertimenti morali ter Gentiluomo*. Leta 1575 ga je prizadela težja bolezen, zato se je iz Rima preselil na grad Paneretta v bližini Firenc, kamor ga je povabil njegov prijatelj in občudovalec, Lodovico Capponi. Tu je Muzio dokončal svoje najboljše delo *Battaglie in difesa dell'italica lingua*, objavljeno šele leta 1582, pospremljeno še s pismi, naslovljenimi na najpomembnejše avtorje, ki so se v tistem času ukvarjali s problematiko jezika. Muzio je umrl leta 1576 in je pokopan v cerkvi v Ruffiniano blizu Panarete.

Obširneje o G. Muziu STANCOVICH Pietro, *Biografia degli uomini* cit., ki podaja tudi kratek historiat avtorjev, ki so o njem zbirali gradivo, začenši z A. Zenom, D. Pellegrinijem, G. Gravisijem pa vse do Agostina Carli-Rubbija, ki je Stancovichovo prošnjo, da bi si lahko ogledal zbrano gradivo, pogojeval s tem, da bi lahko to delo potekalo le pri njem v Benetkah, kar pa je v tistem času za P. Stancovicha predstavljalo velik problem, zato se je do tega gradiva prvi dokopal P. Giachich, uslužbenec v Zdravstvenem uradu v Benetkah, ki je leta 1847 tudi prvi izdal temeljno delo o G. Muziu (ivi, str. 298). Svoje obsežne raziskave je G. Muziu v najnovejšem času posvetil T. Glavina, ki se kažejo že v prispevku z naslovom "*Koprčan*" *Girolamo Muzio: pisma o renesančnem humanizmu*, v "Acta Histriae", l. 21 (2013), št. 1-2, Koper, str. 15-38, zlasti pa v delu GLAVINA Tilen, *Mutio Iustinopolitano. Vzpon koprskega intelektualca Girolama Muzia na italijanskih renesančnih dvorih 16. stoletja*, Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales, 2021.

⁸⁹ Gre za delo *Nova descrizione della provincia dell'Istria*, Venetia, M.D.C.XI., posvečeno dožu Nicolòju Donatu, ki je bil leta 1579/80 tudi koprski podestat in kapitan. B. Ziliotto Manzuoлиju pripisuje zaslugo, da je v 17. stoletju zagotovil kontinuiteto kulturne in verske usmeritve, ki jo je začrtal že Girolamo Muzio, sam pa jo je nadaljeval v duhu katoliške preнове in se je v tem kontekstu odločil za star način pisanja. V svojem delu nam je ob opisih Istre in njenih mest, zapustil tudi dva seznama uglednih osebnosti, odnosno celih družin, ki so bile kakorkoli zaslužne. Kasneje se je na te sezname naslonil P. Stancovich (STANCOVICH Pietro, *Biografia degli uomini* cit., str. 337), pri nas pa R. Bratož (1986), ki je poleg osebnosti iz Manziolijevga dela, vključil tudi vse svetnike na slovenskem ozemlju (DAROVEC Darko Darovec, *Nicolò Manzuoли*, v: D. Darovec (ur.), *Stari krajepisi Istre*, Knjižnica Annales Majora, Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Znanstveno-raziskovalno središče - Pokrajinski muzej Koper, 1999, str. 105-138.

eglogo *Ardore dell'amore*, ki so jo igrali tudi v gledališču in tragedijo z naslovom *Perillo e Polimnia*⁹⁰.

Slavni Santorio Santorio je prvovrstni genij na področju medicine in njegova dela v treh zvezkih (4°) so preveč znana, da bi o njih sploh govoril⁹¹.

Od nekega pripadnika družine Tacco poznamo dvoje del, ki sta bili objavljene v prejšnjem stoletju in zajemata vzgojo beneških patricijev, ki jih pošiljajo v posamezna mesta beneške province in drugo, namenjeno sodnikom oziroma prisednikom. Sam imam njegovo prvo delo⁹².

Imam italijanski prevod Luciusa Florusa, natisnjenega v 16. stoletju, ki je sicer delo enega od Tarsijev, ki je bil javni učitelj v Trstu. Pri markizu Girolamu je še drug prevod nekega drugega latinskega avtorja, ki ga je ravno tako prevedel Tarsia in sem ga videl pri njem⁹³.

⁹⁰ Pietro Pola, eden vodilnih članov *Palladiane*, avtor večih komedij in pastirske ekloge; omenja ga že P. Stancovich (STANCOVICH Pietro, *Biografia degli uomini* cit., str. 338); B. Ziliotto navaja, da je bila med rokopisi Pietra Pole, ki so se hranili v knjižnici grofov Finijev tudi komedija v petih dejanjih z naslovom *I giusti inganni* in pastirska ekloga *Ardor d'amore*, ki naj bi se dogajala v tedanjem Kopru ter katere izvori naj bi se nahajali v prologu *Pallade*, zato naj bi se porodila misel, da so želeli s tem prologom počastiti oziroma opravičiti ime *Accademie Palladiane*. Pietro Pola naj bi razen omenjenih del napisal še tragedijo z naslovom *Perillo e Polimnia* (ZILIOOTTO Bacio, *Accademie ed accademici* cit., str. 134-135).

⁹¹ Tu se lahko strinjamo z Agostinom, da je bil Santorio Santorio (1561-1636) ena najuglednejših osebnosti tistega časa, ne le v Kopru, pač pa tudi v širšem evropskem prostoru. Po začetnem šolanju v domačem Kopru, ga je oče poslal na nadaljnje šolanje v Benetke, kjer je bival pri stari in ugledni beneški rodbini Morosini. Po vpisu na padovansko univerzo, kjer je diplomiral leta 1582, naj bi se po nekaterih navedbah mudil na Poljskem, po drugih pa naj bi bil zdravnik pri grofih Zrinjsko-Frankopanah na Hrvaškem. Vsekakor ga leta 1599 znova zasledimo v Benetkah, kjer je še vedno po zaslugi rodbine Morosini srečeval ugledne izobražence tistega časa, med njimi Giordana Bruna, Paola Sarpija in samega Galilea Galilea. Leta 1611 so ga povabili tudi na padovansko univerzo, kjer je postal profesor teoretične medicine, leta 1614 pa je objavil svoje najpomembnejše delo *De statica medicina*, ki je bila prevedena v poglavitne evropske jezike. Delo *Commentaria in primam Fen primi libri canonis Avicennae* pa je bilo objavljeno leta 1625. V Benetkah je bil izvoljen za predstojnika kolegija za fiziatrijo, bil pa tudi svetovalec ob epidemiji kuge v letih 1630/31. Umril je v Benetkah, 24. februarja 1636. Po smrti so bila izdana njegova zbrana dela v štirih zvezkih (*Venetii, apud Franciscum Brogliolum, 1660*), ki jih omenja tudi Agostino in so bila razdeljena na: *Commentaria in artem medicinalem Galeni, Methodus vitadorum errorum omnium qui in arte medica contingit, libri quindecim, Commentari in primam Fen primi libri Canonis Avicenne cum triplici indici, uno questionum, altero instrumentorum, tertio rerum notabilium in Comentaria in primam sectionem aphorismorum Hippocratis, De remediotorum invention, De Statica medicina et de responsione ad Staticomasticem* (ZUDIČ ANTONIČ Nives - KNEZ Kristjan, *Zgodovina in antologija italijanske književnosti Kopra, Izole in Pirana* cit., str. 131-132); glej tudi novejšo delo Umjeće medicinskih mjerena Santorija Santorija / Veščina Santorija Santorija o statični medicini / L'Arte Delle misurazioni mediche di Santorio Santorio, FF press, Zagreb 2023.

⁹² Med literati iz rodbine Tacco, G. Poli omenja Giacomo, Bertuccia in Randolfa v času humanizma oziroma začetka 16. stoletja. Kasneje sta Francesco in Girolamo opravljala funkcijo providurjev meja, v začetku 18. stoletja pa se je odlikoval zlasti Jacopo del Tacco, avtor dveh literarnih del, objavljenih v Benetkah. Prvo je obravnavalo pravila za dobro vladanje (*Regole di buon governo*), statutarne norme in navodila, ki bi se jih morali držati beneški patriciji, ki so jih pošiljali kot podestate v različna mesta Beneške republike, drugo delo pa je obravnavalo pravniške predpise za sodnike in prisednike. Pri tem še dodaja, da je rodbina Tacco izhajala iz Toskane, v Kopru pa naj bi živelo kar pet družinskih vej, od katerih sta se kasneje ohranili zgolj dve: ena poznana kot rodbina Tacco z Brola in druga rodbina Tacco s sv. Dominika (POLI Giustino, *Le famiglie storiche di Capodistria*, v "L'Arena di Pola", a. XXVIII, (nn. 30 agosto - 5 settembre 1972), Trieste, 1978, str. 44).

⁹³ Gre za Giovannija Domenica Tarsio, ki ga P. Petronio imenuje "in lettere e humanita clarissimo". Domenico je

Poleg tega, kar sem že omenil v zvezi z družino Vergerio, naj dodam, da je puljski škof Giovan Battista objavil razlago psalma *Beati immaculati in via: tractatus de avaritia ministrorum Ecclesiae papisticae*; Pier Paolo Vergerio st. pa je objavil egloge sv. Hieronima, ki jih najdemo v drugem zvezku zbranih del tega cerkvenega očeta. Iz klasične grščine je prevedel tudi Arrienovo delo *de Gestis Alexandri magni*⁹⁴.

Girolamo Vida je poleg knjige, ki sem jo omenil v zvezi z *Accademio Palladio* v Koprju, tudi avtor pastoralne tragedije v maniri Pastorja Fida, z naslovom *Fillaria*, natisnjene leta 1585⁹⁵.

26

Neki Nicolò Verzi je bil leta 1478 predstojnik društva *Calza*. Imamo častno medaljo, podeljeno Nicolòju Verziju, doktorju dvojnega prava, ki je bil kasneje tudi sam profesor prava na Univerzi v Padovi, žal pa pod njegovim imenom nisem zasledil nobenega objavljenega dela⁹⁶.

Od treh Zarottijev, profesorjev prava in medicine na Univerzi v Padovi, sem naletel na le eno veliko četrtino, ki jo je izdal moj kolega, markiz Elio Gravisi. Ne vem, če so Zarottiji objavili še kako drugo delo in zato v tem trenutku ne morem povedati nič drugega, ker nimam pri sebi zbirke beležk, ki mi jih je v pismu poslal p. Pellegrini⁹⁷. Markizu Girolamu Gravisiju sem dal na znanje delo nekega koprskega redovnika,

---

bil cenjen poznavalec klasične grščine in latinščine. Ohranjena sta dva njegova preveda in sicer "De'fatti de'Romani" Lucia Flora (tiskano v Benetkah, 1548) in "Declamazioni Sillane", Giovannija Antonia Valentiniana (izdano v Benetkah, 1549). Leta 1561 so Giovannija Domenica Tarsio povabili v Trst in mu dodelili častno funkcijo mestnega pogrebne oratorja (GARDINA Edvilijo, *Koprška družina Tarsia v službi Beneške republike* cit., str. 129).

⁹⁴ P.P. Vergerio st. je v delu *Sette discorsi* za sv. Hieronima, povečeval njegov prehod v puščavniško življenje.

⁹⁵ Girolamo Vida (1563-1591), koprski filozof in književnik, kot navaja Agostino Carli-Rubbi, avtor pastoralne igre *Filliria*, napisane leta 1585 po vzoru Tassove *Aminte*, dialoga z naslovom *Silen* (1589), v katerem Silen in Merkur razpravljata o sreči smrtnikov, in dela *De'cento dubbi amorosi*, objavljenega, kot že omenjeno, postumno leta 1621, v katerem obnavlja pogovore in razprave v *Accademii dei Desiosi*, katere član je bil (ZUDIČ ANTONIČ Nives - KNEZ Kristjan, *Zgodovina in antologija italijanske književnosti Kopra, Izole in Pirana* cit., str. 101). B. Ziliotto ob tem navaja, da so *Fillirio* uprizorili v Koprju 27. januarja 1585 in da je bil scenograf Giovanni Nicolò Gravisi, v njej pa so nastopili Giacomo Zarotti, Giovanni Maurizio, Raimondo Pola in Giovan Battista Zarotti, vsi člani *Accademie Palladiana* (ZILIOOTTO Bacio, *Accademie ed accademici* cit., str. 136).

⁹⁶ O tem obširneje P. Stancovich, ki navaja, da lahko na njej preberemo: *Nic. Vertius. P.F., Justin. Jurecons.*, na drugi strani pa je bila upodobljena ženska figura, obsijana s sončnimi žarkii; članek z risbo medalje naj bi izdelal že grof Mazzucchelli (STANCOVICH Pietro, *Biografia degli uomini* cit., str. 284).

⁹⁷ G. Poli omenja Antonia Zarottija kot rektorja juristov univere v Padovi leta 1472, sicer avtorja dela "Instituta" (1514), ki mu je odprlo vrata v različna mesta; med drugim v Otranto, kjer pa ga je doletela smrt. Cristoforo Zarotti je bil leta 1497 profesor civilnega prava in prevajalec na univerzi v Padovi ter preučevalec klasične literature, Leandro Zarotti pa ugledni zdravnik in filozof, ki se je odlikoval tudi kot latinist. V Benetkah je objavil odmevno študijo s področja medicinske znanosti ter si z njo pridobil tudi nekaj premoženja. Neki drugi Cristoforo Zarotti je bil znan kot avtor komentarjev o Ovidovem sramotilnem spisu "Ibis" (1538), najbolj znan pa je bil Cesare Zarotti (1610-1670), zdravnik, literat in pisec epigramov, tudi on aktiven v Benetkah. Bil je avtor mnogih del, npr. pesnitve v treh spevih, posvečene papežu Urbanu VIII. z naslovom "De pugna angelorum", leta 1666 pa je izdal delo "Centuria sacrorum epigrammatum" in neke zgodovinske študije s področja medicine v Rimu v času Marziala "M. Valerii Martias epigrammata" (POLI Giustino, *Le famiglie storiche di Capodistria*, 1978, 44; ZUDIČ ANTONIČ Nives - KNEZ Kristjan, *Zgodovina in antologija italijanske književnosti Kopra, Izole in Pirana* cit., str. 123).

katerega ime se razlikuje od tistih, ki sem jih tu že navedel: gre za redko razpravo s področja filozofije, vendar se ga ne spominjam več.

To je tudi vse, kar sem lahko navedel s področja literature tega kraja, kjer zdaj živite⁹⁸. Dodati pa moram plega tega še nekaj, kar sem sicer že navedel v poglavju o duhovščini. Heretik Pier Paolo Vergerio, je v Nemčiji objavil delo *Anatomya Missae*, poleg tega pa še dve drugi, zelo redki deli: Vergerii (P.P.) *Dialogi IV de libro quem Stanislaus Osius Germano Polonus episcopus Varmiensis contra Brentium at Vergerium edidit*. 4° 1559. *Vergerii (P.P.) operum adversus Papatum. Tomus I. Tubinga 1563, (4°)*. Nadaljevanja tega dela ni napisal,

27

saj je umrl dve leti kasneje in nihče ni poskrbel za to, da bi zbral njegove razpršene spise, ki jih je objavil⁹⁹. Ker je prijateljaval z Ottonellom Vido, someščanom, doktorjem pravnih ved, sta Muzio in Antonio Elio tega Vido označila za heretika in njegova dela vključila v *Index* prepovedanih knjig, čeprav ni ničesar natisnil. Ta vrli mož, ki je umrl leta 1551, je bil vikar bails v mestu Feltre, kjer je zbral, uredil in izdal statut tega mesta z uvodom. Ostane nam zgolj njegov lep, dolg dopis, objavljen leta 1545 v zbirki, ki ni bila prepovedana: *Lettere volgari di diversi uomini et eccellentissimi ingegni, scritte in diverse materie - Venezia presso Aldo* (8°) na str. 106. V tem leposlovnem delu se Ottonello Vida na vse pretege trudi prepričati svojega sorodnika in prijatelja Vergerija, da se vrne v svojo koprsko škofijo. Pozabil sem omeniti, da je Cristoforo Zarotti v 16. stoletju objavil svoje komentarje o Ovidovi knjigi *ibis*¹⁰⁰.

⁹⁸ No, Agostino je vendarle spregledal nekaj pomembnih avtorjev in del s področja tedanje istrske književnosti, kot so bili npr. Ambrogio Febeo (1485-1554), ki je v Benetkah študiral pri slavnem zgodovinarju tistega časa, Marcantoniu Sabellicu, sicer avtor razprave *De virtute acquirenda ac eius fructus* iz leta 1505; Giovanni Battista Goineo, humanist in strokovnjak za grške in latinske klasike, sicer pa zdravnik, polemik in pisatelj, avtor krajšega dela *De situ Istriae*, ki je nastalo med letoma 1540 in 1546. Sledita Marcantonio in Alfonso Valdera; prvi je bil filozof in zdravnik, ki pa se je ukvarjal tudi s poezijo, drugi ravno tako avtor pesniških del z naslovom *Giuoco militare di virtù in Rappresentazioni delle virtù morali* iz leta 1571. Naj omenimo še Vincenza Metellija Justinopolitana, avtorja epske pesnitve *Marte*, objavljene v Benetkah leta 1582, ki jo posveča bitki pri Lepantu. Seveda pa ni možno spregledati piranskega pesnika Marca Petronia Caldana (1651-1716), ki se je šolal na *Collegio dei Nobili* v Bologni, nekaj časa preživel na Dunaju, leta 1687 pa objavil svoje najpomembnejše delo, pesnitev *Clodias*, ki jo je posvetil Ludviku XIV., sončnemu kralju; leta 1707 je s sinom potoval v Pariz, kjer je bil gost na kraljevem dvoru in si pridobil viteško čast, vendar je po vrnitvi v Piran kmalu umrl (1716).

⁹⁹ Doslej najbolj temeljito bibliografijo Vergerijevih del je pripravil Friedrich Hubert (1893), ki navaja 171 enot, medtem ko pregled kataloga *Biblioteche Palatine* v Vatikanu kaže, da hranijo tam najmanj 19 enot, nekaj pa jih hranijo tudi NUK v Ljubljani. M. Glavan gornjega seznama Vergerijevih del, ki ga navaja Agostino, prinaša le delo *DIALOGI QVATVOR / DE LIBRO, QUEM / STANIALAVS OSIVS, GERMA- /NO POLONVS, EPISCOPVS VARMIE- /sis, proximo superior anno, contra / Brentium & Vergerium. / Coloniae edi- / dit ... // AVTORE VERGERIO. // ANNO DOMINI M.D.LIX. / Mense Martio. //*. (GLAVAN Mihael, *Vergerijeva dela v zbirki protestant v NUK in drugih evropskih knjižnicah*, v "Acta Histriae", št. 8 (1999), Koper, str. 173-190). Med letoma 1549 in 1551 so bila štiri Vergerijeva dela prevedena tudi v francoski jezik; tri med njimi niso bila nikoli označena v Vergerijevih tekstih, odkril pa jih je Francis Higman (GILMONT Jean-François, *Les premières traductions françaises de Vergerio*, v: U. Rozzo (ur.), *Pier Paolo Vergerio il Giovane, un polemista attraverso l'Europa del Cinquecento*, Udine, Forum, 2000, str. 207-222.

¹⁰⁰ Na kratko ga omenjata P. Stancovich (STANCOVICH Pietro, *Biografia degli uomini* cit., str. 278) in G. de

Markiz Girolamo Gravisi je v eni periodičnih publikacij objavil življenjepis svojega someščana Ottonella Vide, ki sem ga že omenil in ga označil kot avtorja nekaterih publikacij, čeprav ni nikoli dal kakega svojega dela v javnost. Markiz Gravisi je v neko drugo periodično zbirko vključil življenjepis nekega Frankovicha iz Labina v zgornji Istri v smeri proti Kvarnerju, ki je bil vročekrvnež in hudobnež, a sicer ugleden vodja razkolniške sekte; izdal je več del proti katolicizmu in bil med drugim ustanovitelj ter utemeljitelj magdeburške sekte. Njegov zaščitnik je bil Melanton

28

in ta vrag od Istrana, je pisaril proti svojemu dobrotniku in ga želel naščuvati proti papežu in sprožil gonjo proti spravi, za katero si je mili in pošteni Melanton zavzemal. Le-ta je dal v enem svojih zadnjih del Francovichu vzdevek *Ekidno Illyriki* v grškem jeziku, kar bi pomenilo ilirski gad, ki se mu je povsem prikladal. Objavil sem ime tega obsedena, pa tudi njegov psevdonim, pod katerim je bil poznan v svojih učenjaških prepirih. Ime tega uglednega malopridneža sem navedel samo zato, ker se pojavlja v biografiji markiza Girolama Gravisija¹⁰¹.

Totto (DE TOTTO Gregorio, *Il Patriziato di Capodistria* cit., str. 86).

¹⁰¹ V tem delu rokopisa se pokaže precejšnja mera Agostinove kontroverznosti oziroma njegov nestanovitnen odnos do katolicizma oziroma protestantizma, zlasti če pomislimo na njegovo "ženevsko obdobje" po letu 1777, ko ga je svobodnjaško ženevsko okolje privedlo celo tako daleč, da se je odpovedal katolicizmu in prišel zaradi tega v precej hude spore z očetom. Do uglednega istrskega protestanta Matije Vlačiča-Ilirika (*Mathias Flacius Illyricus*), katerega polnega imena ni bil niti pripravljen izpisati, ima izrazito negativen oziroma celo sovražen odnos, ob tem pa preseneča precej drugačen odnos, kakršnega je gojil npr. do koprškega protestantskega škofa P.P. Vergerija. Agostino se sicer omejuje zgolj na Vlačičev odnos do Philipa Melanctona, s katerim se je povezal v Wittenbergu, in mu je leta dejansko vsestransko pomagal pri njegovem študiju, da je lahko leta 1544 postal magister svobodnih umetnosti ter profesor grškega in hebrejskega jezika na Protestanski univerzi v Wittenbergu. Že leta 1542 se je Vlačič spoznal s tedaj že ostarelim in bolehnim voditeljem reformacijskega gibanja Martinom Luthrom, po njegovi smrti leta 1546 pa je znotraj luteranske veroizpovedi prišlo do določenih dogmatsko-teoloških sporov med dvema strujama: zmerno in radikalno protestantsko, ki je v imenu obrambe čistih protestantskih načel zavračala vsak kompromis glede zблиževanja katoliške in luteranske Cerkve. Nastopili so proti Augsbuškemu in Leipziškemu interimu (verski sporazum, ki so ga sestavili katoliški in protestantski teologi glede cerkvene ureditve) in ki ga omenja tudi Agostino. Pri tem ga očitajoče povezuje z Vlačičevo vlogo najbolj borbeno-radikalnega protestanta, saj je ta struja po njem tudi dobila ime "flacijanisti", medtem ko je na čelu zmerne struje stal Philip Melanton, in se je po njem ta struja imenovala "filipisti". Leta 1549 je izšel Vlačičev teološki prvenec *De vocabulo fidei* z Melanctonovim predgovorom, istega leta pa je med njima prišlo tudi do popolne prekinitve odnosov. Vlačič je hkrati objavil anonimno brošuro proti interimu, zatem pa je dal odpoved na Wittenberški univerzi ter se preselil v Magdeburg, kjer je leta 1549 napisal traktat *De falsa papistarum fide*, leto kasneje pa napisal še kakih 35 spisov in končno leta 1553 pripravil načrt o izdaji dveh del - kataloga vseh tistih, ki so se že pred Luthrom borili za versko resnico in proti zablodam papeškega Rima ter kritičen prerez zgodovine Cerkve. Ker ni mogel pristati na mlačnost "filipistov" v obrambi protestantskih stališč, je neusmiljeno napadal Melanctona in njegove pristaše, ta pa mu je vračal s tem, da ga je označil za "ilirskega gada". Delo *Catalogus testium veritatis qui ante nostram aetatem reclararum Papae*, je napisal v Magdeburgu v zgolj treh letih (1552-55), tiskal pa ga je v Baslu leta 1556. V njem poudarja, da reformacija 16. stoletja ni bil izoliran oziroma nenaden pojav, temveč posledica dolgega procesa in borbe proti papeštvu. V času bivanja v Magdeburgu je s skupino sodelavcev pričel z ambicioznim projektom na veliki zgodovini Cerkve; delo pod nazivom *Ecclesiastica Historia, Centuriae Magdeburgenses*, poznano kot *Magdeburške centurije*, predstavlja monumentalen pregled cerkvene zgodovine v trinajstih zvezkih, vsak od zvezkov pa zajema po eno stoletje (lat. *centum*), po čemer je celotno delo, ki je izšlo v Baslu med letoma 1559-1574, tudi dobilo ime, ter ga omenja v svojem rokopisu tudi Agostino Carli-Rubbi (BERTOŠA Miroslav - MATIJAŠIČ Robert (ur.), *Istarska enciklopedija*, Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005, str. 880-881); glej tudi prispevek N. Urošević (UROŠEVIĆ Nataša, *Reformacija u Istri - 500 godina*

Pozabil sem omeniti dvoje dokaj slavnih osebnosti iz 15. stoletja, sicer sodobnikov slavnega Pier Paola Vergerija st.; eden je bil neki Nicolò Verzi, za katerega mislim, da je poznan pod imenom Nicolò di Capodistria in je bil leta 1381 tajnik vojvode carrarskega, gospoda Padove.¹⁰² Drugi je Santo Pellegrini, za katerega pravijo, da je bil vzornik, ki naj bi Furlanom pokazal, kako naj se odresejo svojega barbarstva. Leta 1384 je bil vikar oglejskih patriarhov. Poprej ju nisem nikjer omenjal, saj ne najdemo nobenih del, ki bi jih objavila, vemo le to, da so bila zelo tehtna¹⁰³.

Med modernimi literati sem pozabil omeniti pokojnega gospoda Francesca Almerigottija, ki je objavil tudi dve ali tri disertacije, v katerih je veliko erudicije, ampak tudi domišljije,

29

da bi dokazal geografski in zgodovinski absurd: da bi naj bila reka Timava, (ki je ni nikoli videl), v bistvu reka Brenta; da se Istra razprostira onstran Furlanije; in da je današnja Istra pravzaprav Dalmacija. Takšne domišljije so se izjalovile in nihče se z njim ni strinjal¹⁰⁴.

Matije Vlačiča Ilirika, v "Annales. Anali za istrske in mediteranske študije", Series Historia et Sociologia, l. 33 (2023), št. 2, Koper, str. 253-272).

¹⁰² P. Stancovich omenja, da bi naj bil Nicolò Verzi potomec nekega svojega prednika z enakim imenom iz leta 1478, medtem ko G. de Totto omenja Nicolòja Verzija, Pietrovega sina (1550), znanega jurista, ni pa podatkov, da bi naj bil tajnik vojvode Carrarskega v Padovi (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 83).

¹⁰³ Več podatkov o njem prinaša G. de Totto, ki pravi, da gre za staro koprsko plemiško rodbino, ki je že izumrla, v seznam koprskega plemstva pa je bila vpisana leta 1431, kot navaja Manzuoli (1611). Nicolò in Giovanni Pellegrini sta sodelovala v koprskem uporu leta 1348. Santo Pellegrini, ugledni jurist in literat, naj bi leta 1384 s strani oglejskih patriarhov pridobil naziv kapitana Vidma, torej posvetnega vikarja mesta, vendar naj bi ob prehodu reke Stela leta 1396 utonil (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 60).

¹⁰⁴ Agostinova nekoliko sarkastična pripomba na račun Francesca Almerigottija, je povezana z diskusijami in polemikami, ki jih je njegov oče Gian Rinaldo Carli, vodil v krogu koprskih akademikov o nacionalnih, etničnih in socialnih problemih svojega časa, kjer se je pokazal v svoji značilni konzervativni, aristokratski luči. Diskusije o pripadnosti Istre, ki so se razvemale ob Almerigottijevem delu "*Dell'estensione dell'antico Ilirico, ovvero della Dalmazia e della primitiva situazione dei popoli slavi e veneti*", Udine 1761, se pravi o tezi, da je bila Istra del Ilirika, kažejo, da je v svojem dokazovanju o absolutni romanskosti Istre in njene zgodovine, zavračal njen slovanski značaj. Slovanski element je namreč čutil in označeval predvsem kot tujek v romanski tradiciji Istre, ki je bila zanj pomembna komponenta embrionalne nacionalne zavesti. Po Carliju je Istra po propadu zahodno-rimskega imperija zašla v dekadenco, ki jo je čutil kot zaton civilizacijskih vrednot, pri tem pa je zanemarjal analizo vzrokov, ki je bila prisotna v diskusijah njegovih sodobnikov. V polni meri je tu ločeval aristokratsko-meščanski in podeželski sloj ter je le v prvem videl protagonista zgodovinskega razvoja in nosilca humanističnih vrednot.

Treba je seveda poudariti, da Carlijevo mišljenje ni bilo nekaj izjemnega v tistem času, pač pa ga srečamo npr. že pri predhodnikih istrskega humanizma, toda po drugi strani poznamo v istrskem zgodovinoписju tudi drugačna mnenja o slovanskem prebivalstvu, zlasti pri G. F. Tomasiniju, novigrajskem škofu, ali pri P. Naldiniju, ki je podeželsko slovansko prebivalstvo označeval kot dobro in marljivo kljub dejstvu, da ni bilo avtohtono prebivalstvo Istre. Bolj napredno kulturno in družbeno okolje je torej zavračalo Carlijevo ocenjevanje slovanskega življa, ki pa je bilo na splošno dokaj prisotno med koprskim plemstvom, zato se njegovo zaničevanje slovanskih kolonov zaradi brezbriznosti in neznatne podjetnosti, ni kaj prida razlikovalo od gosposkega napuha in od grajanja brezdelnega kmeta, ki sta bila pogosta v tedanji beneški mentaliteti (APIH Antonio, *Rimovamento e illuminismo nel '700 italiano. La formazione culturale di Gian Rinaldo Carli*, Fonti e studi per la storia della Venezia Giulia, vol. II, Deputazione di Storia patria per la Venezia Giulia, Trieste 1973, str. 54).

V hiši moje tete Manzioli in pri gospodu Petroniu boste videli dva portreta slavnega Muzia, imenovanega *Patritius justinopolitanus*. Njegov oče je dvakrat zaprosil za vključitev v Mestni svet in bil vsakič neusmiljeno zavržen: drugič, 26. oktobra 1578, je v Generalnem svetu dosegel samo 76 glasov za, 123 pa jih je bilo proti. Potem ni več poskušal. To novico sem povzel iz Knjige G mestnih svetov, na str. 125¹⁰⁵.

Prospero Petronio, učeni zdravnik iz Trsta, a rojen v Kopru, kjer je tudi umrl leta 1688 pri svojih osemdesetih letih, je napisal zelo poučno in obsežno delo z naslovom *Memorie storiche sacre e profane dell'Istria e sua Metropoli*, ki je bilo shranjeno pri njegovi družini do leta 1742, ko je moj oče, potem ko je iz njega izvlekel vse, kar je potreboval, storil nizkotno dejanje in zažgal tiste papirje, da bi s tem ostal edini pričevalec spominov in dokumentov o svoji domovini¹⁰⁶.

Od obeh markizov Polesini, Gian Paola in Mattea, obstajajo verzi in dobro napisane brošure, natisnjene v Kopru, kjer ju štejejo med svoje someščane, čeprav sta se rodila in prebivala v Motovunu.

30

Da bi lahko podal določeno časovno zaporedje politični vlogi tega kraja, bi bilo dobro na kratko povzeti zgodovinski razvoj, torej opisati občinsko oblast ter na koncu spregovoriti še o rodbinah, ki so sestavljale oblastno telo. Vse to bom skušal napraviti v nadaljevanju.

Aegida je bila rimski municipij ali bolje rečeno *oppidum civium Romanorum*. Rimskih napisov in spomenikov v samem mestu ne manjka, poleg tistih, ki se nahajajo v okolici. Latinizmov ne manjka ne v njeni govorici ne v poimenovanju posameznih kontrad njene okolice. V *Antichità Italiche* lahko beremo, da so mesto osnovali Jonci: poglobite se v to knjigo, če želite spoznati poglavje zgodovinske erudicije, ki bi vam ga raje prihranil, saj menim, da je povsem neuporabno. To mesto ni označeno na potopisnih kartah, čeprav so rimske ceste potekale blizu morskih obal sredozemskega bazena. Pa vendar je bil v tem mestu (kjer so imeli Paladine podobe in templje) samostan svečenikov-evnuhov Sibile, ki so jih poimenovali Galli in so v tem mestu

¹⁰⁵ Glede portretov Girolama Muzia T. Glavina pojasnuje, da je Apostolo Zeno v pismu Giustu Fontaniniju leta 1733, omenil Muziev portret v Kopru, ki naj bi ga naslikal slavni Tizian. Devet let kasneje je pisal markizu Gravisiju o odkritju anonimne slike na lesu, za katero tudi Cristoforo Tarsia in Gian Rinaldo Carli potrjuje, da gre za portret Girolama Muzia. A. Zeno je odkritje dodatno podkrepil s primerjavo anonimnega portreta s kopijo druge Muzijeve slike na lesu, slikarja Bernardina India. P. Stancovich pa omenja, da poleg dveh slik v Zenovi lasti (avtorjev Domenica Brusasorziya in Bernardina India), obstojita še Muzijev portret v olju na platnu v hiši Manzioli v Kopru (avtor naj bi bil Jacopo Robusti Tintoretto) in drugi v hiši Petronio. Portret v hiši Manzioli naj bi Nicolò Bartolomei podaril občini Koper (GLAVINA Tilen, "Koprčan" *Girolamo Muzio; pisma o renesančnem humanizmu* cit., str. 19).

¹⁰⁶ Znova ena od neosnovanih Agostiniovih trditev na račun njegovega očeta, ki pa je zadovoljivo in dovolj obširno pojasnjena v predgovoru k izdaji Flavia Forlanija (PETRONIO Prospero, *Bрани della parte prima delle Memorie sacre e profane dell'Istria* cit.)

imeli svoj tempelj. Zdi se, da je bilo to mesto hkrati tudi zatočišče za verske učenjake iz domačih vrst¹⁰⁷.

Leta 351 je *Terentius vir nobilis de civitate Capri* trgoval v Afriki s trupli sv. Firma in Rustica in ju je pripeljal v Koper, svojo domovino, potem ko so se v krščanstvo spreobrnili on sam

31

in njegova celotna družina. Iz te legende (katere avtentičnost je potrdil Maffei v svoji razpravi o diplomatiki)¹⁰⁸, izhaja:

¹⁰⁷ Agostino ponavlja nekatera dejstva iz antičnega obdobja Kopra, ki jih navaja sicer že v prvem delu svojega rokopisa, pri tem pa se, kot rečeno, naslanja na delo svojega očeta s polnim naslovom *Delle antichità di Capodistria. Ragionamento in cui si rappresenta lo stato suo a' tempi de' Romani, e si rende ragione della diversità de'suoi nomi*, ki je prvič izšlo v: *Raccolta di opuscoli scientifici e filologici di Angelo Calogerà XXVIII*, Venezia 1743. V delu o koprskih starinah, ki je bilo prvotno zamišljeno kot sestavni del razprave o Argonavtih, vendar je bilo zaradi njegove preobsežnosti objavljeno ločeno, je Carli zavrnil razlago imena Kopra z njegovo vlogo kot središča - metropole Istre in ga povezal z njegovo geografsko lego. Prav tako je zanikal izvor imena Aegida v povezavi z legendo o nastanku koprskega otoka iz ščita boginje Palade Atene, kateri so raziskovalci pred njim pripisovali tudi kip Pravice (Justicije) predelani torzo na Pretorski palači (N. Manzuoli, 1611; Naldini, 1700). Z arheološkega vidika pa je bolj pomembno to, da je Carli v njem zbral vse dotlej poznane antične napise iz Kopra in okolice in jih vsestransko obdelal. Pri tem je posegal v problematiko politične in upravne zgodovine, statusa rimskih mest, rimske religije, na področje numizmatike, toponomastike oz. etimologije itd., ter se pri tem naslanjal na ustrezno literaturo. Med najdišči iz okolice Kopra omenja: Škocjan (*San Canzian*), Cerej (*Cerè*), Šantoma (*San Tommaso*), Zusterna (*Cisterna*), Valdoltra (*Oltra*) in druga. Poleg napisnih kamnov omenja tudi ostanke zidov rimskih stavb, mozaike, novce in opeke z žigi, na podlagi analize epigrafskih spomenikov pa je prišel do zaključka, da je imela Plinijeva Aegida status municipija, njegovi prebivalci pa so bili vpisani v tribus Pupinia, izpričan na rimskih napisih, samo lego Aegide pa je lociral na skalnati otok, kjer je kasneje zrasel Koper (CUNJA Radovan, *Prispevek Gian Rinalda Carlja k arheološko-zgodovinskimi raziskavam Istre, v "Acta Histriae"*, I. 5 (1998), Koper, str. 51-58; o antičnem obdobju Kopra tudi J. Šašel, ki se skicuje na Plinijevo delo *Naturalis historia* III 129 izpisano iz avgustejskih virov: *oppida Histriae civium Romanorum Aegida, Parentium, colonia Pola*; iz konteksta izhaja, da je rimski pozno republikanski tržni center Aegido iskati na prostoru med rekó Formio (Rižana) im mestom Parentium (ŠAŠEL Jaroslav, *Koper / Capodistria*, v: M. Guštin (ur.), *Prispevki k zgodovini Kopra / Contributi per la storia di Capodistria*, Ljubljana, Pokrajinski muzej Koper, 1989, str. 5-14; glej tudi CUNJA Radovan, *Poznorimski in zgodnj srednjeveški Koper. Arheološko izkopavanje na bivšem kapucinskem vrtu v letih 1986-1987 v luči drobnih najdb 5. do 9. stoletja / Capodistria tardoromana e altomedievale. Lo scavo archeologico nell'ex orto dei Cappuccini negli anni 1986-1987 alla luce dei reperti dal V al IX secolo d. C.*, Koper - Capodistria, Znanstveno-raziskovalno središče - Pokrajinski muzej Koper - Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 1996.

¹⁰⁸ Gre za delo *Istoria diplomatica che serve d'introduzione all'arte critica in tal materia*, Venezia 1727; F. Semi navaja, da je *oppidum Capris* citiran v veronskem kapiteljskem kodeksu (*Codice Capitolare Veronese*), kjer je govora o tem, da je plemenitaš Terencij iz mesta Capris leta 755 tja pripeljal posmrtno ostanke svetih mučenecv Ferma in Rustica. Iz opombe je razvidno, da je navedbo povzel iz Carljevega dela *Antichità italiane*, III, drugi del, 306/7 z dodanimi pojasnili, da so se na otok Capris zatekali mnogi kristjani pred napadi Avarov in Slovanov (SEMI Francesco, *Capris-Lustinopolis-Capodistria* cit., str. 10, op. 9).

S. Tonolli, *Fermo e Rustico*, Biblioteca sanctorum, V (1964) z navedbo virov. Fermo in Rustico naj bi bila mučenca v času cesarja Dioklecijana, po rodu iz Afrike, njun martirologij naj bi bil napisan v 6. stol., medtem ko je rokopis iz 10. stol., vendar aludirajo nanj že *Laudes Veronensis, civitatis*, napisane med letoma 796 in 815 ter katerih anonimni pisec je prenosu samemu prisostvoval (verjetno med 757 in 774). Svete ostanke v Veroni mučenih svetnikov so bili prenesli v Kartagino. Terentio naj bi bil trgovec, ki je križaril po morjih, tudi s sinom Gaudentijem, ki sta ga nekoč čudežno rešila imenovana svetnika, v zahvalo pa je oče v Kartagini, kjer sta odkrila njun grob, odkupil relikvije in jih prepeljal *ad oppidum suum Capris: condiderunt corpora Sanctorum in ecclesia sanctae ac peroeuae Virginis Dei genitricis Mariae*. Ker so pozneje postali časi nemiri, in sicer za vlade Desiderija in Adelgisa (757-774), saj so v tem času Langobardi in Avari vdiral v Istro in plenili, so svetnika prepeljeli najprej v Trst (*Tergeste*), in sicer za časa veronskega škofa Annona, ki ju je v Trstu odkupil in prepeljal v domovino

Drugi viri navajajo, da sta bila Fermo in Rustico mučenca, ki ju časti katoliška Cerkev in naj bi bila po izročilu severnoafriškega izvora. Živela naj bi v času rimskega cesarja Decia, ki je v letih 249-251 kruto preganjal kristjane.

Da je Koper svoje grško ime prevedel v *Capris*, ki mu je ostalo in so ga sprejeli tudi Slovani ter ga nato poimenovali *Copra*¹⁰⁹. 2. Da je kljub temu, da so v njem postavili cerkev Naše gospe, se plemstvo in mestni veljaki še niso odrekli malikovanju¹¹⁰. 3. Da je v Kopru ostalo plemiško telo, ki je izhajalo iz rimske municipalne aristokracije¹¹¹. 4. Da so Koprčani trgovali tudi po Afriki.

Ko so barbari izvajali napade in ropanja po Istri v 5. in 6. stoletju, se je prebivalstvo iz okolice zateklo na otok, kjer so zgradili mesto, ki se je razširilo do obale, se obdalo z obzidjem in si postavilo utrdbo. Vse to v čast cesarja Justina II., in iz nevideznih vrlin, ki jih je pokazal v prvem letu njegovega vladanja ga preimenovali v *Justinopolis*. V dokumentih 10. stoletja je videti, da se je mesto še vedno imenovalo *Capris* in *Justinopolis*, se pravi, da se je zgornji del mesta imenoval *Capris*, *Caprile* pa četrto Brolu

---

Fermo naj bi umrl od lakote v bližini Kartagine, Rustico pa naj bi bil z drugimi krščanskimi verniki usmrčen na območju današnje Alžirije leta 259, v času cesarja Valeriana.

V skladu z bergamaškim izročilom oziroma dvema zgodovinskima dokumentoma - *Translatio ss. Firmi et Rustici* iz druge polovice 8. stoletja in *Ritmo pipiniano*, ki je bil urejen med 8. in 9. stoletjem, pa navedena mučenca naj ne bi bila afriškega, temveč bergamaškega izvora. Usmrčena zaradi verskih razlogov zunaj veronskega obzidja v času cesarja Maksimilijana, naj bi bila pokopana v Kartagini, kasneje pa sta bili njuni spoliji vrnjeni na italijanska tla in sicer prek Kopra (*Capris*) in Trsta (*Tergeste*) in ju je končno odkupil škof Annone iz Verone v času langobardskih kraljev Desiderija in Adelhija (757-774).

Po vsej verjetnosti pa je njuno češčenja na italijanskih tleh potrebno umestiti v širši kontekst masovnih migracij rimskega (katoliškega) prebivalstva iz severne Afrike po invaziji Vandalov v času Genzeriha leta 429, saj je bil tudi zaščitnik Verone sv. Zeno, severnoafriškega izvora (it. [Wikipedia.org > wiki < Fermo e Rustico](https://www.wikipedia.org/wiki/Fermo_e_Rustico)).

¹⁰⁹ Po J. Šašlu je toponim *Aegida* grškega jezikovnega izvora in je na osnovi Plinijevega dela aglomeracijo iskati med reko *Formio* (Rižana) in mestom *Parentium* (Poreč); na prostoru med mesti *Piranon* (Piran) in *Tergeste* (Trst) pa se v delu anonimnega geografa iz Ravene pojavi tudi latinsko krajevno ime *Capris*, ki ga tako kontinuiteta v dokumentaciji kot v imenskem prevzemu enači s Koprom. Ker pomenita grška in latinska (*capra*, *ae* *koza*) oznaka eno in isto ("kozje"), ker so Rimljani dejansko obe imeni zamenjevali oziroma prevajali, in ker obe spadata med redka toponima v teh krajih. Obe je treba locirati v ožji geografski prostor, saj njunemu enačenju praktično nič ne nasprotuje. Identifikacijo *Caprae* - Koper dodatno potrjuje dejstvo, da po vsej zahodni istrski obali, kjer je sporočenih немало starih imen za poselitvene lokacije, nobena druga ni bila nelokalizirana in da je bila naselbina *Caprae* zgrajena na otoku, kot pričajo viri, otoki pa so bili v zgoraj omenjem prostoru zgolj trije, in sicer Koper, Izola in Umag, od katerih pa slednji zaradi eksplicitne dokumentacije ne pride v poštev.

Istovetenja med nadaljnji izrazi, ki so bila za Koper tudi sporočena, so listinsko izpričana, se pravi: srednjeveški *Justinopolis*, ime, ki je vzniknilo v bizantinskem obdobju in je povezano s cesarjem Justinom II. (565-578), slovenski Koper oziroma hrvaški Koper, pa se najmočneje približata stari nominativni obliki *Caprae* in dokazujeta, da je bila ta oblika edina razširjena med ljudstvom, ter hkrati, da jo je slovanski živelj prevzel direktno od romaniziranih staroselcev, pri tem pa avtor še naglašja, da je okoliško prebivalstvo koprsko mešanstvo poimenovalo *Cavrisani* ali *Cavresani*, izraz, ki ga v svojem rokopisu uporablja tudi Agostino Carli-Rubbi (ŠAŠEL Jaroslav, *Koper / Capodistria*, v: M. Guštin (ur.), *Prispevki k zgodovini Kopra / Contributi per la storia di Capodistria*, Ljubljana, Pokrajinski muzej Koper, 1989, str. 5-14).

¹¹⁰ Nekoliko nerazumljiva in iz konteksta iztrgana Agostinova trditev, za katero ne vemo, na kaj oziroma katero obdobje bi se nanašala, morda pa je povezana z začetki krščanstva oziroma nastankom koprskе škofije, o kateri se je v svojem rokopisu dovolj na široko razpisal.

¹¹¹ Prva lokalna koprška upravna struktura je v bistvu razvidna šele iz pism papeža Gregorja I. iz konca 6. stoletja, ko naj bi na čelu mesta stala *tribunus-comes* in *defensor*, preko katerega naj bi centralna bizantinska oblast izvajala svojo politiko in vpliv v lokalnih središčih. Poleg *tribuna-comes* bi v upravni hierarhiji tedanjega Kopra verjetno že našli tudi *domestic*, *vikarje* in *lociservatorje*, ki so sicer upravljali posamezna mesta in kaštele, nosili pa splošen naziv "*iudices*". Vse te funkcije je sprva imenoval ravenski eksarh, kasneje pa so do določene mere postali voljeni funkcionarji iz vrst bogatih in vplivnih mestnih patricijev (ŽITKO Salvator, *Politični in upravni razvoj Kopra od pozne antike do konca 12. stoletja* cit., 1989, str. 29-56).

in samostan sv. Frančiška, medtem ko je bil spodnji del *Justinopolis*, ki je izgledal kot predmestje starega mesta¹¹².

Mesto je bilo ves ta čas podvrženo rimski oblasti po njegovi osvojitvi 124 pred n. št. pa do 576 po Rimu in ostalo podrejeno grškemu cesarstvu¹¹³.

¹¹² Prvi del Agostinovihih pripomb je na moč nenavaden in kontradiktoren, saj zgodovinski viri zelo jasno govorijo o tem, da je bizantinska oblast v okviru obrambnega sistema v severnem Jadranu, zlasti po vdorih Langobardov in čedalje pogostejših vpadih Avarov in Slovanov v Istro, nekdanji rimski *Capris* - kasnejši *Justinopolis*, dodobra utrdila in spremenila v *castrum* vrh otoka. Na splošno je sistem *castrum*ov po mnenju L. Margetiča, kot značilen fenomen tistega časa, postopno nadomeščal nekdanje "civitas" iz obdobja pozne antike. Večji del prebivalstva teh novih kaštelov ali *castrum*ov (npr. Novigrad, Koper, morda Piran) je bil militariziran in se je strnjeno naselil okrog kaštela z nalogo, da opravlja vojaško službo, v zameno pa dobil del mestnega zemljišča v dedno last, drugi del mestnih zemljišč pa je bil namenjen kolektivni uporabi.

Vdori in pustošenja Langobardov, Avarov in Slovanov so prisilili Bizanc, da je Istro organiziral kot vojaško provinco, posledica novega sistema pa je bila ta, da so se po mestih oblikovali "numerusi", tj. vojaške organizacije vsega aktivnega prebivalstva, ki je poleg vojaške službe obdelovalo tudi zemljo. Najznačilnejši je bil v Istri "numerus *tergestinus*", ki se je razprostiral po celotnem tržaškem Krasu, viri pa ne poročajo o koprskem numerusu, čeprav je Koper kot kaštel imel svoj "ager" oziroma distrikt, ki je bil podrejen njegovi jurisdikciji.

Z raziskavami o začetkih Kopra je še najdlje prišla M. P. Billanovich z delom "*Capodistria in età romana e il pittore Bernardino Parenzano*", Italia medioevale e umanistica, 14, 1971, 249-289. V njem naglašja, da Koper ni bil sedež rimskega municipija, pač pa v skladu z Degrassijevo tezo navaja, da je skalnati otok postal pribežališče zalednega prebivalstva v času barbarskih invazij in je bil torej ob koncu 5. oziroma v začetku 6. stoletja že stalno naseljen. To je bil ob enem čas, ko so prebivalci širšega zaledja iskali zatočišča na otokih, zato je verjetno, da so koprski otok naselili tudi ubežniki iz drugih istrskih središč, ne pa le iz izpostavljene oziroma porušene *Aegide* ob vzhodu Sermina.

Nasprotno pa G. de Vergottini domneva, da je bil *Capris* nekdanji rimski municipij, ki je v 6. stoletju postal pribežališče beguncev pred Langobardi, to tezo pa R. Udina dopolnjuje s tem, da je langobardski vdor (568) z oplenitvijo Krasa in Trsta prisilil tamkajšnje prebivalstvo, da se je zateklo na koprski otok in ga sprva v spomin na *Aegido* imenovali *Aix*, kasneje pa preimenovali v *Capris*, ter na njem postavilo temelje kasnejšega mesta (UDINA Ramiro, *Il Placito del Risano. Istituzioni giuridiche e sociali dell'Istria durante il dominio bizantino*, v "Archeografo Triestino", I. 3 (1932), vol. 17 (= vol. 45), Trst, str. 1-14).

Kasnejši kronisti in zgodovinarji večinoma govorijo o mestu *Justinopolis*. Tako je A. Zeno ustanovitev Kopra postavil v leto 521 in se pri tem naslonil na A. Dandola, ki je v svojem delu omenjal "*oppidum Justinopoli*", F. Ughelli pa je v svojem delu "*Italia sacra*" pomaknil datum ustanovitve na drugo polovico 6. stoletja, ko naj bi cesar Justin II. (565-578) Istranom dovolil, da na otoku, imenovanem *Capris*, ustanovijo mesto *Justinopolis*, v zvezi s čimer je Gian Rinaldo Carli domneval - Agostino pa po njem povzel tezo - da je bil *Justinopolis* toponim le za notranji del mesta, preostali del otoka pa naj bi se imenoval *Capris* oziroma *Caprile* (G. R. Carli, *Antichità italiane*, Venezia 1788, III., 306/7). F. Semi je v svojem že navedenem delu "*Capris-Justinopolis-Capodistria*" (Edizioni Lint, Trieste, 1975), pristajal na tezo, da naj bi mesto *Justinopolis* v bistvu ustanovila družina Justinjan, ki naj bi izhajala iz rimske "gens *Anicia*", saj naj bi ta rodbina imela obsežne posesti v Istri, oziroma v širšem prostoru med Puljem in Akvilejo, zato naj bi se po izgonu iz Bizanca zatekli v Istro, po letu 670 pa v Chioggo oziroma v Benetke. Potomci Flavia Anicia Justinjana, med njimi neki Justin Justinjan, ki ga Bartholomei iz Verone imenuje "*excellētissimus et sapientissimus*", naj bi pred letom 562 zapustil Bizanc in se zatekel na otoški *Capris*, na katerem je začelo rasti novo naselje *Justinopolis* kot upravni sedež in zatočišče beguncev, kot kasneje v svojem delu navaja N. Manzuoli (MANZUOLI Nicolò, *Nova descrizione della provincia dell'Istria*, Venezia, Bizzardo cit., str. 63).

¹¹³ Agostino postavlja neverodostojne časovne mejnike, ki naj bi zaznamovali začetek oziroma konec rimske oblasti v Istri. Do rimske zasedbe Istre je prišlo po padcu Nezakcija 178/77 pr. n. št.; mejo Italije so na reko Timavo prestavili že v času Gaja Julija Cezarja, med letoma 27 in 12 pr. n. št. v času Avgusta pa na Rižano (*Formio flumen*), končno pa na Rašo (*Arsa*), ko je bila ustanovljena tako imenovana *Decima regio Italiae Venetia et Histria*. Kot državljani Italije so bili Istrani v pravnem, gospodarskem in kulturnem pogledu enakopravni s prebivalci Rima in s tem oproščeni določenih dajatev ter služnosti ter imeli s tem privilegiran odnos do drugih prebivalcev rimskega imperija.

Od druge polovice 2. stoletja do propada zahodnorimskega cesarstva (476) pa je tudi ozemlje do Ljubljane (*Emone*) in Triglava, upravno spadalo pod Italijo.

Istra je torej skupaj z Venetom, tvorila upravno-teritorialno enoto *decima regio*, osnovano že v avgustejskem obdobju, ki z manjšimi spremembami ustreza kasnejši poznorimski provinci *Venetia et Histria*, v ohranjenih pisanih virih pa ni poročil o večjih pretresih pred koncem 6. stoletja.

to mesto z ostalimi obmorskimi mesti do Novigrada izključeno iz frankovske države in je ostalo podrejeno bizantinskemu cesarstvu po pogodbi iz leta 803 med Karlom Velikim in vzhodnim cesarjem Nikeforjem¹¹⁴. Pogodbo, s katero jim je bila priznana

Točen čas prihoda Istre pod bizantinsko oblast ni znan, mnenja o tem so dokaj različna in nihajo med letoma 539 in 552. Istra, ki je langobardski vdor v Italijo leta 568 za razliko od Veneta vsaj v začetku ni neposredno prizadel, je z ustanovitvijo ravenskega eksarhata v osemdesetih letih 6. stoletja, prišla v njegov okvir kot posebna provinca, njena meja pa je ostala v glavnem nespremenjena v odnosu na rimsko obdobje in je potekala od Timave na Nanos, Javornik, Snežnik in mimo Učke do izliva Raše. Upravno je bila razdeljena na večja mesta (*civitates*), ki so bila obenem sedeži škofij, ter na manjša mesta oziroma kaštele (*castra, castella*) (CUNJA Radovan, *Poznorimski in zgodnjerednjeveški Koper. Arheološko izkopavanje na bivšem kapucinskem vrtu v letih 1986-1987 v luči drobnih najdb 5. do 9. stoletja / Capodistria tardoromana e altomedievale. Lo scavo archeologico nell'ex orto dei Cappuccini negli anni 1986-1987 alla luce dei reperti dal V al IX secolo d. C.*, Koper - Capodistria, Znanstveno-raziskovalno središče - Pokrajinski muzej Koper - Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 1996, str. 16-17).

¹¹⁴ Agostinov prikaz razmer v Istri v času frankovske zasedbe je močno poenostavljen in seveda zahteva obširnejšo razlago, zlasti v kontekstu nadaljnjega družbeno-političnega in kulturnega razvoja tega območja, ne upošteva pa zlasti dveh fenomenov, ki sta zaznamovala ta prostor, in sicer istrske shizme in rižanskega placita leta 804, ki pa ga sicer, kot bomo videli, omenja kasneje. Verski razkol, znan pod imenom istrska shizma, je v Istri povzročil veliko pretresov in gorja, netilo pa jo je zlasti rivalstvo med oglejskimi in gradeškimi metropolitmi, ki so tekmovali za nadoblast nad istrsko cerkvijo. Istrski škofje pod gradeškimi patriarhi so veljali za "razkolniške", se pravi, da so bili nasprotni rimskokatoliški cerkvi, ki je ostala zvesta katoliški veroizpovedi, kakršno je razglasil koncil leta 381. Ko so Langobardi leta 568 vdrli v severno Istro in med drugim zasedli tudi Oglej, se je le oglejski patriarh Paulin zatekel v bližnji Gradež, ki je ostal pod bizantinsko oblastjo, drugi škofje pa so ostali na svojih sedežih. Langobardi so v Ogleju ponovno vzpostavili patriarhov sedež in tako sta nastala dva patriarhata: oglejski in gradeški, ki sta kar nekaj stoletij tekmovala za primat, njuno tekmovalstvo pa je nemalo vplivalo na politične in verske razmere v Istri. V času istrske shizme je nastala koprsko-novigradska škofija, ki jo je papež Gregor I. leta 599 začasno podredil ravenskemu škofu Marinijanu, ne pa, kar bi bilo bolj logično, tržaški škofiji, ki je s svojimi škofi v tem času že izgubila učinkovit nadzor nad Koprom in Novigradom, saj se je papež kljub cerkvenim kanonom dovolil ustanovitev koprskе škofije, dokler tržaški škof ne bi privolil v združitev z rimsko cerkvijo. V ozadju vseh teh peripetij se jasno zrcili politika papeža Gregorja I., ki si je prizadeval povečati svoj vpliv v Istri in Dalmaciji ter odločno ukrepal proti razkolniški škofom. Tako ravnanje je izzvalo odpor in protikrepe bizantinskega cesarja Mavricija (582-602), ki se je odločil, da bo strl odpor zahodne Cerkve, obenem pa naj bi celo okreplil položaj Bizanca na italijanskih tleh in ponovno osvojil njene severne pokrajine, ki so po letu 568 padle pod Langobarde. Avtonomistične in shizmatične tendence zagovornikov treh poglavij so bile sicer povsem nasprotno cesarjevimi načrtom, toda kot spreten politik ni želel pretiravati in je zato toleriral verski razkol v vseh zahodnih pokrajinah. Zaradi shizme pa niso nastale le verske razprtije temveč tudi politične. Dotedanji sedež "magistrow militum" (vojaških poveljnikov) naj bi iz shizmatičnega Pulja prenesli v Novigrad (*castellum Novas*), ki je imel obširne državne posesti, finančna sredstva in vojaško podporo, tako da se je tu v 7. stoletju oblikoval nov upravni vojaški center bizantinske Istre (MARGETIĆ Lujo, *Histrica et Adriatica. Raccolta di saggi storico-giuridici e storici*, Collana degli Atti del Centro di ricerche storiche - Rovigno, n.6, Fiume-Trieste, Unione degli Italiani dell'Istria e di Fiume, Università Popolare di Trieste, 1983, str. 125). Ko je cesar Leon III. Izaurik leta 726 prepovedal čaščenje ikon in svetih podob (ikonoklazem) in s tem začel nov verski razkol, sta se Veneto in Istra postavili na stran papeža in častilcev svetih podob, po drugi strani pa so iz te prepovedi nastali hudi spori, ki so vrsto let vznemirjali celotno Vzhodno cesarstvo in seveda tudi Veneto in Istro. Beneška laguna je izkoristila ikonoklazem in versko shizmo za utrditev lastne politične neodvisnosti in močnejše prisotnosti na istrskem polotoku. Tako je že leta 680 prišlo do oblikovanja "ducatu Venetiarum", ki naj bi poleg beneške lagune obsegal tudi severozahodno Istro. Jurisdikcija gradeške cerkve in politična povezanost z Beneško laguno sta namreč to ozemlje mnogo bolj povezovala z obema središčema ob severnoitalijanski obali, kot pa s Porečem, Puljem in drugimi istrskimi središči. Predvsem Gradež je v tem času igral pomembno vlogo ne le kot cerkveni sedež, pač pa tudi kot močno oporišče v obrambnem sistemu Beneške lagune, ki je spletla številne vezi s severnoistrsko obalo (DE FRANCESCHI Camillo, *Saggi e considerazioni sull'Istria nell'alto medioevo*, v "Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria", vol. XVI, NS (1968), Venezia, str. 20).

Po letu 726 je avtonomni Beneški dukat s podporo in zagotovilom papeža začel izbirati doža (*dux*) med domačimi patricijskimi rodbinami, Bizanc pa ga je le še formalno potrjeval. Toda padec ravenskega eksarhata pod

neodvisnost od obeh cesarstev¹¹⁵, so izposlovali Benečani.

4. januarja 932 so se namestnik (*locopositus*) in mestni uradniki podali v Benetke in v imenu mesta podpisali trajno mirovno pogodbo ter se obvezali, da bodo plačevali dožju Pietru Candianu II. davek v znesku 100 sodčkov vina v času njegovega življenja.

12. marca 933 je taisti *locopositus* z mestnimi uradniki, ki so se nahajali v Benetkah, prevzel vlogo posrednika nove mirovne pogodbe med istrskim grofom Wintherjem

---

Langobarde leta 751 je povzročil dokončno razkosanje bizantinskega gospostva v Italiji na več vojvodin, ki so uživale široko avtonomijo. Glede Istre in Beneške lagune se je papež odločil, da gradeškemu patriarhu dodeli oblast nad obema pokrajinama, oglejskemu patriarhu pa langobardsko posest. Tako je potrdil ločitev obeh cerkva po politični meji med Langobardi in Bizantinci. Langobarski kralj Astulf (749-756) je z zasedbo ravenskega eksartata, leta 751 vdrl tudi v Istro, vendar le za krajši čas. Langobardi niso bili zainteresirani za večje spremembe nekdanje bizantinske uprave, pač pa le za davke in gospodarsko izkoriščanje dežele. Pač pa so verske razprtije skušali izkoristiti za ločitev istrske cerkve od gradeškega metropolita, kar jim je delno tudi uspelo. Puljski škof se je odločil za oglejskega patriarha, medtem ko so se ostale škofije medsebojno posvetile in skušale s tem oblikovati samostojno cerkveno provinco. Škofom, ki so jih pošiljali v Istro gradeški patriarhi, so langobardski vojvode prepovedali opravljati verske obrede in dolžnosti, to pa je bil eden od razlogov, da so papež in njegovi privrženci po letu 774, ko so si Franki povrgli langobardsko državo v severni Italiji in je v njihov okvir prišlo že tudi srednje in zgornje Posočje ter mejne krajine Furlanije, pritiskali na Karla Velikega (768-814) naj osvoji tudi Istro in zatre tamkajšnje avtonomno škofovsko gibanje (CESSI Roberto, *L'occupazione langobardica e franca dell'Istria nei secoli VIII e IX*, Atti dell'Istituto Veneto di Sc.L. e Arti, Venezia, 1941, str. 289)

Za frankovski poseg v italijanski prostor in osvojitvev istrskega polotoka je bilo torej več razlogov, tako političnih, strateških kot verskih. Po zasedbi langobardskih ozemelj v severni Italiji, je frankovska sosesčina z Beneško laguno kmalu vplivala na samo usodo Benetk, pa tudi Istre. Vpliv Karla Velikega je postal jv obeh pokrajinah čedalje večji in postopno izrival bizantinskega. Po deželah severnega Jadrana sta se postopno oblikovali dve stranki: frankofilska in filobizantinska, ki sta bili povsem različnih političnih nazorov in nista izbirali sredstev za doseg svojih ciljev. Frankovsko osvojitvev Istre leta 788 je v bistvu omogočil bizantinski poraz v Beneventu in upor furlanskega vojvode Rodcausa. Toda Franki naj bi po mnenju nekaterih zgodovinarjev, zasedli le tisti del istre, ki je bila pod gradeško cerkveno jurisdikcijo, zato bi naj ne zasedli ozemlja od Kopra do Umaga oziroma Novigrada. Poseben status tega ozemlja, ki naj bi ostalo pod Beneškim dukatom in gradeškim metropolitom, naj bi Franki še nekaj časa obdržali, čeprav je bil v bistvu v nasprotju z njihovimi načeli o upravni enotnosti obmejnih pokrajin.

S frankovsko osvojitvijo leta 788 so v Istri nastopile mnoge spremembe, morda najglobje v njeni starejši zgodovini, saj se je s frankovsko zasedbo začel antični način življenja in institucij naglo krhati in spreminjati, čeprav so novi osvajalci predvsem v mestih naleteli na zapleten sestav družbenih in pravnih tradicij, ki so bile še vedno toliko močne in utrjene, da so morali z njimi računati (S. Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1961, str. 112).

¹¹⁵ Pogodba iz leta 803 (dejansko je bila sklenjena 809 oziroma 812), o kateri v svojem rokopisu govori Agostino in bi naj bila sklenjena med Karlom Velikim in bizantinskim cesarjem Nikeforom, je povezana z dokaj nejasnim in zapletenim politično-vojaškim položajem v severnem Jadranu. Karlova oblast kljub sklenjenemu miru s cesarico Ireno, po katerem so Franki obdržali Istro in Benevent v Italiji, ni bila povsem trdna. Karlovo ustoličenje za frankovskega cesarja leta 800 v Rimu, je odnose med Franki in Bizantinci še poslabšalo, vendar so se pogajanja z Bizancem nadaljevala vse do strmoglavljenja cesarice Irene leta 802, novi cesar Nikefor pa Karlovega mirovnega sporazuma ni sprejel in začele so se sovražnosti. Vojna med cesarstvoma je bila precej dolga in nepovezana, saj ne Karel ne Nikefor nista mogla niti hotela uporabiti vseh svojih vojaških sil za odločilen spopad. Bizantinci so imeli premoč na morju, Franki pa na kopnem, zato se je Karel odločil, da bo Bizantince izpodrinil iz Beneške lagune, ki je tvorila enklavo v frankovski posesti na italijanskem severu, obenem pa je predstavljala središče živahne trgovine z Bizancem; izguba Beneške lagune bi tako zanje predstavljala hud udarec. V tem času se je k cesarju Karlu Velikem zatekel gradeški patriarh Fortunat kot vodja frankofilske stranke v Benetkah, kmalu pa sta mu sledila tudi beneška doža Obelerij in Beato, od njiju pa je Karel zahteval tudi formalno priznanje svoje nadoblasti na območju Beneškega dukata in dokončno zavrnitev bizantinske suverenosti, ki pa si ji niti v Dalmaciji, niti v Benetkah niso upali upreti (ZORZI Alvise, *La Repubblica del Leone*, Milano, Bompiani, 1979, str. 29).

Cesar Nikefor je kljub temu doumel, da je njegov prestiž v obeh provincah upadel, zato je v Jadransko morje poslal močno ladjeve, ki je najprej pokorilo Dalmacijo, v severnem Jadranu pa porazilo Karlovega sina Pipina, doža Obelerij in Beato pa sta zamenjala tabor in se znova postavila pod bizantinsko varstvo. Karel je moral pristati na pogajanja in primirje, ki se je zavleklo do leta 809, a je bil šele čez tri leta sklenjen "pax Nicephori" oziroma Aachenski mir.

in Benetkami. Ta akt je bil podpisan na Rialtu in sklenjen s posredovanjem nekega koprskega notarja¹¹⁶.

Leta 976 je koprski grof Sigeward sklenil v imenu svojega mesta neenakomerno pogodbo z Benetkami o zavezništvu, v kateri so: 1. doža Pietra Orseola naslovili z *gloriosissimus dominus*. 2. zapisali, da so izgubili predhodne pogodbe *propter decessum antecessoris tui Petri Candiani*, se pravi, da je šlo za Pietra Candiana IV., ki je bil izbran za doža leta 959 in je umrl leta 976, ko je bil izvoljen dož S. P. Orseol. 3. davek 100 sodčkov vina je postal stalen. 4. (sic) zagotavlja se vzpostavitev trajnega miru *absque jussione imperatoris*¹¹⁷. 4. pogodba se začinja z naslednjimi besedami: *Cum nos omnes*

¹¹⁶ Pogodbi med Koprom in Benetkami iz leta 932 oziroma 933, ki ju omenja Agostino, kažeta na njegovo relativno skromno poznavanje kompleksnosti tega zgodovinskega obdobja, ki je pritegnilo vrsto istrskih zgodovinarjev, med drugim že tudi njegovega očeta Gian Rinalda Carlja.

Pogodba, sklenjena 14. januarja 932 po svoji vsebini velja za prvo trgovsko in prijateljsko pogodbo, ki je kazala na obojestransko željo po pravnem reguliranju trgovskih in prijateljskih odnosov, obenem pa so se v njej zrcalile različne tendence in interesi, ki imajo svoje ozadje in predzgodovino že v dogodkih 9. stoletja. Obenem pomeni tudi uvod v vrsto kasnejših pogodb, ki so bile med obema mestoma sklenjene v letih 977 in 1145 oziroma so se zaključile 1182 z znano solno pogodbo, česar pa Agostino ne omenja.

Omenjeno listino je prepisal in interpretiral, kot rečeno, že njegov oče v *Antichità italiane*, App. P. 13, zato nekoliko presenečajo nekatere napačne interpretacije, ki jih srečamo pri Agostinu. Vsekakor je šlo v ozadju za različne interese, ki se z beneške strani kažejo v želji in potrebi po pravnem reguliranju tistih trgovskih in prijateljskih odnosov, ki so z istrskimi mesti že *de facto* obstajali. Obenem so si želele v njih zagotoviti svoje tržišče tudi v primeru vojne z nemškimi cesarstvom, zaenkrat pa so se zadovoljile le z zahtevo po svobodni trgovini, prodaji svojih produktov in zagotovitvi varnosti pri trgovanju ter na stalen tribut v naturi ali denarju. Z druge strani so se tudi istrska mesta obvezala, da bodo sklenila in obnovila stare pogodbe, saj je večji del mestnega prebivalstva, zlasti tisti, ki je bil vpliven in bogat, videl v Benetkah najboljšo garancijo tudi za uspešno obrambo pred ogrsko nevarnostjo, saracenski gusarski napadi in Neretljani. Varnostni vidik je bil torej eden pglavitnih razlogov za naslonitev na Benetke, ki so ta položaj dodobra izkoristile zlasti v času rodbine Candian, ki je bila predstavnica beneške ekspanzionistične politike in je hotela utrditi svoj položaj na beneški *Terrafermi* pa tudi v Istri. Ne preseneča torej, da je bil dož Pietro Candian II. ob podpisu pogodbe s svojo floto prisoten v koprskih vodah, ni pa dokazov, da bi bil ob podpisu pogodbe (*Actum in civitate Iustinopolis*) tudi osebno na eni od beneških posesti v bližini otoka, saj kljub svoji premoči v odnosu do Kopra ni mogel nastopati s pozicij močnejšega. S podpisom pogodbe je hotel v Istri vendarle položiti temelje beneški prevladi, obenem pa istrskemu mejnemu grofu Winteriju, ki ga omenja tudi Agostino, pokazati, da simbolični tribut v obliki 100 sodčkov (amfor) vina, na katerega so koprski meščani pristali, mestu ni bil vsiljen (SEMI Francesco, *Capris-Iustinopolis-Capodistria* cit., str. 54).

Pogodba, ki jo je Koper leta 932 legalno v okviru svojih mestnih pravic sklenil z beneškim dožem, dejansko ni ustrezala mejnemu grofu Winteriju, saj je v njej videl grožnjo cesarski oziroma svoji oblasti, zato je zasegel denarne prispevke, ki so jih istrska mesta dajala Benetkam, naložil nove davke, zaplenil in si prisvojil mnogo beneških ladij ter dal usmrtiti celo nekaj Benečanov na istrskih tleh. Poročila o teh dogodkih so imela seveda močan odmev v Benetkah, kjer je energični dož Pietro Candian II. ukazal povračilne ukrepe, ki so se kazali v prekinitvi vseh trgovskih odnosov z Istro, zato je izbruhnilo veliko nezadovoljstvo, ki je zamajalo oblast mejnega grofa. Winterij se je zbal uporov in neredov, zato je popustil, 12. marca 933 pa se je v spremstvu dveh škofov in šestnajstih predstavnikov istrskih mest napotil v Benetke, kjer je bil sklenjen "Rialtski mir", ki ga omenja tudi Agostino Carli-Rubbi. Z njim je bil mejni grof Benetkam, gradeškemu patriarhu in škofom dolžan povrniti nekdanje privilegije, posesti in kolone, Koper pa je s podpisom svojega locoposita Audeberta in meščanov, znova potrdil pogodbo iz leta 932. Dejansko so si Benetke s to pogodbo, ki jo je sestavil in podpisal diakon in notar Georgius, zagotovile pomorsko trgovino in varnost svojih posesti ter svojega imetja v Istri, zato imamo listino iz leta 933 po pravici za temeljni kamen kasnejše beneške dominacije v Istri (ŽITKO Salvator, *Pogodba med Koprom in Benetkami iz leta 932*, Kultura narodnostno mešanega ozemlja slovenske Istre, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Ljubljana, 1993, str. 105-116).

¹¹⁷ Obdobje, povezano z dožem Pietrom Orseolom I., ki ga v svojem rokopisu omenja tudi Agostino Carli-Rubbi, je bilo usmerjeno v napore, da bi po začasnih negotovosti, povezani z usmrtitvijo doža Pietra Candiana IV., znova utrdil odnose s Koprom in ostalimi istrskimi mesti. Nova pogodba je bila sklenjena 12. oktobra 977, grof Sicardus pa

convenientes etc. Iz tega je razvidno, da so trije državni stanovi na to pristali in da je bila aristokratska ustava zasnovana za posamezne družbene sloje. 5. Drugi podpis na pogodbi ob grofu Sigeardu je bil podpis namestnika Pietra Locoposita: da bi to razumeli, je treba pojasniti, da je v odaljenih mestih Vzhodnega cesarstva vladal vladarjev namestnik. Kasneje so mesta, ki so si priborila svoj obstoj in določeno neodvisnost ter se navadila na monarhični sistem, imela prevladujočo oblastno strukturo, ki ni imela nobene povezave z različnimi strujami. Tako so se domislili, da bi se utrdili na oblasti s pomočjo tujca s funkcijo grofa ali podestata. Ker se je tako dogajalo tudi v Trstu, lahko verjamemo, da je bil grof Sigeward tujec tudi v Kopru. Namestnik je bil predstavnik vladarja, ki je skrbel za izvrševanje cesarskih ali vladarskih pravic. Ko je zaznal, da so brez njegove vednosti in odredbe spisali posamezne člene pogodbe, je bilo jasno, da je imel le malo oblasti nad področjem, ki ga ni mogel niti braniti niti si ga podrediti.

Leta 1130 imamo prva gotova in pozitivna znamenja o obstoju koprskega škofa, ki je bil neke vrste *Marat*. Istrani so imenovali Koprčane *utapljači škofov*. Neprekinjena tradicija navaja, da je prebivalstvu med procesijo v času velikega praznika prišlo na misel, da so utopili svojega škofa v vodnjaku ob Izolskih vratih¹¹⁸. Ker ni bilo nobene-

---

je moral skupaj s koprskim meščanstvom obljubiti ponovno uveljavitev beneških privilegijev. Obenem so podaljšali obveznost iz leta 932 o pošiljanju 100 sodčev vina beneškemu dožu, ki naj bi imel odslej v Kopru tudi posebnega predstavnika, v tem pa je moč zaznati že določeno politični diktat Benetk. Ob vsem tem se je Koper tudi obvezal, da Benetkam ne bo nikoli napovedal vojne, tudi takrat ne, ko bi proti njim nastopila ostala istrska mesta.

Podpisniki pogodbe so bili: grof Sicardus, locopositus Pietro, skabin Olmanno in 28 drugih oseb. Pri vsej oblastni oziroma upravni strukturi, je najbolj sporna osebnost grofa Sicardusa, ki ga G. de Vergottini uvršča med mestne oblastnike in tudi B. Benussi glede na to, da se Sicardus-comes v kakem istrskem mestu ni pojavil ne prej ne pozneje, meni, da je bil vsekakor podrejen istrskemu mejnemu grofu, saj bi le težko z Benetkami sklenil mirovno pogodbo brez njegovega privoljenja (MAYER Ernesto, *La costituzione municipale* cit., str. 360). D. Darovec navaja, da se je za razliko od Trsta, ki se je kot škofijsko mesto naslanjal na nemške vladarje, Koper v večji meri naslanjal na severnoitalijanska mesta, ki niso pozabila antične municipalne ureditve in so jo tako ohranjala do ponovnega vzpona mest ob koncu 12. stoletja. Na to kaže zlasti oblast locoposita Sicardusa leta 977 v Kopru, ko je bilo mesto le leto poprej skupaj s celotno Istro, vključeno v Veliko vojvodino Karantanijo, vendar je neodvisno sklenilo pogodbo z Benečani, ki pa so še vedno priznavali vrhovno bizantinsko oblast. Ker so se odnosi med Benetkami in nemškim cesarstvom po uboju doža Candiana IV. leta 976 poslabšali, so istrska mesta, na čelu s Koprom, poskušala to okoliščino izrabiti za odpravo obveznosti, sklenjenih na Rialtu leta 933. Grof Sicardus je s skabinom v "*actum in civitate Justinopolim*", potrdil darovnico iz leta 932, sprejeti pa so morali še posebnega doževega uradnika v mestu, ki je izvrševal nadzorovanje sklepov, Koper pa se je še obvezal, da bo ostal nevtralen v primeru vojne istrskih mest z Benečani. Poleg tega sta Koper in Piran še v času cesarja Otona II. leta 974 dobila pravico do obrambe svojega ozemlja z lastno vojsko, kar obenem s pravico do nižjega sodstva nakazuje na že obširen mestni teritorij, ki ga je v škofovi odsotnosti poleg dveh nižjih cerkvenih uradnikov očitno opravljal posvetni oblastnik - grof Sicardus (DAROVEC Darko, *Koprski škofija in Slovani* cit.).

¹¹⁸ Nekoliko nerazumljivo je Agostinovo vračanje na cerkveno problemaiko Kopra, povezano zlasti z ustanovitvijo škofije in njenih prvih škofov. Mnenja zgodovinarjev o samem nastanku škofije in njenih škofov, ki jo Agostino umešča v leto 1130, so deljena. Najbližja resnica naj bi bila prva verzija in sicer, da je bila koprski škofija ukinjena okrog leta 780 (P. Kandler) in je nato svojega škofa dobila ponovno leta 1177 (P. Kandler, F. Kos, F. Babudri).

ga škofa iz Trsta, niti iz Kopra - po slovesni ustanovitvi tega sedeža-, pri katerem naj bi prišlo do nasilne smrti, lahko predpostavljamo, da so Koprčani to naredili tudi svojemu škofu *Maratu*, ki je bil po vsej verjetnosti nastavljen v času shizme pod papežem Inocencom II. in protipapežem Anakletom. Dejansko

34

nikoli ni bila omenjena kakšna koprška škofija, niti v buli Inocenca II. oglejskemu patriarhu, v kateri so našete škofije podrejene patriarhatu, niti kdaj kasneje, vse do leta 1177¹¹⁹. Takrat je papež Aleksander III., ki je v Benetkah ustanovil koprsko škofijo, podelil naslov Wernhardu, tržaškemu škofu, da bi skrbel zanjo v času svojega življenja. Po Wernhardovi smrti je papež oglejskemu patriarhu prepustil oblast oziroma Kopru dovolil namestitev škofa v primeru, da bi imel dovolj prihodkov, če ne bi združil ta sedež s tržaškim. Od takrat pa do leta 1186 so tržaški škofje vodili obe škofiji in se imenovali *Episcopi tergestini et justinopolitani*¹²⁰.

Iz tega precej negotovega obdobja imamo podatek, da je verjetno tedanji tržaški škof leta 1130, ali nekoliko prej, ukazal pohabljati in celo ubijati koprške klerike in druge meščane (od tu morda Agostinova primerjava s francoskim revolucionarnim voditeljem Jeanom Paulom Maratom), ki so se uprli njegovi oblasti. Z željo, da bi zadevo razčistil, je tedanji protipapež Anaklet II. (1130-1138) koprsko delegacijo povabil v Rim, ni pa ravnanje tržaškega škofa pripeljalo do njegove odstavitve, saj so škofje pri svojih oblastniških apetitih smeli postopati podobno kot posvetni fevdalci (BRATOŽ Rajko - PERŠIČ Janez, *Koprška cerkev skozi stoletja* cit., str. 61).

¹¹⁹ Po Dandolovi kroniki je beneški mir, sklenjen 24. julija 1177, s katerim se je končala vojna med cesarjem Friderikom I. Barbaroso in severnoitalijansko ligo pod vodstvom papeža Aleksandra III., posledično vplival na ustanovitev koprške škofije. Papež naj bi na prošnjo beneškega doža nedolgo za tem namreč Kopru povrnil škofijo kljub velikemu nasprotovanju tržaškega škofa Bernarda in oglejskega patriarha Ulriha II. Kot glavni razlog papeževe odločitve glede ustanovitve koprške škofije bi lahko navedli njegovo sodelovanje z beneškim dožem v sporu s cesarjem in njegovimi zavezniki, pri čemer je brez dvoma igrala določeno vlogo tudi politika razbijanja velikih škofijskih teritorijev (kot je bil tržaški) na manjše, s tem pa seveda tudi šibkejše. Proti oglejskemu patriarhu so Benetke tedaj podpirale gradeškega, ki je priznaval posvetno oblast Benetk, vendar je zmaga v starodavnem sporu med obema patriarhatoma kmalu zatem ponovno pripadala Ogleju, gradeški patriarh pa se je 24. julija 1180 pred papežem odpovedal vsem pravicam in terjatvam, ki jih je imel do severnoitalijanskih in istrskih škofij, med katerimi je bila tudi koprška. Kmalu zatem je papež Aleksander III. te škofije potrdil oglejskemu patriarhu Ulrihu II.

¹²⁰ Tudi tu se je Agostino po vsej verjetnosti skliceval na P. Naldinija, ki naglaša, da je papež Aleksander III. Kopru že leta 1177 dovolil ponovno ustoličenje škofa, ob tem pa se upravičeno zastavlja vprašanje, ali je v tem aktu in dejstvu iz leta 1186, ko je koprski škof od koprške komune pridobil potrebna sredstva oziroma premoženje za nemoteno delovanje škofije, dejansko šlo za ponovno ustanovitev ali le za njeno obnovev, kajti v prvem primeru bi to pomenilo, da je bila škofija ukinjena in ni delovala vse do ponovne ustanovitve, ali pa je formalno obstajala, le da ni imela svojega škofa. Naldini v zvezi s tem pripominja, da si Koper za razliko od Trsta, Pulja in Pićna, ki so bili nekaj časa tudi brez lastnega škofa, vse do leta 1186 ni opomogel, zato ni imel lastnega škofa, a mu ta sedež ni bil odvzet. V svoji buli naj bi zato Aleksander III. izhajal iz dejstva, da Kopru škofovski sedež ni bil odvzet, temveč, da ga je še vedno imel, oporekal je le temu, da bi ji imenoval škofa. Predvsem jo je ob tej priliki potrdil in razglasil, da je podrejena oglejskemu patriarhu, svojemu prvemu nadškofu. Če bi bila ostala brez škofovskega sedeža, je ne bi potrejeval in imenoval kot stolnico, temveč kot obnovljeno in znova vzpostavljeno, kar bi bolj ustrezalo in bolje označevalo nekaj, kar je propadlo. Poleg tega je imenoval Bernarda (tržaškega škofa) tudi za koprškega in mu prepustil popolno svobodo, da odloči, ali naj se celotna škofija imenuje po eni ali po drugi Cerkvi, torej po tržaški ali koprski. Na koncu pravi, da lahko patriarh po nasvetu podrejenih škofov postavi eni ali drugi Cerkvi lastnega škofa, če seveda tega ne preprečujejo njuni skromni prihodki. Podobno kot tržaška torej tudi koprška Cerkev ni nikoli ostala brez škofovskega sedeža, temveč le brez odličja lastnega škofa, in sicer zgolj zaradi pomanjkanja prihodkov; tako vsaj posredno trdi sam Ughello, ko pravi, da je bila koprška Cerkev za nekaj časa predana kot nadarbina tržaški škofiji, ne pa z njo tudi združena. V tem se tudi razlikujeta nadarbina in združitev beneficijev, saj ob slednji naslov ugasne, medtem ko se v prvem primeru, ko gre za nadarbino, naslov ohrani. Če namreč Cerkev beneficije preda

V miru in pogodbi, sklenjeni leta 1180 med gradeškim in oglejskim patriarhom, je prvi drugemu prepustil mnogo stvari, vendar dodaja: *servato nihi et ecclesiae Gradensi jure vini quod annuatim recipere soleo de Capite Istriae*. Leta 1180 je dož Domenico Selvo gradeškemu patriarhu odrekel dajatev 100 sodčkov vina, ki so mu jih vsako leto pošiljali Koprčani in gradeški patriarh, ko se je preselil v Benetke v 15. stoletju, sedaj se ne spominjam zaradi kakšnih razlogov je koprška občina plačala 40 dukatov letno oziroma 100 piemontskih lir gradeški duhovščini¹²¹.

Pulj je vse do 10. stoletja igral glavno vlogo v Istri, tako da so ga na koncilu v Mantovi (okoli leta 852) nazivali s prestolnico Istre. Iz tega akta je razvidno, da je navedeni častni naziv po tem obdobju pripadal mestu *Iustinopolis*. Mesto je imelo leta 804 le majhen teritorini obseg,

35

ko je potekal zbor Istranov po nareku cesarja Karla Velikega, ki je bil sklican v Rižani, tri milje od mesta, leto poprej priznано kot del Vzhodnega cesarstva¹²². Trajno zavez-

---

v upravljanje drugim, to stori zato, da bi bilo zanje poskrbljeno in da ne bi ugasnili. Tako je bilo s sveto koprsko Cerkvijo, zaključuje Naldini (NALDINI Pavel, *Cerkveni krajepis* cit., str. 55-57).

Leto 1186, ki pomeni dokončno oblikovanje oblastne strukture v Kopru s štirimi konzuli, izbranimi po tedaj veljavnem pravu in podestatom Almerikom na čelu samostojne komune, predstavlja tudi osamosvojitve koprške škofije od tržaške, saj so lahko s pridobitvijo obsežnih posesti oziroma nekaterih vasi v mestni okolici, koprski škofje odslej živeli od lastne rente in desetine, ki pa so jo morda že prej dobivali na komunskem ozemlju, se je pa ozemlje koprške škofije znatno povečalo, ko je leta 1206 papež Inocenc III. združil koprsko in novigrajsko škofijo (SEMI Francesco, *Capris-Iustinopolis-Capodistria* cit., str. 69).

¹²¹ Do sinode v Mantovi leta 827 so bile istrske škofije podrejene Gradežu, po njej pa so spadale pod Oglej, vendar ta sklep ni bil nesporen in dokončen. Beneški kronist Andrea Dandolo poroča, da je na prošnjo koprške duhovščine papež Štefan II. (752-757) dal dovoljenje za ustanovitev koprške škofije, o vzrokih za ponovno ustanovitev škofije, pa ni možno reči nič zanesljivega. Domnevamo lahko, da je pri tem igrala določeno vlogo papeževa politika do gradeškega patriarha, Langobardov in Bizantincev. Na rižanskem placitu (804) med naštetimi škofi ni bilo koprškega, kar pa še ni zadosten dokaz, da samostojna koprška škofija ni več obstajala. Možno bi bilo, da so meščani Kopra skupaj s svojim škofom iz neznanih razlogov bojkotirali istrsko skupnost oziroma, da Koper takrat še ni padel pod frankovsko nadoblast, sicer pa so bila mnenja o tem dokaj deljena.

Leto 1180, ki ga navaja Agostino Carli-Rubbi glede pogodbe med oglejskim in gradeškim patriarhom, dejansko predstavlja čas ko so Benetke proti oglejskim patriarhom podpirale gradeškega patriarha, vendar je zmaga v starodavnem sporu med obema patriarhatoma kmalu zatem ponovno pripadala Ogleju in se je moral gradeški patriarh 24. julija 1180 pred papežem odpovedati vsem pravicam in terjatvam, ki jih je imel do severnoitalijanskih in istrskih škofij, med katerimi je bila na seznamu tudi koprška, kmalu zatem pa je papež Aleksander III. te škofije, kot že omenjeno, predal v roke oglejskemu patriarhu Ulriku II. (BRATOŽ Rajko - PERŠIČ Janez, *Koprška cerkev skozi stoletja* cit., str. 61).

Gradeški patriarhat je bil postopno vključen v orbito beneške politike, dokler ni bil leta 1451 dokončno njegov sedež prenešen v Benetke, medtem ko se je oglejski postopno oblikoval v močno cerkveno pa tudi posvetno fevdalno silo, čeprav je Oglej s svojo znamenito baziliko ostajal bolj ali manj zgolj simbol, dejanski sedež pa so prenesli v Čedad kot sedež patriarhov, katerih posvetna moč je bila dokončno zlomljena leta 1420. Leta 1451 je papež z bulo *Regis aeterni* gradeški škofiji dokončno odvzel patriarhalni naslov in novega patriarha preselil z ozemlji nekdanjega gradeškega patriarhata.

¹²² Agostino v tem delu rokopisa končno omenja Rižanski placitum, ki se je leta 804 odvijal v bližini Kopra ... *in loco qui dicitur Rizinano* ... žal z dokaj nejasnimi in napačnimi ugotovitvami, čeprav se je s to problematiko oziroma listino ukvarjala vrsta istrskih zgodovinarjev, začenši z njegovim očetom Gian Rinaldom Carljem. Iz Agostinovega rokopisa ni razvidno ali je imel v rokah notarski zapis Rižanskega zbora, ki je bil dolgo časa shranjen v patriarhovem arhivu v Gradežu, od tam pa prenesen v beneški arhiv. Ena od kopij originala naj bi bila shranjena v Trevisanskem

kodeksu, ki je pripadal dragoceni zbirki beneškega plemiča Bernarda Trevisana (*Codex Trevisanus*), ki jo je morda Agostino poznal. Danes je kodeks shranjen v Državnem arhivu v Benetkah in vsebuje 459 numeriranih listin, od teh je 280 diplom politno-upravne vsebine, ki so razvrščene po kronološkem principu od leta 630 do 1359 (LUCIANI Tomaso, *Fonti per la storia dell'Istria negli Archivi di Venezia*, v "La Provincia", a. 10, n. 12 (16 giugno 1876), Capodistria, str. 1857).

Listino je prvi objavil opat Ughelli v delu "*Italia sacra, Patriarcato di Grado*", Venezia 1640, kasneje pa so jo še večkrat ponatisnili. Med starejšimi je bila objavljena tudi v delu Gian Rinalda Carlja "*Delle antichità italiane*", IV, Milano 1788/91, ki ji je avtor posvetil tudi obširen komentar, tekst listine pa je bil objavljen tudi v njegovem delu "*Delle antichità di Capodistria*", Capodistria, 1743, str. 119-125.

Domala vsi zgodovinarji, ki so se zlasti kasneje ukvarjali s to problematiko, poudarjajo, da je notarski zapis Rižanskega placita eden najpomembnejših dokumentov srednjega veka ne le na območju Istre, pač pa morda kar celotne srednje Evrope. Rižanski zbor je namreč mejnik v zgodovini istrskega prava, ki se tudi sicer v mnogočem razlikuje od prava drugih dežel.

Agostino ne pojasnuje, zakaj se je placitum odvijal na koprskem ozemlju, samo mesto pa formalno ni bilo zastopano s svojimi predstavniki na zboru, v imenu cesarja Karla Velikega pa so bili prisotni trije *missi dominici*, se pravi odposlanci, in sicer grofa Aio in Cadolao ter duhovnik Izzo, gradeški patriarh Fortunat, vojvoda Johannes, istrski škofje in predstavniki mest ter kaštelov.

Zanimiva je njegova pripomba glede Kopra, da je leto dni pred placitom priznal, da pripada bizantinskemu cesarstvu. Kot pripominja H. Krahwinkler, se je od zgodnjega 10. stoletja naprej ohranila v srednjem veku zelo običajna in tudi v novoveški latiniteti splošno uporabljena oblika *Iustinopolis* - neologizem, ki ohranja dober spomin na cesarja Justina II., naslednika Justinjana I., problematično pa je vprašanje kontinuitete koprške škofije (KRAHWINKLER Harald, ... *In loco qui dicitur Riziano .... Zbor v Rižani pri Kopru leta 804. Die Versammlung in Riziana/Risano bei Koper/Capodistria im Jahre 804*, Knjižnica Annales, 40, Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper, 2004, str. 42).

Franki so dejansko leta 788 zasedli le tisti del Istre, ki je bil pod gradeško cerkveno jurisdikcijo in s tem obdržali poseben status ozemlja od Kopra do Umaga, ki naj bi spadal v okviru Beneškega dukata (*ducatu Venetiarum*, osnovan leta 680) in si je ta začel leta 726 izbirati doža (*dux*) med domačimi patricijskimi rodbinami, Bizanc pa ga je le formalno potrjeval. Sredi 8. stoletja je bila Istra torej tesno povezana z Benetkami, avtonomistično gibanje pa se je tu odvijalo drugače kot v preostalih pokrajinah severnega Jadrana.

Kljub temu pa se je tako v Istri kot na ozemlju Beneške lagune širil vpliv Karla Velikega, katerega najbolj goreči pristaša na istrskih tleh je bil škof Mauricij, upravitelj patrimonialnih posesti rimske cerkve na puljskem območju. Tako sta se po deželah severnega Jadrana postopno oblikovali frankofilska in filobizantiska stranka, ki sta bili povsem nasprotnih političnih nazorov in nista izbirali sredstev za doseg svojih ciljev. Škof Mauricij se je moral zateči pod zaščito papeža Hadrijana I., ki se je obrnil na Karla Velikega, naj pregnanega škofa znova ustoliči na škofovskem prestolu, pri tem pa naj bi mu pomagal tudi furlanski vojvoda. Toda razmere za spopad z Bizancem in osvojitve Istre še niso bile zrele, zato je le-ta še nekaj časa ostala pod bizantinsko suverenostjo.

Spori z Bizancem so se pričeli šele zaradi Beneventa, velike in trgovsko precej razvite italijanske pokrajine, ki je že lep čas kazala sovražen odnos do Frankov, ki so že vladali v sosednji pokrajini Spoleto. Po bizantinskem porazu so se ponudile tudi možnosti za osvojitve Istre, vendar so, kot rečeno, ohranili "*status quo ante*" njenega severozahodnega dela od Kopra do Umaga, ki je bil pod Beneškim dukatom in gradeškim metropolitom. Sicer pa so s frankovsko osvojitvijo Istre leta 788 nastopile mnoge spremembe, saj so istrska mesta po tradiciji družbeno-ekonomskega in upravnega sistema, ki je predstavljal kontinuiteto zahodno-rimskega cesarstva, začela izgubljati nekdanjo vlogo in avtonomijo. S formiranjem istrsko-furlanske marke, ki ji je med letoma 791 do 799 načeloval najprej vojvoda Henrik, nato pa Johannes, ki je začel nasilno odstranjevati staro upravo, pravice in lokalno tradicijo ter uvajati fevdalni sistem, ne da bi pri tem upošteval specifično dežele in njene pravne običaje, je vse to prizadelo in razburilo zlasti mestno prebivalstvo in cerkvene kroge, zato so se obrnili na gradeškega patriarha Fortunata, ki je leta 803 cesarju Karlu Velikemu svetloval, kako naj umiri razmere na območju Beneške lagune in Istre. Da bi pomirili sovražno razpoloženje prebivalstva, naj bi sklicali sodni zbor - placitum predstavnikov mest in kaštelov ter prisluhnili njihovim pritožbam. Karel je s soglasjem sina Pipina, italskega kralja, ki mu je bila Istra neposredno podrejena, na Fortunatov nasvet v Istro poslal tri svoje odposlance (*missi dominici*), da bi predsedovali velikemu zboru ob Rižani pri Kopru (*in territorio Caprense, loco qui dicitur Riziano*). Koprsko ozemlje je bilo prikladno iz več razlogov: bilo je najbližje Čedadu kot takšani rezidenzi cesarskih odposlancev, obenem pa je bilo takrat še izven jurisdikcije frakovskega vojvode, ki je imel svoj sedež v Novigradu. Kot nekakšno nevtralnno ozemlje je obširni prostor ob izlivu Rižane v koprski zaliv, ustrezen trenutnim frankovskim potrebam pa tudi namenom in ciljem takega zborovanja, na njem pa zaradi teh razlogov niso bila prisotna mesta Umag, Piran in Koper, ki pa so poslala le svoje opazovalce in skušala iz sklepov zbora izvleči tudi kakšno korist zase (*ZITKO Salvator, Listina rižanskega placita - dileme in nasprotja domačega in tujega zgodovinopisja*, v "Annales. Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin", l. 1 (1991), Koper, str. 59-68).

ništvo z Benetkami in pomorska trgovina z lagunami po rekah in kanalih Kraljevine Italije, so povečali bogastvo in neodvisnost te majhne države, ki je imela (in ima še danes) 43 vasi na svojem teritoriju¹²³. Leta 1136 je koprski podestat s svojimi konzuli dodelil precejšnje imetje in nekatere vasi škofijski nadarbini, katere je bil kasneje večji delež odtrgan in ločen od škofije tako, da je danes zelo skrčen. Med škofijskimi posestmi, ki jih je tedaj mesto dodelilo Komuni in jih je obdržalo v svoji lasti vse do danes, sta zemljišče in podeželska hiša ob Rižani in onstran reke, če se napotimo iz mesta v vas Škofije, ki se nahaja na hribu pod škofijsko posestjo¹²⁴.

Koper ni bil povsem samostojen in neodvisen od Nemškega cesarstva in oglejskih patriarhov, od katerih je pridobil investituro na začetku XIII. stoletja¹²⁵. Šlo je za ne-

¹²³ Na teritoriju koprskе komune, ki se je postopno oblikovala od pridobitve mestne avtonomije 1186 pa tja do 1254, ko se je po vojni s Trstom njeno ozemlje razširilo na vasi pod Kraškim robom, se sezname vasi pojavljajo že v starejših izdajah koprskih statutov iz 13. stoletja oziroma 1423 in naj bi jih bilo 44. V statutih naj bi bili kar trije sezname, ki prinašajo nekatera nova imena, kot npr. Hrastovlje, pogrešamo pa npr. vasi Breza med Rožarjem in Tinjanom, vas Zased nad Ospom itd. (DAROVEC Darko, *Od prihoda Slovanov do propada Beneške republike 1797*, v: S. Žitko (ur.), *Kraški rob in Bržanija: zbornik v počastitev 500-letnice fresk v Hrastovljah*, Koper, 1990, str. 31-62; VESEL P. V., *Nekatere ugotovitve o navedenih v koprskih statutih*, v: *Istrski zgodovinski zbornik*, I, Koper, 1953, str. 17-28).

¹²⁴ Vas Zgoranje Škofije, ki je pripadala župniji Tinjan, omenja že Naldini, a pravi le, da ne šteje veliko ognjišč in ima le župnijsko cerkev na Tinjanu, na drugem mestu pa dodaja, da gre za tri vasi, zgrajene na škofijski posesti, katerih prebivalci obdelujejo pobočje, ki so ga spremenili v plodno zemljo in kjer leži cerkev apostola in evangelista Mateja, ki so jo leta 1673 zgradili prebivalci vseh treh vasi, posvetil pa škof Francesco Zeno. V nadaljevanju pravi, da na desnem bregu Rižane leži hrib Sermin, kjer je večina posesti v lasti koprskе škofije in opatije sv. Ciprijana, ki pripada patriarhovemu semenišču v Benetkah. Na pobočju hriba je stala stara cerkev, posvečena Mariji Rožnovenski, ki je bila v Naldinijevem času že v razvalinah, na vrhu hriba pa še cerkev sv. Jurija (NALDINI Pavel, *Cerkveni krajepis* cit., str. 295). Po navedbah D. Alberija naj bi se območje prvotno imenovalo *Mondelvēscu* (danes Srednje Škofije), po letu 1500 *Villa degli Alberi* oziroma *Albaro Vescovà*, kot je možno razbrati iz mnogih dokumentov, ki se nanašajo na koprsko škofijo (ALBERI Dario, *Istria. Storia, arte, cultura*, Lint Trieste, 2001, str. 387).

¹²⁵ Politično in diplomatsko dokaj razgibano obdobje srednjeveškega Kopra, Agostino precej poenostavlja in nam postreže tudi z nekaterimi netočnimi podatki. Dejstvo je, da so oglejski patriarhi leta 1208/9 dosegli naslov in funkcijo istrskih mejnih grofov in s tem uspešno zaključili dolgoletno politiko penetracije na istrski polotok. Čeprav je bila Istra povzdignjena v marko pod neposredno cesarsko investituro (*marchia Histriae*), je drobitev provincialne enotnosti v 12. stoletju povzročalo predvsem to, da mejni grofje iz nemških fevdalnih rodbin v njej niso imeli alodijalnih posesti in so se zato le redko mudili na njenem ozemlju. Težnjam po komunalnem partikularizmu, ki se je zgledoval po severoitalijanskih mestih, sta skušala napraviti konec patriarha Volfger (1204-1218) in Bertold Andeški-Merajski (1218-1251), ki pa ju Agostino ne omenja. Uresničevanju političnega programa obeh patriarhov - mejnih grofov, se je na istrskih tleh najprej uprl Koper, ki je imel precejšen vpliv tudi v Piranu, saj je le-ta sodeloval v vojni proti Rovinju. Šele ko so bile koprskе ekspanzionistične težnje preveč očitne, je Piran v začetku leta 1209 z Rovinjem sklenil separaten mir, patriarh pa je pritisnil na Koper, da je prenehal s sovražnostmi in osamosvojitvenimi težnjami. Še bolj intenzivno od Volfgerja je v istrske razmere posegel patriarh Bertold. V kontekstu cesarske diplome iz leta 1220 je izdal vrsto navodil in prepovedi glede volitev mestnih uradnikov, plačevanja davkov, kovanja denarja, tržišč itd. V Kopru je vzpostavil politični nadzor, v njem namestil *gastaldo (gastaldo marchionale)* s sodniki - in ne vicedom, kot navaja Agostino Carli-Rubbi - ter s tem bistveno zmanjšali pristojnosti mestnega podestata in konzulov. Toda Koper se kljub pritiskom in navadenim ukrepom ni hotel pokoriti, spori pa so se nadaljevali do leta 1239, ko je moral patriarh nekoliko popustiti vsaj glede volitev podestatov, ki naj bi jih koprski meščani volili ne le med Istrani in Furlani pač pa tudi med pripadniki drugih dežel in si je s tem koprskа komuna lahko ponovno izbirala podestate beneškega rodu, obenem pa se je znebila pretirane patriarhove kontrole. Toda patriarhu Bertoldu je v bistvu zadostovalo že to, da je uveljavil bolj ali manj neposredno kontrolo nad istrskimi mesti, ki so vključno s Koprom privolila v omejitve lastne politične in sodne avtonomije ter priznala vrhovno oblast patriarhovega *generalis gastaldia*.

Hkrati je njegov sedež iz Pulja prenesel v Koper, ki je s tem pridobil naziv *Caput Histriae* to pa je - kot navaja tudi Agostino Carli-Rubbi - dejansko dvignilo ugled Kopra, ki se je začel naglo širiti izven prvotnega obzidja, v tem času pa se je začel oblikovati tudi glavni mestni trg ter upravno-politični sedež najvišjih mestnih oblasti. Na

kakšno hanseatsko mesto, kjer so imeli patriarhi svoje pravice in posesti ter podeljevali investiture temu istemu mestu, tako kot so hoteli. Koprčanom so dodeljevali ali pa zavračali privilegije, da bi si svobodno izbirali svoje podestate, ki so hkrati tudi sodili in imeli v mestu svojo palačo in dvorec, kjer so opravljali svojo oblast, ki jim je bila dodeljena in imenovali vicedoma, ki naj bi v njem stoloval in vladal v njihovem imenu, kar je bil tudi sicer običaj v skoraj vseh

36

italijanskih mestih. Vsekakor je bilo to prvo mesto v Istri, saj je bilo najbolj pomembno. Naselja in mesta te province so hoteli izbirati svoje podestate med patriaciji Kopra, kot na primer Piran leta 1253, Pulj 1254, Poreč in Motovun 1258, saj je veliko število koprskih patriacijev prejelo fevdalne beneficije s strani cesarjev in oglejskih patriarhov.

Če napišem nekaj besed o zgodovini naslednjih let, naj navedem, da je leta 1185 že nekaj znamenj, da si je Koper podvrnil mesto Split. Mislim, da je bil ta podvig dokaj uspešen in si je tam pridobil nekaj kontribucije. Leta 1166 so Koprčani napovedali vojno Trevisu, ki se je končala še istega leta z mirovno pogodbo, kar pa ni pomenilo prav ničesar. Leta 1230 je izbruhnila druga vojna, in sicer s Piranom, ki pa se je končala šele leto kasneje s posredovanjem oglejskega patriarha. Premirje je potrdil in zanj garantiral cesar Friderik II. leta 1238¹²⁶. Leta 1267 so Koprčani napadli ozemlje

---

njegovem južnem robu je že v času patriarha Bertolda zrasla palača patriarhovega kapetana oziroma palača "potestas Marchionis", koprski podestat pa je imel svoj sedež v palači "potestas Iustinopolis", patriarhovi gastaldi pa naj bi bivali v t.i. patriarhovem stolpu (do danes se je ohranil le še del v sklopu palače Del Bello). O palači "Marchionis", ki naj bi stala nekako na mestu današnjega levega krila Pretorske palače, viri poročajo, da so pod njenim portikom oziroma v bližnji loži že od sredine 13. stoletja izvrševali sodbe, sama palača pa je bila utrjena z visokim nazobčanim stolpom, simbolom sodne oblasti. Glede na utrdbeno obliko in gibelinsko merlaturu je imel P. Kandler desni stolp Pretorske palače v osnovi za sedež vikarja, odkar je patriarh Bertold prenesel sedež patriarhovega namestnika iz Pulja v Koper. Po njegovem torej ni šlo za koprsko mestno palačo, pač pa za palačo oglejskih fevdalnih namestnikov (gastaldov), kar naj bi potrjeval tudi ohranjeni grb na desnem stolpu. Kandlerjeve teze ostali zgodovinarji v glavnem niso sprejeli, saj je grb oglejskih patriarhov na fasadi Pretorske palače le eden številnih heraldičnih znakov, ki so jih nanjo namestili v beneškem obdobju (CAPRIN Giuseppe, *L'Istria Nobilissima* cit., I, str. 219).

¹²⁶Nekoliko menavavno razmišljanje, čeprav ostaja dejstvo, da je bil leta 1192 sklenjen mir med Piranom in Splitom (P. Kandler, *Codice Diplomatico Istriano*, I cit., str. 342), ni pa podatkov o nadvladi Kopra nad Splitom, verodostojnejši pa so podatki glede koprške vojne napovedi Trevisu. Dejstvo je, da je Koper v začetku 13. stoletja v taktiziranju med oglejskimi patriarhi in Benetkami, leta 1216 sodeloval na strani Benetk v vojni proti Trevisu in Padovi in s tem pokazal, da ohranja dobre odnose s *Serenissimo*, ki je s svoje strani ravno tako želela ohraniti svoj vpliv na istrski obali.

F. Semi se v svojem delu *Capris-Iustinopolis-Capodistria*, sprašuje, zakaj se je Koper leta 1216 zapletel v vojno proti Trevisu? Pri tem se je naslonil na P. Kandlerja, ki je v svojem *Codice Diplomatico Istriano* komentiral mirovni sporazum, katerega avtentičnost naj bi potrdila Gian Rinaldo Carli in Giambattista Verci, ob tem pa tudi navedla, da se je dokument nahajal v koprskem Vicedomskem uradu oziroma Trevisanskem arhivu. Carli ga je objavil v *Antichità italiane* in ga je po njem povzel tudi Agostino, Verci pa v svojem delu *Storia della Marca Trevigiana e Veronese*. Ker dokumenta, ki bi pojasnil razloge za vojno, še niso odkrili, po Semijevem mnenju ostaja Kandlerjeva teza, da je ob tej priliki Koper priskočil na pomoč oglejskemu patriarhu, oziroma, da so Koper povlekli v vojno proti Trevisu, da bi podprl pravo Benetk, ki so se v letih 1215/16 zapletle v oster spopad med Padovo in Trevisom, kot mirovnik pa naj bi nastopil oglejski patriarh. V mirovni pogodbi z dne 22. avgusta 1216, ki naj bi bila podpisana v koprski škofiji, niso bile zastopane ne Benetke, ne oglejski patriarh, pač pa naj bi Koper ravnal po svojem preudarku in za svoje

Poreča, ta pa se je zato predal Beneški republiki. Koper je bil takrat zaveznik goriškega grofa in istega leta sta skupaj vodila uspešno in zmagovito vojno proti oglejskemu patriarhu Gregoriju, ki je celo padel v ujetništvo in so ga odvedli v Gorico¹²⁷. To je bila napoved, nadaljevanje tega zavezništva pa, da si je Koper leta 1268 podvrgel še naselje Buje, ki se je predalo po posredovanju goriškega grofa. V tem dejanju je moč

---

koristi, Semi pa objavlja tudi celoten tekst mirovne pogodbe (SEMI Francesco, *Capris-Iustinopolis-Capodistria* cit., str. 73-74).

Kar se tiče odnosov s Piranom oziroma druge vojne proti Piranu leta 1230, naj pojasnimo, da je Koper s solno pogodbo z Benetkami iz leta 1182, pridobil precejšen ekonomski in politični vpliv nad severnoistrskimi mesti. Dokajšen vpliv je imel v samem Piranu, saj je npr. le-ta sodeloval s Koprom v vojni proti Rovinju. Šele ko so bile koprskke ekspanzionistične težnje preveč očitne, je Piran 4. januarja 1209 z Rovinjem sklenil separaten mir, patriarh Volfger pa je pritisnil tudi na Koper, da bi prenehal s sovražnostmi in svojim partikularizmom. Do novih ekspanzionističnih teženj Kopra je prišlo leta 1225, ko je sklenil sporazum z Meregardo, opatinjo sv. Marije iz Ogleja glede izolskih meščanov, ki so postali *cives Iustinopolitani* in bili s tem prisiljeni, da so v vojaških podvigih pomagali koprski komuni. Leta 1230 je prišlo celo do osnovanja mestne zveze ali *Universitas Ystriae*, kamor so poleg Kopra pristopili še Piran, Poreč, Pulj in nekaj manjših komun, načeloval pa ji je koprski podestat Tommaso Zeno. Zveza pa je kmalu razpadla, saj jo je začelo najedati rivalstvo in zavist, zlasti med Koprom in Piranom, ki je leta 1231 obnovil zavezništvo s patriarhom. Pirančani pa so mu obljubili, da mu bodo v primeru vojne na furlanskih oziroma istrskih tleh, ponudili vojaško pomoč. Z razsodniško močjo in piranskim zavezništvom je patriarh Bertold povečal pritisk na ostala istrska mesta in odločno nastopil proti Kopru. Zaradi položaja v severni Italiji, patriarhove odločne podpore cesarski politiki, mu je cesar Friderik II. prepustil najširšo svobodo v ukrepanju proti upornim mestom, obenem pa preklical prejšnje koncesije in privilegije ter anuliral volitve raznih mestnih uradnikov, obenem pa dal napisati *iusuridictio per totam Istriam ad eundem Patriarcham pro Impero spectare dignoscitur*. Patriarh se je lahko istrskim razmeram znova posvetil šele leta 1238, ko je bilo tudi politično ozračje dokaj ugodno in naklonjeno gibelinski stranki. V takem ozračju je prišlo do patriarhovega srečanja z goriškim grofom Majnhardom v Vipavi, ki je bilo pomembno tudi za nadaljnjo koprsko zgodovino, saj sta se oba fevdalna gospoda namreč dogovorila, da bosta napravila konec koprskemu upiranju in z njim ne bosta sklepala separatnega miru. Goriški grofje so s tem sporazumom, za katerim je stal tudi cesar Friderik II., dokončno stopili na prizorišče istrske zgodovine (GREGO Marcello, *L'attività politica di Capodistria durante il XIII. secolo*, v "Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria", vol. XLIX (1937), Pola, str. 15).

¹²⁷ Za boljše razumevanje koprskke ekspanzionistične politike v drugi polovici 13. stoletja, je treba upoštevati zlasti dejstvo, da je s smrtjo nemškega cesarja Konrada IV. leta 1254 nastopil tkzv. "interregnum", ki je trajal vse do leta 1273. Dolgo dobo brezvladja so najprej izkoristile Benetke in začele čedalje bolj pritiskati na istrska mesta, ki niso več uživale neposredne podpore in zaščite nemških cesarjev, po drugi strani pa so to isto stanje izkoriščali oglejski patriarhi za ponovno osvojitve izgubljenih pozicij v Istri. Sporazum med Beneško republiko in patriarhom ter njuni relativno dobri odnosi so Kopru onemogočali uresničevanje lastnih hegemonističnih teženj na širšem območju vzhodnojadranske obale. Mesto jih je nadomeščalo s hitrim ekonomskim razvojem in širjenjem svojega vpliva na bližnjo okolico. Tako je podestat Marco Zeno posredoval v ozemeljskih sporih med Izolo in Piranom, v letih 1248 - 1260 pa so se v Poreču, Motovunu, predvsem pa Piranu, pogosto pojavljali podestati iz vrst koprskih patricijev - kar omenja tudi Agostino Carli-Rubbi - tako npr. Guarnerio de Zillago, Giannino di Marco, Eppo Azzone in drugi (GREGO Marcello, *L'attività politica di Capodistria* cit., str. 29).

Tudi pod podestatom Giovannijem Badoarjem, ki je bil izvoljen s patriarhovim privoljenjem, je Koper ohranil dobre stike z okoliškimi mesti, tako z Izolo, Bujami, Miljami pa tudi s Piranom. Toda že leta 1267 je začel, kot pravilno ugotavlja Agostino Carli-Rubbi, s ponovno ekspanzijo proti Poreču, kar pa je izzvalo reakcijo patriarha in goriškega grofa Alberta II., ki je ostal zvest gibelinski stranki. S sporazumom v Čedadu 3. julija 1267, ki pa ga Agostino ne omenja, se je grof Albert Goriški obvezal, da bo patriarhu pomagal v borbi proti Kopru in s tem enkrat za vselej ukrotil koprskke hegemonistične težnje in zagotovil mir. Pri tem seveda ni računal na beneške ozemeljske težnje, obenem pa je zanemaril tudi dejstvo, da sta prišla v neposreden stik tudi oba tradicionalna nasprotnika patriarhata: koprška komuna in goriški grofje. Zaradi nevarnosti, ki mu je pretela, se je Koper odločil za drzno potezo: Albertu Goriškemu je predlagal tajna pogajanja, v kateri so se vključili tudi mnogi furlanski plemiči, na koprski strani pa tudi Izola in Piran. Sporazum je privedel do popolnega preobrata, saj je patriarh nenadoma ostal sam, za nameček pa so ga grofovska krdela ujela pri Villanuovi v Furlaniji in ga odvedla v ujetništvo v samostan Rožac v Furlaniji, kar omenja tudi Agostino Carli-Rubbi (ivi, str. 33).

zaznati, da mu je Koper vsilil svojo nadoblast, se pravi, da sta odposlanca iz Buj, *Albinus de Pulchris* in *Joannes*

37

de Carlo, svoj kraj prepustila koprski nadvladi in sprejela njegovega kapitana ljudstva¹²⁸. Šlo je za obliko oblasti, ki je bila vpeljana v italijanskih mestnih komunah v času, ko je demokracija postala prevzetna in je to predstavljalo nekakšen preludij k razkroju oblasti in propadu države. Leta 1275 je oglejski patriarh sklenil zvezo s Koprčani, ki so osvojili Poreč. Ta drzni podvig je presenetil posadko beneške utrdbе na Lidu in so jo kot ujetnika odvedli v Koper. Benečani so zatem Koper obkolili z morske in kopne strani, obleganje pa je trajalo več kot dve leti, ko so končno zavzeli grad na nasipu proti Koprju in je mesto poslalo odposlanstvo v Benetke. Po posredovanju nekega Querinija, podestata takrat še svobodnega Trevisa, je sprejelo predajo Beneški republiki, ne da bi bilo formalno zavzeto, 1. februarja 1279¹²⁹. (1). Tega dne je v Benetkah zasedal Veliki svet, kjer je bilo od 236 prisotnih članov 119 za sprejetje in 15 proti, 191 pa vzdržanih, ki bi se v Benetkah imenovali neiskreni, kar ustreza rimskemu pravnemu izrazu *non liquet*. Obenem se je s tem zaključila neodvisnost Obrobna opomba (1). Grof Majnhard Goriški, zaveznik cesarja Rudolfa I., je umaknil svoje čete iz te majhne koalicije, da bi šel na pomoč svojemu vladarju, in njegove čete so se posebej izkazale v bitki avgusta 1278, ki je bila usodna za Otokarja, kralja Češke. Ob koncu tega zavezništva je grof Majnhard 2. februarja 1279 sklenil separaten mir, v katerem je obljubil, da ne bo več podpiral Istranov. Ta mirovna

¹²⁸ Funkcija kapitana ljudstva (*capitaneus civitatis Iustinopolis*) je v Koprju povezana z Marinom Morosinijem, beneškim plemičem, ki je bil tudi fevdalni gospod Krka ter je imel v svojih rokah velike politične in upravne pristojnosti. V njegovem času je prišlo v mestnem oblastnem organizmu tudi do drugih sprememb, ki so imele centralistični značaj: ob Velikem svetu (*Maggior consiglio*) se je konstituiral tudi Mali svet (*Minor consiglio*). Morosini je 13. avgusta 1268 na pobudo grofa Alberta Goriškega in njegovega odposlanca Konona iz Momjana - o čemer govori tudi Agostino Carli-Rubbi - sprejel varstvo in zaščito nad Bujami, ki so se obvezale, da bodo Koprju v primeru vojne nudile vojaško pomoč (ivi, str. 36).

¹²⁹ Nekoliko nerazumljive in poenostavljene Agostinove navedbe je potrebno pojasniti s tem, da so po smrti patriarha Gregorija di Montelonga leta 1269, patriarhove pristojnosti v Istri pričele kopneti, Benetke pa so si prisvajale mesto za mestom. Leta 1274 so končno sledile spremembe, ko je patriarhov sedež zasedel Milančan Raimondo della Torre, ki je s posredovanjem češkega kralja Otokarja sklenil mir z Albertom Goriškim, istrskim mestom pa prepovedal, da bi si še nadalje izbirala beneške podestate. Toda po drugi strani je tudi *Serenissima* potrdila svojo novo politiko v Istri, in sicer "sub Patriacha non pro Patriarchatu sed pro Marchionatu". Nova terminologija in tendenca v beneških dokumentih, ki se nanaša na patriarhove posesti v Istri, ni nastala brez razloga, saj so Benetke že gospodarile nad delom istrskih mest, za cilj pa so si postavile tudi širjenje v njeno notranjost.

Zaradi zasedbe Kormonsa v Furlaniji je prišlo do napetosti in vojnih spopadov med patriarhom in Albertom Goriškim, ki sta se mu priključila tudi Koper in Piran ter nekaj drugih istrskih mest. Dne 25. februarja 1275 je bilo sklenjeno premirje oziroma sporazum o rešitvi spornih vprašanj, kar sicer omenja tudi Agostino Carli-Rubbi, vendar je treba pojasniti, da je bilo glede istrskih zadev dogovorjeno, da bi jih razsojala patriarhov sorodnik Goffredo della Torre, ki je bil istočasno istrski mejni grof, in Henrik Pazinski, vazal goriškega grofa. Med drugim so obravnavali škodo, ki jo je Koper prizadejal Poreču in jo je moral sedaj povrniti hkrati z ujetniki; liga se je torej zavedala škodljivosti svojega minulega početja v Istri, zato je pristala na povrnitev stanja pred letom 1268, to pa je v bistvu pomenilo, da so se goriški grofje zaenkrat odpovedali osvajalnim načrtom v istrskem delu patriarhata in komunam priznali le meje v okviru njihove jurisdikcije, to pa hkrati tudi pojasnjuje nekoliko zmedene in zmotne Agostinove navedbe v njegovem rokopisu (ivi, str. 46).

pogodba je zaradi cesarske zveze predstavljala milostni udarec zgodovini Kopra in njegovi neodvisnosti¹³⁰ (glej Coronini: *Tentamen genealogicum*, 2. izdaja, str. 227 in 228).

38

Kopra, ki si jo je pridobival postopoma, vendar vedno pod pokroviteljstvom Benetk, ki so Kopru zagotavljale trgovino po kopnem in plovbo po Jadranu, zlasti pa po lagunah in rekah italijanske *Terraferme* ter Lombardije. Na teh tleh so v 10. stoletju ukrotili in zdrobili Slovane, Neretljane in pirate, ki so ogrožali njihovo trgovino, plovbo in tudi istrsko obalo¹³¹.

To je bil obenem čas gvelfov in gibelinov, ko so oglejski patriarhi še imeli nadoblast nad večjim delom Istre. Posledica tega je bila da oblast nad Koprom ni bila gotova in Benečani so potrebovali veliko odločnosti in modrosti, da so obdržali osvojene posesti¹³². Pri tem gre za pomemben dogodek, ko je bil Pietro Gradenigo, koprski

¹³⁰ Tudi ključnih trenutkov v zadnjem obdobju koprskе avtonomne komune pred padcem pod beneško nadoblast, Agostino ni znal pojasniti na dovolj argumentiran in pregleden način. V zadnjem dejanju koprskih osvajalnih pretenzij je bil ključnega pomena sporazum med koprsko komuno in Albertom Goriškim, sklenjen 27. julija 1278 v Pazinu. Goriški grof je ob tej priliki prisegel, da bo z vsemi silami podprl koprsko komuno v boju proti Benetkam in njenim zaveznikom, Koprčani pa z druge strani goriškemu grofu podporo na istrskih in furlanskih tleh. V primeru zmage bi Koper prevzel politično in gospodarsko dominacijo nad celotno istrsko obalo, goriški grof pa nato notranjo Istro. Očitna je bila poleg tega tudi filopatriarhova obarvanost, ki sta jo zaveznika naredila ligi predvsem zato, da bi njuna akcija v očeh patriarha bila videti kar najbolj legitimna, dajala pa bi tudi videz nekakšne križarske vojne proti beneškemu imperializmu (ivi, str. 43).

V bistvu je sporazum zvenel kot vojna napoved in odločen odgovor Beneški republiki na njene zahteve, ki je s svoje strani jasno nakazala, da želi na istrskih tleh postati naslednik patriarhove mejne grofije in z njo prerezati pot nemškemu prodoru na severni Jadran ter hkrati onemogočiti tudi njeno pomorsko-trgovsko konkurenco.

Vojaško angažiranje Benetk proti Anconi in Almissi je nudilo priložnost za začetek vojaških operacij. Koprsko ladjeve je napadlo beneško laguno, goriški grof pa je začel z obleganjem Motovuna. Kljub presenečenju so se Benetke hitro znašle in pripravile načrt za protinapad. Poveljnika Marca Canala so poslale z oblegovalnimi stroji pred Koper, medtem ko je Egidio de Turchi hitel na pomoč Poreču. Po neuspešnem obleganju Motovuna je namreč Albert Goriški naskočil Lovreč in ga zavzel, potem pa se napotil proti Poreču. Benetke so hotele za vsako ceno obraniti to pomembno istrsko pristanišče, obenem pa začele z morja in kopnega stiskati obroč okrog Kopra, vendar se je leto 1278 izteklo, ne da bi se zmaga nagnila na eno ali drugo stran.

V začetku leta 1279 so Benetke pod poveljstvom Jacopa Tiepola poslale pred Koper precejšnje okrepitve, hkrati pa že zavzele Izolo. Njen padeč je povzročil tudi zlom Kopra, zato sta koprška sindika Poppo da Ripaldo in Giovanni Dietalma beneškemu dožu in Velikemu svetu ponudila predajo, ki so jo Benetke takoj sprejele. Koprsko odposlanstvo je pred dožem prosilo za milost in ponovno priseglo zvestobo Benetkam dne 5. februarja 1279, kljub temu pa je dož ukazal porušiti mestno obzidje od vrat sv. Martina do Bošadrage, mestu pa je zavladal beneški podestat Ruggero Morosini (SEMI Francesco, *Capris-Iustinopolis-Capodistria* cit., str. 86).

¹³¹ Strinjamo se lahko z Agostinovim mnenjem, da je bilo z beneško osvojitvijo konec koprskе mestne avtonomije ter seveda tudi s tem, kar smo sicer že predhodno naglasili, da sežejo prvi začetki njene dominacije na istrskih tleh v 9. oziroma 10. stoletje, ko je bila predvidena skupna obramba pred slovanskimi vdori, napadi in plenjenjem Saracenov in Hrvatov pod banom Domagojem. Vrsta vojn je tako pospešila in okrepila vezi med Benetkami in istrskimi mesti. Toda poleg skupne obrambe so jih povezovali, kot že omenjeno, a žal v Agostinovem rokopisu premalo razvidno, tudi trgovski interesi. Istra je bila namreč zelo plodna in bogata, v izobilju je imela vinske trte, oljčnih nasadov, gozdov, kamna in soli, z vsemi temi proizvodi pa je zalagala beneško tržišče, sama pa je poleg zaščitne potrebovala tudi beneško trgovsko blago. Benetkam so bila v Istri poleg naravnih bogastev potrebna predvsem ugodna pristanišča, ki niso smela pasti v roke sovražnikov oziroma arabskih gusarjev, saj bi bila s tem beneška pomorska trgovina dokaj oškodovana (GUASTALLA Luigi, *Le relazioni e le divergenze economiche fra Trieste, l'Istria e la Repubblica di Venezia* (X - XIV sec.), v "Pagine Istriane", III. serie, n. 25 (1955), Pola, str. 38-43).

¹³² Razcvet istrskih obmorskih mest oziroma mestnih komun, je zaznamoval boj med cerkveno in cesarsko oblastjo, v katerem so sodelovala številna mesta na italijanskih tleh, zlasti na območju Lombardije in Veneta, tako na

podestat leta 1288, kasneje izvoljen za beneškega doža, ga je dvanajst odposlancev na petih galejah prišlo iskat v Koper z namenom, da bi ga privedli v Benetke. To je bil tisti mož, s katerim so nastopile velike spremembe, prepoznane kot *zapora Velikega sveta*. Na podlagi teh je beneška aristokracija postala dedna¹³³. Francesco Dandolo, ki je bil leta 1325 tudi koprski podestat, je leta 1328 prišel do časti beneškega doža. Leta 1339 je bil na to mesto izvoljen Bartolomeo Gradenigo, ki je bil koprski podestat leta 1333. Naj omenim še dva druga doža, ki sta bila prej koprski podestata: prvi je bil Giovanni Gradenigo, ki je bil podestat Kopra leta 1353 in je doživel velik revolt meščanstva, tako da je bila Beneška republika prisiljena tja poslati Branca Giustiniana s kler. Toda razmere so se kmalu umirile in so uporne voditelje odpeljali v Benetke kjer so bili nekaj časa zaprti

39

pod smrtno kaznijo. Le-ta je postal dož leta 1355. Naslednji podestat, izvoljen za doža, je bil Nicolò Donato, leta 1618¹³⁴. Nezadovoljstvo je v mestu vedno obstaja-

---

območju beneške *Terraferme*, kot Istre in Dalmacije. Delitev mestnih komun v severni in srednji Italiji med pristaše gvelfov oziroma gibelinov, se je pogosto ujemala s tradicionalnimi sovražnostmi med samimi mesti pa tudi mestnimi zvezami in cesarsko oblastjo, je pa boj med gvelfi in gibelini močno zaznamoval politično življenje na italijanskih tleh od 11. pa do konca 13. stoletja in je v *Trecentu* zaradi oslabitve obeh vodilnih figur, cesarja in papeža ter vzpona novih vplivnih dejavnikov, dobival nove oblike (MILZA Pietro, *Zgodovina Italije*, Slovenska matica, 2012, str. 255).

Pred pritiski oglejskih patriarhov in njihovo tendenco po omejevanju mestnih avtonomij, so se istrska mesta pogosto sama zatekala k Benetkam, zlasti po zboru v Raveni leta 1232 in diplomii cesarja Friderika II., ki je, kot omenjeno, patriarhu Bertoldu prepustil najširšo svobodo v ukrepanju proti upornim mestom, zlasti pa proti Kopru. V upornosti mest lahko torej zaslutimo beneško podporo, ki je zagotavljala ohranjanje municipalizma in svojega vpliva. Po porazu cesarja Friderika II. pri Parmii 1248, se je patriarh postavil na gvelfovsko stran, Koper pa se je v vojni med gvelfi in gibelini postavil na stran gibelinov oziroma Majnarda Goriškega predvsem z željo, da bi se dokončno znebil patriarhovega nadzora. Sovražnosti so trajale do januarja 1251, ko je bil s posredovanjem papeži Inocenca IV. sklenjen mir, ki mu je prisostvoval tudi koprski škof Konrad (JOPPI Antonio, *Saggio di serie dei marchesi governatori dell'Istria per i Patriarchi d'Aquileia, marchesi-principi*, v "Archeografo Triestino", vol. II (1870), str. 252).

¹³³ Agostinove navedbe o koprskih podestatih, ki so kasneje zasedli mesto beneških dožev, lahko potrdimo v primeru Pietra Gradeniga in Francesca Dandola, ni pa pri G. Pusterli podatkov za Bartolomea oziroma Bertuccia Gradeniga, ki pa ga omenja G. Caprin in sicer, da je bil koprski podestat leta 1336, za doža pa izvoljen 1339. Giovanni Gradenigo, imenovan Nasono, je bil koprski podestat leta 1352 in ne 1353, kot navaja Agostino Carli-Rubbi, za doža pa izvoljen 1355 (CAPRIN Giuseppe, *L'Istria Nobilissima* cit., I, str. 267). Ravno tako ustreza navedba za Nicolaja Donata, koprskega podestata leta 1579/80 in beneškega doža leta 1618 (PUSTERLA Gedeone, *I rettori di Egida* cit., str. 13).

Do zapore (*serrata*) beneškega Velikega sveta (*Maggiore consiglio*) je prišlo leta 1297, odprli pa so ga šele leta 1646, ko so s prosto prodajo oziroma pridobitvijo plemiških naslovov proti plačilu omogočili ponoven vstop v plemiške vrste. Vse dotlej je veljalo načelo, da so bile časti in funkcije v okviru državnih oblasti (magistrate), privilegij titularnega plemstva oziroma tistega, ki jim je plemiški naslov pripadal po rojstvu, s tem pa so pospeševali vlogo in pomen starega rodovnega plemstva, ki si je članstvo v Velikem svetu pridobilo do leta 1297, oziroma se je vanj vpisalo še v času beneško-gebovežanske vojne 1380/81 (ZORZI Alvisse, *La Repubblica del Leone* cit., str. 417).

¹³⁴ Agostino je v tem delu rokopisa v določeni meri pomešal dejstva, ki zadevajo koprski upor leta 1348 in "vojno Chioggia" iz leta 1380/81. Koprski upor je izbrunil v času podestata Marca Giustiniana in se odvijal od začetka septembra do začetka oktobra 1348 ter imel dokaj težke posledice za koprsko mestno avtonomijo. V beneškem arhivu so shranjeni številni dokumenti v fondu *Secreta Consilii Rogatorum*, B, vol. II, 1348-1350, Pacta V., zlasti pa predajna listina *Reconciliatio Justinopolis* z dne 10. oktobra 1348, za katere je skoraj izključno, da jih Agostino Carli-Rubbi ne bi poznal, zato je tako površna in brezbrizna ter povrh še časovno napačna opredelitev koprškega upora, precejšen manjko v njegovem rokopisu oziroma poglavju o zgodovinskem razvoju koprške komun v beneškem

lo, zato so Genovežani in Furlani ter njihovi zavezniki z lahkoto osvojili Koper leta 1380. Genovežani so si nagrabil velik plen ter odpeljali v Genovo tudi relikvije sv. Nazarija, zaščitnika in patrona mesta. Tisti, ki so ostali privrženi beneški oblasti, so se zatekli v grad. Takrat so Koprčani, da bi ohranili povezavo s kopnim, zgradili lesen most med pristaniščem in Semedelo.

Leta 1381 je pred Koper s svojo beneško floto priplul Vettor Pisani. Videli boste, da je Koper otok, ki ga s celino povezuje umetna, a trenutno trdna ožina. Koprčani in Furlani, ki so takrat živeli v Kopru pod poveljstvom Nicolòja Spilimberga, so prosili za pomoč oglejskega patriarha, da bi jih podprli, saj je bil grad zanje trd oreh¹³⁵. Govori se, da jim je patriarh odgovoril: *nolumus frixorium sine manubrio*, da ni hotel ponve brez ročaja, dokler je bil ročaj, to je morska oziroma zemeljska ožina, še v rokah Benečanov. Od tu izhaja primerjava s ponvo, ki se še danes uporablja za opis sprehoda okoli mesta, ki traja šestindvajset minut. Vettor Pisani je ponoči uničil leseni semedelski most in ob visoki plimi spraval dve galeji med mesto in grad, ki ga je kaj kmalu osvojil in so ga prostaško in sramotno oplenili Pirančani, ki so prišli kot pomočniki Benečanom. Plen ni mogel biti posebno velik, saj so se tisti zvesti Koprčani

40

umaknili v grad z vsem tistim, kar so premogli najbolj dragocenega, Genovežani pa so že pobrali najboljše. Ti podleži so se zadovoljili z lonci in ponvami, in morda od tega dogajanja dalje lahko beležimo sovraštvo med Koprčani in Pirančani, ki je traja-

---

obdobju. Precej podroben in sistematičen pregled listinskega gradiva o koprskem uporuh prinaša sicer SEMI Francesco v svojem že omenjenem delu *Capris-Iustinopolis-Capodistria*, Trieste 1975, med slovenskimi zgodovinarji pa zlasti PAHOR Miroslav, *Koprski upor leta 1348*, v "Istrski zgodovinski zbornik", I. I (1953), Koper, str. 29-68.

¹³⁵ "Vojni Chioggia", kot imenujemo beneško-genovežansko vojno leta 1380/81, Agostino posveča nekoliko več pozornosti, zlasti genovežanskemu napadu in osvojitvi Kopra. V ujetništvu se je znašel podestat Marco Giustiniani, ob beneškem protinapadu pod vodstvom Vettora Pisanija, 1. avgusta 1380 pa Nicolò di Spilimbergo, ki ga je na županski sedež v Kopru postavil patriarh Marquardo de Randeck, genovežanski zaveznik s svojo garnizijo 400-stotih mož, nastanjenih v Kopru, kar omenja tudi Agostino, ter obenem naglašja, da so Genovežani med plenjenjem po mestu s seboj odnesli relikvije mestnega patrona sv. Nazarija.

Toda vojna se je nadaljevala z nezmanjšano močjo in sredi septembra 1380 so Genovežani drugič napadli Koper, ter se polastili neke beneške galeje in barke napolnjene s soljo. Ko je leto kasneje beneški admiral Vettor Pisani vojno prenesel v genovežanski zaliv, so Genovežani s 27 galejami že tretjič napadli Koper in ga tokrat požgali, precej poškodovali vrsto javnih zgradb, kakor tudi atrij mestne stolnice, Pretorsko palačo in odpeljali mestni arhiv, do prenehanja sovražnosti pa je prišlo šele 24. avgusta 1381 s podpisom miru v Torinu (SEMI Francesco, *Capris-Iustinopolis-Capodistria* cit., str. 156-157).

Glede vloge Pirana v tej vojni, ki jo omenja Agostino, je znan podatek, da je Beneška republika Piranu že pred vojno dobavila nekaj prvih možnarjev oziroma bombard, ki so jih uporabili leta 1379 ob genovežanskem napadu ter potopili tri njihove galeje, kar kaže na to, da Benetke niso šele tedaj učinkovito uporabile strelnega orožja, ampak že tri desetletja poprej v pomorski bitki ob alžirski obali odnosno v bojih pri Trevisu leta 1378 proti Leopoldu Avstrijskemu. Ob izbruhu vojne leta 1380 je beneški Senat odločil, da je potrebno v Piran pripeljati galejo in jo zaupati poveljstvu Domenica da Adama iz Pirana *ut, iret ad guadagnum contra tunc inimicos nostros*. Ladijsko posadko je tvorilo 23 pešakov in 159 veslačev na stroške kapitana (CAPRIN Giuseppe, *L'Istria Nobilissima* cit., str. 123, op. 1). V drugi fazi vojne je beneški admiral Vettor Pisani po odredbi Senata s 47 galejami in nekaj barkami iz Pirana, napadel Koper in ga iztrgal iz rok Genovežanov.

lo še dolgo časa. Morda so takrat mestu odvzeli vse njegove mestne pravice¹³⁶.

Očitno je beneška oblast s svojo modrostjo prepoznala, da so Koprčani zvesti podložniki. Koprskim meščanom je namenila stražarska mesta nad najpomembnejšimi kraji in mesti v državi, čast, ki je niso nikoli podelili kateremukoli drugemu podložnemu mestu. Leta 1387 so namestili garnizijo Koprčanov v Mestrah, na vratih Benetk in leta 1406 so v Padovi ravno tako namestili deset kompanij Koprčanov. Šlo je za čast, ki jo je mesto ohranilo štirideset let¹³⁷.

---

¹³⁶ Vsekakor zanimiva Agostinova pripomba, ki sloni tudi na opisu doslej manj znanih okoliščin, povezanih s Koprom v času beneško-genovežanske vojne 1380/81 oziroma ponovne beneške osvojitve mesta. Glede koprskopiranskega rivalstva je treba pojasniti, da korenine segajo, kot smo videli, že v obdobje oglejskih patriarhov in koprskke ekspanzionistične politike. V času beneške dominacije, so Benetke z vrsto ukrepov Koper dvignile na prvo mesto med svojimi pristanišči in v svoje favorizirano mesto pritegovali trgovino z gradnjo nove trgovske poti v letu 1361 po dolini Rižane proti Črnemu Kalu in Klancu z nekoliko bolj omiljeno mitninsko politiko in postavitvijo velikega gostišča leta 1364. Leta 1375 so povsem ukiniteli mitnino na olje, vino in sol za vse trgovce, ki so pripeljali žito, moko in druga živila v Koper. Še posebej ugodni ukrepi so se nanašali na trgovino s soljo, ki so jo poleg neovirane proizvodnje v koprskih solinah (kar pa ni veljalo za piranske) celo dovažali od drugod. Benetke so se namreč dobro zavedale, da so prav s soljo lahko v veliki meri pritegovale tovarnike iz notranjosti in je Koper prav v teh okoliščinah lahko še posebej določal nižje cene soli za vse tiste trgovce, ki so sem tovorili žito. Plodovi take politike so se kmalu pokazali: že leta 1364 beležimo podatke o povečanem prometu v Kopru po novozgrajeni tovorni cesti, pa tudi kasneje pot ob Rižani označujejo kot pomembno tgovsko pot iz zaledja v Koper, čeprav je bil obseg trgovine približno enak kot s Koprom vsaj še s Piranom in Trstom, o čemer govori več virov že od dvajsetih let 14. stoletja dalje, vsekakor pa že v času pred izbruhom beneško-genovežanske vojne, zato ni čudno, da so imeli Genovežani na piki predvsem Koper in ga dvakrat napadli oziroma oplenili, koprsko-piransko rivalstvo pa, kot smo videli, izhaja predvsem iz ekonomskih razlogov (DAROVEC Darko, *Davki nam pijejo* cit., str. 29-30).

Izguba mestnih pravic je povezana s koprskim uporom leta 1348 odnosno z njegovim zatrtjem. Benetke so Kopru odvzele statutarno pravo tja do leta 1394 in so bile šele leta 1403 mestu povrnjene nekatere municipalne pravice z obnovljenim Velikim svetom, leta 1423 pa je koprška komuna dobila nov statut, ki pa je bil povsem prirejen benemskim potrebam in brez določil kazenskega prava (DAROVEC Darko, *Kratka zgodovina Istre*, Koper, Založba Annales, 2008, str. 77).

¹³⁷ Namestitev koprške posadke v Padovo ni bila naključna, hkrati pa je bila za Koper zelo pomembna in odgovorna. Če se pomaknemo nekoliko nazaj, konkretno v leto 1356, je treba naglasiti, da se je Beneška republika v tistem času soočala s številnimi težavami. V Padovi, ki je bila takrat v polnem razcvetu zaradi ekonomskega blagostanja in intelektualne rasti (njena slavna univerza je delovala že več kot celo stoletje, Giotto je na višku svoje slave opravljal svoje umetniško delo v cerkvi sv. Antona), je Francesco Carrara že lep čas čakal na priložnost, da se bo znebil svoje nevarne tekme, se pravi beneške *Serenissime*, zlasti odkar se je le-ta polastila območja Trevisa. Obveznosti, ki jih je imel do Benetk, odkar so njegovo rodbino vključile v svojo *Signorio*, so zanj predstavljale veliko breme, ki bi se ga rad čimprej znebil. Tako je Benetkam postavil nesprejemljive pogoje, čeprav so ga ves čas opominjale, da mora spoštovati stare pogodbe, a se je raje povezal z ogrskim kraljem in snoval novo vojno. Po smrti dož Gradeniga, so v Benetkah izbrali Giovannija Dolfina, nekdanjega providurja in poveljnika čet, ki so branile Treviso. Vojna sreča je Benečanom obrnila hrbet in ogrske čete so prodrle že do Mester. Benetke so prosile za premirje, a so bili pogoji zelo trdi: odreči bi se morale Dalmaciji, dož pa bi se moral odreči naslovu vojvoda dalmatinski in hrvatski. Benetke so končno pristale, saj so želele obdržati predvsem območje Trevisa in prevlado nad severnim Jadranom. Sprejele so vse te pogoje tudi zato, da ne bi doživele povračilnih ukrepov s strani Francesca Carrare, ki mu je mirovna pogodba dovoljevala nakup vse soli, ki jo je potreboval in jo prodajal, komur je hotel. Medtem, ko je ogrski kralj Ladislav kazal zadovoljstvo z doseženim mirovnim dogovorom, Francesco Carrara ni bil zadovoljen in je še naprej izpodjedal beneško ekonomsko moč z napadi na obmejne predele oziroma mline ob reki Brenti in obmejne utrdbe, pustošenjem solin in ogrožanjem samih Benetk. Za nameček je prišlo še do revolta na Kreti, kjer so se uprle zlasti mogočnejše lokalne rodbine. Benetke so sprva iskale mirno rešitev spora, vendar so maja 1364 intervenirale z vojaško silo ter upor nasilno zatrle.

Novi dož Lorenzo Celsi, nagljen k blišču in pompoznosti, je vladal le kratek čas, nasledil ga je Marco Corner, leta 1368 pa Andrea Contarini, ki je imel znova opravka s protibeneškimi nagibi Francesca Carrare. Tokrat se je zdel spopad neizogiben. Vrsta vojaških uspehov je razvnela beneške vojaške enote, ki so premagale ogrske sile in

Opazili ste, da je leta 1423 Republika mestu vrnila njegove statutarne pravice oziroma mestni statut¹³⁸; istega leta so mu podelili pravico, da so iz aristokratskih vrst koprskega mestnega sveta izvolili podestate v Buzetu, Oprtalju, Bujah in Dvigradu, kar je trajalo vrsto let. Danes mesto ne pošilja več svojih bailov v omenjena mesta, razen v naselje Dvigrad, ki nosi ime Kanfanar¹³⁹. Leta 1453 je imelo tudi mesto Vero-

---

Francesco Carrara se je čutil preslabotnega, da bi nadaljeval vojno, zato je prosil za mir. Dne 2. oktobra 1373 se je njegov sin Francesco Novello Carrara v dvorani beneškega Velikega sveta v spremstvu Francesca Petrarche, poklonil pred dožem Contarinijem, ki je privolil v mir, saj so se na obzorju že nakazovali bodoči konflikti z Genovežansko republiko, ki ga je netilo njuno rivalstvo v vzhodnem Sredozemlju.

V začetku leta 1378 so izbrunile sovražnosti, ki so v vojno potegnile tudi druge sosednje sile. Francesco Carrara je končno znal prilagoditi, da v zavezništvu z ogrskim kraljem dokončno stre nevarnega sosedja, v protibeneški ligi pa so se znašli tudi avstrijski vojvode in oglejski patriarhi. Po uvodnih akcijah beneške flote pod poveljstvom Vettore Pisanija, so ogrske čete prodrle do Trevisa, Francesco Carrara pa do Mester, naslednjo pomlad pa so enote oglejskega patriarha vdrle v Istro, genovežanska flota pa je napadla Grado in Caorle ter silovito porazila Benečane pred Puljem. V Benetkah je zavladal preplah, saj so genovežanske ladje zajele galejo Tommasa Moceniga, ki se je vračal s Sirije. Francesco Carrara je uspel zasedeti Treviso, 16. avgusta 1379 so Genovežani v naskoku zavzeli Chioggio, zatem pa še Cavarzere in Loreo. Benetke so se znašle v obroču. V Padovi so zavzete Chioggie praznovali z bučnimi slavji, zavezniki pa so bili odločeni, da dokončno zlomijo beneško moč. V tolikšni stiski je Senat znova poveril poveljstvo Vettorju Pisaniju, ki je ponovno postal "capitano generale da mar" (A. Zorzi, *La Repubblica del leone cit.*, str. 202). Finančna podpora, ki so jo ponudile najmočnejše rodbine in njihova enodušna podpora ohraniti beneške *Serenissime*, je vzpostavila tudi nove temelje beneški družbi, solidarnost med različnimi sloji in njihovo medsebojno pomiritev, ki je temeljila na nekdanjem duhu solidarnosti. Vettor Pisani in Carlo Zen sta znova obrnila bojno srečo in 24. junija 1380 je dož Andrea Contarini zmagoslavno vkorakal v Chioggio. Vojna je sicer, kot smo že omenjali, z izmenjajočo se srečo potekala tudi na istrskih tleh in jo je najbolj občutil beneški Koper, ter se zaključila z mirom v Torinu. Beneško gospodarstvo si je postopno opomoglo, politični sistem pa je bil dovolj učinkovit, da je ohranjal beneško nadvlado tudi v bodoče, medtem ko je za Genovo pomenil postopno upadanje njene moči. Torinski mir je dokaj prizadel tudi rodbino Carrara v Padovi, ki pa je vendarle z velikimi vsotami denarja leta 1384 odkupila Treviso, Conegliano, Cenedo in Serravalle, dve leti kasneje pa še Feltri in Belluno, cilj pa je tudi na širitev svoje oblasti na območje celotne Furlanije. Dovolj razlogov torej za nov spopad, v katerem si je Francesco Carrara za zaveznika izbral milanskega vojvodo Giangaleazzo Viscontija, ki je medtem že zasedel Verono in Vicenzo, vse to pa je vodilo v preobrat zavezništev in novih sovražnosti med Padovo in Benetkami. Dne 22. novembra 1405 so beneške sile po daljšem obleganju vkorakale v Padovo in mesto je sprejelo beneško nadvlado, leto kasneje pa so, kot navaja Agostino, Benetke v njem namestile koprsko vojaško posadko. Tri desetletja kasneje je v spremenjenih političnih okoliščinah in novih zavezništvih, Marsilio Carrara znova poskušal prevzeti oblast nad *Signorio* Padovo s pomočjo lokalne aristokracije. Protibeneško zaroto je 7. marca 1435 odkril piransko-koprski plemič Nicola Gravisi, začetnik kasneje najuglednejše koprške plemiške rodbine, ki mu je Svet deseterice 10. marca 1440 za nagrado dodelil grad in fevdalno posest Petrapilosa v Istri z vsemi pritlikinami, jurisdikcijo in prihodki, česar pa žal Agostino Carli-Rubbi v svojem rokopisu ne omenja (DAROVEC Darko, *Petrapilosa. Grad, rodbina, fevd in markizat*, Koper, Založba Annas, 2007, str. 124).

¹³⁸ Agostinovo navedbo lahko potrdimo, saj je Koper leta 1423 dejansko dobil nov statut, ki ga je potrdil dož Tommaso Mocenigo, a je bil povsem prirejen beneškim potrebam in zato brez določb kazenskega prava, saj so za te prekrške sodili neposredno po beneškem kazenskem pravu. Ta različica statuta je ostala v veljavi tudi v naslednjih stoletjih. Dragocen rokopis se je ohranil v reškem Zgodovinskem arhivu v fondu občinskih statutov. Rokopis so našli, kot navaja Lujo Margetič, med listinami poreške občinske knjižnice, nanj pa je prvi opozoril raziskovalec A. Pogatschnig (MARGETIČ Lujo (ur.), *Statut koprskega komuna iz leta 1423 z dodatki do leta 1668 / Lo statuto del Comune di Capodistria del 1423 con le aggiunte fino al 1668*, Koper-Capodistria - Rovinj-Rovigno, Pokrajinski arhiv Koper, Centro di ricerche storiche, 1993). Žal Agostino ne navaja, ali je imel v rokah izvirnik ali pa vsaj tiskano verzijo statuta iz leta 1668.

¹³⁹ Na poti do statusa prestolnega mesta, ki jo je sicer za nekaj desetletij prekržal upor leta 1348, pa je po drugi strani kot zahvala za zasluge kasneje sledila dodelitev privilegija imenovanja članov koprskega Velikega sveta za podestate v Buzetu, Oprtalju, Bujah in Dvigradu leta 1423, torej neposredno po beneški osvojitvi teh krajev. V okviru beneške *Signorie* za lokalno plemstvo sicer ni bilo veliko možnosti zaposlitve; med redkimi službami, ki so bile prepuščene koprski komuni oziroma njenemu Velikemu svetu, je bilo mesto podestata v Dvigradu. To funkcijo

na koprsko vojaško garnizijo, ki je zelo učinkovito branila prehod preko reke Adiže proti Piccininu, generalu iz milanske vojvodine.

Trgovina Kopra z nemškimi deželami je bila dokaj pomembna, saj je kar 40.000 konj, tu ne štejemo vozov, prihajalo po sol,

41

olja in vino. V obratno smer je odhajalo veliko trgovskega blaga iz Levante¹⁴⁰. Davki ob prihodu trgovcev s kopne strani so tvorili največje prihodke mestne blagajne¹⁴¹. Sredi avgusta je nekdanj ob Rižani potekal sejem, ki je trajal 15 dni, na mestu, ki se še danes kliče Polje sejma, mesto pa je poskrbelo, da je v tem času organiziralo javne prireditve in zabave. Nič od tega danes ne obstaja več. Ostal je le še nepomemben naziv za sejem, ki se je odvijal v novembru oziroma se je začel na dan sv. Uršule in ne vem več, ali je trajal 15 dni, vendar dvomim.¹⁴² No, cesar Friderik III. je leta 1464

---

so opravljali pripadniki domala vseh pomembnejših koprskih plemiških družin, nekatere celo za daljša obdobja. Pravico do imenovanja dvigradskih podestatov oziroma rektorjev, je koprski Veliki svet pridobil šele v 17. stoletju. Tako je po odobritvi Senata leta 1651 koprskemu Velikemu svetu Beneška republika prodala pravico do imenovanja dvigradskih rektorjev pod pogojem, da lahko mesto rektorja zaseda le član Velikega sveta, ki ima bivališče v Kopru in je star vsaj 25 let. Izvolitev se opravi vsako leto v mesecu avgustu ob prisotnosti najmanj 60 članov Velikega sveta. Tisti, za katerega je glasovala vsaj polovica svetnikov, je bil izvoljen za rektorja in je moral sprejeti dolžnost v osmih dneh po izvolitvi, kar je potrdil s lastnoročnim podpisom na listini, ki so jo podpisali tudi koprski podestat ter sodniki. S to pogodbo je dobil Koper mesto oziroma komuno Dvigrad dejansko v fevd. Seznam dvigradskih rektorjev je v svoji razpravi *Due Castelli, notizie storiche*, za obdobje od leta 1096 do 1749, pripravil B. Schiavuzzi, ki je našel podatke o 67 rektorjih, čeprav jih je bilo dejansko mnogo več. Zadnji rektor v Dvigradu naj bi bil Bortolo Vittori leta 1797, zato je zanimiva Agostinova pripomba, da je Koper v času njegovega snovanja rokopisa, še pošiljal podestate v Dvigrad (JURIČIČ ČARGO Daniela, *Dvigrad - mesto, ki ga ni več*, v "Annale. Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin", l. 1 (1991), št. 1, Koper, str. 103-110).

¹⁴⁰ Beneška obmorska mesta, med njimi je vsekakor prednjačil Koper, za njim pa Piran, Milje in druga, so razpolagala z razmeroma številnimi prekomorskimi oziroma levantinskimi produkti, ki so privabljali zlasti kranjske trgovce oziroma tovarnike (*mussolati* ali *Cranzi*, kot so jih označevali beneški viri), ti pa so v zameno tvorili pšenico, sušeno meso, les, kovine, platno in druge produkte, ki so primanjkovali obalnim mestom. Precejšen upad te trgovine, ki je doživela višek ob koncu 15. stoletja, je bil povezan z uskoško vojno v letih 1615-1617 oziroma velikim upu, ki ga je vojna pustila za seboj (DAROVEC Darko, *Kratka zgodovina Istre* cit., str. 95).

¹⁴¹ Problematika trgovine z zalednimi avstrijskimi deželami med 15. in 18. stoletjem, je bila v ospredju gospodarskega dogajanja v beneški Istri. Še ob koncu 16. stoletja je bila ta trgovina zelo živahna, saj so *archiducali* tudi s po 200 do 300 konji dnevno prihajali v Koper, kar je pomenilo okoli 50.000 tovorov letno v zameno za istrske proizvode, to pa je zlasti Kopru prinašalo veliko dohodkov od taks, ki so se stekale v mitninski postaji pri vratih Muda (*Dazio della Muda*) (DAROVEC Darko, *Davki nam pijejo kri*, cit., str. 207).

¹⁴² Sejem, ki je običajno potekal na dan 15. avgusta pri cerkvi sv. Marije pri izviru Rižane (*S. Maria di Risano*) oziroma "*Fieri di Risano*", je bil v 3. knjigi koprškega statuta iz leta 1423 naveden kot sejem z dolgo tradicijo, zato ga lahko štejemo za enega najstarejših na tleh koprške komune. Drugi sejmi na tem območju so omenjeni kasneje in sicer šele ob koncu 15. stoletja. Enajstdnevni (in ne petnajstdnevni, kot navaja Agostino Carli-Rubbi) letni sejem je Koper dobil leta 1493; prvič ga zasledimo leto kasneje od 14. - 24. julija, posvečen pa je bil sv. Nazariju, mestnemu patronu in se je odvijal zunaj mesta, na približno dve milj oddaljenem kraju *Campo Marzio*, verjetno zaradi trgovine z zaledjem. Redno so ga obnavljali, ker so ga morali večkrat prekiniti zaradi kug in vojn. Tako so ga zaradi koristi mesta obnovili leta 1546 in ga podaljšali na 15 dni (od 19. junija do 3. julija), znova pa so ga obnovili leta 1574, ko so ga končno prenesli na jesensko obdobje, in sicer od 14. - 28. oktobra, na dan sv. Uršule, kar omenja tudi Agostino. Sejem, ki se je odvijal na trgu Brolo, je predstavljal največji kupčijski dogodek v deželi, saj so se ga udeleževali trgovci iz celotne Istre, Furlanije pa tudi iz Kranjske. Bil je prost vseh pristojbin, edina omejitev, ki pa ni trajala dlje kot do leta 1546 je bila ta, da na njem nismo smeli prodajati tujega blaga, ne lanenega, ne svilenega. Že novigrajski škof G. F. Tommasini je poročal, da so na njem prodajali predvsem sol, drva in platno, sejem pa so spremljale tudi številne

oznanil, da bo zaprl kopensko trgovino s Koprom in preprečil svojim podanikom, da bi se podajali na to območje. Koper je na svojo pest in za lasten račun razglasil vojno na morju in kopnem proti Trstu in jo začel dokaj zmagoslavno. Beneška republika je Koprčane podprla v vojaškem spopadu, vendar bi stvari lahko postale preveč resne, zato je papež Pij II., ki je bil poprej tržaški škof, z željo, da ta spor ne bi povzročil zakasnitev križarske vojne proti Turkom, predlagal dokaj častno poravnavao za mesto Koper¹⁴³.

Porušili so celotno mestno obzidje proti morju, toda že leta 1478 je mesto znova doseglo dovoljenje za njegovo obnovo in postavitev nekaterih utrdb, kar je uspelo v veliki meri uresničiti z lastnimi sredstvi¹⁴⁴.

Leta 1480 so za stolnico, ki jo je mesto zgradilo na lastne stroške, kupili velik zvon. Z njeno zidavo so začeli leta 1418, leta 1490 pa so jo povečali in z gradnjo fasade zaključili leta 1498¹⁴⁵.

---

zabavne prireditve, namenjene obiskovalcem in koprskemu meščanstvu. Sejem se je zaradi priljubljenosti ohranil vse do dvajsetih let 19. stoletja (DAROVEC Darko, *Od prihoda Slovanov do propada Beneške republike 1797* cit., 31-62; TOMMASINI Giacomo Filippo, *De' Commentari storico-geografici* cit., str. 80).

¹⁴³ Trst je že pred priključitvijo gradov Mokovo in Socerb na Kraškem robu po torinskem miru (1381), širil svojo posest v zaledju in po dolgih pogajanjih od goriških grofov kupil Novi grad na Krasu, obenem pa si je pridobil tudi druge pomembne postojanke ob trgovski poti proti morju. S tem so pričeli uspešno ovirati trgovino v beneška mesta v Istri, še posebej jim je to uspevalo po privilegiju cesarja Friderika III. leta 1461, ki je kot prvi vladar prišel v nasprotju s krajskimi deželnimi stanovi favorizirati trgovino med zaledjem in Trstom. Kmalu so se proti tržaški zapori pritožila beneška mesta Koper, Izola in Piran, nakar je koprski podedat za nameček še prepovedal vsako trgovino s Trstom prek njegovega ozemlja, dož Pasquale Malipiero pa je popolnoma blokiral tržaško trgovino po morju. Nasprotja so leta 1463 prerasla v vojno, ki se je ustavila šele po posredovanju papeža Pija II., nekdanjega tržaškega škofa Eneja Silvia Piccolominija. Trst je brez vladarjeve podpore moral skleniti poniževalni mir in Benetkam izročiti Novi grad, Socerb in Mokovo, ki so jih dodelili koprski komuni, med drugim pa je moral tudi pristati na svobodno trgovino ter se odpovedati vsem že pridobljenim uspehom v boju za trgovino z zaledjem, o čemer je govora tudi v Agostinovem rokopisu. Le-ta pa ne omenja, da je moral leto kasneje cesar Friderik III. z Benetkami skleniti tudi pogodbo o svobodni trgovini, leta 1477 pa celo priznati gospostvo Benečanov na Jadranu in končno leta 1486 s posebnim dogovorom potrditi svobodo poti v beneško Istro, vendar je bil ta akt hkrati poslednji velik dosežek Benetk v boju za trgovino z zaledjem, saj se je v tem času že začela spreminjati vladarjeva politika do Trsta, ki je dobri dve stoletji kasneje vodila k razglasitvi Trsta za svobodno pristanišče (DAROVEC Darko, *Od prihoda Slovanov do propada Beneške republike 1797* cit., str. 40).

¹⁴⁴ Te Agostinove navedbe so povsem zgrešene, saj veljajo za obdobje po ponesrečenem koprskem uporu leta 1348, ko so morali Koprčani porušiti obzidje na zahodni polovici mesta, ki je kljub nekaterim popravilom v letih 1364 in 1376, Genovežanom dopuščalo, da so v "vojni Chioggia" leta 1380/81 zlahka napadli in osvojili Koper in so prva večja obnovitvena dela stekla šele leta 1431 oziroma 1483, ko ga je kot trdno pozidano mesto opisal Marin Sanudo (ŽITKO Salvator, *Beneški Koper. Izseki iz zgodovinske dediščine*, Koper - Capodistria, Histria Editiones 2019, str. 40).

¹⁴⁵ Agostino se problematike gradnje koprskе stolnice, zlasti njenega pročelja, loteva dokaj nesistematično in necelovito ter brez preverjenih podatkov. Leta 1380 so Koper, kot omenjeno, napadli in opustošili Genovežani in je pri tem precejšnja škoda utrpela tudi katedrala. To je dalo povod za obsežna in dolgotrajna obnovitvena dela, pri tem pa ni povsem jasno, kakšne prezidave je tedaj doživela stara, romanska stolnica, ki je v 18. stoletju dobila povsem novo podobo po načrtih Giorgia Massarija. Kot spomenik gotske cerkvene arhitekture pa ostaja fasadni del, zlasti v svojem spodnjem delu, v nadstropju pa že v stilu lombardske renesanse. Danes lahko z gotovostjo trdimo, da stolnica na zahodni strani prvotno ni segala do zvonika, pač pa je na tem mestu stal nekakšen atrij oziroma portik, ki je skozi 15. stoletje verjetno doživel več prezidav, preden je fasada leta 1498 (kot navaja tudi Agostino Carli-Rubbi) dobila današnjo podobo. Zdi se, da je pritličje fasade kot odprta loža začelo v glavnih obrisih nastajati okoli leta 1445 (in ne 1418, kot navaja Agostino), po letu 1460 pa je dobilo današnjo podobo, ko so atrij začeli združevati s samo cerkveno zgradbo. Slog stolnične fasade izhaja, kot navajajo strokovnjaki, iz arhitekture Giovannija in Bartolomea

Med vojno kambrejske lige je Koper Beneški republiki nudil močne prostovoljne prispevke

42

zato je le-ta za vedno opustila desetino na sol in olje, ki so jo prej dobivali iz tega območja.¹⁴⁶ Koprskе milice so veliko prispevale k zavzetju Trsta. Turki so po zavzetju Bosne izvajali vdore vse do Furlanije¹⁴⁷, zato je Koper ocenil to nevarnost in na lastne stroške poskrbel za oborožitev in utrdbena dela na svojem ozemlju, kar je povzročilo precej izdatkov. Iz računskih knjig je razvidno, da je ta veriga obrambnih in stražarskih postojank stala 70.000 beneških cekinov. Učinek je bil dokaj pozitiven, saj so se Turki, ki so izvajali nasilne vpade na tržaško ozemlje in celo do Buzeta v severnem predelu beneške Istre, tako s kope kot morske strani izogibali Kopra¹⁴⁸.

Buona, neposredno na fasado pa je vezan tudi problem mojstrov, ki so se uveljavili zunaj lokalnih okvirov. Tako je bil Domenico da Capodistria znan strokovni javnosti predvsem kot kipar, sicer pa o njem ni veliko znanega. Več podatkov je o Bartolomeu Costi Sbardilliniju, imenovanem tudi "Bartolomeo delle Cisterne" (1400-1480), ki se je v Kopru uveljavil predvsem kot inženir in graditelj cistern, vendar pa je večino življenja deloval v Furlaniji. Zanimiva sta tudi mojstra Tommaso da Venezia in Nicolò da Pirano, ki sta v šestdesetih letih 15. stoletja postavila koprsko mestno ložo, odprto pa ostaja vprašanje, ali sta sodelovala tudi pri gradnji kakega sakralnega objekta, morda celo pri gradnji stolnične fasade (ŠTEFANAC Samo, *Sakralna arhitektura, v: Dioecesis Iustinopolitana* cit., str. 100-111; podrobneje o pritrličnem delu stolnične fasade GARDINA Edvilijo, *ivi*, str. 112-123).

Glede zvona, ki ga omenja Agostino Carli-Rubbi, je pomemben podatek, ki ga prinaša G. Caprin, in sicer, da sta brata Nicolò in Martino, sinova slavnega beneškega livarja Jacopa da Venezia, 6. septembra 1333, v času podestata Pietra da Canal, odlila veliki zvon za koprski zvonik pri stolnici in da je bil povezan s kultom mestnega zaščitnika sv. Nazarija (CAPRIN Giuseppe, *L'Istria Nobilissima* cit., str. 246).

¹⁴⁶ Domnevamo, da je Agostino Carli-Rubbi v zvezi z vojno Cambraiske lige prebiral pomembno delo beneškega kronista Marina Sanuda ml. "I Diarii", ki je tudi sicer pomemben vir za evropsko zgodovino prve polovice 16. stoletja. Dnevnik je začel pisati leta 1496 in ga nadaljeval skoraj do smrti, 14. aprila 1536. V omenjenem delu je tudi veliko podatkov o Jakobu in Damjanu Tarsii iz Kopra, ki sta kot vojaška poveljnika v službi Beneške republike odigrala pomembno vlogo v vojnah proti Turkom kakor tudi v času vojn Cambraiske lige (GARDINA Edvilijo, *Koprška družina Tarsia in službi Beneške republike* cit., str. 107-136).

¹⁴⁷ V omenjeni vojni, ki je sledila premirju s Turki, so znova prišle na dan habsburške težnje po prevladi na Jadranu in uničenju Beneške republike. V dokumentu iz leta 1508, ko se je pričela vojna, oziroma ko je Marco de Veglia (z otoka Krka), poveljnik koprskih černid (kmečke vojske), uspešno pripomogel k zavzetju Trsta, kar omenja tudi Agostino Carli-Rubbi, prvič pravzaprav zasledimo tovrstne vojaške formacije, ki so v tej vojni odigrale pomembno vlogo, ne glede na to, da ni šlo za poklicno vojsko. Černide so se izkazale kot primerne vojaške formacije zlasti za obrambo ožjih območij na istrskih tleh, ker so bili domačini - kmetje, bojevanja vajeni že iz časa turških vdorov.

Kar se tiče turških vdorov, o katerih na kratko spregovori tudi Agostino, je pomembno vlogo odigral Damiano Tarsia, ki je svojo vojaško kariero pričel kot poveljnik gradu Castelnovo (Newhaus oziroma Novi grad, današnji Podgrad), saj je ta ključna postojanka odigrala pomembno vlogo pri obveščanju o turških prodorih iz smeri Reškega zaliva proti tržaškemu zaledju in Furlaniji. Že leta 1475 je v Novi gradu služboval Jacopo Tarsia, ko pa so ga premestili v Veneto, je to mesto zasedel Damiano, leta 1493 omenjen kot "castellano", od tedaj pa sledimo tudi njegovim poročilom o prisotnosti Turkov v Bosni, zlasti pa o njihovih premikih. Poročila je pošiljal tako koprskim podestatom in kapitanom, kot seveda v Benetke. Prva poročila so prihajala v poznem poletju leta 1499 in se nekako zaključijo decembra 1502, nato pa se je pričel znova javljati koprskemu podestatu šele leta 1508, ko je izbruhnila beneško-avstrijska vojna, tako da leta 1510 srečamo Damjana Tarsio v Benetkah, ko se je ponudil *Serenissimi*, da bi šel v Istro kot "capitano di ventura" (GARDINA Edvilijo, *Koprška družina Tarsia in službi Beneške republike* cit., str. 123).

¹⁴⁸ Utrjevanje nekaterih postojank na koprskem ozemlju je povezano že z vojnami proti ogrskemu kralju Sigismundu in oglejskim patriarhom v letih 1409 - 1420. Ogrski vojaški tabor v Trsteniku nad Rašporjem, zaradi česar so bile ogrožene beneške posesti v Istri in Furlaniji, je vzpodbudil rašporjskega kapitana, da je beneškemu Senatu predlagal, da bi Istrani v vasi Podčepe (*ad villam Popchii*), vzpostavili obrambo pred ogrskimi četami in so tako po vsem obmejnem pasu na območju Kraškega roba že tedaj postavili niz utrdb, ki so jih kasneje koristno

Tukaj so vsi javni dogodki, pri katerih je imelo mesto Koper kakšno vlogo. Pozabil sem omeniti, da je Koper leta 1419 sklenil pogodbo z goriškimi grofi, palatini Koroške in Tirolske, glede fevdov Podgrada, Branika in Švarceneka, ki so bili pod oblastjo teh vladarjev (s katerimi je mesto zaključilo vojno), da so lahko ta območja svobodno trgovala s Kopro in da so bili zgoraj omenjeni palatinski grofje obvezani k popravilu in gradnji glavnih cest, ki so vodile do Kopra pod kaznijo 10.000 zlatih dukatov¹⁴⁹.

43

Poglavje, ki obravnava oblast, ne bo preveč obširno. Začnimo z najkrajšim sestavkom. Videli ste, da so mestu vladali trije beneški patriciji, eden od njih je bil podestat in kapitan, se pravi vrhovni sodnik, intendant financ in poveljnik vojaških enot ter utrdb v provinci¹⁵⁰. Oba svétnika sta sodelavca na sodišču, in sicer se vsak

---

uporabili tudi ob turških vdorih. Zaradi turškega plenjenja podeželja, se je bilo potrebno oprijeti nove oziroma tradicionalne kmečko-vojaške organizacije z obveščevalno službo, za kar je bila hribovita Istra dokaj ustrežna. Že ob prvem turškem vdoru leta 1469 je bilo na ozemlju koprskе komune stalno pripravljenih 70 mož, nato pa je v letih 1470 - 1501 z obrambo v gradovih Novi grad, Socerb, Mokovo in Zagrad (*Montecarso*), Koper odbijal turške vdore, zato se mu Turki niso nikoli približali. Po številu 13 vasi koprškega teritorija je že leta 1477 beneški dož Andrea Vendramin pri koprskem podestatu in kapitanu Baldasaru Trevisanu oprostil davščin (kar omenja tudi Agostino Carli-Rubbi) kot nagrado za hitro in uspešno oborožitev ter popravilo utrdb pred možnimi turškimi napadi, kar je bilo verjetno v skladu s skupnimi beneško-habsburškimi prizadevanji za obrambo pred Turki (DAROVEC Darko, *Kraški rob in Bržanija* cit., str. 41).

¹⁴⁹ No, Agostino je pri naštevanju pomembnejših dogodkov, v katere je bila v tistem obdobju vpletena koprška komuna, zanemarl vsaj še udeležbo koprskе galeje v slavni pomorski bitki pri Lepantu 1571, kar je nekoliko nenavadno glede na to, da je verjetno dobro poznal Justinin steber, ki je v tedanjem času še stal izven vrat sv. Martina oziroma ob mandraču Porporela. Verjetno pa je zgornja Agostinova pripomba bolj povezana z beneško-tržaškim konfliktom leta 1463, ko se je pokazal strateški pomen graščine Švarceneg (Schwarzenegg) v zvezi s trgovsko potjo med Trstom in Kranjsko. Trst je namreč leta 1427 po dolgotrajnih pogajanjih od goriških grofov kupil Novi grad na Krasu, postopno pa si je poskušal pridobiti še druge pomembne postojanke ob poteh proti morju, zlasti Švarceneg in Lokev. Tega leta je dož Cristoforo Moro poslal lastne sile, ki jim je poveljeval Santo de Gavardo, da v bližini Švarcenega zgradi utrdbo in bi moral s tem blokirati vsak dostop do obleganega Trsta, stroške za gradnjo utrdb pa bi morale nositi komune Koper, Milje, Piran in Izola, ki so bile neposredni podporniki beneških vojaških akcij proti Trstu. Po sprejetju trdih mirovnih pogojev oziroma po izgubi Novi grada, je tudi utrdba pri Švarcenegu ostala v beneških rokah, s tem pa je Trst uvidel, da zaenkrat ne bo več možna kakršna koli avtonomna trgovska aktivnost. Tudi Goriški grofje se niso bili sposobni upreti beneški premoči, komuna Milje pa je bila z doževimi dekreti leta 1464 oproščena predhodne obveznosti, da na lastne stroške vzdržuje 25 mož za obrambo gradu Švarcenek. Benetke so od goriških grofov tudi dosegle, da so prisegli zvestobo republiki (COVA Ugo, *La Signoria di Schwarzenegg. Un feudo goriziano sul Carso alle porte di Trieste (XIV - XIX secolo)*, Udine, Del Bianco editore, 2009, str. 187).

¹⁵⁰ Zanimivo, da se pri orisu oblastne strukture koprskе komune ob koncu 18. stoletja, na Agostina Carli-Rubbija sklicuje zlasti Aldo Cherini v svojem delu *Schematismi e organogrammi delle amministrazioni, Uffici, Enti vari di Capodistria*, Capodistria 1975, 28. Dejansko Agostino v sestavo političnega oblastnega organa uvršča podestata in kapitana, intendanta za finance in komandanta enot ter utrdb s činom podpolkovnika. V beneškem Senatu so imenovali podestate in kapitane tako za mesta s škofijskimi sedeži (Koper, Novigrad, Poreč in Pulj), kakor za manjša mesta in trge. Beneški podestati so v mestih in na ozemljih (*terre* - nižje upravne enote) vladali s pomočjo odredb oziroma navodil (*commissioni dei dogi*) in mestnih statutov, ki so jih Benetke prilagajale svojim pravnim normam. Aristokratski režim je v mestih po beneškem vzgledu skoncentriral oblast v rokah nekaterih bogatejših in vplivnejših družin, ki so zasedale mesto v Velikem svetu. Benetke so oblast mestnih oligarhij omejevale s formiranjem mestnih svetov in izbranimi načelniki, po drugi strani pa z vzpostavitvijo centralizirane vojaške uprave. Izjemna pooblastila so pri tem postopno dobivali koprski podestati in kapitani, ki so sčasoma postajali pravi guvernerji beneške Istre in edino oni prejemali navodila beneškega Senata ter jih razpošiljali po drugih mestih in ozemljih beneške Istre. Ozemlje koprskе komune do Kraškega roba in Dragonje je bilo tudi izvzeto iz centralizirane vojaške uprave, se pravi, da so koprski podestati in kapitani v vojaškem in sodnem pogledu uživali avtonomijo. Koper je torej sam vzdrževal

mesec izmenjujeta tudi pri blagajni in finančni kontroli oziroma pri delu sodišča za škodo, se pravi *de damnis infectis* tako v mestu kot na podeželju¹⁵¹. Ti trije patriciji so tvorili Apelacijsko sodišče za celotno provinco ter za otoke Osor, Cres in Krk nasproti hrvaške obale, za vsoto 200 dukatov oziroma 500 piemontskih lir; razsod-

---

vojaško posadko, posebno vlogo v vojaški organizaciji koprskе komune pa so igrali še koprski kapitani Slovanov (*Capitaneus Sclavorum Iustinopolis*), ki jih v dokumentih zasledimo po koprskem uporu leta 1348.

Mandat koprskih podestatov in kapitanov je trajal 16 mesecev in le izjemoma, npr. v času vojn in epidemij ali drugih izrednih razmer, se je lahko podaljšal še za 16 mesecev (takšen je bil primer Sebastjana Contarinija v času vojn Cambraiske lige). Funkcija podestata in kapitana, kot omenja tudi Agostino Carli-Rubbi, je vključevala najvišjo politično-izvršno oblast, se pravi, da so bili najvišji predstavniki Beneške republike na istrskih tleh kot načelniki v upravnih, sodnih in vojaških zadevah. Vsakokratnemu podestatu je stal ob strani kancelar (*cancelliere*), s strani osrednje beneške oblasti pa je sprva moral za svoje uradovanje imeti soglasje tudi komornik (*cameriere*) istrske deželne fiskalne komore, ki je imela svoj sedež v Kopru že kmalu po beneški osvoboditvi, od leta 1435 pa je bil komornik izvoljen izmed članov Veliškega sveta. Tudi drugi mestni uradniki so bili izvoljeni iz članov mestnega sveta, za razliko od srednjeveškega obdobja, ko so najpomembnejšo funkcijo opravljali štirje sodniki (*iudices*), pa sta vsaj od 17. stoletja dalje najpomembnejšo vlogo opravljala dva sindika. Sindiki, ki jih sicer Agostino podrobneje obravnava v nadaljevanju, so v beneški Istri po svojih dolžnostih in pristojnostih beležili nagel vzpon in dosegli sodnike ter jih kot poglavitni komunski uradniki od 16. stoletja dalje tudi presegle. Agostino omenja tudi nekatere nadzornike in kontrolorje, pri tem pa naj pojasnimo, da so določen del obveznosti, ki so v srednjeveškem obdobju pripadale tržnim inšpektorjem in cenilcem, kasneje prevzeli uradi, izjemno pomembno vlogo z nazivom nadzornikov pa so v novoveškem obdobju prevzeli t.i. *Provveditori alla Sanità*, zadolženi za zdravstveno-preventivno skrb za prebivalstvo kot temeljni organi za organizacijo zdravstvene službe in širjenje nalezljivih bolezní (DAROVEC Darko, *Kratka zgodovina Istre* cit., str. 145).

¹⁵¹ Agostino pravilno opozarja na pomembno funkcijo Apelacijskega sodišča, ki je bilo bistvenega pomena za prerast Kopra v prestolnico beneške Istre. Za Koper je bilo pač poleg imenovanja načelnika z nazivom podestat in kapitan, ki so ga praviloma imela le najpomembnejša mesta beneške *Terraferme* (npr. Brescia, Bergamo, Vicenza, Verona, Videm), zelo pomembno, da so na poti do statusa deželnega prestolnega mesta beneške oblasti leta 1584 vzpostavile Apelacijsko sodišče (*Magistrato di Capodistria*). Z njegovo ustanovitvijo so poskrbele za namestitev vsaj dveh dobro plačanih svetnikov (*consiglieri*), ki sta si poleg sodniškega dela delila še vsak pol mandata (8 mesecev) pri vodenju fiskalne komore. Treba je tudi upoštevati, da se je v tem obdobju na račun Apelacijskega sodišča in drugih osrednjih deželnih ustanov bistveno povečalo število uradniških in vojaških nameščencev v Kopru, ki je za razliko od Pirana v beneških očeh vseskozi veljal za osrednje upravno, oziroma uradniško mesto. Hkrati je z ustanovitvijo magistrata leta 1584 kot Apelacijskega oziroma prizivnega sodišča, beneški politiki v Istri uspelo vzpostaviti centralizirano upravo, ki naj bi ji na podlagi nove strukture sodne oblasti v Kopru zagotovila vlogo upravnega in političnega središča celotne province, pa četudi na škodo manjših mestnih komun in ostankov avtonomije lokalnih mestnih komun. Položaj Kopra se je torej zlasti z ustanovitvijo Apelacijskega sodišča, razlikoval od vseh drugih mest na območju beneške Istre (TEDOLDI Leo, *Pravo na območjih "Terre" in "Mar"*. Primerjava statutov "Terraferme" in statutov Kopra (15. do 18. stoletje), v "Acta Histriae", št. 4 (1996), Koper, str. 25-30).

V pomanjkanju ustreznih študij pa ni znano, v kolikšni meri je bilo v resnici to sodišče tudi učinkovito. Upoštevati je namreč treba, da je imel beneški podestat v Kopru na voljo le omejena sredstva prisile, upravljanje province pa je spremljalo še veliko drugih težav. Ob tem je treba vedeti, da so znotraj beneške aristokracije vladale velike premoženjske razlike in da je prav lastninski element določal večjo oziroma manjšo politično moč. Sicer pa so potencialnim podestatom največ blišča in morebitno odskočno desko za bleščečo politično kariero zagotavljala tista podestatska območja, ki niso bila odvisna od državnega denarja in za katera je morala pravzaprav sama podestatova rodbina globoko seči v žep. Če so torej v večja istrska pravna središča, kot sta bila Koper in Buzet, pošiljali podestate iz srednje močnih patricijskih rodbin, so za manjša središča, npr. Vodnjan, Novigrad, Rovinj, Labin, Buje, Umag ipd., običajno izbirali med manj premožnimi patriciji z majhnim političnim vplivom.

Za Beneško republiko je bilo vprašanje revnega patricijskega sloja zelo občutljivo, zato so ga skušali ublažiti z različnimi ukrepi, predvsem z zmanjševanjem političnih posledic pretiranih premoženjskih razlik znotraj aristokratskega sloja. V beneški politični ureditvi je namreč vsaj formalno veljala enakost med patriciji, zato bi lahko prevelike premoženjske razlike izzvale nezadovoljstvo in negodovanje ter nevarno omajale že ustaljeno institucionalno ureditev (VERONESE Giuliano, *Podkupljivost javnih služb v beneški Istri 18. stoletja*, v "Acta Histriae", l. 4 (1996), Koper, str. 83-92).

be so dokončne: za večje vsote se pritožbe vložijo v Benetke.¹⁵² Vsak podestat je pred koncem svojega mandata (ta je trajal 16 mesecev, enako kot mandat svetnikov) z odobrenjem Senata (ki mu je odobril in dodelil vsoto 2.000 piemontskih lir), nato opravil 40-dnevno popotovanje po celotni provinci v spremstvu enega od svetnikov. Prevažali so ga galeja in dve oboroženi feligi z nalogo, da pregle-da stanje milic in opravi vmesne sodbe v okviru svoje jurisdikcije in pristojnosti. Spomnim se, da je bila izdana ena takšna vmesna sodba v višini 69 lir tega kraja, v mojo prid in mojega

44

dolžnika je spametovala potrditev iz Benetk. Nekdaj so izbirali lokalne guvernerje med osebnostmi, ki so bili člani Vrhovnega civilnega sodišča in so se imenovali Svet štiridesetih. Če so dobro opravljali svoje delo v oblastnih organih, so lahko postali senatorji ali pa člani Sveta desetih, ko je bilo izjemoma prosto kako mes-to. Po letu 1769 je bilo malo tistih, ki bi imeli to čast, tudi v Svetu štiridesetih, in kolikor vem, ta stara in častitljiva ustanova ni več imela veljave po letu razen zad-njega guvernerja, gospoda Girolama Pasqualiga, ki je trenutno senator¹⁵³. Fiksni

¹⁵² Glede pristojnosti Apelacijskega sodišča gre poleg beneške Istre za kvarnerska otoka Cres in Lošinj, ki sta bila pod beneško suverenostjo, ne pa za Krk, kot navaja Agostino. Glede finančnih vidikov, ki jih omenja, naj navedemo, da so se z leti povečevale finančne zahteve svetnikov, tako da je postajalo vedno težje najti dovolj ugledne in izobražene plemiče, ki bi bili pripravljeni prevzeti ta opravila in se preseliti v Istro. Šele 18. maja 1636 je Veliki svet v Benetkah končno prislusnil finančnim težavam, ki so pestile novo prizivno sodišče in so plače svetnikov od dotedanjih 45 povišali na 75 dukatov mesečno, podestatu in kapitanu pa na 120 dukatov. Za razširitev pristojnosti koprškega prizivnega sodišča nad nižjimi podestati v provinci, se je moral vmešati celo Svet desetih, ki ga nekajkrat omenja tudi Agostino Carli-Rubbi, in sicer 1. decembra 1618, ko je v soglasju s Senatom sklenil, da se oblast koprškega prizivnega sodišča razširi tudi na nižje podestate in da je potrebno v primeru "izsiljevanj in drugih hujših prekrškov tamkajšnjih podestatov sprožiti postopek in ga posredovati v Benetke ali o tem obvestiti načelnika Sveta desetih, da bi lahko o tem razsojali, kot bi se jim zdelo najprimerneje". S tem se je vedno bolj uveljavljala pravica koprškega prizivnega sodišča, da odmeri zelo visoke kazni, tudi do 500 dukatov, o čemer govori tudi Agostino (MARINO Rolan, *Razvoj novoveške sodne ustanove: koprsko prizivno sodišče med 16. in 18. stoljetjem*, v "Acta Histriae", št. 1. (1996), Koper, 49-56).

¹⁵³ Glede na Agostinovo namig o lastnih izkušnjah s prizivnim sodiščem, naj navedemo, da je po propadu Beneške republike oziroma z vzpostavitvijo prve avstrijske oblasti v letih 1797 - 1805, prišlo do nekaterih reform tudi na sodnem področju. Sodne pristojnosti nekdanjih podestatov je prevzelo "Začasno prvostopenjsko sodišče" (*Tribunale provvisorio di prima istanza*), pri tem pa se sodni postopki niso spreminjali ter so še nadalje sodili po odredbah mestnih statutov in običajnega prava (*consuetudines*) iz beneškega obdobja. Kazenske postopke prvostopenjskih sodišč je potrjevalo "Začasno drugostopenjsko sodišče" (*Tribunale provvisorio di seconda istanza*), kasneje pa Apelacijsko sodišče v Kopru (*Tribunale d'Appellazione di Capodistria*), ki je prevzelo pristojnosti nekdanjega koprškega magistrata. Novosti so bile predvsem v tem, da so iz Apelacijskega sodišča v Kopru, ki je reševalo pritožbe na odločitve prvostopenjskih sodišč, izločili kazensko sodišče prve stopnje (*Giudizio criminale di prima istanza*) in ga kot posebno pravno institucijo prenesti v Poreč. Z ustanovitvijo tega sodišča je bilo kazensko sodstvo v nekdanji beneški Istri končno osvobodeno vpliva lokalnih oblasti, njegove pristojnosti pa so bile po vzpostavitvi okrajnih sodišč drugi pomemben korak v omejevanju občinske sodne avtarktičnosti. Poreško kazensko sodišče je bilo tudi prvo pravo sodišče v celoti, saj je bilo po svojih pristojnostih pa tudi po nazivu ločeno od uprave.

Najvišja sodna instanca v deželi, Apelacijsko sodišče v Kopru, je reševalo pritožbe na odločitve prvostopenjskih sodišč, v revizijskem postopku pa je bilo od leta 1798 podrejeno Višjemu revizijskemu sodišču v Benetkah (*Supremo Tribunale revisorio di Venezia*), ki ga omenja tudi Agostino, z letom 1804 pa so tretjestopenjsko oziroma Apelacijsko sodišče iz Kopra prenesli v Celovec, v času francoske oblasti, ko naj bi domnevno nastal Agostinovo rokopis, so ukinili prvostopenjska okrožna sodišča in celo kazensko sodišče v Poreču. Sojenje manjših zadev so ponovno prepustili

prihodki podestata znašajo 93 zlatih cekinov oziroma 930 piemontskih lir mesečno: svétnika pa imata vsak po 120 srebrnih dukatov, oziroma 435 piemontskih lir na mesec. V Kopru ste videli vrhovnega poveljnika deželne milice, ki nosi naziv superintendent¹⁵⁴. Vojaški poveljnik mesta, ki je najmanj podpolkovnik, prejema 400 lir plače oziroma prihodkov v višini 400 cekinov mesečno; gozdni upravnik ima po 70 srebrnih dukatov oziroma 260 piemontskih lir na mesec; oba intendanta meja in mejnih področij, ki se imenujeta providurja meja, nimata nobene plače ne stalnega prihodka, temveč zgolj dnevnice v višini 5 srebrnih dukatov na dan oziroma 18 piemontskih lir. V mestu je tudi dacar fiskalne komore, ki je navadno eden od domačih plemičev. Mislim, da sem bolj ali manj opisal vse, kar zadeva javno upravo v Kopru. Občinska oblast je osnovana na mestni aristokraciji. Vsak meščan, ki mu je vladar dodelil plemiški naslov in je

---

občinskim sodnikom, pri življenju pa je ostalo le Apelacijsko sodišče v Kopru, ki je z dekretom z dne 17. junija 1806 pridobilo naziv in obliko "Sodišča za civilno in kazensko pravo" (*Corte di Giudizio civile e criminale*) in je hkrati postalo vrhovno kolegialno sodišče Istrskega departmaja (CRNKOVIČ Goran, *Administrativno-teritorialno ustrojstvo upravnih i sodbenih oblasti u Istri u vrijeme njene političke integracije 1797-1825*, v "Problemi sjevernog Jadrana", br. 6 (1988), Rijeka, str. 190-227).

Agostinova navedba glede zadnjega koprskega podestata Gerolama Pasqualiga ne drži, saj ga G. Pusterla umešča v leto 1792/93, zadnji pa je bil leta 1797 Francesco Almorò Balbi (PUSTERLA Gedeone, *I rettori di Egida* cit., str. 15).

¹⁵⁴ Pri prikazovanju fiksnih prihodkov podestatom, ki jih navaja Agostino, naj pojasnimo, da so beneške oblasti zaradi obubožanosti dela patricijskega sloja v 18. stoletju, sprejele vrsto ukrepov. Na nekaterih območjih so podestatom povišali plače, istočasno pa je Vrhovni svet povečal število upravnih enot in tako olajšal zaposlovanje plemenitašev. Leta 1748 je beneška vlada ponovno povišala plače v upravnih enotah *Terraferme*, Istre in Dalmacije. V Istri so npr. povišali plače podestatom v Sv. Lovrencu, Miljah, Izoli in Bujah, medtem pa so nakazali tudi prispevke za potne stroške podestatom ob njihovi namestitvi; po 80 dukatov so prejeli podestati Milj, Izole, Pirana, Umaga, Novigrada, Grožnjana, Bal, Vodnjana, Poreča itd., druga plat medalje pa so bile skušnjave teh patricijev, da so zlorabljali svojo oblast in se okoriščali z nezakonitimi zaslužki, kar je imelo včasih tudi dramatične posledice (VERONESE Giuliano, *Podkupljivost javnih služb v beneški Istri 18. stoletja* cit., str. 90).

Agostino je sicer pri nazivih različnih funkcionarjev nekoliko nedosledno pomešal poznobeneško, prvo avstrijsko in francosko obdobje oziroma zakonodajo. Stari upravni sistem je zlasti naglo izginjal v času francoske uprave med letoma 1806 in 1813. Na sedežih kantonov so uvajali nove organe za funkcioniranje državne uprave, npr. finančne intendants in druge urade, na čelo komun pa so postavili podestate (*maire*), ki jim je v upravi pomagal še poseben svet (*Consiglio municipale*). Preseneča torej, da Agostino omenja superintendanta kot poveljnika deželne milice, saj so bile nekdanje černde v tem obdobju dokončno odpravljene, v Istri pa je bil ob koncu maja 1806 formiran Istrski kraljevi bataljon (*Battaglione Reale d'Istria*).

Pri omembi povidurjev meja in gozdov, predvsem načelnika fiskalne komore, pa se vrača na beneško obdobje. Osrednji deželni fiskalni urad (*Camera fiscale*) je bil ustanovljen kmalu po beneški zasedbi Istre in sta ga izmenično vodila mestna svétnika, ki sta opravljala, kot že omenjeno, še sodniško delo v okviru koprskega magistrata (*Magistrato di Capodistria*). S prihodki fiskalne komore so v glavnem financirali uradniški aparat, in to ne le za potrebe Kopra, temveč celotne beneške Istre. V 17. in 18. stoletju je funkcija fiskalnega komornika pripadala Kopračanom, s tem, da je ob koncu 18. stoletja ta urad že skoraj posebej koprski grof, Francesco del Tacco, česar pa Agostino ne omenja (DAROVEC Darko, *Davki nam pišejo kri* cit., str. 210). Težko pa se strinjamo z njegovo pripombo, da je s tem bolj ali manj opisal vse, kar zadeva javno upravo v Kopru, res pa je, da se k tej problematiki znova vrača nekoliko kasneje. Ob tem se namreč postavlja vprašanje, koliko jo je podrobneje poznal oziroma, koliko bi ta tematika njegovega prijatelja opata Barda, sploh utegnula zanimati?

dopolnil 20 let, ima pravico do vstopa v Generalni svet¹⁵⁵. To telo sestavljajo stare in plemiške družine kraja, in tiste, ki jih je vladar v soglasju z mestom dal vpisati v register oziroma ki jih je mesto, zastopano s svojim Generalnim svetom, sprejelo v svojo sredino s 3/4 glasov članov tega istega Sveta, ki so bili naklonjeni prošnji ali preprosto z večino njegovih glasovnic, prek financiranja, ki ga je predlagal sam Veliki svet ob priložnosti kake častne javne potrebe, potrjene s strani beneškega Senata, ki se po tem, kot tudi ob vsaki drugi podobni priložnosti, nikoli ni vmešaval v osebe, ki jih je Veliki svet sprejemal v svoj [...]. Ta aristokracija je dednega značaja in ga tvori 35 osebnosti oziroma družin ter njihovih družinskih vej. Te družine so priznane za plemiške s strani svojega vladarja in tujih knezov ter visokih funkcionarjev Sveta, se pravi, če so te družine dosegle konzulat, kot se temu pravi v Franciji, kar pomeni, da če opravljajo visoke položaje v občini, se ti akti in registri, ki to potrjujejo, sprejmejo kot dokazilo o vojaških ukazih.¹⁵⁶ Med temi 35 družinami je bilo enajst takih, ki so

¹⁵⁵ Obdobje od padca Kopra pod beneško nadoblast leta 1279 do zloma oglejskega patriarhata leta 1420, dokazuje in hkrati izpostavlja vprašanje beneškega odnosa do družbenih elit, ki so se v tem obdobju v istrskih mestih, zlasti pa v Kopru, že dodobra izoblikovale. Glavni oblastni organ v mestih je bil Mestni svet, ki je bil v dokumentih tistega časa različno poimenovan, npr. *Consilium*, *Consiglio generalis* in *Gran oziroma Maggior consiglio*. Sprejemal je najpomembnejše odločitve, zato smemo vse njegove člane šteti med mestno elito. V primerjavi s Piranom in Izolo, je imel koprski posebne naloge in pristojnosti. Tamkajšnji Veliki svet se je obnavljal po patriarhalnem načelu: sestavljali so ga odrasli moški potomci članov sveta, s tem, da koprski in piranski statut nista vsebovala določila o številu članov Mestnega sveta. V srednjeveškem koprskem statutu obsežnejših poimenskih seznamov članov njegovega Velikega sveta (*Maggior consiglio*) ali navedb njihovih števil ni. Izdaja koprskih statotov iz leta 1668 je povzela več srednjeveških duktalov, terminacij in podobnih dokumentov, ki so zapisani "in extenso", zato je v njih ob imenu koprške podestata in kapitana navedenih tudi več imen drugih mestnih odličnikov. Notarski in vicedomski zapisi v mozaiku podatkov o posameznikih, ilustrirajo družbene vzpone v mestno elito; šlo je predvsem za premožne tujce, ki so najprej pridobili položaj polnopravnih meščanov, nato pa so se postopno vključili v mestni svet. To niso bili nujno Benečani, ki so jim statuti zagotavljali privilegiran položaj, ampak neredko bogati trgovci iz Firenc, Bologne in drugih italijanskih mest (D. Mihelič, *Pristop k razpoznavanju članov elite. Obalna mesta Slovenije v srednjem veku*. V: Mlinar J., Balkovec, B. (ur.): *Mestne elite v srednjem in zgodnjem novem veku med Alpami, Jadrantom in Panonsko nižino*, Zveza zgodovinskih društev, 2011, str. 148-163). Za razliko od piranske poznosrednjeveške (in novoveške) komunske elite, ki ni imela statusa plemstva, je koprška elita, ki je od 15. stoletja dalje sestavljala Veliki svet, ta status imela. V Istri je bilo plemstvo na osnovi članstva v Velikem svetu priznано samo v Kopru in Poreču, v Dalmaciji pa v Splitu, Trogirju in Zadru (MLACOVIČ Dušan, *Poznosrednjeveška koprška elita in zgodovinski viri*, v: J. Mlinar - B. Balkovec (ur.): *Mestne elite v srednjem in zgodnjem novem veku med Alpami, Jadrantom in Panonsko nižino*. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev, 2011, op, str. 166-185).

¹⁵⁶ V Kopru je šlo, kar deloma ugotavlja tudi Agostino Carli-Rubbi, za pravi patriciat, ki pa je bil vse prej kot homogen. Plemstvo se je v veliki meri oblikovalo v obdobju po koprskem uporu leta 1348, v katerem je sodelovalo tudi nekaj uglednejših družin, npr. Verzi, Spellati in Tarsia, zlasti pa v času od genovežansko-beneške vojne 1380/81 do konca vojn z oglejskimi patriarhi, 1420. Izbrali so ga beneški podestati in kapitani, in sicer iz družin, ki so bile večinoma naklonjene *Serenissimi*, a niso bile vedno lokalnega izvora. Nekateri so se v Koper priselile iz bližnjih istrskih mest (npr. iz Pirana), druge pa iz Benetk oziroma iz mest beneške *Terraferme* ali celo širšega prostora severne Italije, oziroma iz Dalmacije, Albanije in grških otokov, do česar je mestoma pozoren tudi Agostino. Del novega plemstva se je na prelomu 14. in 15. stoletja razvil iz neplemenitega vojaškega (ministerialnega) sloja z opravljanjem vojaških dolžnosti v različnih deželnih milicah in v času nastajanja novega mestnega statuta, še posebej pa po letu 1403, ko je beneški dož Antonio Venier ponovno vzpostavil koprski Veliki svet - *Consiglio dei nobili* - edini, ki v svojo sredino ni sprejemal predstavnikov meščanstva (*cittadini di diritto*). Bil je torej zaprt in je s tem posnel beneški model, v njem pa so bile le plemiške družine, sprejete pred več generacijami, torej v 12. in 13. stoletju. Med njimi je torej treba, na kar nekako - četudi brez navedbe ustreznih virov - opozarja tudi Agostino, po prestižu ločiti titularne

bile tako ponosne na svoj plemiški naziv, da niso imele sredstev za lagodno življenje, do te mere, da so se ukvarjale s tehničnimi obrtmi in dejavnostmi. Potrebno bi jih bilo pustiti pri miru z njihovim plemiškim poreklom kot pa jih vključevati v tako telo, kjer so bili lahko samo pasivni opazovalci, saj jim je primanjkovalo izobrazbe in sredstev za opravljanje funkcij, ki so jih zahtevali uradi tega telesa. Kaj pravzaprav storiti s to neenotno množico brez načel, brez izobrazbe, brez sredstev in aktivnosti, da bi bila koristna družbi? To bi odstranilo iz Generalnega sveta parazitske oziroma nepotrebne samoljubnosti in vanj osredotočilo razsvetljenje in aktivnosti. Zadostovalo bi,

46

da bi na osnovi salijskega zakona določili, da bi te družine lahko ponovno pridobile svoj glas in sedež, ko bi imele sredstva, da so lahko aktivne¹⁵⁷. To je bila preprosta plemeni-ta in prava ideja Solonske aristokracije. Nasprotno, z dekretom tega Generalnega sveta mesta (in, če se ne motim, z dekretom podestata iz leta 1749, ki ga je morda odobril vladar, torej beneški Senat) je bil družinam, ki so izgubile svoj družbeni položaj in katerih plemstvo je bilo neaktivno, dovoljen vstop v Veliki svet mesta le s pasivnim glasom, brez aktivnega, torej v vseh drugih pogledih kot ostali meščani, s tem da niso mogli opravljati nobenih plemiških funkcij in služb v mestu, ki so se podeljevale z glasovanjem General-

---

plemiške družine (*le famiglie nobili titolate*), se pravi tiste, ki so se ponašale z uradnim plemiškim naslovom, ki jim ga je priznala Beneška republika. Dož Tomaso Mocenigo je namreč 1. marca 1431, torej osem let po sprejetju novih koprskih statutov (1423), potrdil tudi zaključeni seznam plemiških družin, ki so dobile članstvo v Velikem svetu (*Registro dei Nobili di Capodistria*). Med 87 jih je bilo 13 označenih s posebnim znakom, ki opozarja na njihovo častitljivo starost, segajočo v 12. oziroma 13. stoletje (*Monumenti del nobile Consiglio della città di Capodistria*, Biblioteca Civica di Trieste, R.P. 3-2164/I, str. 24-25; glej GARDINA Edvilijo, *Koprška rodbina Tarsia, Antonio Tarsia. 1643-1722. 350 let*, Koper, Pokrajinski muzej Koper, Zveza kulturnih organizacij Koper, 1993, str. 11-24).

¹⁵⁷ Iz navedb in kritičnih pripomb lahko zgolj sklepamo, da je Agostino morda ciljnal na dejstvo, da so se zlasti grofje med seboj ločevali po svojih grofovskih naslovih cesarskega izvora, in sicer kot palatinski grofje Svetega rimskega cesarstva, ki so jih v Kopru predstavljale družine Carli, Sabini, Verzi, Tarsia, Petronio in Scampicchio, drugi pa so ta naslov pridobili od beneške *Signorie* za zasluge v vojni in miru, ki jim jih je le-ta priznala. To so bili zlasti člani družin Gavano, Spellati, Fini, Gravisi, Zarotti, Vergerio, Tacco, Carli, Tarsia, Sabini, Pola, Belgramoni itd.; vsi so bili zelo ponosni na svoje plemiške naslove, privilegije in časti. Večinoma so te družine, kot kaže primer Cristoforo Tarsie, svoje vloge za priznanje grofovskega naslova še v prvi polovici 18. stoletja naslavljale na *Magistrato Supremo sopra Feudi* ter prošnjam kot dokazila prilagale avtentične listine in tiskana rodovna debla. Magistrat je namreč, kot kaže dekret iz leta 1695, svojim podanikom s stroгими določili večkrat prepovedal, da bi se za pridobivanje častnih nazivov zatekali k tujim vladarjem oziroma velikašem. Prepovedi so se nanašale tudi na posebna znamenja, ki so nekatere "plemiče" odlikovala v javnosti. V primeru odobrene prošnje so bili podpisniki in njihovi zakoniti potomci vpisani v "*Libro de' Titolati*", in to z vsemi privilegiji, ki jih jim je prinašal grofovski naslov, izključena pa so bila vsa določila iz nekdanjih cesarskih listin, ki so bila v nasprotju z odločbami Magistrata in dekretov Beneške republike (GARDINA Edvilijo, *Koprška družina Tarsia v službi Beneške republike* cit., str. 110-111).

Stopnjo nižje od titularnih so bili netitularni plemiči, ki jim je bil ta status priznan, če so bili člani Velikega sveta. V tem smislu, vendar le v lokalnem okviru, so se lahko ovenčali z nazivom N.H. (*Nobil Homo*), sicer pa so se lahko predstavljali zgolj kot člani mestnega sveta (IVETIC Egidio, *Elites urbane nell'Istria veneta dal XIV all' XVIII secolo*, v: J. Mlinar - B. Balkovec (ur.), *Mestne elite v zgodnjem novem veku med Alpami, Jadranom in Panonsko nižino / Urban Elites in the Middle Ages and the Early Modern Times between the Alps, the Adriatic and the Pannonian Plain*, Zgodovinski Časopis - Zbirka 42, Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2011, str. 71-82). Žal je Agostino pri svojih navedbah preveč splošen, da bi zaznali na katero kategorijo oziroma plemiški sloj se nanašajo njegova kritična razmišljanja in ugotovitve.

nega sveta¹⁵⁸. Od 1764 so razmišljali, da bi se pri pomembnejših odločitvah posvetovali z družinskimi poglavarji, ki so se zbrali v kakšni od cerkva v bližini mestnih vrat, porazdeljenih po mestnih četrth. Ta demokratično sestavljena skupščina se je izkazala za bolj posrečen kot pameten ukrep ob spremembi kovancev, ki jo je zasnoval Senat¹⁵⁹. Moški, ki je aktiven in je svetovljan, rojen v eni od teh družin (ker v svetu nimajo nič drugega kot glasovalne kroglice, oziroma *ballotte*, ki jim pravijo *ballottine*) in si je pridobil določeno izobrazbo ter mu niso očitali hujših pregreh ter pomanjkanja socialnih vrline, je lahko kot povzpetic postal prokurator v Benetkah. Če se je poročil s kakšno odlično damo, ki mu je prinesla nekaj imetja, je lahko sporočil, da se umika v Koper, svojo domovino, da bi postal advokat in se potegoval za vse funkcije v Generalnem svetu. Zagnali so vik in krik, saj na primer sin preprostega delavca na posestih, ki mu niso svobodno pripadala, ni mogel pričakovati, da bo postal član v mestnem kolegiju notarjev, saj je

¹⁵⁸ Tudi ob vprašanju zapore Velikega sveta je treba pojasniti, da je Beneška republika prilagajajoč se znanim načelom vladanja z dobrim upravljanjem (*buon governo*), socialnim mirom in konsenzom, v rokah svojega patriciata po eni strani monopolizirala politično oblast in provincialnim slojem prepuščala le del lokalne oblasti, po drugi strani pa si je prizadevala, da bi se v skladu z novo politiko mestni sveti odpri "uveljavljajočim se" družinam, ki so se v istrska mesta, zlasti v Koper, naseljevale od drugod ali pa so izhajale, podobno kot v Benetkah, iz vrst novih bogatašev meščanskega sloja. Nove produktivne dejavnosti in dobički so hkrati pospeševali razslojevanje znotraj tega sloja in v osrednje potiskali posameznike, ki na ekonomskem področju niso bili nič manj premožni od starega plemstva (APOLLONIO Almerigo, *L'Istria veneta dal 1797 al 1813*, Gorizia, Libreria Editrice Goriziana, 1998, str. 24).

¹⁵⁹ Morda avtor tu namiguje na temeljni konflikt, ki se je znotraj mest odvijal med plemstvom oziroma meščanstvom, z značilnim imenom popolari (Agostino ga v svojem rokopisu ne uporablja), ki so bili čedalje bolj nezadovoljni zaradi privilegirane položaja mestnega plemstva. Le-to je bilo oproščeno številnih davščin in delovnih obveznosti, obenem pa je zasedalo skoraj vse pomembnejše položaje v mestnih upravno-političnih in finančnih ustanovah z razmeroma visokimi dohodki. Ti sicer niso omogočali bogatenja, so pa zagotavljali dokajšnjo socialno in ekonomsko varnost in ugled, če seveda ni prihajalo do finančnih malverzacij, goljufij in kraj komunskega in cerkvenega premoženja, še posebej pa denarja fontikov, zastavljalnic in bratovščin. Prav te okoliščine so največkrat povzročale spore in nemire, saj se je prebivalstvo tako v mestih kot na podeželju počutilo ogoljufano pri zagotavljanju vsaj minimalne socialne varnosti, čemur so bile te ustanove pravzaprav namenjene. Tako so predstavniki ljudstva poleg zagotavljanja pravnega reda v teh ustanovah zahtevali še politično vključevanje v upravljanje mestnih oblastnih struktur, kar jim je ponekod bolj, drugod pa manj uspevalo (DAROVEC Darko, *Davki nam pijejo kri cit.*, str. 64).

Napetosti med obema tradicionalnima mestnima slojema, plemstvom in popolari, so začele naraščati v drugi polovici 18. stoletja, in sicer po krizah v letih 1763/64 in 1768/69, ki sta bili posledica stagnacije v solni proizvodnji in proizvodnji oljčnega olja, od katerih so prihajali največji prilivi v komunsko blagajno. Prvi kritičen trenutek je napočil leta 1769 (in ne že 1764, kot omenja Agostino), ko je na pobudo nekaterih načelnikov mestnih rionov prišlo do zahteve, da se pri Velikem svetu vzpostavi novo nadzorno telo. V njem naj bi bila dva predstavnika ljudstva, imenovana *sindici del popolo*, ki bi nadzorovala odloke, zlasti tiste s fiskalnega področja. Pritožbe so se nanašale tudi na račun zlorab plemstva pri upravljanju fontika, *rabotte* oziroma tlake in fizičnega dela, ki so ga morali opravljati popolari in podobno. Kljub temu, da popolari s svojo zahtevo niso uspeli, saj se je beneški Senat, kot omenja tudi Agostino, postavil na stran plemstva in pri tem upošteval priporočilo dveh nekdanjih koprskih podestato, Nicolòja Berengana in Nicolòja Cornerja, da "v obmejnem mestu, ki je le 12 km oddaljeno od ljubosumnega avstrijskega empория", ne bi kazalo ustanovljati novega organizma takega značaja, je ta primer privedel do razkola med koprskim plemstvom (POLI Giustino, *Nobili e popolari nella Capodistria del Settecento. I sindaci del popolo*, v "Pagine Istriane", IV serie, n. 11 (1964), Trieste, str. 167-175).

Tudi F. Semi v svojem delu omenja, da je leta 1769/70 prišlo do novega revolta meščanstva in da so načelniki mestnih rionov (11 po številu, kolikor je bilo mestnih rionov) na beneški Senat naslovili peticijo z zahtevami po spremembah mestnega statuta, ukinitvi plemiške samovolje in po izvolitvi dveh sindikov (zastopnikov ljudstva), ki naj bi bila prisotna v mestnih oblastnih organih kot garancija pravic nižjih slojev prebivalstva (SEMI Francesco, *Capris-Iustinopolis-Capodistria cit.*, str. 195).

kot potomec družine, ki je imela štiri stoletja znano meščanstvo, uveljavljal pravice na podlagi starih privilegijev, ki so pripadali le veji, ki je ugasnila v Trstu; in ker so sklenili zaveznitvo s hčerko kakega beneškega trgovca, ki je prodajal žito in zelenjavo na drobno, ni obetalo potomcev, primernih za zasedanje visokih funkcij v mestni upravi. Vztrajal je: ta odlok iz leta 1749 je bil zanj; bil je izvoljen za sindika z večino glasov v Generalnem svetu; uprli so se njegovi izvolitvi in ker je šlo za povsem politično zadevo, bi morala mestna aristokracija predati celotno stvar v odobritev Senatu ali Svetu desetih, ki je bil garant mestnih in državnih ustav; to so jemali tako kot bi šlo za civilne pravice nad stvarmi brez poimenovanja in so zadevo predali sodišču Štiridesetih v Benetkah: mestni magistrat oziroma mestni kolegij se je pustil soditi in sojenje je potekalo v njegovi odsotnosti. In ta gospod Baseggio je zmagal ter postal sindik ter je idol ljudstva bolje rečeno tisti, ki zna delati in voditi *ballottine*, ki tvorijo 2/3 Generalnega sveta¹⁶⁰. Ta številčno močan razred se ni ustavil tu in so hoteli imeti še dva druga sindika za ljudstvo. Zato so po četrth sklicali vse družinske poglavarje in na podlagi priznanja te demokratične pravice so leta 1769 od podestata Marcela dosegli dekret, ki je uvedel to spremembo v aristokratski ustavi mesta. Kolegij, ki je posredoval to zadevo pred Senat in dokončen dekret iz leta 1270, je za vedno priznal in potrdil plemenito aristokracijo v Svetu, razveljavil uvedbo predvidenih novosti in za vedno zagotovil demokratične skupščine

po četrth. Tukaj je sedanje stanje civilnih zadev. *Ballottini*, tudi če se njihovo število ne povečuje, se vsaj vzdržujejo, medtem ko se plemiške družine zmanjšujejo pred očmi, tako da obstaja motiv za to, da verjamemo, da bodo tisti, ki so najbolj številni, lahko počeli vse tisto, kar jim bo padlo na pamet.

Generalni svet, ki šteje okoli 180 članov, izvaja zakonodajno in izvršno oblast za vse tisto, kar je bilo v interesu mesta in predstavlja tudi volilno telo za vse funkcije in službena mesta, ki so bile v njegovi pristojnosti¹⁶¹. Nekoč je obstajal je Svet štiri-

¹⁶⁰ Kljub temu, da popolari s svojo zahtevo niso uspeli, sta Pietro Gavardo in Nicolò Baseggio, ki ga omenja tudi Agostino Carli-Rubbi, podprla zahteve popolarov in hkrati zastopala interese tistega dela plemstva, ki je ekonomsko propadlo in je s čedalje večjim nezadovoljstvom sprejemalo oligarhijo nekaterih starih plemiških družin, saj je neomajno vztrajanje koprskih plemenitašev na v preteklosti pridobljenih privilegijih, poleg visokih poroštev dodatno zoževalo izbor kandidatov za opravljanje ključnih funkcij v javnih ustanovah. Zasedba teh služb je za nekatere postala donosna še zlasti po ustanovitvi "Direktorija za reinvesticije premoženja cerkvenih in ubožnih ustanov" (*Ufficio Direttorio*) leta 1771, ki je omogočal večji pretok kapitala prek zastavjalnice, to pa je privedlo do še večje koncentracije določenih služb v rokah nekaterih posameznikov iz vrst plemstva, ki so si, če so pošteno opravljali svoje naloge, prislužili tako priznanje kot povišanje dohodka, nekateri pa so si "postregli" kar sami, tako da lahko v posameznih primerih govorimo o pravi kraji premoženja zastavjalnice, o vsem navedenem pa Agostino konkretno ne govori (DAROVEC Darko, *Davki nam pijejo kri* cit., str. 148).

¹⁶¹ Veliki svet (*Maggior consiglio*) je starega nastanka; po začasni ukinitvi po koprskem uporu 1348, je bil ponovno vzpostavljen leta 1358. Sestavljale so ga večinoma stare titularne koprške plemiške družine s pravico nasledstva,

desetih, ki je kasneje usahnil; obstaja svet imenovan *Consulta*, ki ga sestavlja nekaj svetovalcev ali svétnikov, ki jih izbere Svet, nekdanji sindiki, sedanji sindiki, in to izbrano telo pripravlja zadeve, ki jih je treba predložiti na sejo Generalnega sveta mesta. Obstaja tudi Kolegij za žito in še eden za Zastavljalnico, toda oba sta posebna urada, katerih vpliv je omejen le na njuno področje¹⁶².

Generalni svet izvaja volilno moč bodisi z naključnim žrebanjem volivcev, ki nato imenujejo na položaje tiste, za katere menijo, da so primerni; imenovane mora nato potrditi celoten Generalni svet in če ti pridobijo večino glasov, se štejejo za izvoljene; ali s popolnim žrebom, kar pomeni, da vsi meščani pristopijo k volitvam in če izvolječejo pozlačeno kroglico, se štejejo za izvoljene; če ne želijo ali ne morejo opravljati zadevne službe ali položaja, lahko imenujejo drugega na svoje mesto. Nesmiselno je navajati, katere so te funkcije, ki se izberejo na te tri različne načine, niti vam dati celoten okvir občinskih funkcij. Dejansko pomembne funkcije so tiste, ki izhajajo iz

49

žreba pozlačene kroglice. Generalni občinski svet se redno sestaja trikrat letno in ko želita sindika sklicati izredno sejo: to so po statutu tretji dan Velike noči, prvi dnevi septembra (ne vem več, kateri dan točno) in 27. oktober. Samoumevno je, da podestat in svétniki v svečanih oblačilih sodelujejo v Svetu, ki mu predsedujejo in ga vodijo sindiki, čeprav imajo trije beneški patriciji prve sedeže. Za redne zadeve ni potrebna odobritev Senata; toda da bi dekret ali sklep tega Sveta imel zakonsko veljavo in bil zavezujoč, je potrebna odobritev beneškega Senata.

Nekdaj so sodniki sedeli skupaj s podestatom in svétniki ter z njimi glasovali o civilnih zadevah in so vedno zasedali prvo mesto za trojico beneških patricijev. Ne vem več, kako so se stvari odvijale, a že štiri stoletja se to ne dogaja več in zaradi tega so sindiki oziroma prokuratorji mesta v skladu z zakonom iz prejšnjega stoletja, morda

---

tako da so vanj po letu 1431 sprejeli le 14 novih patricijev. Leta 1770 je Svet štel 27 plemiških družin oziroma 132 članov (in ne okoli 180, kot navaja Agostino). Vključitve nekaterih plemiških družin, med katerimi je bilo največ predstavnikov družin Gravisi in Gavano, so bile bolj ali manj zgolj "častne", kakršen je primer rodbine markizov Polesini. Veliki svet je iz svoje sredine za krajša ali daljša obdobja izvolil vrsto uradnikov; poleg dveh sindikov, ki smo jih že omenjali, še štiri sodnike, komunskega kanclerja, štiri tržne inšpektorje (*Iustitiani*) in dva vicedomina, itd. V celoti jih je v *Libro consigli* iz leta 1799, ki jo je imel v rokah verjetno tudi Agostino Carli-Rubbi, naštetih 24 uradnikov, katerih mandat je trajal od štirih mesecev pa do štirih let. Svojevrstno vlogo v komunski upravi je imel t.i. Žitni kolegij (*Collegio di Biave*), ki ga je v Kopru poleg podestata in kapitana kot predsednika, sestavljalo še 12 članov, in sicer oba sindika, vsi štirje sodniki ter še šest članov, izvoljenih iz vrst mestnega plemstva. Žitni kolegij je bil poleg osnovne in izvirne zadolžitve za preskrbo prebivalstva komune z živili, zadolžen še za delovanje drugih komunskih služb, predvsem pa za izvolitev uradnikov in predlaganje le-teh v potrditev Velikemu svetu za obe osrednji komunski ustanovi: Fontik in *Monte di Pietà*, česar pa Agostino ne omenja (DAROVEC Darko, *Kratka zgodovina Istre cit.*, str. 146).

¹⁶² Žitni kolegij že omenjamo pod zgornjo opombo, kar pa se tiče kolegija za zastavljalnico, so po sili razmer k njenemu upravljanju v Kopru pripustili popolare šele v zadnjem obdobju Beneške republike. S povečanjem obsega dela in kapitala v zastavljalnici se je večala tudi potreba po novih uradnikih, vendar stroškov za plačevanje številnega uradniškega osebja niso več mogli kriti iz obresti in so se kot velik problem pokazali že leta 1676 ter je moral zato beneški Senat z odlokom zmanjšati število uradnikov.

iz leta 1630, dosegli prednost pred sodniki¹⁶³. V Trstu, kjer je obstajala enaka oblika mestne vlade, čeprav ustava ni bila dedna in aristokratska, so sodniki opravljali svoje funkcije, sindiki pa so bili nadzorniki sodnikov in celo vlade. V Trstu so vsi posestniki v mestu in okolici, ki so živeli na tem območju že vsaj dve generaciji, lahko stremeli za tem, da bi lahko vstopili v Veliki svet, ki je bil sestavljen iz 150 članov, števila, ki je bilo določeno z vladarskim zakonom; imenoval jih je sam Svet. Ni potrebno, da so plemiči in pogosto se dogaja, da je število mest zapolnjeno in so posamezniki iz plemiških družin izključeni. Tu je torej razlika med mestnimi telesi teh dveh mest: v Trstu ima priznani plemiški Svet volilno pravico, je omejen in izbran iz množice posestnikov ali lastnikov nepremičnin v mestu ki so tam vsaj

50

dve generaciji. To telo je plemiško, ne glede na to, če so njegovi člani postali takšni ali so jih smatrali kot take, ko so zapuščali svétniške zbornice, razen če so ti posamezniki poplemeniteni drugje: v Kopru je svet neomejenega števila posameznikov plemiški, ker ga sestavljajo posamezniki iz priznanih plemiških družin, ki imajo edini pravico, da ga sestavljajo. Svet v Trstu je predstavljal beneško oblast pred letom 1279, Svet v Kopru pa je bil oblikovan po vzoru Benetk po tistem obdobju, ko je aristokracija postala dedna in omejena na določeno število družin po zakonu, ki je takrat postal obvezen¹⁶⁴. Sedaj se spominjam, da je bila pravica sojenja civilnim sodnikom odvzeta z ediktom iz leta 1394, zaradi česar so znova uvedli mestno civilno telo in so uvedli v civilni statut pomembno spremembo, po kateri so beneški patriciji, določeni za to oblast, postali edini sodniki v civilnih in kazenskih zadevah. Prihodki mesta znašajo dandanes le 4.500 piemontskih lir oziroma 11.000 lokalnih lir, brez dolgov in celo z nekaj predujmov¹⁶⁵. Ladjar na trajektu, ki vozi v Trst, plačuje vsako leto po 4.000 lir

¹⁶³ Omenjali smo že, da so za razliko od srednjeveškega obdobja, ko so najpomembnejšo funkcijo opravljali štirje sodniki (*iudices*), vsaj od 17. stoletja dalje - kot nakazuje tudi Agostino Carli-Rubbi - to vlogo v mestni upravi odigrala dva sindika. Sindiki so namreč med komunskimi uradniki v beneški Istri beležili nagel vzpon in postopno po svojih dolžnostih dosegli sodnike ter jih že od 16. stoletja dalje tudi presegli (DAROVEC Darko, *Kratka zgodovina Istre* cit., str. 143).

¹⁶⁴ Trst je dokončno stopil pod okrilje Habsburžanov po Torinskem miru (1382) ter pod njihovo oblastjo postopno pridobival na pomenu. Za razliko od beneških istrskih mest, je Trst poznal dve vrsti plemstva: patricije in nobile. Prvi so predstavljali staro tržaško plemstvo, nobili pa novo plemstvo, oboji pa so sestavljali 180-članski Veliki svet (*Maggior consiglio*). Le-ta je iz svojih vrst izvolil 40 predstavnikov, ki so sestavljali Mali svet (*Minor consiglio*), ki je imel izvršilno funkcijo, medtem ko je bil Veliki svet zakonodajno telo. Habsburžani mestne uprave niso spreminjali, vendar so namesto podestata za mestnega načelnika imenovali kapetana, ki so mu bile zaupane poleg upravnih in sodnih funkcij še pristojnosti vojaškega poveljnika. Trst je v primerjavi z istrskimi mesti pod beneško oblastjo, užival večjo avtonomijo, saj je Veliki svet postavljal dva sodnika in rektorja ter druge uradnike mestne uprave, ki so poleg splošne izvajali tudi gospodarsko upravo. Civilno in kazensko sodstvo je izvajal vikar oziroma kazenski sodnik; to sodstvo prve in deloma druge stopnje (apelacijsko sodišče) pa tudi vsa upravna področja, so bila odvisna od notranjeavstrijskih deželnih oblasti (DAROVEC Darko, *Kratka zgodovina Istre* cit., str. 86).

¹⁶⁵ Agostinove navedbe glede prihodkov mesta je težko oceniti. Nekateri podatki, ki jih navaja v svojem delu D. Darovec kažejo, da sta za drugo polovico 18. stoletja ohranjeni glavni računovodski knjigi komunskih prihodkov in odhodkov. Sredstva za plačevanje komunskih uradnikov, ki jih omenja tudi Agostino Carli-Rubbi, so prihajala od

oziroma 1.800 piemontskih lir; mesarji, prodajalke kruha, ribolov, najem površine zunaj mesta, imenovane *Campo Marzo* in nekaj prihodkov, ki izhajajo iz prodaje žita iz javne žitnice, približno oblikujejo ta prihodek. S takšnimi prihodki je treba pokriti redne stroške: plačati občinske uradnike, plače dveh zdravnikov in kirurga, rento za očete *scolope*, ki opravljajo učiteljsko delo v mestni šoli in za popravila vodnjaka, cistern, podestatovih palač in palač mestnih svetnikov, kanclista, biričev, kancelerij 51 in vseh javnih zgradb¹⁶⁶. Treba je reči, v čast resnici ter v čast Občini in njenemu državljanškemu duhu, kadar so se pojavile javne potrebe, npr. za prispevke vladarju, za nakup žita v času pomanjkanja, za postavitve kolegija, namesto, da bi nalagali nove davke, so se dolga leta raje odpovedovali plačam komunskih funkcionarjev in omogočali v preteklem stoletju vstop v plemiški kolegij proti plačilu vsaj 1.200 dukatov oziroma 3.000 piemontskih lir; in s tem je bila mestna blagajna napolnjena ter je zaradi tega funkcija sindikov, sodnikov in kapitana Slovanov itd., bila zgolj častne narave¹⁶⁷.

davkov, vendar so bila le-ta po ocenah številnih podestatov in kapitanov, dokaj skromna. Eden med njimi za leto 1598 ugotavlja, da je koprška komuna dokaj uboga, saj ji prihodke prinaša le davek *mude*, ki smo ga že omenjali in davek od *sprocanarie*, se pravi od cenilcev in merilcev vina, olja, soli itd, ki je letno znašal 2.355 dukatov. Dohodke so porabili za plačilo zdravnika, kirurga in učitelja ter drugih uslužbencev, ki jih omenja tudi Agostino, kakor tudi za urejanje cest, mostov in drugih javnih površin. Leta 1627 je koprška komuna pridobila še dohodke iz sodnih kazni v koprskem sodnem okraju, a je šele s pomočjo fiskalne komore in mestnih bratovščin, ki pa jih Agostino ne omenja, uspelo pokriti nekatere dolgove. Tudi za leto 1670 koprski podestat Pietro Loredan ugotavlja, da koprška komuna ustvarja prihodke od soli, davkov in kazni, vendar so odhodki še vedno presegalih prihodke, upniki pa so bili čedalje bolj nestrpni. Kot posebni prihodek je bil zlasti zanimiv davek na gnoj (*letame*), ki pa so ga ravno tako dajali v zakup na dražbi, in sicer vsaka tri leta. Koprčani so ta davek zakupljali še vsaj do leta 1794, ko je znašal 134 lir, saj ga je moč zaslediti v komunskih obračunskih knjigah prihodkov in odhodkov za drugo polovico 18. stoletja (DAROVEC Darko, *Davki nam pijejo kri* cit., str. 222). Tudi komunski davki so se spreminjali in komunski blagajni prinašali sredi druge polovice 18. stoletja precej večji dohodek ter so se gibali od 2.000 do 4.000 lir letno, kar kaže tudi na splošno sliko gospodarskih gibanj v severni Istri obenem pa se s tem približamo tudi Agostinovi navedbi, ko govori o prihodkih mesta v njegovem času, le da ne navaja posebej, da sta bili za to zaslužni zlasti koprška zastavljalnica (*Monte di Pietà*) in Fontiko. Od drugih rent koprške komune, ki jih omenja Agostino, zasledimo še polja na *Campo Marzio* oziroma od tamkajšnjih zemljišč, ne omenja pa različnih najemnin poslovnih prostorov, ladjedelnice v Bošedragi, mesnic, različnih zakupov, prispevkov bratovščin, omenja pa trajekt, ki je vozil v Trst (DAROVEC Darko, *Davki nam pijejo kri* cit., str. 226).

¹⁶⁶ V tabeli, ki prikazuje odhodke koprške fiskalne komore v letih 1582 oziroma 1795, so med funkcionarji na plačilnem seznamu, ki ga navaja Agostino Carli-Rubbi, npr. zgolj mestni zdravnik in mestni učitelj, v tabeli koprških uradnikov, voljenih v Velikem svetu med 18. aprilom 1786 in 22. decembrom 1790, pa so npr. navedeni še 4 sodniki, kanclist komune in kirurg (DAROVEC Darko, *Kratka zgodovina Istre* cit., str. 147-148).

¹⁶⁷ Ta Agostinova navedba ne drži v celoti, saj je iz zgornje tabele razvidno, da so odhodki za kapitana Slovanov leta 1582 znašali 1.240 lir, za leto 1795 pa je tabela že prazna, ravno tako so na seznamu 4 mestni sodniki za leto 1582, za leto 1795 pa jih ni več, sindika pa se niti ne pojavljata (DAROVEC Darko, *Kratka zgodovina Istre* cit., str. 218).

Agostino tudi redno navaja primerjalno vrednost beneških dukatov oziroma piemontskih liver. Dukati so bili srebrni oziroma efektivni denar, ki so se razlikovali od obračunskega dukata (*ducato corrente*) in je bil npr. en dukat vreden 9 lir in 10 soldov, v Kopru pa npr. leta 1795 le 8 lir in 14 ali 15 soldov. Vežanost gospodarskih gibanj na zadned avstrijske dežele, zlasti še na Trst, je izoblikovala svojevrstna valutna razmerja, ki jih zlasti zaradi vse večje prisotnosti avstrijskega denarja v istrskih javnih finančnih ustanovah ni uspelo urediti. Tako so bili do konca Beneške republike v Istri avstrijski petaki (*petizze*) vredni 30 beneških soldov in bili očitno prav tako obračunski denar, vendar se je v Istri vrednost beneškega denarja, vsaj v vsakodnevnih trgovskih poslih, oblikovala po posebnih valutnih razmerjih (DAROVEC Darko, *Davki nam pijejo kri* cit., str. 75).

Tukaj je podrobnejši seznam občinskih funkcionarjev:

Dva letna sindika, ki sta poglavarja mesta na čelu vseh mestnih oblastnih teles. II. Štirje sodniki, ki se menjujejo vsake štiri mesece in zdaj zasedajo le še v majhnem sodišču za odškodnine. III. Dva vidoma ali vicedoma, ki sta v imenu poglavarja overovljala pogodbe in testamente ter bila kontrolorja notarjev; ta funkcija je letna in zelo dobičkonosna, saj vsi ti dokumenti prinašajo določene dohodke; ravno tako v svojem uradu hranita pisne testamente¹⁶⁸. IV. Podestat v Kanfanarju, letna služba, ki zagotavlja pošteno preživljanje revnemu gospodu; na to funkcijo je mogoče biti izvoljen po štirih polnih letih¹⁶⁹. N.B. Za sindika je lahko izvoljen šele po štirih letih od opravljanja te funkcije; vendar, če jo je zavrnil, je moral plačati globo v višini 50 dukatov oziroma 125 piemontskih lir (razen, če se ni s svetom dogovoril, da bo izvoljen za naslednje leto in se poleg tega sprijaznil, da bo plačal 50 dukatov

52

na leto ter s tem tvegal, da bo izvoljen za vsa ta leta; za druge funkcije, ki niso bile donosne, so ravno tako, v primeru, da bi kdo tako funkcijo zavrnil, predvideli plačilo globe, toda nekoliko nižje. V. Kapitan Slovanov, letna in donosna funkcija, ki je prinašala nekaj sto dukatov čistega prihodka, ki pa v današnjem času, brez hipotek, prinaša še več ugodnosti: ima funkcijo sodnika prve stopnje za slovansko prebivalstvo na tem območju in je poveljnik milic, sestavljenih iz slovanskega prebivalstva na tem ozemlju, če so bili masovno vpoklicani.¹⁷⁰ VI. Providurji živeža, funkcija, ki traja štiri mesece in je, kakor se mi zdi, brez beneficijev¹⁷¹. VII. Šest deputatov za

¹⁶⁸ V večini istrskih mest, zlasti pa v Kopru, so poznali ustanovo vicedomov, ki so bili v srednjem veku zadolženi tudi za pravno varstvo sprejetih sklepov in določb mestnih oblasti, v novem veku pa se je v ta namen oblikoval še poseben urad, imenovan *Contraditor alle Parti e Conservator alle Leggi*, torej nekakšen ustavni sodnik. Prav tako so bili vicedomini nekdam zadolženi za nadzor nad notarskimi tarifami, v 18. stoletju pa zasledimo v ta namen v Mestnem svetu izvoljene uradnike urada *Regolatori alle Scritture Civili* (DAROVEC Darko, *Davki nam pijejo kri* cit., str. 143).

¹⁶⁹ Mesto podestatov v Kanfanarju smo že omenjali in poudarili, da je pravico do imenovanja tamkajšnjih podestatov koprski Veliki svet pridobil šele sredi 17. stoletja (1651), zadnji pa naj bi bil leta 1797 Bortolo Vittori. Jurisdikcija je obsegala tedanje vasi Kanfanar, Borut, Contrada in Rogial. Agostinov namig, da bi na to funkcijo izvolili Nicolòja Baseggia se zdi malo verjeten, saj so to funkcijo v 18. stoletju opravljali v glavnem predstavniki iz družin Sereni, Gavardo, Vida in Zarotti (RADOSSI Giovanni, *Notizie storico-araldiche di Docastelli, sue ville e territorio*, v "Atti", vol. XXV (1995), Trieste-Rovigno, str. 139-214).

¹⁷⁰ Tudi funkcijo Kapitana Slovanov smo že omenjali. Pri njej je zlasti zanimivo, da je bila ta funkcija dosmrtna do leta 1670, od takrat dalje pa so ga kot enega najpomembnejših komunskih uradnikov vsako leto volili izmed članov koprskega Velikega sveta. V dukalju iz leta 1670 so kapetana Slovanov enačili z nazivom "*Procurator della Contadinanza*", kar je sovpadalo z določbo iz agrarnega zakona, kjer so s tem nazivom označevali podeželske uradnike. Ta je poleg dohodka, ki je leta 1584 znašal 1.240 lir, prejemal še razne regalije podeželskega prebivalstva in si lahko predstavljamo ugodnosti, ki jih je ta funkcija nudila tja do propada Beneške republike in še nekaj let po njenem padcu. Tako so morale npr. vasi prispevati za praznik Marijinega vnebovzeta (15. avgust), za Veliko noč, ob sv. Martinu, za Božič, ob pustu, vsaka vas pa je morala prispevati kapitanu Slovanov še ob svojem vaškem sejmu, poseben prispevek pa je le-ta pobiral še za koprskega podestata (DAROVEC Darko, *Davki nam pijejo kri* cit., str. 226).

¹⁷¹ Med komunskimi uradniki v 18. stoletju ni bilo več zaslediti dveh cenilcev (*extimatores*), ki sta bila zadolžena za razne cenitve, od pridelkov in izdelkov, premičnin in nepremičnin na dražbah do ocenitve škod in podobno, temveč so bili za ta opravila zadolženi razni drugi uradi, med katerimi je bil tudi nadzornik za živež (*Proveditor sopra*

šole in javni kolegij; funkcija, ki je, če se ne motim, letna. VIII. Varuh zakonitosti, ki je, da tako rečemo, fiskalni nadzornik Velikega sveta in celotnega mesta in generalni prokurator komune: ta funkcija je, če se ne motim, brezplačna¹⁷². X. Advokat zapornikov; letna funkcija brez beneficijev. XI. Mestni kanclist, oziroma kanclist sindikov, ki prejema plačo in če je bila ta funkcija letna, bi bil lahko tisti, ki je od svojih prejemkov dokaj borno živel. XI. kanclist, se pravi zapisnikar vseh mestnih civilnih aktov; donosna služba, a je trajala le štiri mesece. XII. Providur zdravja in nižjega sodišča za škode; donosna in koristna funkcija, ki je trenutno dosmrtna¹⁷³. XIII. Nadzornik računov in zakladnic, položaj, ki ga ima ista oseba, ki ga izvaja tudi v imenu vladarja¹⁷⁴. XIV. Nadzornik javnih utrd in drugi nadzornik za ceste na podeželju; funkcija brez beneficijev, ki traja štiri mesece oziroma manj kot leto dni¹⁷⁵. XV. Trije providurji zdravja. To letno funkcijo brez beneficijev bi moral naštetih pod št. VI., a sem jo pomotoma prestavil: Zdravstveno sodišče

53

mesta in pokrajine sestavljajo podestat, trije providurji, prvi zdravnik, ki ga plačuje vladar, in kanclist. XVII. Dva sodnika, se pravi pooblaščenca, ki skrbita, da so javne uteži in mere točne in regulirane; funkcija, ki ne prinaša dohodkov in traja štiri mesece; XVIII. Dva predstojnika zastavljalnice, ki prinaša precejšen dohodek in opravljata funkcijo eno leto. XIX. Dva blagajnika na istem mestu; letna in donosna funkcija¹⁷⁶. XX. Blagajnik v žitnem skladišču; letna in donosna funkcija. XXI. Proda-

---

viveri), poverjeniki za vino, dva tržna nadinšpektorja, poverjeniki za olje, sir in masti in poverjeniki za rente itd.

¹⁷² Šlo je za pomembno funkcijo z nazivom "*Contradditor alle Parti e Conservator delle Legi*", ki ni bila voljena, so pa od varuha zakonitosti, kot nekakšnega ustavnega sodnika, vsi ostali komunski uradi prejemale potrditev za zakonitost svojega delovanja in poslovanja (CHERINI Aldo, *Schematismi e organigrammi delle amministrazioni, uffici, enti vari di Capodistria*.cit., str. 25).

¹⁷³ A. Cherini omenja tri providurje zdravja (*provveditori sopra la Sanità*) z enoletnim mandatom in kot nekakšen kolegijski organ koprskih podestатов in kapitanov, ki so obenem tvorili tudi Zdravstveno sodišče (*Tribunale della Sanità*), avtor pa omenja tudi Nižje sodišče za škode (*Piccolo tribunal dei danni dati*) (CHERINI Aldo, *Schematismi e organigrammi delle amministrazioni, uffici, enti vari di Capodistria* cit., str. 24).

¹⁷⁴ A. Cherini jih uvršča med komunske funkcionarje z nazivom *controllore dei conti e della cassa*.

¹⁷⁵ Tudi te funkcionarje z nazivom *Sovrintendente ai pubblici edifici in Sovrintendente alle strade di campagna* srečamo med komunskimi uradniki (CHERINI Aldo, *Schematismi e organigrammi delle amministrazioni, uffici, enti vari di Capodistria* cit., str. 29).

¹⁷⁶ S povečanjem obsega dela v koprski zastavljalnici (*Monte di Pietà*) se je povečala tudi potreba po novih uradnikih; tako so leta 1613 skupaj z drugim blagajnikom namestili blagajnika za sprejem oziroma posojanje denarja za zastavke (*carica d'imprestar sopra li pegni*), ki je bil zadolžen za odkup zastavkov (*di scoder li pegni*) oziroma za njihovo vrnitev lastnikom po vračilu posojenega denarja z obrestmi. Tako so eno mesto blagajnika razdelili v dve, po podobnem principu pa so leta 1620 razdelili tudi funkcijo upravnika (*massaro*), s čimer so pravzaprav ločili blagajno za žlahtne kovine (*Cassa degli ori*) od blagajne za običajne predmete, v glavnem oblačila (*Cassa de mobili*). To razdelitev so še podrobneje opredelili leta 1665 s terminacijo koprskega podestata Lorenza Da Ponteja, saj sta takrat iz nekdanjih upravnikovih zadolžitev nastali dve novi funkciji, in sicer so upravnika prekvalificirali v blagajnika za premičnine (*Cassiero de mobili*), ta funkcija pa se je tako kot mesto blagajnika za zlato (*Cassiero degli ori*) delila v odsek za sprejemnega (*all'impegnar*), odkupnega oziroma izplačilnega (*al scuoder*) blagajnika. Glede na Agostinovo pripombo o donosnosti teh služb, naj navedemo, da so bili tedaj na plačilni listi zastavljalnice blagajnik

jalec na istem mestu. XXII. Trije providurji in XXIII. Kontrolor na istem mestu; vse te funkcije so letne in zanje mislim, da niso koristne. Ravno tako mesto z večino glasov v okviru svojega Mestnega sveta voli prvega zdravnika s plačo 370 dukatov, namestnega zdravnika pa mislim, da s plačo 250 dukatov in kirurga s 120 ali 150 dukati, vsi letni, in vsak od teh dukatov je vreden 2,10 piemontskih lir, in se ne spomnim, če jih izvolijo ali zamenjajo z žrebom na dve ali tri leta, s strani Generalnega sveta¹⁷⁷. Mesto Koper je dejansko prestolnica province in upravno središče za splošne zadeve, tako da je pod jurisdikcijo koprskega podestata devetnajst beneških patricijev, bailov, podrejenih njegovi oblasti. Koloni in zakupniki mestnega plemstva so oproščeni vseh *corvée* in bremen za prevoz lesa za Arzenal, kot tudi za dela, ki zajemajo čiščenje in poglobljanje rek in kanalov¹⁷⁸. Mestno prebivalstvo je oproščeno opravljanja vojaške službe v državni milici. Le v tem mestu so ustanovljeni in osnovani Collegio¹⁷⁹, Gimnazija in Škofijsko semenišče na območju celotne province in so bratovščine obvezne plačevati

---

za sprejem zlatih zastavkov s 124 lirami plače, prav toliko pa je prejemal tudi blagajnik za odkup zlatih zastavkov, blagajnika za premičnine z vsak po 165 lirami in 5 soldi, predsednika z vsak po 62 lirami, zakladnik (*depositario*) s 119 lirami ter računovodja (*ragionato*) z 80 lirami plače za čas trajanja mandata (DAROVEC Darko, *Davki nam pijejo kri* cit., str. 118).

¹⁷⁷ A. Cherini med odhodki za leto 1770 navaja tudi plačo za kirurga, vendar brez navedbe zneska in za najem hiše za dva občinska zdravnika.

Agostinove navedbe se v tem primeru gotovo nanašajo še na beneško obdobje, v katerem je obveznost plačevanja koprskega mestnega zdravnika krila zastavjalnica (*Monte di Pietà*) in sicer iz deleža obresti, ki ga je dolgovala Fontiku, kakor se je to dogodilo npr. leta 1786. V tabeli o razdelitvi dobička koprške zastavjalnice v letih 1728 in 1786 je naveden tudi zdravnik, ki je za leto 1786 prejel 2.673:15 lir. Koprška komuna si je pri zastavjalnici pogosto izposojala denar za kritje svojih obveznosti do mestnih uradnikov, med drugim tudi za zdravnika in učitelja (DAROVEC Darko, *Davki nam pijejo kri* cit., str. 156).

¹⁷⁸ Glede oprostitve težaških del oziroma prevažanje lesa za beneški arzenal, kopanje kanalov in čiščenje rek, Agostinove navedbe ne odgovarjajo dejstvom, saj so Benetke svoj dominantni odnos do istrskih podložnikov v veliki meri kazale ravno z deželnim davkom, t.i. *carratado*. To je bil davek na lastnike volov (*bovi*), ki so morali za beneški arzenal vsako leto brezplačno opraviti dve vožnji in pol lesa na glavo živine. Leta 1542 so v Istri našli 7.171 volov, ker pa je lastnike bremenila omenjena dajatev, so ti začeli vole prodajati, kar je povzročilo veliko škode za deželno živinorejo oziroma kmetijstvo; Benetke pa so nato dajatev spremenile v denarni prispevek. Poleg tega so imeli Istrani še obveznost vzdrževanja plovil in so jih sprva uporabljali proti sovražnim mornaricam na Jadranu, kasneje pa so plovila uporabljali predvsem za preprečevanje pomorskega tihotapstva (DAROVEC Darko, *Kratka zgodovina Istre* cit., str. 76)

¹⁷⁹ *Collegio dei Nobili* so do njegove preureditve v napoleonskem obdobju, se pravi v šolskem letu 1807/8, vodili piaristi (očetje ubožnih šol). Takrat je ta nekdanja šolska ustanova, ki je zaživela, kot že omenjeno, leta 1675, prerasla v licej, ki je obsegal štiri razrede in bil še vedno povezan s konviktom piaristov, ki pa so ohranili le skromen delež med učitelji. *Collegio dei Nobili* je preživel padec Beneške republike (1797), saj so ga ohranili do leta 1802/3, ko je prišlo do dogovora med sindikoma Angelom Venierjem in Angelom Calafatijem ter rektorjem P. Saveriem Tagliaferrijem o njegovem preosnovanju v javno šolo, kamor naj bi vključili tudi konvikt. Na podlagi omenjenega sporazuma naj bi bil odslej vpis svoboden, tako za učence znotraj istrske regije kot tujce. V takšni obliki je nekdanji *Collegio* deloval do vzpostavitve francoske oblasti leta 1805/1806, ki so ukinile navedeni red scolopov oziroma piaristov ter ga, kot rečeno, preuredile v licej (ŽITKO Salvator, *La soppressione dell'Accademia dei Risorti e del Collegio dei Nobili di Capodistria nell'ambito del nuovo ordinamento politico-amministrativo francese in Istria (1806-1813)*, v: D. Visintin (ur.), *L'Istria e le province illiriche nell'età napoleonica. Nel bicentenario del Codice napoleonico (1806-2006)*, Pirano, Società di studi storici e geografici Pirano, 2010, str. 225-236).

skupno po 300 dukatov letno¹⁸⁰. Le v Kopru obstaja kolegij dvanajstih notarjev, ki izbira notarje za celotno provinco¹⁸¹; da bi lahko postal notar, je potrebno, da sta kandidat in njegov oče osebi, ki nikoli nista imela nobenega madeža in nista nikoli izvajala tehničnih poklicev ali ročnih del: v drugih mestih Beneške republike se celo zahteva, da je tudi dedek v enakem položaju. Ob pomorski oborožitvi vladar poskrbi za galejo z moštvo, provinca mora poskrbeti za veslače in mornarje, Koper pa za artiljerijo (videl sem topove in grbe, ki so jih po neumnem prepeljali v Benetke, od tega je že 20 let) in Veliki svet imenuje komandanta in častnike, ki morajo poveljevati. To je pomenilo, da je Koper užival čast prestolnice celotne province in priložnost, da je lahko ob izvolitvi novega doža poslal odposlanstvo s čestitkami¹⁸². Vladar je ravno tako med mestnim plemstvom izbral dva nadzornika meja in inženirja tega odseka. Mestno plemstvo Kopra je bilo edino na območju celotne Istre, ki ga je beneška vlada leta 1774 povabila k vključitvi v beneški patricijat za vse tiste plemiške družine, ki so izpolnjevale zahtevane pogoje.

¹⁸⁰ Agostino se vrača na omenjeno šolsko ustanovo, torej na laično semenišče oziroma nekdanji *Collegio dei Nobili*. Za njegov nastanek oziroma gradnjo šolskega poslopja, je dal podestat in kapitan Lorenzo Donato 20. maja 1675 izdelati popis šolskih bratovščin v celotni beneški Istri ter določil višino davkov, ki naj bi jih prispevali za delovanje koprskega semenišča. Iz popisa je razvidno, da bi naj 377 dukatov (in ne zgolj 300, kot navaja Agostino) prispevalo 412 šolskih bratovščin iz celotne province in 93 dukatov 100 bratovščin iz Kopra in okolice. Med koprskimi bratovščinami so našteje: bratovščina sv. Antona, sv. Marije Nove, sv. Križa, sv. Roka, sv. Frančiška, sv. Andreja, Vseh svetnikov, sv. Nazarija, sv. Krištofa, sv. Nikolaja, Koprške stolnice, Madone v Lazaretu, sv. Valentina v Lazaretu, Rožnvenške Marije v Rižani in nekatere druge. Rojstni datum *Collegia dei Nobili* je torej 29. september 1675, čeprav ob ustanovitvi šola še ni imela stalnega oziroma ustreznega sedeža in naj bi sprva svoje poslanstvo opravljala v najetih prostorih, kjer je že delovala Akademija *dei Risorti*, z gradnjo šolskega poslopja pa je pričel podestat Angelo Morosini leta 1678. Da bi zbral potrebno vsoto je dal mesto kapitana Slovanov za dobo dvanajstih let najboljšemu ponudniku za vsoto 1.000 dukatov, za gradnjo šole so morali prispevati tudi uradi in funkcionarji Velikega sveta in fontika, odzvala pa se je le ena od predvidenih plemiških družin, namesto dveh. Gradnja šolske stavbe se je s tem zavlekla in čeprav je prve učence sprejela že leta 1683, v prvem desetletju 18. stoletja še vedno ni kazala svoje dokončne podobe (ŽITKO Salvator, *Vloga in pomen Collegia dei Nobili v Kopru* cit., str. 123-132). Novejšo študijo sta pripravila Kristjan Knez in Roberta Vincoletto (KNEZ Kristjan - VINCOLETTO Roberta (ur.), *Dal Seminario al Ginnasio "Gian Rinaldo Carli". Secoli d'istruzione a Capodistria / Od Semenišča do Gimnazije "Gian Rinaldo Carli". Stoletja izobraževanja v Kopru, Capodistria - Koper, Ginnasio / Gimnazija Gian Rinaldo Carli - Centro italiano / Italijansko središče Carlo Combi, 2025).*

¹⁸¹ V beneški Istri tja do konca 16. stoletja ni uspelo formirati združenja notarjev (*Collegio dei notai*), kot npr. v številnih mestih severne Italije. Do njenega nastanka v Kopru je prišlo šele leta 1598, ko so vanj vključili 12 že delujočih in preizkušenih notarjev ter je s tem odtlej le še kolegij notarjev smel izdajati notarske privilegije. Čeprav so kasneje zaprosili, da bi smel kolegij notarjev šteti 20 notarjev in so jim sprva to beneške oblasti tudi dovolile, je leta 1758 koprška korporacija notarjev, ki se je v tem času s svojimi pristojnostmi raztegnila na celoten istrski teritorij, le-ta znova štel le 12 članov, s temi ukrepi pa so beneške oblasti zaprle krog uradno delujočih notarjev, kajti le tako potrjeni notariji, člani mestnih svetov, torej mestnega plemstva, so smeli opravljati svoj poklic, in sicer v vsakem kraju beneške *Signorie*, če so le pred vsakokratnim podestatom določena mesta predstavili svoje privilegije (DAROVEC Darko, *Notarjeva javna vera. Notarji in vicedomini v Kopru, Izoli in Piranu v obdobju Beneške republike*, Knjižnica Annales, 7, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper - Capodistria, 1994, str. 124).

¹⁸² Koprsko mestno odposlanstvo se je po starem običaju ob odposlanstvih največjih mest *Serenissime* udeleževalo svečanega ustoličenja vsakokratnega beneškega doža. Znan je primer iz leta 1674, ko sta koprsko odposlanstvo vodila ugledna pravnika Olimpo de Gavardo in Orazio Fini s častnim spremstvo dvajsetih plemičev, petih pažev in dveh kaplanov, zaradi večjega sijaja pa so mu dodali še nekaj služabnikov, dva trobentača in dva gondoljerja, uradno poročilo o tej slovesnosti pa je zajeto v "*Libro dei Consigli*" (CAPRIN Giuseppe, *L'Istria Nobilissima* cit., II., str. 235).

Tu je še zadnje poglavje, ki vsebuje opis petintridesetih družin, ki sestavljajo aktualno koprsko mestno plemstvo. Ob pregledovanju arhivov z namenom, da bi našel dokumente in pričevanja, ki zadevajo mojo družino, sem odkril veliko sledi in dokumentov, ki omenjajo druge družine, in pogosto sem si iz kaprice naredil kakšen zapisek. Opisal jih bom po abecednem redu in vključil še vse tisto, kar sem našel v lastnem potpuriju oziroma repertorju, pa tudi pri Petronievih odlomkih, ki so na srečo ohranjeni pri njegovi družini¹⁸³. Moj namen ni niti prikrivati dobro niti izpostavljati slabo; poročal bom zgolj o tistem, kar sem zasledil napisanega na račun omenjenih koprskih družin z vso natančnostjo in resnicoljubnostjo od[...]častivrednih, bilo bi primerno da jih v dobri veri ignoriram, saj nimam nobenega interesa ali posebne želje, da bi podrobno spoznal plemstvo tega kraja¹⁸⁴.

¹⁸³ Agostino v svojem spisu že v prejšnjih poglavjih omenja Petronijev rokopis, ki se ga je v veliki meri posluževal ravno pri obravnavi in predstavitvah posameznih koprskih plemiških družin, saj je pri njem našel temeljne podatke. Verjetno je imel v rokah izvirni rokopis s celotno vsebino oziroma vsemi plemiškimi družinami, kjer v ediciji iz leta 2001 sledimo šele družinam od Borisijev dalje. Agostino dejansko predstavi 37 in ne zgolj 35 plemiških družin, kot sicer napoveduje v svojem sestavku.

¹⁸⁴ Iz Agostinovega seznama je razvidno, da v pregled koprskih plemiški družin ni vključil kar nekaj pomembnejših, kot npr. Bembo, Bocchina, Bonzio, Calafati, Cani, Carerio, Casta, Cicogna, Contarini, Febeo, Franceschi, Girollo, Ingaldeo, Longo, Loredan, Pellegrini, Pola, Rufini, Scampicchio, Smergo, Spellati, Tarello, Totto, Vergerio, Verona, Vida in Zorzi.

Izčrpnější in dokaj ažuriran seznam koprskih plemiških družin se danes nahaja v delu G. Radossija (RADOSSI Giovanni, *Monumenta heraldica Iustinopolitana. Stemmi di rettori, di famiglie notabili, di vescovi e della città di Capodistria*, Collana degli Atti Centro di ricerche storiche-Rovigno, n. 21, Rovigno-Trieste, Unione Italiana, Università Popolare di Trieste, Museo regionale di Capodistria, 2003).

V prispevku M. Paoletić z naslovom *La pianta di Giacomo Fino e il Catasto franceschino: fonti essenziali per la ricostruzione storico-urbanistica di Capodistria*, v: I. Zupanc (ur.), *Franciscejski kataster v Istri: vzpostavitev, raziskave, dediščina / Il Catasto franceschino in Istria: impianto, indagini, patrimonio / Franciskanski katastar u Istri: uspostava, istraživanja, baština*, Histria editiones, Histria colloquium, VII, Koper - Capodistria, 2020, str. 119-160) zasledimo dragocen seznam plemiških družin oziroma njihovih posesti v mestu, kot ga prinaša sam kataster za naslednje družine: Almerigotti, Baseggio, Barbo, Bartoletti, Borisi, Bratti, Brutti, Del Bello, Dell'Acqua, Derin, Franceschi, Gavardo, Gravisi, Grisoni, Lugnani, Madonizza, Moreschi, Mori, Orlandini, Petronio, Rotta, Tacco, Thelis, Tognana, Totto, Verzi, Vidacovich, Vittori, Zarotti (PAOLETIĆ Marina, *La pianta di Giacomo Fino e il Catasto franceschino: fonti essenziali per la ricostruzione storico-urbanistica di Capodistria* cit., str. 151-157).

Plemiški sloj, o katerem se je Agostino dokaj obširno razpisal, kot vodilna in vplivna socialna skupina, je bil sicer notranje močno razslojen - zlasti v Agostinovem času - vendar se je tudi v tistem obdobju še razmeroma spretno prilagajal novi politični, socialni, kulturni in ekonomski dinamiki. Tudi gospodarski zastoj v 17., zlasti pa v 18. stoletju, je razmeroma dobro preživel, kljub temu, da so številne plemiške družine ob razvoju zgodnjega agrarnega kapitalizma in svojih ekonomskih težavah, potegnile krajši konec in obubožale. Plemstvo je moralo v tem obdobju sprejeti zlasti dejstvo, da je bil monopol nad vojsko, sodstvom in vidnejšimi mesti v upravi, dokončno v rokah države oziroma beneškega doža in najvišjih državnih organov. Zlasti za titularno plemstvo starejšega izvora, so bile v beneški Istri zaradi prestiža in družinske časti, vabljive predvsem vojaške službe, zato pri razpravah o plemiških elitah v okviru posameznih mest oziroma komun, ne smemo zanemariti njihovega vojaškega udejstvovanja kot pomembnega družbenega razločevalnega momenta moderne evropske družbe. Plemstvo je torej, kljub gospodarskemu, socialnemu, kulturnemu in političnemu vzponu mestnih elit in srednjih slojev ter kljub centralističnim težnjam državnih oblasti, ohranilo svoj vpliv, prestiž in družbeno moč. Na to nas opozarja zlasti dejstvo, da so ga tiste družbene skupine, ki so imele zadostna finančna sredstva, poskušale posnemati, z njimi tekmovali ali se s porokami ter z nakupi fevdov ali s fevdi povezanih pravic in plemiških naslovov, oziroma kako drugače prebiti vanj. Poznosrednjeveško komunsko plemstvo ni bilo, kot je razvidno tudi iz pričujočega Agostinovega poglavja, le nosilec javnih funkcij (notarji, vicedomi, sodniki, prokuratorji itd.), temveč je moralo biti

Almerigogna - Petronio navaja, da gre za staro družino in omenja, da je bil vicedom Rolando Almerigogna njen začetnik leta 1341. Med njimi za tem letom ne najdem nobenega sindika, niti vicedoma [...] in to je ena od tistih izumrlih družin, ki jih nazivajo *ballottines*¹⁸⁵.

Almerigotti - Ne vem, ali bi lahko verjel, da tisti *Merigottus Judex* v aktu o podelitvi koprski škofiji iz leta 1186, ni izhajal iz te družine in je bil sodnik med konzuli Koprške republike. Vseeno pa sem zasledil gospoda

56

Tonia Almerigottija iz leta 1250 kot fevdalnega gospoda vasi Popetre in Kobjeglava, ki ga je odobrila koprška komuna in je možno ta beneficij zaslediti na strani 67 pete knjige testamentov v Vicedomeriji. Leta 1492 je Antonio Almerigotti daroval večjo posest v mestu frančiškonom velikega habita, tako imenovanim observantom, da bi tam zgradili svoj samostan s cerkvijo sv. Ane¹⁸⁶. Eden od Almerigottijev je bil predstojnik *Compagnie della Calza* leta 1493; to sem že označil na drugem mestu. Od takrat je bila ta družina ravno tako iz roda v rod članica mestnega Konzulata. Ne vem pa za kakršnokoli tuje odlikovanje ne za služnosti, opravljene za Državo. Na drugem mestu sem omenil tistega Almerigottija, profesorja na padovanski univerzi¹⁸⁷.

Barbabanca - V knjigi N. na sedežu Urada sindikov na hrbtni strani 26 je omenjen sprejem Giovannija Andrea Barbabianca, ki ga je Mestni svet odobril z 247 glasovi za in 50 proti. Prošnja kandidata ne navaja druge obrazložitve kot to: *per aver tradotto buona parte de l'età mia in questa magnifica città, senza querela et ingiuria di alcuno*,

---

(enako kot plemstvo na avstrijskih tleh) izurjeno za poveljevanje vojaških enot, ki so bile glede na specifične razmere in potrebe Beneške republike, tako mornariške kot kopenske. Plemstvo, zlasti koprsko, je v vojaškem udeleževanju videlo ne le svojo dolžnost, temveč tudi izključno pravico in čast, ki ju drugi niso imeli (MLACOVIČ Dušan, *Poznosrednjeveška koprška elita in zgodovinski viri*, v: J. Mlinar - B. Balkovec (ur.): *Mestne elite v srednjem in zgodnjem novem veku med Alpami, Jadranom in Panonsko nižino*. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev, 2011, str. 166-185).

¹⁸⁵ Glede družine Almerigogna, ki jo omenja že N. Manzuoli (1611), se lahko naslonimo predvsem na delo G. de Totta, *Il patriziato di Capodistria*, Parenzo 1939, kjer omenja Almerica de Almerigogno, notarja in kanclista koprške komune iz leta 1364, Rolando de Almerigogna, pa naj bi bil vicedom okoli leta 1425, medtem ko Agostino navaja letnico 1341. Po G. Pusterli naj ne bi imela plemiških funkcij, v seznam koprških plemiških družin pa je bila vpisana 1. marca 1431 (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 11).

¹⁸⁶ Sodnika Merigottusa (pravičneje Mengotiusa) omenja P. Naldini v listini o donaciji koprške komune škofiji leta 1186 (NALDINI Pavel, *Cerkveni krajepis* cit., 48). Nekaj je tudi navedb o podelitvi zemljišča v predelu mestnih vrat v Bošadragi v bližini cerkve sv. Andreja, ki jo je leta 1467 patru Martinu Novaku Zadraninu daroval koprski plemič Francesco de Spelatis, medtem ko Agostino Carli-Rubbi navaja Antonia Almerigottija z letnico 1492. Podatek je zaslediti že pri P. Naldiniju (NALDINI Pavel, *Cerkveni krajepis* cit., str. 141).

¹⁸⁷ Navedbo o Giorgiu Almerigottiju, prof. prava na padovanski univerzi, zasledimo pri P. Stancovichu, sicer pa o družini Almerigotti G. de Totto navaja, da gre za staro in ugledno plemiško družino, ki jo je moč zaslediti že v dokumentih iz 12. in 13. stoletja, v register plemiških družin pa so leta 1431 vpisali Francisca de Almerigottija (cit. po Manzuoliju, 1611). Verzio Almerigotti je bil koprski gastald leta 1254, Antonio Almerigotti pa naj bi, kot že navedeno, frančiškonom observantom podelil septembra 1492 zemljišče za gradnjo njihove cerkve in samostana v Kopru. Kasneje je pomembnejšo vlogo igral Francesco Almerigotti (1720?-1792), doktor prava, literat in erudit, Giovanni Almerigotti pa tudi kot pesnik in cenzor Akademije *dei Risorti*. Razen tega je iz te družine izšlo tudi precej notarjev in sindikov (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 12).

come della vita e costumi miei siete amplissimi testimoni. Leta 1620 je bil ta Giovanni Andrea Barbabianca eden od trgovcev, ki so nudili kapital oziroma denarno podporo za javne žitnice; leta 1566 je bil njegov sin Matteo izvoljen za puljskega škofa, kjer je umrl leta 1582¹⁸⁸. Ta družina ni imela posebej uglednega izvora in ni bila nikoli v državni službi. Bila je prizadeta zaradi zmanjšanja svojega bogastva, saj je v preteklem stoletju služila beneški plemiški družini Grimani v funkciji sodnika na njihovem fevdu, kjer so bili gospodarji Svetvinčenta v južni Istri. Tam je

57

ta družina tudi podedovala dve razkošni palači, *Angelini* in *Scampich*, postala dokaj bogata in se pred stoletjem vselila v mesto, kjer je še vedno umeščena v Konzulat. Ime je sedaj popolnoma izumrlo. Bila je samo ena ženska, žena markiza Girolama Gravisija¹⁸⁹. Barbo - Na strani 115 stare knjige o dukalnih (se pravi starih listinah beneškega vladarja), ki se nahaja v Mestnem uradu, imenovanem Urad sindikov, se nahaja sporočilo Sveta deseterice, kjer naletimo na pomembno navedbo: *nam licet Barbo de Montona jam diu in castra nostra habitaverint, tamen fuerunt antiquissimi cives nostri Venetiae.* V drugi knjigi testamentov na strani 215to je objavljena bula papeža Pavla II., s katero je odpustil svoji sestri Elizabeti, ki je (ne vem zaradi katerih razlogov) bivala v Kopru vsako odgovornost za upravljanje družinskega imetja. Bral in kopiral sem to zanimivo pisanje, za katerega ljudje menijo, da je popolno nasprotje tega, kar pravim. Na strani 109 knjige P. v Uradu sindikov je prošnja, ki jo je odobril Generalni svet in v kateri je Giacomo Barbo iz Buj izrazil zahtevo, da ga smatrajo kot člana navedenega sveta, kakor tudi mestnega plemstva. Ta zahteva vključuje tudi mnogo podatkov in senatnih dokumentov ter genealoško drevo družine Barbo, v celoti zelo ugledno plemiško družino¹⁹⁰. Ne vem, ali ta Barbo, ki živi skromno a ne nečastno v Kopru, izvira iz te družine. Domnevam, da bi lahko šlo za njega, saj je bil vicedom ter opravljal častne funkcije v Velikem svetu. Vem le, da je uglednejša veja te družine bivala v Motovunu in je pred kratkim izumrla. Ko o družini ne povem več, je to zato, ker o njej ne vem več kot to, kar sem zapisal. To bi moralo biti splošno pravilo.

¹⁸⁸ O tem poroča že N. Manzuoli (1611) in navaja "*Mattheo Barbabianca vescovo di Pola di bontà et innocenza di vita... esemplare*" (MANZUOLI Nicolò, *Nova descrizione della provincia dell'Istria* cit. str. 93); P. Naldini, kot že omenjeno, o njem govori kot o pomembnem članu koprškega kapitlja, ki je že zelo mlad zapustil Koper in se podal v Rim, kjer je služil pri kardinalih Farneseju, Savelliju in Gambaru, papež Pij V., pa ga je leta 1566 imenoval za puljskega škofa (NALDINI Pavel, *Cerkveni krajepis* cit., str. 102). Tudi G. de Totto navaja, da gre za staro plemiško družino iz Kopra, vključeno v Veliki svet leta 1550 in omenja Mattea Barbabianco (1532-1582) kot doktorja dvojnega prava in puljskega škofa v letih 1576-1582 (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 15).

¹⁸⁹ Gre za Chiaro Barbabianca, ki se je 12. septembra 1745 poročila z Girolamom Gravisijem. Z njuno selitvijo v palačo Gravisij se je preimenovala v palačo Gravisij-Barbabianca. Podrobneje v FLEGO Isabella, *Girolamo Gravisij. Sparso in dotte carte*, Capodistria, Edizioni Comunità italiana, 1998, str. 58-59.

¹⁹⁰ G. de Totto prinaša le skromne podatke o družini Barbo, in sicer, da gre za vejo istoimenske beneške plemiške družine. Neki Jacobus de Barbo se pojavlja v plemiškem registru iz leta 1431, družina pa je očitno ohranjala svoj ugled še leta 1770, izumrla pa je v 19. stoletju (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 15).

Baseggio - V Trstu je obstajala družina Baseggio, v latinskem jeziku imenovana *Basilis* oziroma *Basilio*, ki je izumrla v prejšnjem stoletju. To je bila verjetno veja plemiške družine iz Benetk, ki je emigrirala zaradi določenih razlogov, morda ob nasilnem prevratu leta 1397, ali pa zgolj posledično ob pomembnejših spremembah ureditve te Republike. V IV. knjigi testamentov v Vicedomskem uradu, na str. 5, se nahaja testamentna listina, ki pravi: *nobilis civis Tergestini ser Antonii de Basilio* napisana dne 10. februarja 1497. V isti knjigi, na str. 83°, je neki drugi predstavnik družine s kodicilom k oporoki z dne 22. marca 1503 in testatorjem po imenu *magister Basilius de Basilio q.m. ser Nicolai de Justinopoli murarius*. V Petronijevih *Memorie* sem videl omenjenega nekega vicedoma z imenom Tomaso iz leta 1400. V V. knjigi Sveta v mestnem uradu na str. 279 z dne 3. oktobra 1623 je neki Benedetto Baseggio, *casseller* iz Benetk (to je tisti, ki pripravlja les za prevleko gondol) prek sindikov oznanil svojo poroko in rojstvo svojih dveh otrok, pošiljajoč te župnijske izvlečke v pravilni in [...] obliki. Ne obstaja noben dokument v okviru beneškega Senata, ki bi opozarjal, da je bil kakšen predstavnik te družine kadarkoli v službi Države. Po letu 1500 tudi ne najdemo nobenega od družine Baseggio ne v vlogi sindika, ne vicedoma. Neki menih, oziroma bolje rečeno karmeličanski brat je zbral vrsto podatkov o tržaških družinah in je brez kakršne koli kritike ali presoje to delo objavil leta 1700 in nosi naslov *Histoire de la ville de Trieste* na približno 600 straneh, to pa je le prvi del v pričakovanju drugega, ki pa sem ga že bral, a je še v rokopisni obliki¹⁹¹. Torej se je družina Baseggio iz Kopra polastila vsega,

59

kar je bilo objavljene o istoimenski družini, ki je živela v Trstu. Nobenega interesa nisem imel, da bi bral dukan oziroma odlok Sveta o vključitvi te družine, kot so mi omenjali in če se ne motim, sem o tem bral nekatere podrobnosti v sami listini in arhivskem izvlečku, ki se hrani v palači Belli¹⁹².

Belgramoni - Spoštovana plemiška in konzularna družina iz časov Koprške republike. Odposlanec Belgramoni je bil eden od koprskih konzulov, ki je v imenu mesta sklenil mirovno pogodbo z mestom Treviso leta 1216. V mojem seznamu so še drugi dokumenti iz tega stoletja, kjer je omenjena ta častivredna družina. Ta družina je v 15. stoletju sklenila več bogatih zakonskih zvez kot katera koli druga v tem kraju. Go-

¹⁹¹ Po vsej verjetnosti gre za delo tržaškega avtorja Ireneja della Croce z naslovom: *Istoria antica e moderna, sacra e profana della città di Trieste celebre colonia de'cittadini romani*, Venezia 1698, ali pa morda drugega Tržačana, kanonika Vincenza Scussa, *Storia cronografica di Trieste dalle sue origini sino all'anno 1695. Cogli annali dal 1695 al 1848 del procuratore civico Pietro Kandler*, Trieste 1863 (CERVANI Giulio, *Momenti di storia e problemi di storiografia giuliana*, Civiltà del Risorgimento, 48, Udine, Del Bianco, 1993, str. 223).

¹⁹² Agostinovo pripombo je težko komentirati glede na to, da ne pojasni, zakaj naj bi se listina oziroma arhivski dokument o družini Baseggio hranil ravno v palači de Belli.

voril sem v poglavju o duhovščini o diplomi cesarja Ferdinanda I. iz leta 1561, s katero je tej družini podelil plemiško čast na območju vseh avstrijskih držav¹⁹³. Poznam le enega pehotnega majorja v vojaških enotah Republike, ki je bil v državni službi, in sicer v tem stoletju. Ta družina je bila vedno v Konzulatu mesta. Na žalost izumira¹⁹⁴. Belli in del Bello - Zaznavamo ju kot dve različni družini, toda njuna družinska linija, ki ju je ločevala, še ni dovolj pojasnjena, niti označena, zlasti pred prejšnjim stoletjem. V listini o predaji Buj koprski komuni iz leta 1268 zasledimo nekega *Albinusa de Pulchrisa* iz Buj, ki se je pogajal o tej predaji. Njihov priimek v italijanski jezik prevajamo *de Belli* oziroma *del Bello*, v V. knjigi testamentov v Vicedomskem uradu iz leta 1367 pa obstaja testament z imenom *ser Ruzzier de Bello de Justinopoli*, in sicer na strani 98 in takoj za to stranjo

60

je potrdilo o plačilu soda in pol olja s strani snahe prej omenjenega oporočitelja del Bella v zvezi s to oporoko: vidimo torej, da se je ta družina v Koper naselila že pred tem časom. V II. knjigi testamentov, ki se nahaja v Vicedomskem uradu, na strani 25, se nahaja testament z dne 10. decembra 1446 *ibique honesta juvenis domina Beatrix uxor ser Nicolai de Bello de Pirano* etc. in na strani 66 te iste knjige neki drugi testament z dne 3. oktobra 1449 *Domina Gloriosa relicta q.m. Magistri Michaelis de Bellis carpentarii* etc.. Dne 13. maja 1435 je bil z vladnim patentnim pismom v koprsko občino sprejet Giacomo del Bello. V prvi knjigi testamentov vicedomerije na strani 74 se nahaja testament, napisan 29. novembra 1448 *Ibique circumspectus vir ser Jacobus del Bello civis Justinopolis: q.m. ser Nicolai de Pirano* etc.; testament začčenja z besedami: *Io Giacomo de ser Nicolò del Bello mercante in Capodistria*. Ker nimam niti najmanjšega interesa, da bi bral ta patentirana pisma beneškega Senata, ki sem jih [...] navedel, ravno tako ne bom niti pritrdiril niti zanikal, da gre za isto osebo, ki je bila sprejeta in omenjena v tem testamentu. Dne 24. aprila leta 1590 je Generalni svet s 107 glasovi za in 87 glasovi proti soglašal, da Luciano del Bello poveča površino svoje prodajalne za tri

¹⁹³ Agostino pri orisu družine Belgramoni dejansko ne omenja več kanonika koprskega kapitlja Francesca Belgramonija oziroma ne navaja dejstva, da ga je škof v Agrigentu, Antonio Verontio imenoval za kanonika svoje škofije, okoli leta 1520 pa ga je Francesco Belgramomi tudi uspešno in dostojno nadomeščal kot vikar in generalni upravitelj njegovih škofovskih posesti. Cesar Ferdinand I., pa je njegovi rodbini, kot omenja tudi Agostino, podelil častno diploma z grbom in s tem ovekovečil njegov spomin (NALDINI Pavel, *Cerkveni krajepis* cit., str. 99).

¹⁹⁴ Tudi G. de Totto omenja, da gre za eno najstarejših in najuglednejših konzularnih plemiških družin v Kopru, katere ime je moč zaslediti že v dokumentih iz 12. in 13. stoletja. Leta 1216 sta Giovanni in Ambrogio Belgramoni opravljala funkcijo koprskih konzulov, Agostino pa enega od njiju omenja tudi v času pogajanj po vojni s Trevisom 1216. V registru koprskega plemstva iz leta 1431 se pojavlja Joannes Belgramonus, kar omenja tudi Manzuoli (1611), družina se je odlikovala tudi leta 1770, izumrla pa je v 19. stoletju.

Francescu Belgramoniju (1520) kanoniku, vikarju in generalnemu upravitelju škofije v Agrigentu, je cesar Ferdinand I. podelil plemiški naslov, Pietro Belgramoni (1695-1737) pa naj bi kot narednik služil v vojski Beneške republike leta 1727. Lodovico Belgramoni, rojen v Buzetu, je bil doktor prava, pesnik in član Akademije *dei Risorti* (1747) (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 17).

čevlje ob poti na trgu z vodnjakom, kar je moč prebrati na strani 40 knjige S Velikega sveta v Uradu sindikov¹⁹⁵. Eden od sorodnikov družine Belli, ki je bil na Češkem, je leta 1665 od cesarja Leopolda I. prejel dedni plemiški naslov na območju avstrijskega cesarstva in države za vse družinske veje. Ne poznam pa več kot toliko omenjenega dokumenta¹⁹⁶. Ta M. de Belli, pravi, da izvira z Dunaja,

61

nimam pa nobenega interesa, da bi se poglobljaj v to raziskavo. Družina del Bello, ki je nasledila eno svojih [...] družine Apollonio in sicer posesti v vaseh Šterna in Kuberton, se je preselila na svoj fevd in se vrnila v mesto šele na začetku tega stoletja¹⁹⁷. Če gre za isto družino de Belli, nisem pristojen, da bi to potrjeval. V literarnem delu sem navedel tisto, kar so avtorji iz te družine doslej objavili. Bellije lahko vidimo v prvih vrstah priseljenikov v oblastnih strukturah Beneške republike. Ottavio del Bello se je odlikoval v tej funkciji na Kreti v minulem stoletju, tako je s tem prislužil privilegij pridobitve beneškega meščanstva zase in za svoje potomce. De Belliji so bili vedno prisotni v mestnem Konzulatu iz roda v rod in si povsem zaslužili svojo municipaliteto. Pozabil sem omeniti, da je bil Giacomo del Bello, koprski trgovec, eden od prostovoljcev, ki so ponudili svoj kapital za gradnjo žitnega skladišča oziroma javne žitnice, ki se je imenovala *Fontiko*; do tega je prišlo 10. januarja 1570 na enak način, kot izhaja iz knjige P v Uradu sindikov¹⁹⁸.

¹⁹⁵ Trg z vodnjakom je verjetno < današnji Prešernov oziroma nekdanji Mudin trg z Da Pontejevim vodnjakom. G. de Totto obe družini obravnava posebej. Za de Bellije navaja, da gre za staro in eno najbolj uglednih koprskih plemiških družin, po vsej verjetnosti istoimenske beneške družine, po rodu iz Trsta. Njen začetnik naj bi bil ser Jacopo Bello de Belli (1356-1420), ki se je poročil z Maddaleno Donà iz Benetk ter se je v Koper priselil iz Vicenze, njegov sin Giuliano pa je bil 21. aprila 1428 vključen v koprski Veliki svet, v seznam koprškega plemstva pa so ga, kot navaja Manzuoli (1611), vpisali leta 1431. Agostinove navedbe glede Luciana del Bella ni možno preveriti.

¹⁹⁶ G. de Totto dejansko navaja, da je cesar Ferdinand III. (1637-1657) Nicolòja Ambrogia de Bellija nagradil z nazivom viteza češkega kraljestva s predikatom de Trudhoff, njegov sin Daniel Vencčeslav de Belli, je bil vitez in cesarski svetovalec v 17. stoletju, Ignazio de Belli pa konjeniški poveljnik na Češkem v 18. stoletju (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 18).

¹⁹⁷ Družina del Bello je bila ena tistih, ki je uživala investiture koprskih kot tudi novigrajskih škofov. Tako sta brata Gian Battista in Nicolò del Bello leta 1569 dobila v posest Sočergo in Labor na območju koprške škofije, v 17. stoletju pa še Topolovec, Kuberton, Kučibreg in del Šterne na območju novigrajske škofije. Med letoma 1640 in 1666 sta se namreč kot lastnika posesti v Kubertonu, Topolovcu in Kučibregu pojavila brata Giovanni Battista in Iseppo del Bello, ki sta postopno oblikovala posebno družinsko vejo del Bello s sedežem v Kubertonu (DELBELLO Alessandro, *Kuberton. Storia di emigrazioni, di fortune e sconfitte di una famiglia istriana*, Trieste, Istituto regionale per la Cultura istrano-fiumano-dalmata, Edizioni Italo Svevo, 2004, str. 97).

¹⁹⁸ Gradnjo žitnega skladišča oziroma Fontika, smo že omenjali, je pa vsekakor zanimiva Agostinova navedba o finančnem prispevku Giacoma del Bella, koprškega trgovca, ki pa jo je težko preveriti. Agostino pri orisu družine De Belli ne omenja njene tržaške veje, ki je imela svojo hišo v bližini takratne komunske palače pri forumu, ki danes ne obstajata več. Osnovni vir za raziskavo tržaške veje so vicedomski arhivi, shranjeni pri Diplomatskem arhivu v Trstu. Tržaško vejo pričinja Virgilio de Belli v 14. stoletju, najpomembnejši predstavnik družine pa naj bi bil Cristoforo de Belli (1509? - 1586), ki naj bi ga že pri 19. letih sprejeli v tržaški Veliki svet in je opravljal poklic notarja, leta 1531 pa je bil imenovan za notarja generalnega prokuratorja. Leta 1571 je postal majordom tržaškega kapitana Kristofa Sigismunda Roemerja von Maretza, malteškega viteza in kompturja Mayerberga. V svoji dolgi karieri v raznih državnih ustanovah je bil kar sedemkrat izvoljen za sodnika in rektorja, petkrat za notarja in vicedoma, trikrat

Borisi - Ugledna družina iz Epira. V Kerselichovem *De regno Dalmatiae et Croatiae*, novejšem diplomatskem delu, sem naletel na opombo, da Borisiji po ženski liniji izhajajo iz ogrske vladarske hiše; Pri sebi nimam knjige, da bi o njej mogel govoriti z natančnostjo, kakršna bi bila potrebna¹⁹⁹. Markiz Girolamo Gravisi mi je omenil, da je Konstantin Porfirogenet z veliko častjo omenjal to družino v knjigi *de Administrando Imperio*. V V. knjigi Urada sindikov na strani 117 [...] sem našel zaznamek o njihovi vključitvi v komunio [...] dne 1. maja 1610 Bernarda Borisija, generalnega maršala čet transilvanskega in moldavskega princa, o čemer govori nagrobni napis v cerkvi sv. Ane na črnem marmorju

62

ob malih vratih na desni strani, ki vodijo v samostan.²⁰⁰ Tu tudi navajam, kaj o tej družini sporoča Petronio v *Memorie*: Nicolò Borisi je kot visok vojaški poveljnik služil pod Skenderbegom in se še s sedmimi drugimi častniki odpravil na izvidniško misijo, ko je padel v roke Turkom, ki so jih žive odrli s kože in umorili. Njegovi otroci so se leta 1443 junaško branili mesto Bar proti Benečanom, ki takrat še ni pripadalo Turkom, in so ga predali Beneški republiki pod častnimi pogoji.²⁰¹ Zatem so na strani Beneške republike to isto mesto branili proti bližnjim knezom, tako da so Benetke

---

za providurja in dvakrat za generalnega prokuratorja, umrl pa naj bi januarja 1586 v Galizi in Istri, kjer je imel svoje posesti (SGHEDONI Sergio, *Le tredici Casate di Trieste*, Roma, Parnaso, str. 33).

¹⁹⁹ V bistvu gre za delo Johannesa Luciusa-Lučiča (Giovanni Lucio) z naslovom *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, po poreklu iz stare trogirске patricijske rodbine, izdano v Amsterdamu leta 1666 (italijanska verzija P. C. Miossich in L. C. Pavissich, Trieste, 1896). Agostino je sicer v svoji navedbi verjetno napačno citiral drugega avtorja, in sicer G. Kreglianovicha-Albinonija z njunim delom, *Memorie per la storia della Dalmazia*, vol. 2, Zara 1809 (PRAGA Giuseppe, *Storia di Dalmazia*, Milano, Dall'Oglio editore, 1981, str. 263-264).

²⁰⁰ O tem govori že navedena novejša študija A. Pippidija (PIPPIDI Andrei, *Tre antiche casate dell'Istria* cit., str. 61-76).

²⁰¹ Bar, od koder je izhajala družina Borisi, ki se je kasneje v Koprno povezala z Bruttiji, je padel pod beneško nadoblast leta 1443 in pod njo ostal do začetka avgusta 1571, ko so ga osvojili Turki. V tem obdobju najdaljše beneške uprave, je bilo mesto urejeno podobno kot vrsta ostalih dalmatinskih komun. Na podlagi poročil beneškega sindika Giovannija Battiste Giustinijanija iz leta 1553, ki se sklicuje na starejša obdobja barske zgodovine, naj bi v mestu živelo 74 patricijskih rodbin z več kot 400 družinskimi člani, med njimi pa najdemo tudi družino Borisi. V desetletjih pred turško nadvlado je barski patriciat že zdavnaj izgubil na nekdanji moči in veljavi, saj jih je od 74 rodbin v Giustinjanovem obdobju ostalo le nekaj nad 10, po letu 1571 pa je njihovo število še upadlo. Izgleda, da se je po tem letu odselil v Koper le del rodbine Borisi, saj npr. še leta 1633 barski patriciat tvorijo rodbine Borisi, Goetić, Natali, Nasachi, Pasquali in Samueli, leta 1696 pa je tedanji barski nadškof Marco Jorga v svojem poročilu Svetemu sedežu naštel le še 5 družin: Borisi, Bucian, Goetić, Pasquali in Samueli, številni pripadniki barskih patricijskih rodbin pa so se tekom 15. in 16. stoletja izseljevali predvsem v bližnja mesta, kot npr. v Kotor in Dubrovnik, nekateri pa tudi v Dalmacijo in Istro, kjer so mnogi med njimi zadržali svoj patricijski status in igrali pomembno vlogo v družbenem in gospodarskem življenju (ČORALIĆ Lovorka, *Tragom barskih patricija u Mlecima (kraj XIV. st. - XVI. st.)*, v "Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru", sv. 48 (2006), Zadar, str. 234).

Agostino v teh omembah, kot sam navaja, zvesto sledi P. Petroniu (PETRONIO Prospero, *Memorie sacre e profane dell'Istria* cit., str. 82-83). G. de Tutto o Borisijih sicer navaja, da gre za staro družino, ovenčano z nazivom grofov, po rodu iz Bara, ki je bila v koprski Veliki svet vključena leta 1617 in vpisana v seznam titularnega istrskega plemstva z nazivom grofov, ki jim ga je Beneška republika podelila leta 1725. Začetnik rodbine, kapitan Bernardo Borisi, je leta 1595 sprejel investituro nad posestmi in soseskami Fontane, Acquadizza, Monte Pighera in Scoglio Riviera. Bernardo Borisi naj bi leta 1503 postal majordom in svetovalec vlaškega in transilvanskega vojvode, hetman in benediški general moldavskega princa, leta 1602 je postal ordinančni kapitan v Motovunu (DE TOTITO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 23-24).

Borisijem priznale njihove fevdalne posesti na območju Epira ter jim podelile 400 zlatih dukatov dedne rente, ki je še preostala. Michele Borisi je bil eden tistih, ki je branil Bar, a se pojavlja tudi kot branitelj Kotorja v vrstah Beneške republike proti sosedom. Luca Borisi je z veliko odločnostjo poskrbel, da je prebivalstvo Krfa Benetkam na tem otoku prepustilo grad Angelokastro. Luca Borisi, kot vitez in poveljnik konjeniških enot beneške armade, je padel v bojih proti Avstrijcem pri Padovi. Marco Antonio Borisi je bil veliki dragoman Republike, pomembna funkcija na turški Porti, saj se je lahko vsak dan mudil v njenih prostorih in imel rang ministra drugega reda ter bil obenem kanclist Republike za vzhodne jezike in imel pod svojim nadzorom ostale dragomane in plemenitaše jezikov (kot bi se reklo v Franciji), funkcija, ki je dandanes ukinjena. Borisiji so med drugim posedovali graščino Lož na Kranjskem in v minulem stoletju pridobili fevd Fontane med Porečom in Rovinjem, ki so ga poselili s svojimi albanskimi podložniki; Republika jih je proglasila za grofe z vsemi jurisdikcijskimi pristojnostmi. Ta družina

63

je bila vedno prisotna tudi v mestnem Konzulatu in bila vedno bogata.

Bratti - Družina je od tržaških škofov prejela investituro nad fevdom v Siparju leta 1333. Gre za prvo listino, v kateri sem našel omembo te družine, in sicer z imenom *de Justinopoli*. Fevd se nahaja v bližini Pirana. Družina je bila članica mestnega Konzulata v 15. in 16. stoletju, ni pa bila nikoli v službi Republike. Naravnost neverjetno je, koliko njenih članov je bilo navedenih v registru zapornikov. Družina propade in na začetku tega stoletja odide v izgnanstvo. Ker so Brattijevi potrebovali denar, da bi se izognili kazenskemu pregonu, so v 16. stoletju prodali svoja Siparska posestva grofu Roti iz Pirana. Pred sedmimi leti so poskušali ponovno pridobiti lastništvo in v svoje listine spretno vključili naziv grofov, čeprav jih niti Senat niti noben drug javni organ Republike ni nikoli priznal kot take. Zdaj so ponovno pridobili posest nad svojo Siparsko zemljo.²⁰²

Bruti - zelo častitljiva in ugledna družina, o kateri je meni posebej znano naslednje. V mesecu oktobru 1575 sta sindika vpisala v svoj register urada in protokol sinova viteza Antonija Bruttija kot pripadnika koprski občini na podlagi zelo spoštljivih pa-

²⁰² G. de Totto družino Brati oziroma Bratti označuje kot staro koprsko plemiško družino, ki se je v 13. stoletju priselila iz Albanije. Brattiji so posedovali fevd Sipar že leta 1338 in ga prepustili leta 1552 grofom Rota iz Momjana. V koprski Veliki svet so bili sprejeti 28. aprila 1423, v seznam plemstva pa so leta 1431 vpisali Gaspara de Bratisa, kot navaja Manzuoli (1611). V vrste istrskega titularnega plemstva z grofovsko častjo, ki jim jo je podelila Beneška republika, so bili sprejeti leta 1725 in se preselili v Benetke, s čimer je ovržena Agostinova navedba. V koprski plemiški svet (*Nobile Consiglio*) so bili znova vključeni leta 1802. Zanimiva pa je pripomba G. de Totta, da družina Brati, ki sedaj živi v Koprju, nima nič skupnega z grofi Brati, saj naj bi izhajala iz kraja Loreo blizu Rovinja na začetku 18. stoletja in je enega od njenih predstavnikov, Andrea Bratija, cesar Napoleon leta 1807, imenoval za škofa v Forliju in ga povzdignil v barona, vendar ni bil vključen v koprski plemiški svet (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 25-26).

tentov beneškega Senata²⁰³. Na strani 83 knjige Q. Urada sindikov beremo odredbo, ki je bila sprejeta na Generalnem svetu z večino 156 glasov proti 47, dne 26. oktobra istega leta 1575, ki je bila proti mnenju podestata in sindikov (kar je bilo tudi označeno v registrih), da mora Bruti, če želi biti vključen v občinstvo mesta, nasloviti svojo prošnjo na Svet in pridobiti $\frac{3}{4}$ vseh glasov, do takrat pa

64

vladarjeva pisma ostajajo brez učinka. Očitno so se tej predrznosti posmehovali in je bila celo sami družini neznana, dokler jim nisem dal avtentičnega izpiska. Brutiji so

²⁰³ Z Antonijem Bruttijem se zaključuje tisti rod Bruttijev, ki je izhajal iz Drača in bil ob koncu 15. in v začetku 16. stoletja povezan z burnim dogajanjem na območju Levanta, zlasti pa beneške Albanije oziroma samega Ulcinja. Njegova vloga, junaška dejanja, pogum in zvestoba Beneški republikli so sicer razvidni iz številnih beneških dokumentov tistega časa, niso pa pojasnjene razmere, v katerih so se znašli njegovi potomci po turškem zavzetju Ulcinja ter zanesljivejši čas njihovega odhoda v tedanji beneški Koper. Med petimi sinovi in štirimi hčerami, ki sta jih imela z Mario Brunij, sta omenjena zgolj Giacomo in Marco Brutti, ki naj bi se z enoto albanskih lokostrelcev vključila v beneško armado in se udeležila tudi bitke pri Lepantu, kjer naj bi mlajši Marco padel na admiralski ladji. Bruttiji so si po padcu Ulcinja, po usodnih in tragičnih dogodkih, s katerimi se je zaključila Ciprska vojna, morali, tako kot številne druge patricijske albanske rodbine, poiskati novo domovino, ki so jo našli v beneškem Koprju (ČORALIĆ Lovorka, *Iz prošlosti istočnog Jadrana - tragom iseljenika iz grada Ulcinja u Mlecima*, v "Povijesni prilozbi", g. 23 (2004), br. 27, Zagreb, str. 37-56).

V Koper so se razen najmlajšega Marca Bruttija, ki je, kot omenjeno, junaško padel v bitki pri Lepantu, zatekli vsi štirje sinovi in štiri hčerke. Prav gotovo je Antonijeva slava z vsemi privilegiji, ki jih je užival v Ulcinju, pripomogla k temu, da so se njegovi potomci v Koprju začeli s porokami sorodstveno povezovati z uglednejšimi koprskimi plemiški družinami. Razen sklepanja družinskih vezi pa so se morali uvrstiti tudi med koprsko plemstvo oziroma si pridobiti mesto v Velikem svetu. Že njihova prva prošnja, ki jo je Giacomo Brutti v imenu celotne rodbine naslovil na beneškega doža Alviseja Moceniga, da bi bili vpisani v *Aureo Libro dei veri titolati*, je bila sprejeta z vso naklonjenostjo, saj so iz doževega urada odgovorili, da "v skladu s pooblastili in funkcijo Sveta deseterice odreajo, da naš zvesti in zaslužni Giacomo Brutti in vsi njegovi bratje, ki so bili rojeni v zakonu omenjenega Antonija Bruttija, postanejo koprski plemiči z vsemi svojimi zakonitimi sinovi in njihovimi potomci ter jim pripadajo s tem vse časti, službe in beneficiji, koristi in privilegiji, ki jih uživajo drugi plemiči našega mesta Koper". Dokument Sveta deseterice, ki je zajet v duku Alvisaja Moceniga z datumom 3. septembra 1575 in ga je imel morda v rokah tudi Agostino Carli-Rubbi, je kasneje objavil in komentiral tudi T. Luciani (LUCIANI Tomaso, *Notizie e documenti per la conoscenza delle cose istriane: I Bruti e I Borisi*, v "La Provincia dell'Istria", a. VII, n. 17 (1 settembre 1873), Capodistria, str. 1304-1305).

Z letom 1575 naj bi torej Bruttiji končno vstopili v vrste koprškega plemstva, a stvari niso potekale tako gladko, kot bi si mislili. Pri svojem ravnanju namreč niso upoštevali določb mestnega statuta, ki so bile jasne: da bi lahko postali člani Velikega sveta, bi morali pridobiti glasove oziroma pristanek najmanj $\frac{3}{4}$ vseh njegovih članov; zdi se, da Giacomo Brutti s prvo prošnjo beneškim oblastem teh glasov ni dobil in je ostal praznih rok. Pokazalo se je namreč, da lokalno plemstvo starega izvora, ki je sestavljalo Veliki svet, ni želelo deliti svojih pravic in privilegijev s tistimi, ki so se v tem času naselili v mesto, a si tu še niso uspeli ustvariti dovolj trdnega položaja, ugleda in družinskih povezav. Giacomo kljub porazu ni obupal, zato se je znova neposredno obrnil na Benetke, vendar je doževa odredba očitno trčila v zakoreninjeno prakso in statutarna določila koprške komune. Člani Velikega sveta so se tako 26. decembra 1575 zbrali v sejni dvorani Pretorske palače in v svojem protestnem pismu poudarili, "da vse od leta 1513 velja pravilo, da morajo prosilci za vključitev v Veliki svet dobiti $\frac{3}{4}$ glasov (... *quelle persone, che richiedono esser tolte havessero in pro, et in favor li tre Quarti delle ballote del medesimo* ...), zato je poskus Giacomo Bruttija iz Ulcinja in njegovih bratov, da bi po drugačni poti prišli v vrste Velikega sveta (... *per questo havendo parso à m.r. Jacomo Bruti da Dolcigno, et fratelli di per altra via tentar di esser fatti di questo Consiglio* ...) privedel do odločitve, da zaprosimo vašo Svetost, da ohranimo v navadi vse tisto, kar je v skladu z vašo dobrotljivostjo in naklonjenostjo in v primerih veljalo doslej. Ob tem naglašamo, da če hoče zgoraj imenovani Giacomo Brutti tako v svojem imenu, kot v imenu svojih bratov, postati član tega Velikega sveta, mora ubrati drugačno pot, ki bo v skladu z našimi običaji (... *se prefatto Brutti tanto per nome suo, quanto di fratelli; ovvero altri siano chi se voglia, vogliono essere fatti di questo cons. o debbano venir ricercar quello secondo l'ordinario servatis servandis* ...) (VENTURINI Domenico, *La famiglia Albanese dei conti Brutti*, v "Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria", vol. XX (1905), Parenzo, str. 346-419).

bili iz roda v rod člani mestnega Konzulata. Ta družina je ena od tistih s posebnimi pravicami : njihovo ime ni bilo nikoli, razen leta 1649, vpisano v register zapornikov in so ga svečano izbrisali 25. junija 1653 v okviru beneške štirideseterice. To je torej edina kopraska družina, ki je ostala brez madeža. V poglavju o duhovščini sem omenil datume dveh škofov iz te družine²⁰⁴. Tu podajam še nekaj besed o tistem, kar sem našel v Petronijevih *Memorie*. Antoniu Brutiju je viteško čast priznal beneški Senat, umrl je v turških rokah leta 1508., njegov ded Antonio je leta 1402 poročil Orio Castriota, sestro slavnega Skenderbega. Njegovega sina Barnabo so Turki ujeli in je umrl v Sultanovih sedmih stolpih leta 1436. Marco, sin viteza Antonia, je umrl v pomorski bitki beneške flote leta 1572. Bartolomeo je bil svétnik na dvoru poljskega kralja in so ga v prejšnjem stoletju ovenčali s poljskim plemiškim naslovom s privilegijem, da lahko v svoj grb doda belega orla Poljske. Škoda, da je bila ta čast omejena na potomce Bartolomeja, ne da bi se razširila na stranske sorodnike; poskušal sem jo dobiti, vendar so me stroški pri tem ovirali²⁰⁵. Ta poljska veja je izumrla v Carigradu

²⁰⁴ Kot prvi med Bruttiji, je čast škofa v Kotorju dosegel Pietro, v Ulcinju pa Antonio Brutti, starejši brat dragomana Bartolomea, ki je z njim v pomembnejših misijah včasih potoval v Rim. Nato so se med tistimi, ki so se odlikovali v duhovniškem poklicu, uveljavili kanonik Gerolamo, opat in kanonik Dionisio, apostolski protonator in zaupnik papežev Klementa X. in Inocenca XI., oče kapucin Alessandro, ter končno Jacopo (Giacomo) Brutti (1628-1679), kanonik in doktor prava, ki ga je papež Klement X., 1. junija 1671 izbral za novigrajskega škofa. Kot vrsta škofov pred njim, je tudi on večinoma bival v Bujah, saj je bil kraj zaradi klime in središčne lege, goste naseljenosti in številnega klera, primernejši od Novigrada. Giacomo Brutti je umrl v Bujah novembra leta 1679 in je pokopan v tamkajšnji cerkvi Blažene Device Marije, kjer je vklesana tudi nagrobna plošča z njegovim plemiškim grbom in posvetilom. O njem poroča tudi P. Naldini, ki objavlja nagrobni napis s posvetilom (NALDINI Pavel, *Cerkveni krajepis* cit., str. 106). Najpomembnejši med cerkvenimi dostojanstveniki pa je bil gotovo Agostino Brutti, koprski škof med letoma 1733 in 1747. Prvotno je bil, tako kot njegov brat Barnaba, pokopan v koprski stolnici, dve leti kasneje, torej 19. julija 1749 pa so bile izvršene njegove oporočne odredbe, ko so posmrtno ostanke obeh prelatov iz stolnice prenesli v kapelo Karmelske Matere božje in jih položili v pripravljeno grobnico (Škofijski arhiv Koper, Župniša Koper, Mrliška knjiga VI. (1740-1772)).

²⁰⁵ Bartolomeo Brutti, rojen leta 1557 v Ulcinju, je bil poslednji predstavnik ulcinjske in prve koprške generacije Bruttijev, ki je še ohranjal stike z rojaki, ki so med tem že prevzeli islamsko vero, kot npr. njihov sorodnik Koca Sinan-paša, kasneje kar petkrat veliki vezir turškega cesarstva, ni pa jasno v kakšni sorodstveni zvezi sta bila z Bartolomejem Bruttijem. Ker je le-ta želel slediti družinski tradiciji, je zaprosil beneško *Signorio*, da bi ga poslala v Carigrad, kjer naj bi se naučil turškega jezika z namenom, da bi postal uradni tolmač in prevajalec pri turški Porti. Beneški bailo Antonio Tiepolo je januarja 1575 sporočil, da je Bartolomeo Brutti v Carigrad prispel iz Rima in nadaljeval z učenjem turškega jezika, poleti istega leta pa so ga poslali v italijanske dežele in Dubrovnik, da bi med Turki in katoliškimi deželami pomagal pri izmenjavi ujetnikov iz lepantske bitke (1571). Zatem je zapustil Carigrad in se vrnil v Koper, da bi reševal nekatere družinske zadeve, hkrati pa se je odločil, da se bo poslovil od funkcije tolmača, ki ji ni bil pretirano predan, pri tem pa je potrebno pojasniti, da je Bartolomeo v španskih zgodovinskih virih označen kot španski vohun na turškem dvoru in letih 1574-1579, čeprav o tem beneški viri molčijo. Fernand Braudel ga celo označuje kot dvojnega agenta oziroma trojnega vohuna, saj naj bi se leta 1577 pisno obrnil na kralja Filipa II., ko naj bi bil ponovno v Carigradu, tokrat v spremstvu Giovannija Marigliana na tajni misiji zaradi sklenitve miru s turško Porto. Od tedaj dalje naj bi se v celoti posvečal politično-diplomatskim zadevam, izkoriščajoč dobre rodbinske vezi s Sinan-pašo. Leto kasneje se je že znašel sredi spletk, ki so ga popeljale na Poljsko, obenem pa se je zapletel v borbo za zasedbo moldavskega prestola. Stopil je v službo poljskega kralja Avgusta II., ter zadovoljivo rešil nastali spor med Poljsko in turško Porto in bil leta 1590 sprejet med poljsko plemstvo, o čemer je govora tudi v Agostinovem rokopisu (MARKOVIĆ Savo, *Mreža intriga. Ulcinjske obitelji i europska diplomatska povijest ranog novog vijeka*. Hrvatski glasnik, g. VIII (2010), br. 2 (57/58), Kotor, str. 48-51).

z velikim beneškim dragomanom Cristoforom²⁰⁶. V nekem dopisu beneškega Senata iz leta 1562, če se ne motim, je omenjena družina Bruti navedena kot *nobilissimo sangue romano*. Pripisuje si tudi kotorskega škofa Pietra Brutija in administratorja škofije v Vicenzi. Bilo bi dokaj težko dokazati to

65

rimsko poreklo, ki ga je beneški Senat priznaval na podlagi prosilčevih zatrjevanj. Ta Pietro Bruti, škof, je bil po rojstvu in rodu Benečan, in tudi ugleden literat 16. stoletja, kot dokazuje Foscarini v svojem velikem in odličnem delu o beneški književnosti. Ne obstaja družina v Istri, ki bi opravljala toliko državnih služb in hkrati ostala brez madeža. Njenim junaškim dejanjem sledimo že skoraj štiri stoletja in to se sijajno dokazuje [...]. Uveljavlja se lahko torej brez navidezne slave, ki temelji na dvomljivih trditvah, in naj z zaničevanjem gleda na takšne lahkomiselnosti. Družina Bruti, ki izhaja iz veje sedanjega viteza iz reda sv. Štefana, se je v 16. stoletju povežala z rodbino Tarsia iz veje uglednega Agostina Brutija. Dne 9. avgusta 1635 se je Agostinova hčerka, Bradamante Tarsia oziroma Auge ali Angelica Bruti, žena Agostina Tarsie, poročila z Girolamom Carlujem, očetom mojega pradedca. Na podlagi teh dejanj sledimo vplivom, ki so jih imeli Brutiji na družino Tarsia, za takrat dokaj cenjeno kariero dragomanov v Carigradu in je tako Tomaso Tarsia, sin Angelice Bruti leta 1680 dosegel čast velikega dragomana. Le-ta je hotel imeti ob sebi nečaka Gian Rinalda Carlija, mojega starega strica²⁰⁷. Ta častitljivi mož, Gian Rinaldo Carli, je imel ob sebi bratranca Bartolomea Brutija (stari stric še živečega viteza), ki je imel

²⁰⁶ Cristoforo Brutti, ki ga omenja Agostino, je bil šesti sin Bartolomeja Bruttija, rojen leta 1647. Njegova življenjska pot je bila razburljiva in polna tveganj. Že pri 23-ih letih ga najdemo na Kreti, kamor ga je pripeljal brat Giovanni Antonio, nato pa na območju Levanta oziroma na otoku Zanteju, kjer je vrsto let služil kot najemniški poveljnik, za kar si je leta 1671 prislužil tudi posebno priznanje generalnega providurja Antonia Bernarda, zatem pa spremljal beneškega diplomata Alviseja Molina na dolgih in nevarnih poteh od Krete do Odrina in Carigrada, leta 1681 pa se je končno vrnil v Istro in se že v zrelih letih poročil z grofično Felice Rota, hčerko pokojnega grofa Simona Rote, ki je imel v posesti momjansko graščino. Cristoforo je umrl v cesarski službi na Kranjskem in bil leta 1711 pokopan v kartuzijanskem samostanu Freudental (Bistra) v ljubljanski škofiji. Agostinova navedba, da je poljska veja Bruttijev izumrla v Carigradu z dragomanom Cristoforom Bruttijem, torej ne ustreza dejstvu. Namreč, med njegovimi sinovi, se je za poklic dragomana odločil Felice Brutti, ki je bil leta 1719 izbran med številnimi kandidati ter v Carigradu preživel celih 5 let. Dodeljen je bil ambasadorju Carlu Ruzziniju, ki je bil beneški odposlanec v času mirovnih pogajanj v Požarevcu, nato pa so Feliceja dodelili bailu Angelu Emu. Ker mu klima ob Bosporju ni ustrezala in mu je začela načenjati zdravje, se je, podobno kot poprej Bortolo Brutti, vrnil v domovino. Šele leta 1735 je dož Luigi Pisani izdal odločbo, da so tudi sinovi Cristofora Bruttija dobili naziv grofov z običajnimi pravicami in privilegiji, iz njegovega rodu pa je izšel Francesco Brutti, ki mu je oče leta 1741 preskrbel mesto "giovane di lingua" v Carigradu in je po vsej verjetnosti zaključil dolgo vrsto dragomanov iz rodbine Bruttijev (VENTURINI Domenico, *La famiglia albanese dei conti Brutti* cit., str. 346-419).

²⁰⁷ Poleg Bruttijev in Borisijev, so tudi druge koprške plemiške rodbine pošiljale svoje sinove v Carigrad, saj je kariera tolmača postala vedno bolj stvar prestiža in utrjevanja družinske časti. Carljij, ki so sloveli kot ena najvidnejših koprskih družin, so utrjevali svoj ugled v 17. in 18. stoletju prav z dragomani. Eden med njimi je napravil bleščečo kariero in rodbino okronal z grofovskim naslovom. To je bil Gian Rinaldo Carli, stari stric velikega koprškega erudita, ki je po smrti Tomasa Tarsie (1716) po bailovem priporočilu postal *dragomano grande*, zaradi izrednih zaslug in vdanosti Beneški republiki, pa je prejel tudi grofovski naziv (GARDINA Edvilijo, *Koprška družina Tarsia v službi Beneške republike* cit., str. 107-136).

popolno zaupanje vanj. Oba sta bila [...] leta 1717 v Trdnjavi sedmih stolpov za sedem mesecev²⁰⁸. Moj prednik, kot starejši, je leta 1716 napredoval v funkcijo velikega dragomana, vendar brez plače in beneška vlada se je z njegovo družino pogodila, da jim dodeli naziv grofov. Leto kasneje, 1717, je Bartolomeo Bruti svoji

66

družini priskrbel plemiški naslov grofov kot nagrado za svoje usluge državi, preveč skromnimi v primerjavi s tistimi njegovih prednikov. Moj sorodnik je umrl leta 1722, ne da bi kdajkoli kaj pridobil od svoje funkcije in je pričakoval, da bo Bartolomeo Bruti doživel to častno in primerno napredovanje. Toda ta funkcija je bila ukinjena za vedno in Bartolomeo Bruti se je vrnil v svojo domovino, Koper, nekaj let zatem, kjer je umrl v visoki starosti. Agostinova veja sedanjega dragomana starega kanonika (o čemer mi je pripovedoval, vendar tega nisem želel poglabljati), je leta 1735 kupil naziv grofa²⁰⁹. To so agnati viteza in so od njega ločeni vsaj štiri generacije.

Carli - Le malo stvari lahko povem o svoji rodbini. Resnično se počutim nekoliko ponosnega ob dejstvu, da se v registru zapornikov nikoli ne pojavlja primer kakega pripadnika te rodbine, niti zaradi kakšne lažje kazni kot preprosta globa za [...] sveče. To lahko v celem mestu pripišemo le še Brutijem in naši rodbini. V prejšnjem poglavju sem že omenjal prvega predstavnika naše rodbine, ki je služil Beneški republiki. V poglavju o duhovščini sem omenjal tudi to, kar je bilo povezano z njegovim bratom Agostinom, opatom v Bistrici na Ogrskem²¹⁰. Vse to, kar pripisujemo

²⁰⁸ Agostinova navedba se nanaša na težko obdobje Rinalda Carlija, ki ga je ob bailu Andreu Memo preživljal na turškem dvoru v času morejske vojne oziroma težavnih pogajanjih s turško Porto. Kljub boleznim in visokim letom je zvesto stal ob strani beneškega baila, ob strani pa mu je stal tudi mladi tolmač Bortolo Brutti, tudi on Koprčan. Šele avgusta 1715 sta lahko Andrea Memo in Rinaldo Carli po sedmih mesecih krute ječe zapustila Carigrad in se vrnila v Benetke, kar omenja tudi Agostino.

Ko se je Andrea Memo vrnil v Benetke, ni pozabil naglasiti zvestobe in poguma ostarelega koprškega dragomana. Februarja 1716 je Carli beneške oblasti zaprosil za pomoč in v svoji prošnji naglasil, da je 46 let zvesto služil Beneški republiki oziroma osmim beneškim bailom, ki so se izmenjevali v Carigradu, dvema generalnima guvernerjema v Dalmaciji in Albaniji, kakor tudi ob pogajanjih s Turki v Sremskih Karlovcih in ob reševanju mejnih sporov v Dalmaciji. Andrea Memo je v polni meri podprl Carlijevo prošnjo, zato je beneški Senat za vse njegove zasluge 21. marca 1716 Rinalda Carlija imenoval za velikega dragomana in ga povzdignil v grofovsko čast. Nekaj dni zatem, in sicer 30. marca 1716, je Carli zaprosil urad "Proveditori sopra feudi" še za vpis v "libro dei titolati", tako zase, kot za svojega brata in njegove potomce, čeprav Agostino to interpretira nekoliko drugače (INFELISE Mario, *Gian Rinaldo Carli senior* cit., str. 189-198).

²⁰⁹ Kot omenjeno, je dož Luigi Pisani dne 28. januarja 1735 izdal odločbo za dodelitev grofovске časti tudi naslednikom Cristofora Bruttija, se pravi za prve bratrance Barnabe Bruttija in je iz njegovega rodu izšel Francesco Brutti, ki mu je oče leta 1741 preskrbel mesto dragomana v Carigradu. Z njim se verjetno, kot omenja D. Venturini, zaključuje družinska kronika tistih predstavnikov rodbine, ki se je odlikovala v diplomatski službi dragomanov ter ji prinesla veliko slave in časti, z zatonom Beneške republike leta 1797, pa so tudi za Bruttije možnosti, da bi se še nadalje uveljavljali na tem področju, postopno izpuhtele (VENTURINI Domenico, *La famiglia albanese dei conti Brutti* cit., str. 411).

²¹⁰ O njem P. Naldini pravi: "...doslej naštetim škofijam je potrebno na koncu dodati še opatijo sv. Andreja apostola v Bistrici v Sklavoniji, ki ji je bilo podeljeno dovoljenje za nošnjo mitre in škofovske palice, njegovo cesarsko veličanstvo Leopold I., pa jo je v času svoje vladavine s presvetlo diplomom leta 1690 dodelil Agostinu de'Carliju iz plemenite koprške družine. Slednji pa, ki je že od malih nog deloval v korist koprške stolnice, povečuje njeno slavo z

mojemu očetu in drugim sodobnikom, pa je poznano. (1) - Ne morem še reči nič gotovega o začetkih

Obrobna opomba (1). Vitez Simone Carli, odposlanec Karla VII., francoskega kralja v Innsbruck je dne 15. junija za poroko svoje hčerke z nadvojvodo Sigismundom in 15. septembra v Sensu v zvezi s sklenjenim zavezništvom med Francijo in Avstrijo proti vojvodi Burgundskemu in leta 1442 v zvezi z mirovno

67

moje rodbine. Andrea Carli je leta 1598 poročil Eleno Barbo iz veje odlične rodbine iz Motovuna. Njegov sin Girolamo se je povezal z družino, kot sem pravkar omenil. Stefano, njegov sin, je poročil Agnese Barbabianca iz neke že izumrle veje te rodbine, in se trdno povezal z družino Tarsia iz že izumrle veje grofa Francesca in markiza Girolama Gravisija. Da bi se sklenila ta častitljiva družinska veza v tem kraju pa je bilo potrebno, da omenjeni Andrea Carli ni bil kakšen oderuh ali domišljavec, niti berač. O njem govori le izvleček iz mrliškega lista in njegova poročna pogodba, iz vseh teh dokumentov pa ni možno razvideti, kdo je bil njegov oče. Grb moje rodbine, četudi dokaj kompleksen, je vendarle med najbolj pravilnimi in urejenimi, kar jih obstaja v mestu.²¹¹ Gre za ščit, razdeljen na štiri dele. V prvem je upodobljen zlati lev s krono, ki drži srebrno jabolko v šapi, na modrem polju; v drugem sta dve prekrizani palmi, katerih barve se izmenjujejo: zgornja polovica palm je zlata na modri podlagi, spodnja pa zelena na zlati podlagi; v tretjem antični latinski križ, katerega zgornja polovica je črna na srebrni podlagi, ob straneh dve liliji in v spodnji polovici je srebrna na črni podlagi. Na četrtem delu je zlati lev s krono na modrem polju. V Petronijevih *Memorie*

pogodbo z Anglijo, dajal vtis, da je dokazano začetnik rodbine Carli. Listina, ki jo je cesarica Maria Terezija 5. septembra 1765 podelila mojemu očetu, se zdi, da se nanaša na naslednje besede *tum quod ex Nobile prosapia originem trahas, cuius iam tribus ab hinc saeculis memoria extare quaeque viros pulcherrimis ornata prerogativis ac conspicuis legatorum numeribus functis apud Caesareum hanc nostram ac Constantinopolitanam quoque aulam [...]edissee perhibetur*. Nič ne vem o tem,

68

je navedeno, da smo imeli ta grb že leta 1660. Požar, ki je leta 1721 zajel družinski arhiv, nas je oropal za vse plemiške naslove. Moral sem brskati po arhivih in na mojo veliko žalost sem ugotovil, da moja rodbina ni imela nobenega stika z nasledniki. Vedno je imela v teh dveh stoletjih visoke funkcije v mestni upravi. (1)²¹²

---

novimi dejanji časti," (NALDINI Pavel, *Cerkveni krajepis* cit., str. 106).

²¹¹ Orise družinskega grba prinaša že P. Petronio, medtem ko G. de Tutto pripominja, da je Petronijev oris v delu *Memorie sacre e profane dell'Istria*, netočen. Najnovejši, obširen oris družinskega grba rodbine Carli prinaša G. Radossi (RADOSSI Giovanni, *Monumenta heraldica Iustinopolitana* cit., str. 121-123).

²¹² Iz obstoječih del oziroma biografij to ni razvidno, saj sta bila dva pripadnika družine Carli znana predvsem kot dragomana in je edini, ki je nekaj časa opravljal funkcijo nadzornika motovunskih gozdov, Stefano Carli, torej brat Gian Rinalda Carlja, ki pa v samem Kopru ni imel nikoli kake funkcije v mestni upravi.

De Carlo - Ta družina, danes zelo razvejana ter že propadla in obubožana, že dve stoletji živi v povsem negotovem položaju, prepuščena muhavosti usode. V listini o predaji Buj Koprju iz leta 1268 sem našel Joannesa de Carla med štirimi tamkajšnjimi veljaki, ki so sklenili ta sporazum. Na strani 13 prve knjige dukalov v Uradu sindikov, je navedena vključitev *ser Andrea q.m. Petri de Carlo de Justinopoli qui et pater eius predictus fuerunt semper fidelissimi servitores* kako je emigriral v Istro v času državljanske vojne v Franciji za vladavine Henrika III. in Henrika IV.²¹³

Petronio je zapisal anekdoto o vitezu Simonu Carliju in poročno pogodbo, sklenjeno v Innsbrucku leta 1430, ki pa ni bila natiskana pred Petronijevo smrtjo leta 1688. Obenem je našel vse izvirne podatke te pogodbe v Cesarski biblioteki na Dunaju. Vitez Simone Carli je bil prvi predsednik Računskega sodišča v Parizu leta 1438 in je umrl leta 1462. Petronio je o moji rodbini, pripominja Agostino, v svojem delu to zapisal in sem sedaj deloma obnovil tisto, kar je uničil požar.

69

nostris Domini et in quibuscumque agendis nostris se viriliter habentes, fiat gratia sicut humiliter supplicavit quod sit de numero nostrorum illorum de nobilibus dictae terrae Justinopolis cum suis haeredibus legitimis, maxime attente quod in dicto consilio dictae Terrae in quo fuerunt dugentum duo de dicto Consilio quasi captum fuerit de parte ipsum in ipso Consilio acceptare. Ta patentna pisma so bila izdana dne 24. septembra 1431. Njegov brat Pier Paolo je prejel enak privilegij 9. junija 1445, kot je moč zaslediti na str. 110 iste knjige. Ob obeh bratih je naveden tudi tretji, po imenu Giovanni, ki je bil kanonik in arhivar kapitlja, ki je v svojem testamentu z dne 12. maja 1457 (kot lahko zasledimo na strani 112 prve knjige testamentov Vicedomskega urada) pustil dokaj ugodne legate za duhovščino in jo podaril katedralni cerkvi v Koprju: *Item dimisit Sacristiae Ecclesiae Majoris unam Marsupium corporalis laboratum perlis et suum pontificale pro anima sua.* Njegov brat Bartolomeo ni bil sprejet v občinstvo; ne poznam razlogov, vendar menim, da so De Carlo v vzdevkem *Zaroba*, njihovi potomci, kajti niso del Sveta²¹⁴. Med beneškim plemstvom je bilo moč ravno tako zaslediti rodbino

²¹³ G. de Totto v svojem delu nekoliko obširneje opisuje rodbino Carli, ki jo označuje kot ugledno plemiško rodbino iz Koprja, izumrlo v 19. stoletju. Izvirala naj bi iz Siene oziroma Ancone, njen začetnik pa naj bi bil Almerico, rojen okoli leta 1170. Agostino v svojem rokopisu ne omenja Cesara Carlija, pokojnega Leonarda, ki je leta 1348 postal vitez Svetega rimskega cesarstva. V seznam koprškega plemstva je bil leta 1431 vpisan Andreas de Carli, kot navaja N. Manzuoli (1611). Rodbina, ovenčana z grofovsko častjo 3. marca 1716, je bila, kot smo že omenili, vključena med istrsko titularno plemstvo. G. de Totto omenja Simona Carlija, viteza in odposlanca francoskega kralja Karla VII. leta 1430, ob njem pa še Francesca Innocenta Carlija, hrabrega viteza malteškega reda iz leta 1565. Domenico Carli naj bi bil po navedbah P. Stancovicha, škof na otokih Zakintos in Kefalonija, Agostino Carli opat v Bistrici v Slavoniji leta 1690, pregled pa zaključuje z dragomanom Rinaldom Carlujem iz leta 1677 in velikim dragomanom v Carigradu 1716, ter seveda z grofom Gian Rinaldom Carlujem, slavnim enciklopedistom in enim najuglednejših umov na istrskih tleh (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 29).

²¹⁴ Rodbine de Carlo ne zasledimo v delu G. De Totta, niti v pregledu RADOSSI Giovanni, *Monumenta heraldica Iustinopolitana* cit., zato Agostinovih navedb o njej ni možno preveriti.

de Carlo, družina nekdanjih tribunov, ki je bila izključena po uporabi leta 1380. Beneški republiki je ponudila skoraj 100.000 škudov, vendar ni mogla biti med tridesetimi vključenimi družinami in bi lahko sklepali, da so se njeni predniki preselili v Istro po izključitvi. Ta rodbina ni bila nikoli vključena v mestni Konzulat

70

in se ne spominjam, da bi v njenih vrstah kadarkoli zasledil kakega sindika ali vicedoma. Dodal bi le, da je bila ta rodbina zelo malo zabeležena na seznamu kaznovanih manj od ostalih družin, ki se pojavljajo²¹⁵.

Divo - V Mestni svet je bila družina sprejeta leta 1462 s patentnimi pismi vladarja, vendar nisem bil toliko radoveden, da bi se z njimi seznanil. V poglavju o literaturi sem označil vse tisto, kar vem o tej družini. Ne spominjam se, da bi kadarkoli videl kakega člana njihove družine med sindiki ali vicedomi tekom zadnjih treh stoletij. Sedaj spadajo med družine s pravico glasovanja²¹⁶.

Fedola - Petronio navaja, da je bila ta družina vključena v Mestni svet že prvo leto po njegovi ustanovitvi. Njihovega imena nisem nikoli videl med visokimi funkcionarji mesta v zadnjih treh stoletjih. Gre za družino s pravico glasovanja²¹⁷.

Fini - Rodbina je bila vključena s patentnimi pismi vladarja od 10. junija 1435 (stran 75 stare knjige dukalov v Uradu sindikov), ki jih nisem pregledal, sem pa našel opombo, da se je vključeni član rodbine imenoval Giacomo. (1) - V seznamih na strani 89 knjige P svétnikov v Uradu sindikov, je navedeno, da je trgovec Valerio Fini prostovoljno ponudil svoje imetje za ustanovitev javnega skladišča žita,

Obrobna opomba (1). V prvi knjigi testamentov v Vicedomeriji na strani 49 sem zasledil, da je 18. junija 1445 *Laurentius Fino filius magnifici Jacobi de Vicentia civis et habitator Justinopolis*, poročil neko pripadnico družine Ingaldeo.

71

ki se naziva Fontiko (1). V poglavju o literaturi sem omenjal vse tisto, kar sem vedel o tej rodbini. Petronio je v svojih *Memorie* omenil, da je nekega Raimonda Finija dož imenoval za viteza in mu izkazal čast v imenu svojega mesta, vendar ne navaja ne ime

---

²¹⁵ Ob rob zgornji opombi, preseneča dejstvo, da navedene koprške plemiške družine ne najdemo v kasnejših seznamih in delih, niti v omenjenem pregledu G. Radossija, ki sicer navaja rodbino de Casto, zelo starega izvora, in sicer iz leta 1212 oziroma 1254, ki pa verjetno ni ista, ki jo omenja Agostino (ivi, str. 124).

²¹⁶ Agostino je pri orisu rodbine očitno sledil P. Petroniu, G. de Totto pa za razliko od Agostina navaja, da je bila družina v Veliki svet sprejeta po letu 1431, čeprav je bila izključena iz opravljanja funkcij, ki so pripadale plemstvu. Manzuoli (1611) jo omenja kot plemiško družino. Koprski podestat in kapitan Francesco Capello je leta 1498 Vincenza Diva imenoval za notarja, pisarja in sodnika ter njemu in njegovim potomcem ob tej priliki poveril plemiški grb. Vincenzo Divo (1537) je bil znan kot učenjak, Andrea Divo kot erudit in literat, ki je iz klasične gršine v latinski jezik prevedel pesnitvi Iliado in Odisejo (1537) in dela Aristofana in Teokrita (1538/39). Cornelio Divo (1559) je bil frančiškan minorit, pisatelj, teolog, filozof in pridigar (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 35).

²¹⁷ Tudi G. de Totto jo označuje kot izumrlo, v Veliki svet pa je bila vključena po letu 1431, vendar je bila izključena iz vidnejših funkcij v mestni upravi. Omenja jo tudi Manzuoli (1611) (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 37).

tega doža, ne letnice tega dogodka²¹⁸. Omenja, da je Bellotti, eden od dobrih starih slikarjev, naslikal njegov portret, ki se je nahajal v dvorani Generalnega sveta, in ne pove, kje se nahaja sedaj. Dodaja, da je njegov sin od beneškega vladarja pridobil višje beneško meščanstvo za svoje potomce. Orazio Fini je bil leta 1675 imenovan za viteza. Mislim, da je bil to tisti, ki je bil kasneje izvoljen za enega od treh svetnikov Senata. Ta rodbina je bila po štirih stoletjih od očeta na sina vedno v Konzulatu. Minilo je skoraj 40 let, odkar je bil Orazio Fini imenovan za nadzornika meja skupaj z markizom Giuseppejem Gravisijem, beneški Senat pa mu je potrdil naziv grofa, ki ga sedaj uživa njegov sin, grof Giovanni Battista, ki je opravljal isto funkcijo kot njegov oče²¹⁹.

Grio - Družina s pravico glasovanja, ki ni nikoli opravljala državnih funkcij in je ni sem zasledil (razen, če se ne spominjam) v seznamu mestnega Konzulata. V Petronijevih *Memorie* sem našel, da je bila ta družina vključena v Občinski svet v času njegove ponovne vzpostavitve, kmalu po letu 1420²²⁰.

Obrobna opomba (1). Videl sem op. na str. 58 prve knjige testamentov Vicedomerije z ženitno pogodbo z dne 14. januarja 1445 neke *Isabetae filiae adoptivae M. Jacobi Fino carpentario etc.*. Ne morem biti jaz tisti, ki ga bo uvrstil v genealoško drevo te rodbine²²¹.

72

Gavardo - Ta rodbina naj bi izhajala iz Brescie, vendar menim, da gre za napako. Na str. 418 v delu *Cerkveni krajepis škofije in mesta Koper*, leto 1700, njenega škofa Naldinija, sem prebral, da je oglejski patriarh Volfgger leta 1200 podelil fevd *Gavardu Gavardi* iz Kopra, in sicer vas Krkavče na ozemlju koprške komune kot zahvalo in priznanje, da se je boril proti Ludviku Bavarskemu²²². Nekega *D. Randulpha de*

²¹⁸ Monsignorja D. Raimonda, kanonika in teologa, poleg P. Petronia, omenja tudi G. de Tutto, vendar le-tega kot učenjaka in literata iz leta 1643 in providurja meja v letu 1648, torej gre za drugo osebo istega rodu (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 38).

²¹⁹ P. Petronio mnogo več pozornosti posveča Oraziu Finiju, G. de Tutto pa zgolj navaja, da je bil vitez, pravni svetovalec Beneške republike (1684), avtor neobjavljene tragedije *Medea in Istria*, sprejet v beneško meščanstvo skupaj z bratom Pietrom Finijem. Grofje Fini so igrali pomembno vlogo še v 18. stoletju in izumrli v 19. stoletju s grofoma Stefanom in Giovannijem Battisto Fini-Pola (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 38).

²²⁰ V Petronijevem delu je omenjena družina Grilli in ne Grio, kot stara koprška družina, vključena v Mestni svet v času njegove obnove, vendar brez navedbe letnice. Ravno tako jo kot družino Grilli omenja G. de Tutto in navaja, da gre za staro družino, vključeno v seznam plemiških družin leta 1431. Omenja jo tudi N. Manzuoli (1611) kot plemiško družino Grilli, imenovano Grio. Francesco Grillo je bil leta 1718 koprski *quaderniere* oziroma računovodja, ki je v glavne knjige beležil dolžniške in kreditne prakse iz računovodskih zvezkov ali dnevnikov javnih bank ali komercialnih podjetij; v 19. stoletju pa je družina že veljala za izumrlo (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 47).

²²¹ Podatek oziroma genealoško drevo je težko preveriti brez vpogleda v navedeno knjigo testamentov.

²²² Agostino ne pojasnuje, zakaj je nasprotoval mnenjem tistih, ki so Gavardom pripisovali izvor v Bresci, med drugimi tudi P. Petroniu, čeprav se je v nadaljevanju skoraj v celoti naslanil ravno na njegovo delo "*Memorie sacre e profane dell'Istria*" (str. 106-111). Izčrpejše o rodbini Gavardo poroča tudi G. de Tutto, ki ravno tako navaja, da rodbina izhaja iz kraja S. Martino pri Bresci, kjer je imela svoj fevd, leta 1210 je prejela beneficij nad Krkavčami in Podgradom, od 15. stoletja pa do leta 1828 še nad Meriščem oziroma Oscurošom, leta 1650 sta bili v njihovi lasti tudi

Guivardo najdemo med pričami ob ustanovitvi bolnišnice sv. Nazarija v Kopru leta 1262. Ravno tako naletimo na neko *D. Gavardino* med enajstimi damami, ki so se leta 1381 umaknile v samostan [...] Blaža v Kopru (*Naldini p. 234*). Ob tem jo lahko prepoznamo kot rodbino nekdanje Koprške republike. Ta rodbina je bila nenehno v mestnem Konzulatu in je prehajala iz roda v rod od vzpostavitve seznama plemiških družin. Iz Petronijevih *Memorie*, sem izluščil dolg seznam poslanic in pisem beneškega Senata, velika škoda pa je, da je ta družina zasenčila lesk in sijaj svojih vojaških podvigor z velikim številom deliktov in zločinov še vse do današnjega dne, kot je razvidno iz registrov zapornikov²²³. Gavardo de Gavardo je leta 1356 kot poveljnik beneške galeje osvojil eno od pristanišč na Kreti, nekaj let zatem pa hrabro branil otok Krf, kar je njemu in njegovim potomcem prineslo visoko beneško meščanstvo. V cerkvi sv. Dominika lahko preberete častitljiv epitaf Rinalda Gavarda, ki je zvesto služil Beneški republiki kot general pod poveljstvom slavnega Bartolomea Colleoni-ja in kot ambasador drugega ranga v kakem pomembnem poslanstvu. Santo Gavar- do je leta 1452

73

veliko prispeval k zmagi pri Ceretu v vojni Republike proti Milanskemu vojvodi. Pred njim je obranil Cremona in v Bresci odkril zaroto ter jo ohranil v državi. Kasneje je bil odpoklican iz tistih krajev na Kras, kjer je za Republiko osvojil veliko položajev in utrdb, med drugim tudi grad Socerb in Podgrad, ter mu je zato Senat podelil investituro kot dednemu fevdalnemu gospodu. Toda, ker sta oba fevda leta 1508 ostala pod Avstrijo, ju je rodbina raje zapustila, kot pa da bi bila prisiljena pokloniti se drugemu vladarju in s tem ostala zvesta tistemu, od katerega je pridobila te posesti in se je Republika zavezala, da jim jih bo vrnila, če bi ponovno prišle pod njeno oblast. Ta izjava datira z dne 9. novembra 1509. Služnosti državi so prenehala leta 1580, saj ne štejem za pomembne nekaj manjših uradniških dolžnosti v pokrajinski kancelariji, ki jih je družina opravljala pozneje, do leta 1627. Od takrat dalje ne vem in ne poznam, da bi bilo o tej družini še govora drugje kot v občinskih registrih, in to zgolj v zadevah povsem civilnega značaja. V poglavju o literaturi sem označil vse tisto, kar sem vedel o tej družini na tem področju. Bila je konstantno v mestnem Konzulatu²²⁴.

---

vasi Zabavlje in Labor. V Veliki svet je bila vključena 25. marca 1416, v seznam koprškega plemstva pa vpisana 1431 s Filipom de Gavardom, kot navaja Manzuoli (1611). Vključena je bila tudi med puljsko plemstvo, plemiški status pa ji je v začetku 19. stoletja potrdil tudi cesar Franc I. (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 40-41).

Genealoško drevo družine Gavardo objavlja G. Pusterla (PUSTERLA Gedeone, *I rettori di Egida* cit., str. 143).

²²³ Te navedbe je težko preveriti brez dostopa do dokumentov oziroma listin, na katere se Agostino sklicuje.

²²⁴ O drugih predstavnikih rodbine je Agostino, kot navaja, sicer spregovoril v poglavju o literaturi, a glede na to, da so mu bili nekateri člani časovno relativno blizu, bi pričakovali kakšne podrobnejše podatke in zanimivosti, zlasti glede opata, pesnika in libretista Gavarda de Gavarda in Alessandra Gavarda, avtorja pesnitve *La Rinaldeide o il lanificio di Carlisburgo*, posvečeno njegovemu očetu Gian Rinaldu Carliju.

Corte - Dokaj razvejana in številčna rodbina. Bili so vključeni v 14. stoletju²²⁵. Opazil sem dobre vezi te rodbine v 15. stoletju. Med sojenjem med plemstvom in ljudstvom se je iz zapisnikov razkrilo, da Corte niso bili prisotni v mestnem Konzulatu; ta *factum* nimam pri sebi, da bi preveril, kaj pišem po spominu. Rodbina Corte ni bila nikoli v državni službi, ena od njenih družinskih vej pa je bila degradirana ter obsojena na smrt v odsotnosti. Pravijo, da so obtoženi nedolžni, in to je povsem mogoče. Verjetno so

74

pravi krivci, ki so ostali v mestu (in so zdaj že mrtvi), zvalili svojo krivdo na tiste, ki so bili odsotni. Kakorkoli že, eden od izgnancev je v današnjem času polkovnik v službi Neaplja v pehotnem regimentu *Royal* [...] in gre za človeka, ki uživa zaslužen ugled poštenega in vrlega človeka in vrednega častnika²²⁶ -

Gravisi - Gre za rodbino iz Pirana. Ne vem, ali gre za isto rodbino Domenica de Vanta, piranskega lekarnarja, ki je bil izgnan iz Trsta zaradi poskusa umora, omenjenega leta 1424 [...] o katerem poroča p. Ireneo v nadaljevanju rokopisa o zgodovini Trsta in od katerega imam izvleček. V nekaterih izvlečkih, od katerih imam kopijo, sem videl nekaj dejstev, ki jih navaja Girolamo Gravisi [...] in sicer na str. 89 iz prve knjige dukalov v Uradu sindikov, kjer so v registru patentna pisma iz leta 1439, na podlagi katerih je Senat odobril doživljenjsko plačilo v višini 400 dukatov Nicolòju Vantu iz Pirana, ker je odkril zaroto, s katero naj bi Padovo prepustili nemškimi vladarjem in v njej umestili edinega potomca vojvodov Carrara, iz katere so izhajali legitimni, a nesrečni vladarji. Kronike Benetk, ki sem jih videl, pišejo o tem Nicolòju kot predstavniku ljudstva. Slišal sem, da se je ta Nicolò zaljubil v služabnico iz hiše Buzzacarini, ki ga je skrila v omaro, kamor so prišli zarotniki, da bi se v tisti odmaknjeni sobi posvetovali z gospodarjem hiše; in ko je od tam odšel, je ta Pirančan pokazal zelo hvalevredno krepost zvestobe svojemu vladarju ter je šel o zadevi poročat padovanskemu guvernerju. V Padovi je bil [...] nameščen garnizon Koprčanov in če bi bil ta Nicolò eden izmed kapitanov ali

75

višjih častnikov, ne pa nižjih in navadnih, v desetih koprskih četah te posadke, bi zgodovinarji o njem govorili z vsem sijajem, ki si ga zasluži. Ker je fevd Petra Pilosa plačeval vladarju 150 dukatov letno od svojih prihodkov, je 14. marca 1440 Senat odobril temu Nicolòju Gravisiju zgoraj omenjeni fevd (oddaljen 8 milj od Kopra in zajema

²²⁵ P. Petronio se sklicuje na G. Muzia, ki naj bi jih omenjal z priimkom Curtij, G. de Totto pa navaja, da naj bi uporabljali tudi naziv della Corte. V seznam plemiških družin je bil leta 1431 vpisan Cristophorus de la Corte, kot navaja Manzuoli (1611), nikakor pa niso mogli biti v Mestni svet, kot navaja Agostino, vključeni že v 14. stoletju. Uspešni so bili tudi v 18. stoletju in izumrli stoletje kasneje (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 33).

²²⁶ Agostinove navedbe ni možno preveriti, G. de Totto pa navaja, da je bil Vittore Corte pok. Lodovica, podporočnik nacionalne garde v Kopru leta 1809 (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 33).

11 vasi, ki plačujejo vsako leto med drugim 494 starov ali kop žita, ob ostalem, in kjer opravljajo nižje in srednje sodstvo) ter jim je dodeljenih v dosmrtno rento 250 dukatov letno. Ta rodbina še vedno dobiva omenjena nakazila in uživa prihodke svojega bogatega fevda iz celotne province²²⁷. Označil sem neko podrobnost opazujoč njihove grbe na družinski grobnici družine Gravisi iz veje markiza Girolama, katerega grobnica se nahaja v stolnici oziroma pred oltarjem sv. Križa. Grbovni ščit je odet v črno in srebrno barvo, prečno polje je v srebru in obratno z zmajem na šlemu, katerega podoba je pod vratnimi stebri stolnice nasproti škofije. Ta grb je regularen. Tudi beneška plemiška družina Renier je imela enak grb le z manjšo razliko in sicer, namesto da bi bil ščit prečno progast, je v obliki ševrona. Zamenjali so nato Gravisijev grb in ga razdelili na štiri polja s šahovnico v črni in srebrni barvi in ker je bil to grb zelo ugledne rodbine Collalto, so napravili dvolično in absurdno ponaredbo, da so dodali zmaja na štirih poljih s poslikano čelado v zeleno. Torej to so grbi vseh vej rodbine Gravisi. Generalni svet je Nicolòja Gravisija v svoje vrste vključil leta 1465 in od tedaj dalje je bila ta rodbina vedno zastopana v mestnem Konzulatu²²⁸. Giovanni Battista in njegov sin Pietro Gravisi, sta bila sobojevnika na koprski galeji, ki se je spopadla s

76

Turki in je Senat Pietra in njegovega sina Lucrezia za njuno vojaško hrabrost povzdignil v plemiški stan. Lucrezio Gravisi je prejel tudi viteško čast na dvoru poljskega kralja. Tako on kot njegov brat in eden od njunih nečakov, sta bila umorjena v nekem spopa-

²²⁷ Beneški svet deseterice je, kot že omenjeno, dne 10 marca 1440 Nicolòju Gravisiju, piransko-koprskemu plemiču, ki je 7. marca 1435 odkril protibeneško zaroto Padovancev na čelu z Marsilijem Carraro, za nagrado podelil grad in posest Pietrapelosa z vsemi pritliklinami, jurisdikcijo in dohodki v višini 400 dukatov. Toda od letnega dohodka v višini 400 dukatov iz koprške fiskalne komore, so jim odtegovali 150 dukatov, češ, da jih zberejo od podložnikov na fevdu Pietrapelosa. Kmalu so Gravisiji ugotovili, da zaradi siromašnosti in redke naseljenosti posesti, ne bodo mogli nabrati toliko dohodka in vzdrževati gradu in da bodo v bistvu bolj na izgubi kot dobičku, zato so jim beneške oblasti svetovala, da na svojo fevdalno posest naselijo nove podložnike.

Gravisiji naj bi nanjo naselili kmečko prebivalstvo, večinoma slovanskega rodu z višjih predelov tedanje Čičarije in Krasa, iz urbarja Pietrapelose pa je naštetih 12 (in ne 11, kot navaja Agostino) vasi, ki so do konca markizata sestavljale jedro največjega istrskega fevda pod Beneško republiko. Ni pa znano, na kakšni podlagi so Benetke teh 12 vasi združile in fevd, ki je nedvomno imel veliko politično in vojaško vlogo v zaledju Kraškega roba ter je na vzhodu mejil s habsburškimi posestvi na Kranjskem, na jugu pri Grimaldi in Omoščicah pa s Pazinsko grofijo (DAROVEC Darko, *Petrapiolosa. Grad, rodbina, fevd in markizat cit.*, str. 136).

²²⁸ Obširneje o rodbini Gravisi poroča tudi G. de Totto; izvirla naj bi iz Toskane in se preselila v Istro. Domenico Gravisi naj bi leta 1337 živel v Piranu, začetnik rodbine, Nicolò Gravisi, pokojnega Vanta, rojen leta 1396 v Piranu, je kot omenjeno, leta 1435 v Padovi odkril zaroto proti Beneški republiko ter prejel v fevd markizat Pietrapeloso z dukalom doža Francesca Foscarija z dne 10. marca 1440. Gravisiji so bili, kot navaja Manzuoli (1611) vključeni v Veliki svet 25. marca 1466. Po smrti Nicolòja Gravisija se je rodbina razdelila na štiri veje, ki so izhajale iz njegovih sinov: Michela, Graviseja, Pietra in Vanta, ki se je nadaljevala vse do Girolama Gravisija (1720-1812). Dokajšnje slavo je užival, kot omenja tudi Agostino, Lucrezio Gravisi iz prve veje Gravisijev, ki je bil med drugim vrsto let na dvoru poljskega kralja Sigismunda III., ter mu je sledil v vojno na pruskih in ruskih tleh in je leta 1588 pridobil viteško čast na poljskem dvoru. Kasneje je postal kaštelan Brescine, na poti na Kreta pa so ga leta 1613 skupaj z bratom Francescom, nečakom Gravisejem in bratrancom Vantom usmrtili Uस्कoki (VENTURINI Domenico, *Il casato dei marchesi Gravisi*, Parenzo, Tipografia Gaetano Coana, 1907, str. 346). Genealoško drevo markizov Gravisi objavlja G. Pusterla (PUSTERLA Gedeone, *I rettori di Egidia cit.*, str. 147).

du z Uskoki leta 1613. Iz veje markiza Elia, mojega kamerada, je izhajal njegov stric, ki je bil general na dvoru bavarskega volilnega kneza²²⁹. Iz veje markiza Girolama je francoski kralj Henrik III. povzdignil enega viteza v plemiški stan in mislim, da je bil s svojimi nasledniki sprejet v francosko plemstvo. Taisti stric markiza Girolama je bil polkovnik in komornik bavarskega volilnega kneza, očeta volilnega kneza Karla VII²³⁰. Grisoni - Andrea Grisonija je mesto Koper poslalo kot svojega odposlanca v beneški Senat, da bi dosegel povrnitev mestnih privilegijev iz leta 1423; kot je razvidno na strani 124 mestnega statuta in tudi zato, ker je od takrat ta rodbina vedno zasedala visoke položaje ter bila prisotna v mestnem Konzulatu iz roda v rod²³¹. Nisem pa

²²⁹ Agostino je tudi v tej navedbi nekoliko presplošen in netočen, saj gre za Leandra Gravisija, ki je leta 1686 ob izstopu iz beneške vojske, kjer je služboval kot najemniški vojaški poveljnik, v Koprju maščeval smrt svojega nečaka, Nicolôja del Tacca. Po usmrtitvi dr. Giuliana del Bella, se je najprej zatekel v Trst, da bi se s tem izognil preganjanju beneških sodnih oblasti, kasneje pa se je pojavil na bavarskem dvoru volilnega kneza Maksimiljana II. Emanuela, kjer je postal komandant njegove garde s činom generala. Svoj položaj in ugled, ki si ga je pridobil na bavarskem dvoru, je izkoristil za to, da je tudi nekaterim svojim sorodnikom priskrbel mesto v bavarski armadi, zlasti svojemu nečaku Antoniu Gravisiju iz veje markiza Elija Gravisija, ki ga omenja tudi Agostino. Pri tem je nekoliko nenavadno, da je Agostino zamolčal umor dr. Giuliana del Bella na glavnem koprskem trgu, ki se je zgodil 5. junija 1686 in ki ga je izvršil Leandro Gravisij, saj je dogodek v tistem času precej odmeval po celotni beneški Istri. V bistvu uboj kaže na bojažljivost, prevzetnost in agresivnost plemiškega sloja ter razširjeno krvno maščevanje (fajda). Po vzoru neusmiljenih spopadov med posameznimi plemiškimi rodbinami severnoitalijanskih mest, lahko tudi v Koprju že od 14. stoletja dalje, sledimo zagriženim bojem med posameznimi plemiškimi družinami, zlasti med Verziji in Vittoriji, ki so se zaradi tega leta 1373 odselili na otok Krk. Fajda se je, podobno kot v Furlaniji, tudi v beneški Istri zakoreninila in se pogosto sprevrгла v surov spopad med plemiškimi družinami, katerega osnovni cilj so bili krvno maščevanje za prizadeto čast, poveličevanje osebnih sovražstev in nasilno obvladovanje nasprotnikov. Beneške oblasti so uboje neizprosno preganjale, in sicer ne glede na to, kateremu družbenemu sloju so storilci pripadali, a so vendarle zamižale na eno oko, ko je šlo za to, da so omogočile beg kateremu od pomembnih storilcev iz te ali one plemiške družine, kar se je zgodilo tudi v primeru Leandra Gravisija (podrobneje v DAROVEC Darko, *Vendetta in Koper 1686*, Koper, Annales press, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2018).

²³⁰ Gre za Antonia Gravisija, ki je na bavarskem dvoru, tako kot pred njim Leandro Gravisij, napravil lepo vojaško kariero, a je za razliko od Leandra, služil pri volilnem knezu Karlu Albrehtu, sinu Maksimiljana II. Emanuela. Še bolj kot njegov oče, ki se je v španski nasledstveni vojni izneveril Habsburžanom, se je predajal ambicijam, da bi postal najmočnejši vladar Evrope, saj je bil leta 1742 izvoljen za rimsko-nemškega cesarja z imenom Karel VII., ki ga omenja tudi Agostino. S tem si je v času cesarice Marije Terezije nakopal sovraštvo Habsburžanov in kmalu je izbruhnila krvava avstrijska nasledstvena vojna, ki pa je bila zanj pogubna. Avstrijske čete so vdrlle na Bavarsko in zasedle München. Šele s pomočjo Francozov je bila leta 1744 Bavarska znova osvobojena, vendar je Karel Albrecht kmalu po vrnitvi v domovino umrl, njegov sin in naslednik Maksimiljan III. Jožef, pa se je moral leta 1745 odpovedati vsem ambicijam svojega očeta. Antonio Gravisij, ki je umrl leto dni kasneje, se je torej znašel v vrtincu vojn, v katerih naj bi se pogosto odlikoval, a se je dvakrat znašel v ujetništvu in leta 1742 dosegel čin podpolkovnika, kasneje pa celo generala. Za razliko od Leandra Gravisija, katerega podoba se je ohranila le na risbi v Caprinovem delu *L'Istria Nobilissima* pa je mnogo zanimivejši in kvalitetnejši doprnski portret Antonia Gravisija, ki se nahaja v zbirki Pokrajinskega muzeja Koper in ga strokovnjaki pripisujejo slikarju Bartolomeu Nazzariju iz Bergama (CRAIEVICH Alberto, *Bartolomeo Nazzari (?)*, (1693-1758), *Ritratto del marchese Antonio Gravisij (?)*, v: G. Pavanello - M. Walcher (ur.), *Istria. Città maggiori cit.*, str. 112-113). Avtor glede na stilne značilnosti, njegov portret pripisuje zgodnjemu obdobju bergamasknega slikarja Bartolomea Nazzarija, pri tem pa pripominja, da dosedanja splošna atribucija, da gre zgolj za portret enega od markizov Gravisijev, kaže na velik problem identifikacije s konkretno osebnostjo iz te pomembne koprške plemiške rodbine.

²³¹ G. de Totto jo označuje kot staro, ugledno in bogato rodbino, ki se je ovenčala z grofovsko častjo ter je z grofom Francescom Grisonijem izumrla leta 1841. Izvirala naj bi iz italijanskega Jesola ter bila vključena med beneško plemstvo, vendar naj bi Lorenza Grisonija izgnali iz Benet in se je rodbina leta 1378 zatekla v Koper. Na seznam koprškega plemstva, kot navaja Manzuoli (1611), se je uvrstila leta 1431 z Nicolausom Grixonijem. Beneška republika jih je z nazivom grofov uvrstila med istrsko titularno plemstvo leta 1754, grofovsko čast pa jim je priznal

seznanjen, da bi ta družina kadarkoli imela visoke položaje v državni službi. Vem, da je bil Francesco Grisoni stari oče mladega grofa in da ga je v beneški Senat imenoval za pomočnika grofu Sabiniju, njegov stric pa je bil svetovalec v beneškem Senatu. Imam tudi nekaj dokazov o kapitanih nekaterih kompanij milic. Njihov naziv grofov jih je stal 520 beneških dukatov, se pravi približno 1.400 piemontskih lir, potem ko je Senat prodajal plemiške naslove na trgu in je do tega prišlo leta 1742, če se ne motim glede točnosti samega leta; med drugim pa časovna razlika ni ravno velika²³². Vemo kaj se z rodbino dogaja v sedanjem času,

77

vendar ne bom o tem ničesar govoril²³³. Z veseljem ugotavljam, da je v tej deželi le malo rodbin, katerih premoženje skupaj z naslovi, bi bilo tako neomadeževano in nedolžno kot njihovo. Brskajoč po njihovih družinskih dokumentih, sem zasledil, da je imel eden od koprskih kanonikov te rodbine vloge tajnega komisarja za rimsko kurijo s strani nadvojvode Ferdinanda v Gradcu, ki je kasneje postal cesar in če se ne motim, je bilo to leta 1619, ki sem jih prepoznal za verodostojne. Nisem sicer bral, kaj se je s tem dogajalo, saj mi je moj zobobol to preprečeval. V 15. stoletju je bil neki Annibale Grisoni generalni in izredni inkvizitor za Istro in je povzročil veliko huđega²³⁴. O tem, kar sem našel v literaturi govorim v ustreznem poglavju. Izročilo sicer pravi, da je šlo za isto rodbino, ki je bila izključena iz beneškega plemstva leta 1378. Gotovo je, da je neki Giovanni Grisoni, ki je goljufal pri volitvah in ga je Republika preveč strogo kaznovala in njemu ter njegovim odstranila plemstvo, bil prisiljen zateči v Koper. Slu-

---

tudi cesar Franc I. Leta 1650 naj bi Grisoniji posedovali vasi Movraž in Trebeše, leta 1736 pa so od grofov Sabinijev podedovali fevd sv. Ivana v Dajli (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 47).

²³² Kot omenjeno, je leta 1646 tedanji koprski podestat in kapitan Marc'Antonio Grimani Velikemu svetu predlagal, naj za sprejem med plemstvo in polnopravno članstvo v Mestnem svetu, prosilci plačajo 1.200 dukatov, ki naj se uporabljajo predvsem za najbolj ogrožene sloje prebivalstva in pereče potrebe mesta. Med novimi imeni članov sveta se pojavljajo zlasti družine de Rin, Ingaldeo, Sereni, Tiepolo, Bonzi in Contesini, zato nekoliko preseneča Agostinova navedba, da bi naj Grisoniji kot stara, ugledna in bogata plemiška družina, svoj grofovski naziv kupili leta 1742, in sicer za 520 dukatov. Iz potrdila koprške komune z dne 25. septembra 1818 je razvidno, da je Francesco Grisoni vložil prošnjo za ponovno potrditev plemiškega naslova, ki ga je rodbina Grisoni uživala sicer že od leta 1431, medtem ko je beneški Senat zaradi zaslug že leta 1754 (in ne 1742, kot navaja Agostino), Antoniju in Francescu ter vsem njihovim potomcem podedil dedni naslov grofov. Ob moških predstavnikih rodbine, ki so opravljali pomembne državne in cerkvene funkcije v okviru Beneške republike in kasneje tudi na tleh habsburške monarhije, velja izpostaviti tudi vlogo poročnih zvez s pomembnimi plemiškimi rodbinami (BONIN Zdenka - ROGOZNICA Deborah, *Koprška rodbina Grisoni in njene sorodstvene povezave* cit., str. 7).

²³³ V korespondenci s Solarjem de Monasterelom Agostino med drugim omenja tudi Francesca Grisonija in njegove težave leta 1794, kmalu po vrnitvi iz Torina, kjer sta se verjetno spoznala, vendar o teh težavah žal ne poroča nič konkretnjšega, s tem pa nas ponovno oropa za morebitne zanimive podrobnosti iz življenja Francesca Grisonija (ŽITKO Salvator, *Francesco Grisoni (1772-1841), koprski bibliofil in svetovljan, ter pomen njegove knjižnice v krogu njegovih sodobnikov*, v: S. Žitko - V. Miškovič (ur.), *Knjižnica grofa Francesca Grisonija med razsvetljenstvom in risorgimentom*, Koper, Skupnost Italijanov "Santorio Santorio" Koper, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper, 2018, str. 20-47).

²³⁴ O delovanju Annibala Grisonija podrobneje A. Miculian (MICULIAN Antonio, *La controriforma in Istria*, v "Acta Histriae", l. 8 (1999), št. 1, Koper, str. 215-238).

čajno sem našel in izročil gospe grafici Grisoni izvleček iz prve knjige testamentov Vicedomerije, na str. 27. Iz tega spisa je razvidno, da je 4. februarja 1440 neka mlada plemkinja iz ugledne družine Vergerio poročila *nobilis vir Franciscus Grixono filius nobilis viri ser Nicolai Grixono q.m. ser Andrea de Venetiis*²³⁵. Domišljavost je bila tako velika, da je lahko izrazimo brez predrznosti. Mlademu grofu sem predstavil več listin v starem pergamentu beneškega Senata, ki je temu Grisoniju iz Benetk leta 1415 in 1420 podelil veliko solin v last in darilo. Zdelo se je, da je želel s tem omiliti prestrogi prepovedni ukrep svojega očeta²³⁶.

78

Lugnani - V mirovni pogodbi med istrskim mejnim grofom Wintherijem in Beneško republiko iz leta 933, sem zasledil ime nekega *Petrusa Zunani de civitate Capras* in se nagibam k temu, da je bil to Lugnani²³⁷. V vsakem primeru sta *Gregorius Lugnano notarius et Ambrosius Lugnano notarius* podpisala donatorsko listino koprške škofije iz leta 1186. V Petronijevih *Memorie*, sem zasledil, da je bil neki Domenico Lugnani vicedom leta 1314 in da je bil Manfredino Lugnani eden od desetih kapitanov koprskih kompanij, ki so tvorile garnizon v Padovi leta 1406. Nekemu Lugnan Lugnaniju, pehotnemu kapitanu Beneške republike, je le-ta leta 1414 zaupala poveljstvo nad stražarsko posadko v Poreču in Kanfanarju. Leta 1448 se je Moreto Lugnano zagrizeno pravdal z rodbinami Bratti, Verzi in Petronio zaradi nekaterih fevdov v Istri, ki so jim jih podelili v fevd tržaški škofje. Leta 1453 se je Tizio Lugnani odlikoval v Veroni, kjer je poveljeval garnizonu s 50 lokostrelci iz Kopra. Iz te rodbine je sicer izšlo več vojaških poveljnikov, ki so služili državi še celo stoletje zatem. Ta rodbina je ravno tako iz roda v rod opravljala visoke funkcije in v mestnem Konzulatu²³⁸.

²³⁵ Prva od sorodstvenih povezav rodbine Grisoni je bila povezava s koprsko rodbino Vergerio, ki je po moški liniji izumrla leta 1768. Sorodstveno povezavo med rodbinama Vergerio in Grisoni zasledimo sicer že leta 1546, ko se je Francesco Grisoni poročil z Lodovico, hčerko Giovannija Battiste Vergeria, zato je Agostinova navedba o takšni sorodstveni povezavi že leta 1440, toliko bolj zanimiva, zlasti ker navaja konkretnen vir, se pravi knjigo testamentov koprške vicedomerije. To bi znalo biti toliko bolj verodostojno, ker je bil neki Simone Vergerio v koprski Veliki svet sprejet leta 1430, naslednje leto pa je bil Colmanus Vergerio vpisan v register koprškega plemstva (BONIN Zdenka - ROGOZNICA Deborah, *Koprška rodbina Grisoni in njene sorodstvene povezave* cit., str. 37).

²³⁶ Teh Agostinovih navedb ni možno preveriti, saj je potrebno najprej ugotoviti nahajališče in obstoj navedenih listin.

²³⁷ Šlo je za *Rialtski mir*, ki ga je 12. marca 933 podpisal istrski mejni grof Winterij z dožem Pietrom Candianom II. Mejni grof Winterij se je ob tej priložnosti v spremstvu dveh škofov in šestnajstih predstavnikov istrskih mest, v Benetkah poklonil beneškemu dožu, Agostino Carli-Rubbi pa je po vsej verjetnosti imel to pogodbo v rokah in v njej tudi zasledil predstavnike tedanjega Kopra, med njimi nekega Petrusa Zunanija, kot navaja, težko pa je z gotovostjo trditi, ali je šlo za enega od pripadnikov družine Lugnani. Listini iz let 932 in 933 sta prav gotovo velikega pomena za spoznavanje tedanjih oblastnih oziroma upravnih struktur Kopra. O listini, ki se nahaja v *Liber albus*, podrobneje F. Semi (SEMI Francesco, *Capris-lustinopolis-Capodistria* cit., str. 54-58).

²³⁸ G. de Totto rodbino Lugnani označuje kot eno najstarejših in najuglednejših koprskih plemiških rodbin, ki se pojavlja že v dokumentih iz 12. in 13. stoletja ter je bila v Veliki svet vključena 5. novembra 1424, v seznam plemstva pa so, kot navaja Manzuoli (1611), vpisali njenega predstavnika Ambrosiusa Lugnanija leta 1431. Iz njenih vrst so izhajali številni vicedomi in notarji; npr. Domenico Lugnani, vicedom v Kopru leta 1314, Ambrogio Lugnani

Manzini - Rodbina, ki je bila sprejeta v prejšnjem stoletju proti plačilu 1.200 dukatov oziroma 3.000 piemontskih lir²³⁹. To so bili ljudje, ki so barvali laneno platno in služili denar od ukvarjanja z navedeno obrtjo. O tem so mi pripovedovali in to je znano na širšem območju. V nekaterih pogodbah sem zasledil neko notico, o nekem markizu Manziniju iz Labina leta 1652, vendar bi bil v zadregi, če bi moral to dokazovati²⁴⁰.

79

V tretji poročni knjigi iz koprške stolnice na str. 45 z dne 7. oktobra 1642 sem našel: *Anno 1642, 8 settembre Lucrezia figlia del q.m. Girolamo Manzini della villa de Calise nel Veronese e ser Marco Figarola sono stati sposati*. V peti krstni knjigi str. 4: *anno 1616, 29 marzo Margarita et Domenica figlia de messer Giuseppe Manzini Corso è stata battezzata*. V osmi knjigi testamentov v Vicedomeriji na str. 104, se nahaja neka poročna pogodba z dne 29. novembra 1582 med Vittorio, hčerko gospoda Luciana del Bella, in gospodom Pasqualinom Manzinijem, pokojnega gospoda Nicolòja Alboneseja. Ne poznam nikogar iz te rodbine, ki bi bil v državni službi in imam podatke le za enega samega kapitana inženirske enote. Ta rodbina opravlja visoke funkcije šele od druge generacije naprej²⁴¹.

---

je bil med upornimi voditelji leta 1348, Tiso Lugnani pa konestabel veronskega kapitana Gattamelate, kasneje guverner Krka. Monfardino Lugnani je bil leta 1460 kapitan v času vojne s Padovo, konestabel v vojni za Šibenik, pehotni kapitan v vojni za Zadar in se leta 1509 bojeval v Padovi proti Avstriji. Nazario Lugnani je bil leta 1760 poročnik v armadi neapeljskega kraljestva, Nazario Lugnani pa leta 1744 dekan kapitlja koprške katedrale (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 50-51). Agostino v svojem rokopisu žal ne omenja svojega sodobnika; Giuseppeja de Lugnanija (1793-1857), koprškega literata, pesnika, erudita, ki je v Trstu prijateljeval s Françoisom Emanuelom Josephom Barauxom iz Antwerpna, izobraženim, bogatim in vplivnim trgovcem, velikim frankofilom in masonom, ki je leta 1814 s Pietrom Sartorijem ustanovil Pomorsko zavarovalniško banko ter do leta 1826 vodil svojo trgovsko hišo. Ko je avstrijska vlada leta 1817 v Trstu odprla Realno tehnično in navtično akademijo (*Accademia reale tecnica e di nautica*), je G. Lugnani na njej poučeval zgodovino, geografijo in trgovske vede, leto kasneje pa je tudi njegov oče, Antonio Giuseppe Lugnani, ki se je s celotno družino preselil v Trst, na isti šoli pričel s poučevanjem trgovskega, pomorskega in meničnega prava ter profesuro opravljal vse do svoje smrti leta 1836 (GENTILE Attilio, *Vita triestina nell'Ottocento. La Civica Biblioteca e Giuseppe De Lugnani*, v "Archeografo Triestino", s. IV, nn. X-XI (1946), Trieste, str. 17).

²³⁹ Omenjali smo že, da je leta 1646 tedanji koprski podestat in kapitan Marc' Antonio Grimani Velikemu svetu predlagal, naj za sprejem med plemstvo in v polnopravno članstvo v Mestnem svetu, prisilici plačajo 1.200 dukatov, kar pa se je kmalu pokazalo kot dokaj visoka vsota, zato so jo lahko kasneje kompenzirali oziroma poravnali z liveli, tako da je koprski podestat 22. decembra 1646 s senatnim pooblastilom vendarle dosegel potrditev navedenega dekreta o sprejemu novih rodbin v Mestni svet, v katerega so bili očitno vključeni tudi Manziniji (ŽITKO Salvator, *Plemiška družina Tiepolo ter njena palača v družbenem in kulturnem okolju beneškega Kopra*, v: A. Panjek - U. Železnik (ur.), *Palača Tiepolo-Gravisi v Kopru*, Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Univerzitetna založba Annales, 2015, str. 71).

²⁴⁰ Do 18. stoletja je čast markizov dosegla le rodbina Gravisi iz Kopra, v drugi polovici istega stoletja pa sta to čast dosegli še rodbini Manzini iz Labina (1786) in Polesini iz Motovuna (1788). Agostinova nekoliko sarkastična pripomba glede tega, da se je rodbina Manzini, katere pripadniki so se sprva ukvarjali s proizvodnjo lanenega platna, kasneje pa dosegli čast markizov, v bistvu preseneča, saj je ravno podoben primer veljal za rodbini grofov de Totto in Madonizza iz Kopra, ki sta sodili v vrste tistega plemstva, ki se je povzpelo iz podjetniških slojev (APOLLONIO Almerigo, *L'Istria veneta dal 1797 al 1813* cit., str. 30).

²⁴¹ G. de Totto jo sicer označuje za staro plemiško rodbino, morda iz istega rodu, iz katerega so izhajali markizi Manzini iz Labina. Izvirala naj bi iz Bergama in bila sprejeta v 17. stoletju v koprski Veliki svet. Kapitan inženirske enote oziroma vojaški inženir v beneški armadi, o katerem govori Agostino, naj bi bil po navedbah G. de Totta neki

Manzioli - Na str. 104 knjige D v Uradu sindikov leta 1450, je omenjena vključitev te družine v Občino. Giovanni Manzioli je bil eden od trgovcev, ki je mestu prostovoljno ponudil svoj kapital za izgradnjo javne žitnice 10. januarja 1570, kar sem razbral na str. 89 knjige P v Uradu sindikov. Ta družina je vedno dostojno živela v Izoli. Prišla naj bi iz Bologne v času državljanske vojne in je vedno opravljala visoke funkcije v koprskem Konzulatu. Ni mi poznano, katere pomembnejše službe je opravljala za državo. Omenjal sem nekega člana te družine v poglavju o literaturi²⁴². Čeprav izročilo govori o njihovi emigraciji iz Bologne, dokazov o tem nisem zasledil.

Martissa - Družina s pravico glasovanja. Petronio pravi, da gre za staro družino²⁴³. Sam sem na str. 39 prve knjige dukalov v Uradu sindikov prebral, da je bil Pietro Martissa eden od štirih sodnikov, ki so sklenili

[79a]

sporazum med Koprom, goriškimi in tirolskimi grofi ter palatinskimi koroškimi grofi dne 20. maja 1419 in ga je beneški Senat ratificiral²⁴⁴. Že tri stoletja ne opravljajo več visokih funkcij, česar se lahko tudi sam spominjam. V poglavju o duhovščini sem omenil vse tisto, kar sem vedel o nekem svetniku iz te družine²⁴⁵.

Musella - družina s pravico glasovanja o kateri v svojih spominih nisem nič zapisal. Vem le to, da njenih predstavnikov nisem zasledil med visokimi funkcionarji mesta v zadnjih treh stoletjih. Petronio pravi, da gre za staro družino in da je bila plemiškega izvora ter se je priselila iz Bologne v času prelomnih dogodkov; pustili so propasti rokopisno kroniko, ki je vključevala spominsko gradivo družine Musella; neki Pietro Musella je bil vicedom leta 1408 in Andrea Musella sindik leta 1475²⁴⁶.

Giovanni de Manzini (1695-1788) leta 1728. Služboval naj bi na območju Levanta in Dalmacije, v Kopru pa naj bi načrtoval cesto in nasip, ki je povezoval Mudina vrata z Levjim gradom oziroma koprskim pri Škocjanu, kakor tudi obzidni pas, ki naj bi mesto varoval pred burjo. Giovanni de Manzini (umrl 1833) je bil doktor pravnih ved in ugleden literat (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 52).

²⁴² Šlo je za Nicolòja Manzuolija, horografa in zgodovinarja, dr. prava, ki je služboval v Kopru in Benetkah ter je zlasti znan po svojem delu *Nova descrizione della provincia dell'Istria* (I-II, 1611, ponovno objavljeno v "Archeografo Triestino", 1831, 3), nanj pa se je v veliki meri naslanjala vrsta kasnejših piscev, med njimi P. Stancovich (BERTOŠA Miroslav - MATIJAŠIČ Robert (ur.), *Istarska enciklopedija* cit., str. 468).

²⁴³ P. Petronio družino Martissa dejansko uvršča v svoj seznam starih koprskih družin in navaja, da iz nje izhaja Antonio Martissa, ki je vstopil, kot omenjeno, v koprski servitski red (PETRONIO Prospero, *Brani della prima parte delle Memorie sacre e profane dell'Istria* cit., str. 132).

²⁴⁴ Besedilo premirja v listini z dne 20. maja 1419, kjer je med podpisniki tudi S. Petro de Martissa iz Kopra, objavlja P. Kandler v *Codice Diplomatico Istriano* cit., IV, anni 1400-1499, str. 1614, kopija iz nekdanjega Mestnega arhiva Koper.

²⁴⁵ G. de Totto navaja, da so v seznam koprškega plemstva leta 1431 vpisali Petrusa de Martisso, vendar naj bi bila rodbina, po mnenju Pusterle, izključena iz plemiških funkcij. Rodbino omenja tudi Manzuoli (1611), po navedbah Pusterle pa naj bi dal blaženi Antonio Martissa-Fedola-Orso, servit in učitelj teologije, zgraditi veliko samostanov servitskega reda, umrl pa je v Kopru leta 1520 (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 54).

²⁴⁶ Tudi v tem primeru G. de Totto navaja, da gre za staro rodbino, ki je izvirala iz Bologne in so 5. novembra 1430 Martina di Arriga de Musello vključili v koprski Veliki svet, v seznam mestnega plemstva pa je bil leta 1431, kot navaja Manzuoli (1611), vpisan Henricus de Musella kot koprski plemič. Družina je bila sicer izključena iz

Petronio - *Petrusa de Petrogna* iz Pirana so vključili v Občino 26. aprila 1429 s patentnimi pismi beneškega Senata. V knjigi N v vicedomeriji je bilo moč na str. 160 prebrati dve patentni pismi Senata, in sicer eno z dne 19. julija 1419, ki je dodaljevala Enricu Petroniju funkcijo kapitana Slovanov, se pravi poveljnika slovanskih milic, in njegovemu sinu Nicolòju [...] dne 8. maja 1433. Od tedaj dalje je bila družina iz roda v rod v koprskem Konzulatu. Ne vem pa, da bi opravljali kako državno funkcijo²⁴⁷.

Polesini - Rodbina, za katero menim, da je bila že od samega začetka plemiškega izvora in nastanjena v Motovunu cela štiri stoletja. Iz nje je v 15. stoletju izhajal profesor prava na padovanski univerzi. Bila je vključena v občino Koper v začetku tega stoletja in je prostovoljno

80

prispevala 1.500 dukatov, vendar v Koprju ni nikoli želela imeti kakšne funkcije v mestu ter je ostala v Motovunu. Sedaj imajo škofa v Poreču, ki je bil poprej škof v Pulju, sodijo pa med markize in posedujejo fevd Červar, ki so ga odkupili od Senata in fevda [...] ter je najbolj bogata družina v celotni provinci²⁴⁸.

de Rin - Družina s pravico glasovanja. V mestnem statutu na str. 160 je moč prebrati, da so vstopili v Občinski svet dne 4. julija 1424. V izvorniku v Uradu sindikov se

---

plemiških častnih funkcij, ter je kasneje, in sicer leta 1809, izumrla (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 57). Agostino je podatek o vicedomu Pietru De Musello in sindiku Andreu De Musello našel pri P. Petroniu (FORLANI Flavio (ur.), *Branì della parte prima* cit., str. 145).

²⁴⁷ V primerjavi z dokaj skromnimi podatki, ki jih prinaša Agostino Carli-Rubbi glede rodbine Petronio, je G. de Totto mnogo bolj izčrpen. Označuje jo kot zelo staro istrsko rodbino, ki naj bi bila morda že rimskega izvora in že v 13. stoletju ena najvidnejših piranskih rodbin, kjer so jo poznali tudi pod priimkom Petrogna. Ena od vej je bila v 15. stoletju vključena v koprski Veliki svet in jo najdemo v seznamu plemstva leta 1431; zastopal jo je Dominicus de Petronio. Manzuoli (1611) jo označuje kot plemiško družino, ovenčano z nazivom palatinskih grofov Svetega rimskega cesarstva v 15. stoletju pod pogojem, da se ukvarjajo z notariatom, izumrla pa je v 19. stoletju. Leta 1650 so si delili fevd na območju vasi sv. Antona pri Koprju. Bartolomeo Petronio je bil leta 1517 profesor medicine na padovanski univerzi, Prospero Petronio (umrl 1688), doktor in član Akademije *dei Risorti*, je avtor znanega dela *Memorie storiche, sacre e profane dell'Istria e sua metropoli (1680-1681)*, medtem ko je bil grof Nicolò Petronio Caldana, doktor obojnega prava, sindik padovanske universe, leta 1662 imenovan za grofa Beneške republike s celotno družino; cesar Leopold I. ga je odlikoval z viteškim redom in je bil leta 1667 imenovan za poreškega škofa, umrl pa je v rojstnem Piranu leta 1671. Grof Marco Petronio Caldana, pesnik, vojščak, piranski odposlanec v Benetkah, je leta 1687 objavil, kot smo predhodno že omenili, pesnitev *Clodiados*, posvečeno francoskemu kralju Ludviku XIV. (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 61-62).

²⁴⁸ V primerjavi z Agostinom Carli-Rubbijem, G. de Totto mnogo izčrpeje poroča o rodbini Polesini in navaja, da gre za zelo staro in ugledno rodbino, ki je izvirala iz Motovuna in se je v njegovem času že ustalila v Poreču. Leta 1677 je bila vključena v koprski Veliki svet, sodili pa so tudi med puljsko in poreško plemstvo ter posedovali fevd Červar (Caldier). Rod naj bi izhajal iz starega motovunskega fevdalnega plemstva, točneje iz začetnika rodu Dominusa Artuicusa de Montona, vazala poreške škofije iz leta 1183. L. Morteani domneva, da naj bi bil začetnik rodu Nicolaus Gastaldio iz leta 1257 in je predal ključne motovunske utrdbe Beneški republiki v imenu motovunskega meščanstva, ko so se ji le-ti predali leta 1278. Prvi, ki je nosil priimek Polesini, je bil plemenitaš Colandus de Polesinis, glasnik beneškega Senata za ureditev mejnih vprašanj z razsodniki ogleškega patriarha v letih 1364 in 1368. Beneška republika je z dukalom z dne 23. maja 1788 rodbino ovenčala z nazivom markizov in ji dodelila desetine posesti v Novakih in Zamasku, ki jih je deloma posedovala že od 14. stoletja dalje. Markiz Francesco Polesini (umrl leta 1819) je bil škof v Pulju od 1771 in Poreču od 1778. Giovanni Paolo Sereno Polesini (1739-1829), doktor obojnega prava, literat, predsednik Akademije *dei Risorti* v Koprju, tudi eden od dvanajstih ustanoviteljev Akademije *Romano-Sonziache* v Trstu (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 64).

nahaja dodatek s štirimi vrsticami, ki sva jih prebrala skupaj z markizom Girolamom Gravisijem, vendar nisem ničesar razbral iz te opombe. Spominjam pa se, da ta dodatek ni bil v korist prisilcev; od tedaj dalje jih ni bilo več možno zaslediti med nosilci visokih funkcij v občini, kolikor se spominjam. Družina ni opravljala kakršne koli državne službe, da bi bilo to v moji vednosti²⁴⁹.

Ruffini - Bili so lekarnarji, sprejeti leta 1670 proti plačilu 1.200 dukatov oziroma 3.000 piemontskih lir ter je mesto ta sredstva potrebovalo za gradnjo *Collegia* ali pa za prehrano ubožnih v času velikega pomanjkanja. Ta družina ni bila nikoli v državnih službah, ne vem pa ali je vstopila v Konzulat. Sedaj je to ime izumrlo²⁵⁰.

Sereni - To družino srečamo v svetu v času njegove ponovne vzpostavitve leta 1431. Zatem je bila tako v mestnem svetu kot pri opravljanju visokih funkcij. Ne vem pa, da bi posebej opravljala tudi državne funkcije. V V. knjigi testamentov v vicedomeriji, na str. 232, je testament z dne 12. maja 1530 z označenim podpisom *Ego Christophorus Serenis quondam domini Petri*

81

civis Justinopolitanus et originarius Venetus. V II. knjigi testamentov v vicedomeriji, na str. 172, pa se nahaja dokaj izčrpen testament, napisan 24. julija 1468 s strani *Thadepusa Serenija quondam praeclari viri domini Joannis Francisci de Venetiis*. V prvi knjigi testamentov taiste vicedomerije, na str. 62, pa se nahaja še poročna pogodba med dekletom iz te družine Tarsia in *circumspectus vir ser Christophorus de Serenis Notarius de Venetiis*²⁵¹.

Siena - Družina s pravico glasovanja, o kateri ne vem nič drugega v mojih spominih kot to, da je bila v mestnem svetu v času njegove ponovne vzpostavitve leta 1431. V tistem stoletju je opravljala tudi visoke funkcije. Že več kot dve stoletji ni prisotna več niti v Konzulatu, niti ne opravlja več častnih funkcij v mestu, kolikor se spominjam. Ravno tako ne vem, da bi kadarkoli služila državi²⁵².

---

²⁴⁹ Nekaj podatkov o družini De Rin prinaša G. de Tutto in sicer, da je izviral iz Kopra in bila sprejeta v Veliki svet 9. julija 1424 ter zajeta v seznam mestnega plemstva leta 1431 z Victorjem de Rinom, kot navaja Manzuoli (1611). Med mestnim plemstvom se je odlikovala še v 18. stoletju. Neki Pietro de Rin je bil ordonančni kapitan v Labinu in se je leta 1599 odlikoval v vojni proti Uskokom, Nicolò de Rin pa je bil komunski kanclist v Kopru leta 1802 (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 66).

²⁵⁰ G. de Tutto prinaša o tej rodbini le skromne podatke, in sicer, da so bili v koprski Veliki svet vključeni okoli leta 1670, družina pa je izumrla v 18. stoletju (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 67).

²⁵¹ Glede družine Sereni, G. de Tutto pripominja, da gre za staro plemiško družino, ki naj bi izviral iz Gradeža oziroma Bologne in je v njegovem času že izumrla. V koprski Veliki svet je bila vključena 5. novembra 1430 z Giovannijem di Cristoforom Serenijem, v seznam mestnega plemstva pa so leta 1431 kot prvega, kot navaja Manzuoli (1611), vpisali Avgustinusa de Serenisa, vidno vlogo pa so igrali tudi v 18. stoletju. Leta 1571 je bil Antonio Sereni kapitan Slovanov, Fabio Sereni v 17. stoletju eden od mestnih sindikov, don Gicomo Sereni pa je leta 1783 vstopil v red frančiškanov tretjerednikov v Kopru (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 72).

²⁵² Tudi G. de Tutto zgolj na kratko omenja, da v seznamu koprskega plemstva leta 1431 naletimo na Antoniusa de Siena, kot navaja Manzuoli (1611), sicer pa je družina kasneje izumrla in bila izključena iz opravljanja plemiških funkcij (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 72).

Tacco - Prvi dokument, v katerem sem zaznal navedbo te rodbine, je v protokolih *Nicolasa Adalperiusa* v vicedomeriji na str. 274. Gre za preklic pooblastila z dne 5. oktobra 1386 s paraform in podpisom *Ego Johannes Octacius q.m. Dni Francisci Pub.us Imp.i auct.e notarius*. V svojih spominih sem označil v prvi knjigi testamentov vicedomerije na str. 129 testament iz leta 1414, ki se nanaša na *Rodolphe de Ottacho de Capod.a*, in prav tam na strani 187 fevdalna investitura z dne 9. oktobra 1461, podeljena nekemu pripadniku družine Vittori s strani *egregius et circospectus vir Bertucius de Otacho de Justinopoli benemeritus contestabilis Balisteriorum castris Raspo etc.* Rodbina Tacco je bila vedno zastopana v svetu in opravljala visoke funkcije v mestu po obnovi Občinskega sveta v začetku 15. stoletja²⁵³. Navedel sem

82

vse tisto, kar sem vedel o tej rodbini že v poglavju o literatih. Giovanni Domenico de Tacco je bil poveljnik na koprski galeji med slavno zmago pri Lepantu in zaplenil prapor turške galeje, ki jo je ujel ali potopil²⁵⁴. Ta sijajna trofeja je visela v servitski cerkvi, toda po tistem, kar sem videl v beneškem arzenalu in v hiši Morosini pri cerkvi sv. Štefana v Benetkah, se mi tisti prapor ne zdi podoben tistemu s turške admiralske galeje. Med drugim ne morem dati svojega pozitivnega mnenja o tem, toliko bolj ker ji nisem pripisoval drugega kot zgolj neko priložnostno pozornost. Rodbina Tacco je imela svoje druge pripadnike v vojaških vrstah Republike, ki so se dobro obnesli, niso pa imeli izjemnih vojaških činov. Ker je bil eden od Taccov leta 1635 providur meja v Istri, je beneški Senat vsem moškim članom te hiše podelil naziv grofa, da bi mu olajšal delo v odnosu do Avstrijcev²⁵⁵.

Tarsia - V četrti knjigi testamentov vicedomerije na str. 26 lahko zasledimo konkordat med mestom in kapitljem v času Koprške republike leta 1276 med konzulatom

---

²⁵³ G. de Totto ji posveča precejšnje pozornost in jo uvršča med stare in ugledne koprške plemiške rodbine, ki se je v preteklosti imenovala tudi Ottaccio. Izhajala naj bi iz 14. stoletja, v moški liniji pa je izumrla leta 1866. Pietro Ottacco, česar Agostino ne omenja, je bil eden od vodij protibeneškega upora leta 1348. Manzuoli (1611) navaja, da so jo v seznam koprškega plemstva z nazivom grofov, ki jim ga je podelila Beneška republika, uvrstili leta 1735 oziroma 1795. Od leta 1650 so bili lastniki fevda z vasjo sv. Antona pri Koprju (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 74-75).

²⁵⁴ O tem DAROVEC Darko, *Vojaška organizacija v beneški Istri v 16. stoletju*, v: K. Knez (ur.), *Lepantska bitka in Istra / La battaglia di Lepanto e l'Istria*, Acta Adriatica, 1, Pirano 2002, str. 23-37; viri poročajo, da je koprška galeja pod poveljstvom Gian Domenica Tacca nedvomno sodelovala v bitki pri Lepantu 7. oktobra 1571 in sicer na levem krilu, ki ga je sestavljalo beneško ladjejevo pod poveljstvom providurja Agostina Barbariga. Ob povratku je Gian Domenico Tacco presenetil in premagal neko turško galejo v bližini Jonskih otokov in pristal na Krfu s sovražnikovim vojnim plenom, oziroma zaplenjenim turškim praporom (ŽITKO Salvator, *Justinin steber v Koprju / Colonna di S. Giustina*, v: K. Knez (ur.): *La battaglia di Lepanto e l'Istria/Lepantska bitka in Istra*. Piran, Comunità degli Italiani Giuseppe Tartini, str. 117-124).

²⁵⁵ Providurja meja sta bila, kot poroča P. Stancovich, Francesco in Giacomo Tacco (1705/1706), za zasluge pa ju je dož Alvisè Pisani dne 27. oktobra 1735 ovenčal z grofovsko častjo. Grof Francesco Tacco je bil pravni svetovalec Beneške republike leta 1770 (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 74-75).

Simona Tarsie²⁵⁶. Leta 1419 je bil Ruggero Tarsia eden od štirih koprskih sodnikov, ki so sodelovali pri sklepanju mirovne pogodbe med mestom in palatinskim grofom Koroške, grofom Goriške in Tirolske, ki jo je ratificiral beneški Senat (prva knjiga dukalov v Uradu sindikov na str. 33)²⁵⁷. V svojih zabeležkah sem odkril, da je imel eden od Verzijev, ki je bil palatinski grof, pravico do zakonitega priznanja nezakon- skih otrok; 19. maja 1479 je pozakonil Biagia, nezakonitega sina Paola Tarsie (str. 4 III. knjige testamentov v vicedomeriji). Ta legitimna oseba je kmalu zatem prejela tudi fevdalna zemljišča²⁵⁸. Nisem pa bil tisti, ki si je zadal skrb,

83

da bi raziskal genealoško drevo družine Tarsia in s tem ugotovil nadaljevanje tega de- janja legitimizacije. Ta rodbina je bila vedno v mestnem Konzulatu iz roda v rod, vse do današnjega časa, ko je izumrla in ni nikogar več s tem imenom. Spregovoril sem že o vidnejših članih te rodbine v poglavjih o knjževnosti in duhovščini. Opravljala je nekatere spoštovane državne službe in štela 12 vojaških oficirjev, ki so se zelo odliko- vali. Eden od njih je bil v službi savojskega vojvode Filiberta I. in kasneje pri cesarju Frideriku III. Že skoraj dve stoletji je poteklo, odkar je ta rodbina opustila vojaško kariero, vendar je bil leta 1680 Tomaso Tarsia imenovan za velikega dragomana v Be- netkah in umrl v trdnjavi sedmih stolpov v Konstantinoplu leta 1715²⁵⁹. Ta družina je bila zelo zaslužna za pridobitev tega sicer jalovega grofovskega naslova, s katerim jo je Senat nagradil leta 1720²⁶⁰.

²⁵⁶ Edini cerkveni dostojanstvenik iz te rodbine je bil, kot omenjeno, Nicolò Tarsia, kanonik koprskega kapitlja na začetku 16. stoletja. Podatka na podlagi obstoječih virov in literature ni možno preveriti.

²⁵⁷ Podatek zasledimo v listini, ki jo P. Kandler objavlja v *Codice Diplomatico Istriano* cit., IV (anni 1400-1499), str. 1614/1615, kjer med drugimi pričami omenja "ser Suargenta de Tarsio".

²⁵⁸ G. de Tutto rodbini Tarsia posveča precej pozornosti in jo označuje kot eno najstarejših in najuglednejših koprskih plemiških rodbin, ki naj bi jo zasledili že v dokumentih iz 12. oziroma 13. stoletja. V seznam koprskega plemstva so leta 1431 vpisali Varietusa de Tarsio, leta 1478 pa so bili proglašeni za palatinske grofe Svetega rimskega cesarstva, kot navaja Manzuoli (1611). Med titularno plemstvo z grofovskim naslovom jih je Beneška republika uvrstila leta 1726. Leta 1421 so pridobili fevd Dol in Labor, leta 1650 pa še Pregaro in Sv. Anton. Beneški republiko so dali dva dragomana in enajst kapitanov, koprski komuni pa dvajset sindikov (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 76).

²⁵⁹ Tudi ta Agostinov podatek, ki ga povzema po P. Petroniu, ne ustreza zgodovinskim dejstvom. Po dolgotelnem opravljanju funkcije velikega dragomana na turškem dvoru, je Tomaso Tarsia ostal v službi Beneške republike vse do meseca marca 1716, ko je njegovo delo prevzel Gian Rinaldo Carli. Tomaso je umrl v Carigradu, vendar G. Paladino v svojem delu *Due dragomani veneti a Costantinopoli*, Nuovo Archivio Veneto, n.s. XVII (1917), XXXIII, I, 183-200, ne poroča o njegovi nasilni smrti (GARDINA Edvilijo, *Koprška družina Tarsia v službi Beneške republike* cit., str. 132).

²⁶⁰ Korigirati je potrebno tudi to navedbo. Cristophoro Tarsia je v imenu celotne rodbine sestavil prošnjo na beneški urad *Magistrato Supremo sopra Feudi* in jo prinesel v Benetke dne 9. januarja 1726 (in ne 1720 kot navaja Agostino), da ga skupaj z očetom in očetovim bratrancem Giovanniem vpíšejo med plemiče z nazivom grofov, iz nadaljevanja prošnje pa razberemo, da je kot dokazila priložil tudi avtentično diploma in vseni rodovno deblo. Že naslednjega dne so bili navedeni člani rodbine Tarsia vpisani v *Libro dei Titolati* z vsemi privilegiji, ki jih je prinašal naslov grofa. Tri dni kasneje je bil o potrjenem plemiškem naslovu obveščen tudi tedanji koprski podestat in kapitan Zuanne Renier, v dopisu pa je bilo določeno, kako mora ravnati z bratrančema Tarsia in vseni njunimi zakonitimi potomci. Naslovu grofov Svetega rimskega cesarstva, ki naj bi ga družina dobila že v drugi polovici 15. stoletja in je

Verzi - Ta družina odličnih posameznikov je že sedem stoletij zapored lastnica fevda sv. Ivana Kornetskega med Umagom in Dajlo, ki ga je leta 1106 oglejski patriarh Odorik podelil *Franciscum de Vertiis nobilem Justinopolis civitatis[...] cum mero et mixto imperio*²⁶¹. Družina je bila z velikimi častmi navedena v dokumentih 13. stoletja s strani Koprške republike. Vedno je bila v koprskem Konzulatu iz roda v rod. Našel sem tudi nekatere pripadnike z vojaškimi odličji v službi Benetk²⁶². Eden med njimi je služil v Franciji, drugi pa pri Savojskih. Pravijo, da sta se brata v 16. stoletju bojevala skupaj (o tem naj bi pričala neka slika v stolnici, ki pa je izgubljena) v vojski ne da bi se prepoznala²⁶³. Te navedbe imam od ljudi,

84

ki so to sliko videli²⁶⁴. Ne spominjam se na [...] Poročna pogodba Marie Spelati s Colmanom Vergerijem. Mislim sem, da je Verzi, pa ni bil, vendar sem se premislil, ko sem v prvi knjigi testamentov na str. 129 zasledil testament z dne 14. januarja 1414, ki ga je zapustil *Randolphe de Ottach de Capodistria Nobilis Dna Maria uxor strenui et potentis militis Dni Caroli Zeni civis venetus etc.* Veljalo je prepričanje, da je ta družina sklenila nekakšno neplodno zaveznitvo z največjim admiralom Beneške republike in njenim resničnim in izkušenim herojem²⁶⁵.

---

vsebovala številne privilegije, pa se je morala odreči (GARDINA Edvilijo, *Koprška družina Tarsia v službi Beneške republike* cit., str. 110-111).

²⁶¹ G. de Totto naglašja, da je bilo najstarejše fevdalno gospostvo ono na območju Sv. Ivana (S. Giovanni della Cornetta), ki ga je leta 1106 patriarh Odorik I. iz vrst koroških vojvod podaril Francescu Verziju (Guerciju) z jurisdikcijo in desetini (DE TOTTO Gregorio, *Feudi e feudatari nell'Istria veneta*, v "Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria", vol. LI-LII (1940), Parenzo, str. 55-108), ter jo je njegovim potomcem potrdila tudi Beneška republika, kot navaja A. Marsich (MARSICH Angelo, *Effemeridi istriane, raccolte dall'abate Angelo Marsich di Capodistria e pubblicate la prima volta nel periodico "La provincia dell'Istria" anno XIV*, Capodistria, Stab. tip. B. Appolonio, 1880; idem, *Saggio di annali istriani del secolo XIII dall'anno 1200-1234 e pubblicati la prima volta nel periodico "La Provincia dell'Istria" anno XV*, Capodistria, Tip. Carlo Priora, 1884; idem, *Saggio di annali istriani del secolo XIII dall'anno 1235-1286, e pubblicati la prima volta nel periodico "La Patria" anno II. e III.*, Capodistria, Tip. Carlo Priora, 1886 (III. Documenti, A. Concessione in feudo a Francesco Verzi del Castello di S. Giovanni della Cornetta, 1106).

²⁶² Označuje jo tudi kot najstarejšo in najuglednejšo med koprskimi plemiškimi družinami (nekdanj bolj znano s priimkom Guerci), ki jo najdemo že v dokumentih iz 12. in 13. stoletja z nazivom grofov. Bili so poznani tekmeči družine Vittori, ki se je zato odselila na grški otok Krf, bili pa tudi med pglavitnimi upornimi koprskimi družinami leta 1348. V seznam koprškega plemstva so leta 1431 vpisali Almericusa de Verzilisa, leta 1457 pa jih je s cesarsko diploma Friderik III. uvrstil med palatinske grofe Svetega rimskega cesarstva.

Giovanni Verzi je bil, kot navaja P. Stancovich, junaški sopracomito pri zavzetju Marana leta 1541, Scipione Verzi, komandir pehote in konjenice na Raspu leta 1623, se je odlikoval leta 1647 v kretske vojni, kapitana Onofrio in Rinaldo Verzi pa sta v tej vojni tudi padla ob obleganju Skadra. Annibale Verzi, kapitan rednih pehotnih enot se je odlikoval leta 1657 pri Kotorju, Perastu, Budvi in Risnju. Med kapitani sta bila tudi Marco in Francesco Verzi, Valerio pa se je skupaj s sinom odlikoval ob napadu na Singh (?) in leta 1687 ob smrti Verza di Verzija postal gastald nad enajstimi vasmii na Krasu, leta 1696 pa so ga poslali kot kapitana lahkkih enot in ordonančnika v Rasp (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 83).

²⁶³ O tem pri G. de Tottu in ostalih avtorjih, ni podatkov.

²⁶⁴ Tudi te Agostinove navedbe ni mogoče preveriti.

²⁶⁵ G. Caprin govori zgolj o tem, da se je Maria iz družine Giovannija Spelattisa leta 1415 poročila s Carlom Zenom, slavnim beneškim admiralom in zmagovalcem nad Genovežani ("Questa famiglia habitò un tempo in

Vittori - V prvi knjigi dukalov v Uradu sindikov na strani 33 sem naletel na Antonia Vittorija, enega od štirih sodnikov Kopra, ki so leta 1419 sklenili mirovno pogodbo med Kopro in koroškim palatinskim grofom, goriškim in tirolskim grofom²⁶⁶. Isto tam na strani 53 *M.o. Victor de Victoribus* je za tri leta postal rektor šole v Kopru s fiksno pogodbo z dne 24. oktobra 1523. Leta 1447 je beneški Senat Bonu Vittoriju potrdil lastništvo fevda nad krajem sv. Peter, kakšnih 4 - 6 km od Kopra proti Šmarjam kot nagrado za njegovo obrambo Creme²⁶⁷. Ta družina ima od takrat v neprekinjeni lasti omenjeni fevd. Vedno je bila stalno prisotna v mestnem Konzulatu iz roda v rod, ne vem pa, da bi zasedala kakšno pomembnejšo mesto v državni službi po tem obdobju²⁶⁸.

Zarotti - Vse kar sem vedel o tej družini, sem že napisal v poglavju o literaturi. V 15. stoletju je iz njenih vrst izšel rektor padovanske univerze. V drugi knjigi testamentov v vicedomeriji na str. 241 sem zasledil

85

8. avgusta 1475 testament *Nobilis Dna. Zoia uxor viri egregii Petri Pauli de Zarottis civis et mercator Justinopolis*. Leta 1582 je slavni profesor medicine na padovanski univerzi Leandro Zarotti, kupil od plemiške družine Neuhaus posesti Hrastovelj in Podpeči na ozemlju Kopra in jih njegovi potomci posedujejo še danes²⁶⁹. V zadnjem stoletju je Giacomo Zarotti v stolni cerkvi osnoval kanonikat s plačilom 1.500 piemontskih lir, torej 600 domačih dukatov za svojo družino in svoje bližnje sorodnike²⁷⁰. Pozabil

---

Giustinopoli nell'Istria, e fu annoverata fra le più nobili di quella città. Mentre ivi dimorasse Giovanni de Spaladi Cavaliere, diede in consorte Maria sua figliuola a Carlo Zeno nobile Veneto Procuratore di S. Marco, e Generale dell'Armata della sua Repubblica contro I Genovesi, con dote di tredici mille settecento e cinquanta ducati d'oro"; CAPRIN Giuseppe, *L'Istria Nobilissima* cit., II., str. 268-269).

²⁶⁶ Agostinove navedbe ni mogoče preveriti.

²⁶⁷ Beneška *Signoria* je leta 1447 plemiški družini Vittori dejansko vasi sv. Peter in Krkavče dodelila kot nagrado za njeno pomoč pri obleganju in osvojitvi Crème, Agostino pa ne omenja, da je v začetku leta 1540 začelo prihajati do sporov s podložnimi kmeti, ker so Vittoriji poleg desetine zahtevali še 60 dukatov letnega plačila (*Il perpetuo appannaggio di annui 60 ducati*), ki pa je iz leta v leto naraščalo. Pravda se je vlekla skoraj dvesto let, torej vse do začetka leta 1713, ko je koprška komuna sporočila krkavškemu županu Gregorju Petrinji, da so kmetje izgubili pravdo. Zaradi prevelikega izkoriščanja so se številni kmetje že po letu 1708 začeli izseljevati, razlogi za izžemanje pa so bili tudi v težkem gospodarskem stanju, zaradi česar so se dohodki fevdalnih plemiških družin precej zmanjšali (PARENTIN Luigi, *Incontri con l'Istria: la sua storia e la sua gente*, Trieste, 1992, Edizioni Lint, str. 15-17).

²⁶⁸ G. de Totto jo prišteva med stare in ugledne koprške družine, katere začetnik naj bi bil ser Simone Vittori iz leta 1329. V seznam koprškega plemstva so leta 1431 vključili Victoriusa de Victore, kot omenja Manzioli (1611). Ena od družinskih vej naj bi leta 1373 zaradi sporov z družino Verzi, kot omenjeno, emigrirala na otok Krf. Iz tega rodu naj bi izviral grof Giovanni Capo d'Istria, prvi guverner svobodne Grčije (KOVAC-ARTEMIS Tita, *Grški fejki: življenje Joannisa A. Capodistriasa (1776-1831), prvega grškega predsednika*, Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2003).

²⁶⁹ G. de Totto navaja, da je gospostvo Hrastovlje, ki je bilo v lasti družine Neuhaus, leta 1581 kupila koprška družina Zarotti in ga je posedovala še v 17. stoletju. Fevdalne pravice nad Hrastovljami naj bi po navedbah G. F. Tommasinija, imela tudi družina Vergerio (DE TOTTO Gregorio, *Feudi e feudatari nell'Istria veneta* cit., str. 71).

²⁷⁰ Po P. Naldiniju, kot že omenjeno, je škof Giacomo Zarotti ustanovil nov kanonikat oziroma podal predlog, da na mesto kanonika, čigar mesto je ostalo nezasedeno, izbere člana ene od petih koprških plemiških družin: Gavardo,

sem omeniti, da se je proti sredini 16. stoletja eden od Zarottijev z opremljeno galejo in moštvo, ki ga je najel za lasten denar, udeležil križarjenja ob istrski obali in po tržaškem zalivu proti sovražnikom države. Ravno tako sem izgubil iz vida, da je na str. 124 tiskanega mestnega statuta, omenjen neki Nicolò Zarotti, eden od štirih koprskih odposlancev v Benetkah z namenom, da bi leta 1423 od Senata dosegel obnovitev Občinskega sveta mesta. Od tedaj dalje je bila ta družina nenehno prisotna v mestnem Konzulatu iz roda v rod²⁷¹.

Nikoli nisem želel govoriti o palatinskih grofih, ki so ji pripadale družine Verzi, Petronio, Tarsia in Zarotti in so dve stoletji posedovale listino o imenovanju²⁷², do tega dvočlnega dokumenta, ki naj bi ga izdal cesar Karel IV. družini sv. Križa v Padovi. Ti domnevni grofje so zakonito priznavali svoje nezakonske otroke v Kopru in jim dajali notarska potrdila, toda na srečo je ob pričetku prejšnjega stoletja beneška vlada prepovedala take zlorabe.

86

Mesto Koper je imelo neprekinjene odnose s Piemontom od sredine 15. stoletja do konca 16. stoletja. Leta 1422 je Giacomo de Langusco pripomogel k temu, da so relikvije sv. Nazarija iz Genove vrnili v Koper ter je za nadomestilo zaprosil in dosegel vključitev v občinstvo mesta²⁷³. V istem stoletju je bila vanj vključena tudi družina Tornielli iz Novare in sem se slavnemu očetu Cristoforu nekoliko posvetil že v poglavju o duhovščini. Neki pripadnik družine Tarsia je bil general v službi kralja Filiberta I., ki je njegovemu bratu podelil nadarbino v katedrali v Vercelliu. Slavni Girolamo Muzio je bil povezan z Emmanuelom Filibertom. Omenjal sem vam tudi enega od Verzijev, ki je služil v enotah kraljeve hiše. Obstaja tudi posebna veja po-

---

Zarotti, Grisoni, Vergerio in Marensi, če pa bi vse te izumrle, naj bi ta čast prešla na kakšno drugo družino v mestu, vendar le pod pogojem, da bi bila članica Velikega sveta. Ne glede na svoj priimek pa bi moral izbranec prevzeti mesto Zarottijevega kanonika, da pa bi za zmeraj in v celoti zagotovil spoštovanje teh določil, je kanonikat postavil pod varstvo vsakokratnega škofa. Naldinijeva navedba se torej razlikuje od Agostinove, ki pa ne citira vira na podlagi katerega jo je v svojem rokopisu navedel (NALDINI Pavel, *Cerkveni krajepis* cit., str. 90).

²⁷¹ G. de Tutto navaja, da so v seznam koprškega plemstva leta 1431 kot prvega predstavnika družine vpisali Petrusa Paulusa Zarottija, omenja pa jo tudi Manzuoli (1611). Leta 1650 so bili Zarottiji fevdalni gospodje Hrastovelj, družina pa je izumrla na začetku 19. stoletja (DE TOTTO Gregorio, *Feudi e feudatari nell'Istria veneta* cit., str. 86).

²⁷² Grofje so se nekaj med seboj ločevali po svojih grofovskih naslovih cesarskega izvora, in sicer kot palatinski grofje Svetega rimskega cesarstva, ki so jih v Kopru, kot že omenjeno, predstavljale družine Carli, Sabini, Verzi, Tarsia, Petronio in Scampicchio. Zgoraj navedeni grofje so vse do ustanovitve kolegija notarjev (1598) izdajali notarske privilegije, proti čemur se je beneška oblast vztrajno borila vsaj od leta 1557 dalje, ko je bil izdan dekret, da ne sme nihče opravljati notarskega poklica brez potrditve beneškega Senata in velikega kanclerja ter da se morajo na območju Beneške republike vsi podpisovati v imenu beneške oblasti (DAROVEC Darko, *Vicedomini, notarij in kancelarji med poklicem in oblastjo v severni Istri* v "Acta Histriae", 1. 2 (1994), št. 3, Koper, str. 37-54).

²⁷³ G. de Tutto v svojem delu družino Languschi omenja kot izumrlo in zgolj toliko, da gre za staro koprsko družino in da so v seznam plemstva leta 1431 vpisali Jacoba de Languschisa (DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria* cit., str. 49).

tomcev iz Valperge, ki se je ustalila v Kopru in je ta linija še vedno prisotna, vendar le v sloju paolanov z imenom Valperga²⁷⁴.

Te Cavresanerie sem pričel snovati ne zaradi osebne zabave, temveč za oddih, in če bi vedel, da bodo postale tako dolge, se jih ne bi lotil. Sedaj, ko je delo končano, ugotavljam, da sem v njem zbral vrsto raznih podatkov o mestu, ki se ne smejo izgubiti in vas prosim, da mi jih vrnete ob vašem odhodu. Obljubim vam, da se ne bom nikoli trudil izpopolnjevati, urejati in popravljati tega spisa, ker me je preveč dolgočasil, da bi se vrnil nanj in spet zapravljaj svoj čas, brez koristi za javnost ali za vas; vi imate šestkrat

87

več časa, kot ga potrebujete med svojim bivanjem, ki se bo, upam, podaljšalo, da bi lahko ostali še nekaj časa v naši bližini.

---

²⁷⁴ Te navedbe ni zaslediti pri G. de Tottu in drugih lokalnih zgodovinarjih oziroma korografih.

VIRI IN BIBLIOGRAFIJA

- Archives Départementales de la Haute-Savoie, État civil Morillon, EDEPOT 190 GG 8 (1727-1793).
- Archivio di Stato di Trieste, Archivio Lonza, b. 14, f. 182, "Curiosités de Capodistria pour mon ami M.r l'abbé Borrd" (1940 cca).
- Archivio di Stato di Venezia, Comune di Capodistria, fasc. 1515, 170-172, Lettere di Bard ad Agostino Carli-Rubbi (1797-1798).
- Državni arhiv u Pazinu, Obitelj Carli, kut. 1, "Popis ostavštine Carli koju dosadašnji upravitelj C. Combi predaje na upravljanje novom upravitelju G.A. Baldiniju" (1818).
- Pokrajinski arhiv Koper, Občina Koper, a.e. 161 korespondenca Tomasa Lucianija (1879).
- Pokrajinski arhiv Koper, Rodbina Favento (1600-1826), "I tesori d'arte in Capo d'Istria. Memorie storiche di Gedeone Pusterla" (s.d.).
- Pokrajinski arhiv Koper, Rodbina Gravisi (1440-1933), a.e. 10, 26, korespondenca med Girolamom Gravisijem in Agostinom Carli-Rubbijem (1794).
- Škofijski arhiv Koper, Župnija Koper, Mrliška knjiga VI. (1740-1772).
- AA.VV., *Krstilnica sv. Janeza Krstnika-rotunda karmelske Matere božje v Kopru / Il Battistero di San Giovanni Battista-rotonda della Madonna del Carmine di Capodistria / Baptistery of St. John the Baptist-Rotunda of our Lady of Mount Carmel in Koper, razni avtorji*, v "Annales. Anali za istrske in mediteranske študije", Series Historia et Sociologia, l. 7 (1997), št. 1, Koper, str. 75-104.
- ALBERI Dario, *Istria. Storia, arte, cultura*, Trieste, Lint, 2001.
- ALISI Antonio, *Il Duomo di Capodistria*, Roma, Castelli, 1932.
- APOLLONIO Almerigo, *L'Istria veneta dal 1797 al 1813*, Gorizia, Libreria Editrice Goriziana, 1998.
- BABUDER Giacomo, *Cenni intorno alla vita ed agli scritti del marchese Girolamo Gravisi*, v "Atti dell'i.r. Ginnasio superiore di Capodistria", anno scolastico 1867-68 (1868), Capodistria, str. 3-46.
- BERTOŠA Miroslav - MATIJAŠIĆ Robert (ur.), *Istarska enciklopedija*, Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005.
- BIASIOLO Eliana - ROSSETTO Luca, *L'Archivio di Stato di Venezia: l'istituzione e la sede*, v: R. Santoro - P. Benussi - A. Pelizza (ur.), *Farsi storia: per il bicentenario dell'Archivio di Stato di Venezia 1815 - 2015*, Venezia, Scripta Edizioni, 2015, str. 249-270.
- BONIFACIO Marino, *Cognomi di Capodistria. Origine, storia ed evoluzione di alcuni cognomi capodistriani e dell'Istria*, Pirano, Società di Studi storici e geografici Pirano, 2011.
- BONIN Zdenka - ROGOZNICA Deborah, *Koprška pisna dediščina. Od hrambe javnih dokumentov do ureditve zgodovinskega arhiva*, Koper, Pokrajinski arhiv Koper, 2010.
- BONIN Zdenka - ROGOZNICA Deborah, *Koprška rodbina Grisoni in njene sorodstvene povezave*, Koper, Pokrajinski arhiv Koper, 2016.
- BONIN Zdenka - ROGOZNICA Deborah, *Rodbina Gravisi. Inventar fonda v Pokrajinskem arhivu Koper (1440-1933)*, Koper, Pokrajinski arhiv Koper, 2012.
- BONIN Zdenka, *Bratovščine v severozahodni Istri v obdobju Beneške republike*, v "Acta historiae artis Slovenica", l. 21 (2016), št. 2, Ljubljana, str. 35-53.
- BRATOŽ Rajko - PERŠIČ Janez, *Koprška cerkev skozi stoletja*, v: M. Guštin (ur.), *Prispevki k zgodovini Kopra / Contributi per la storia di Capodistria*, Ljubljana, Pokrajinski muzej Koper, 1989.

- BRATOŽ Rajko, *Koprška škofija od prve omembe (599) do srede 8. stoletja*, v "Acta Histriae", l. 9, (2001), št. 1, Koper, str. 37-64.
- BURRA Alessandro, *Ricostruzione interpretativa del rito di investitura del podestà di Capodistria durante il periodo della Repubblica di Venezia*, v "Acta Histriae", l. 32 (2024), št. 1, Koper, str. 1-62.
- CABURLOTTO Luca, *Un monumento di storia topografica: la pala di Vittore Carpaccio per S. Francesco a Pirano (1518)*, v: M. Saccara (ur.), *Arheološka topografija Istre / Topografia archeologica dell'Istria. Liber amicorum Matej Župančič*, Koper - Capodistria, Histria Editiones, 2023, str. 223-234.
- CANNARELLA Cinzia, *Archivio Lonza, 1915-1980 (con documenti dal 1366)*, inventario, n. 95, Trieste, Archivio di Stato di Trieste, ms., 1994.
- CANNARELLA Cinzia, *L'archivio di Benedetto Lonza*, v "Atti della Società per la preistoria e protostoria della regione Friuli-Venezia Giulia", vol. VII (1992), Trieste, vol. VII, 1992, str. 221-266.
- CAPRIN Giuseppe, *L'Istria Nobilissima*, Trieste, Libreria internazionale Italo Svevo, 1905.
- CARLI Gian Rinaldo, *Della Patria degl'Italiani*, v: *Delle opere del signor commendatore don Gianrinaldo Conte Carli*, tomo IX, Milano, Imperial monistero di S. Ambrogio maggiore, 1785.
- CARLI Gian Rinaldo, *Delle antichità di Capodistria* (izv. izd. Venezia, 1743), Ristampa anastatica, Capodistria, Comunità degli Italiani di Bertocchi, Centro Italiano "Carlo Combi" Capodistria, 2020.
- CASTELLANI Francesca - CASADIO Paolo (ur.), *Histria. Opere d'arte restaurate: da Paolo Veneziano a Tiepolo*, Milano, Electa, 2005.
- CAVAZZANA ROMANELLI Francesca, *Archivistica giacobina. La municipalità veneziana e gli archivi*, v: G. De Rosa - F. Agostini (ur.): *Vita religiosa e cultura in Lombardia e nel Veneto nell'età napoleonica*, Roma-Bari, Laterza, 1990, str. 325-344.
- CELLA Sergio, *Stefano Carli*, v: *Dizionario biografico degli italiani*, vol. 20, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana, 1977, str. 175-176.
- CERKVENIK Mojca, *Intorno la difficoltà di ben tradurre (1743): Gian Rinaldo Carli e la traduzione*, v "Annales. Anali za istrske in mediteranske študije", Series Historia et Sociologia", l. 32 (2022), št. 3, Koper, str. 321-332.
- CERVANI Giulio, *Momenti di storia e problemi di storiografia giuliana*, Civiltà del Risorgimento, 48, Udine, Del Bianco Editore, 1993.
- CHERINI Aldo, *Agostino Carli-Rubbi: Curiosités de Capodistria*, Autoedizione, 1963.
- CHERINI Aldo, *Chiesa e convento di San Francesco a Capodistria*, Autoedizione, 1996.
- CHERINI Aldo, *Decorazione murale dipinta in Palazzo Tacco*, Autoedizione, 1952.
- CHERINI Aldo, *I Servi di Maria a Capodistria. Da convento a caserma e a ospedale*, Autoedizione, 1995.
- CHERINI Aldo, *Il conte Agostino Carli Rubbi (1748-1825)*, Autoedizione, 2003.
- CHERINI Aldo, *Schematismi e organigrammi delle amministrazioni, uffici, enti vari di Capodistria*, Autoedizione, 1992-2006.
- CIGLIČ Zvona, *Način življenja, običaji in gospodarska dejavnost mesta v 19. stoletju*, v: S. Žitko et al. (ur.) *Koper*, Koper, Skupščina občine Koper, 1992, str. 125-141.
- COVA Ugo, *La Signoria di Schwarzenegg. Un feudo goriziano sul Carso alle porte di Trieste (XIV - XIX secolo)*, Udine, Del Bianco editore, 2009.
- CRAIEVICH Alberto, *Bartolomeo Nazzari (?), (1693-1758), Ritratto del marchese Antonio Gravisi (?)*, v: G. Pavanello - M. Walcher (ur.), *Istria. Città maggiori. Capodistria, Parenzo, Pirano, Pola. Opere d'arte dal Medioevo all'Ottocento*, Trieste, Università degli Studi di Trieste, Edizioni della Laguna, 1999, str. 112-113.

- CRAIEVICH Alberto, *Pittore locale, secolo XVII, Veduta della città di Capodistria*, v: G. Pavanello - M. Walcher (ur.), *Istria. Città maggiori cit.*, str. 99.
- CRNKOVIĆ Goran, *Administrativno-teritorijalno ustrojstvo upravnih i sudbenih oblasti u Istri u vrijeme nje-ne političke integracije 1797-1825*, v "Problemi sjevernog Jadrana", br. 6 (1988), Rijeka, str. 190-227.
- CUNJA Radovan (ur.), *Koper med Rimom in Benetkami. Izkopavanje na vrtu kapucinskega samostana / Capodistria tra Roma e Venezia. Gli scavi nel convento dei Cappuccini*, Ljubljana, Pokrajinski muzej Koper, 1989.
- CUNJA Radovan, *Poznorimski in zgodnesrednjeveški Koper. Arheološko izkopavanje na bivšem kapucinskem vrtu v letih 1986-1987 v luči drobnih najdb 5. do 9. stoletja / Capodistria tardoromana e alto-medievale. Lo scavo archeologico nell'ex orto dei Cappuccini negli anni 1986-1987 alla luce dei reperti dal V al IX secolo d. C.*, Koper - Capodistria, Znanstveno-raziskovalno središče - Pokrajinski muzej Koper - Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 1996.
- CUNJA Radovan, *Prispevek Gian Rinalda Carlija k arheološko-zgodovinskim raziskavam Istre*, v "Acta Histriae", l. 5 (1998), Koper, str. 51-58.
- ČORALIĆ Lovorka, *Iz prošlosti istočnog Jadrana - tragom iseljenika iz grada Ulcinja u Mlecima*, v "Povijesni prilozi", g. 23 (2004), br. 27, Zagreb, str. 37-56.
- ČORALIĆ Lovorka, *Tragom barskih patricija u Mlecima (kraj XIV. st. - XVI. st.)*, v "Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru", sv. 48 (2006), Zadar, str. 231-261.
- DAROVEC Darko, *Davki nam pijejo kri. Gospodarstvo severozahodne Istre v novem veku v luči beneške davčne politike*, Knjižnica Annales Majora, Koper, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko Koper, 2004.
- DAROVEC Darko, *Koprška škofija in Slovani od srednjega do novega veka*, v "Acta Histriae", l. 9 (2001), št. 1, Koper, str. 73-120.
- DAROVEC Darko, *Kratka zgodovina Istre*, Koper, Založba Annales, 2008.
- DAROVEC Darko, *Notarjeva javna vera. Notarji in vicedomini v Kopru, Izoli in Piranu v obdobju Beneške republike*, Knjižnica Annales, 7, Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 1994.
- DAROVEC Darko, *Od prihoda Slovanov do propada Beneške republike 1797*, v: S. Žitko (ur.), *Kraški rob in Bržanija: zbornik v počastitev 500-letnice fresk v Hrastovljah*, Koper, 1990.
- DAROVEC Darko, *Petrpilosa. Grad, rodbina, fevd in markizat*, Koper, Založba Annales, 2007.
- DAROVEC Darko, *Vendetta in Koper 1686*, Koper, Annales press, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2018.
- DAROVEC Darko, *Vicedomini, notarji in kancelarji med poklicem in oblastjo v severni Istri*, v "Acta Histriae", l. 2 (1994), št. 3, Koper, str. 37-54.
- DAROVEC Darko, *Vojaška organizacija v beneški Istri v 16. stoletju*, v: K. Knez (ur.), *Lepantska bitka in Istra / La battaglia di Lepanto e l'Istria*, Acta Adriatica, 1, Pirano 2002, str. 23-37.
- DE FRANCESCHI Camillo, *Saggi e considerazioni sull'Istria nell'alto medioevo*, v "Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria", vol. XVI, NS (1968), Venezia, str. 17-37.
- DE GRAVISI Giannandrea, *Scritti editi*, ur. M. Grisoni, Fonti e studi per la Storia dell'Adriatico Orientale, vol. IV-2, Pirano, Società di Studi storici e geografici Pirano, 2015.
- DE STEFANO Francesco, *Appunti sul pensiero politico di G. R. Carli*, v "Archeografo Triestino", s. IV, vol. VII (1944), Trieste, str. 120-148.
- DE TOTTO Gregorio, *Feudi e feudatari nell'Istria veneta*, v "Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria", vol. LI-LII (1940), Parenzo, str. 55-108.

- DE TOTTO Gregorio, *Il patriziato di Capodistria*, v "Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria", vol. XLIX (1937), Parenzo, str. 71-158.
- DE VERGOTTINI Giovanni, *Per la revisione delle liste cronologiche per l'Istria medievale. Prospetto delle singole autorità investite di pubblici poteri e note esplicitate*, v "Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria", vol. XLIX (1937), Pola, str. 66-67.
- DECARLI Lauro, *caterina del buso. Capodistria attraverso i soprannomi - necroscopia di una città*, Trieste, Italo Svevo, 2003.
- DECARLI Lauro, *Lonza, Benedetto*, v: M. Bertoša - R. Matijašić (ur.), *Istarska enciklopedija*, Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005, str. 449).
- DELBELLO Alessandro, *Cuberton. Storia di emigrazioni, di fortune e sconfitte di una famiglia istriana*, Trieste, Istituto regionale per la Cultura istrano-fiumano-dalmata, Edizioni Italo Svevo, 2004.
- DESCHMANN Sandi et al. (ur.), *L'Archivio Polesini. Lettere 1796-1798*, vol. I, Trieste, Editreg, 2004.
- FAVERO Alessandra, *Educare a governare. Il De ingenuis moribus di Pier Paolo Vergerio il Vecchio come chiave di lettura di una raccolta pedagogica umanistica*, Fonti e studi per la storia dell'Adriatico orientale, vol. VI, Pirano, Società di Studi storici e geografici, 2018.
- FLEGO Isabella, *Gian Rinaldo Carli e Girolamo Gravisi*, v "Acta Histriae", l. 5 (1998), Koper, str. 109-134.
- FLEGO Isabella, *Girolamo Gravisi. Sparso in dotte carte*, Capodistria, Edizioni Comunità italiana, 1998.
- FURLANIČ Gorazd, *Franciscejski kataster mesta Koper: osnovni kvantitativni in prostorski podatki leta 1819*, v: I. Zupanc (ur.), *Franciscejski kataster v Istri: vzpostavitev, raziskave, dediščina / Il Catasto franceschino in Istria: impianto, indagini, patrimonio / Franciskanski katastar u Istri: uspostava, istraživanja, baština*, Koper - Capodistria, Histria Editiones, 2020, str. 101-118.
- GARDINA Edvilijo, *"Alla Turca"*. *Koprška družina Tarsia v službi Serenissime*, v: C. Neumann et al. (ur.), *Podoba Turkov v Evropi 17. stoletja*, Muzej Sakipa Sabancija, 12. julij - 9. oktober 2005, Istanbul, Univerza Sabanci, 2005, str. 56-61.
- GARDINA Edvilijo, *Bartolomeo Gianelli 1824-1894*, Koper - Capodistria, Pokrajinski muzej Koper Comunità degli Italiani "Santorio Santorio" Capodistria, 1994/1995.
- GARDINA Edvilijo, *Koper. Turistični vodnik po mestu in okolici*, Koper, Založba Lipa, 1988.
- GARDINA Edvilijo, *Koprška družina Tarsia v službi Beneške republike*, v "Slovensko morje in zaledje", št. 4-5 (1981), Koper, str. 129-135.
- GARDINA Edvilijo, *Koprška rodbina Tarsia, Antonio Tarsia. 1643-1722. 350 let*, Koper, Pokrajinski muzej Koper, Zveza kulturnih organizacij Koper, 1993.
- GENTILE Attilio, *Vita triestina nell'Ottocento. La Civica Biblioteca e Giuseppe De Lugnani*, v "Archeografo Triestino", s. IV, nn. X-XI (1946), Trieste, str. 3-70.
- GILMONT Jean-François, *Les premières traductions françaises de Vergerio*, v: U. Rozzo (ur.), *Pier Paolo Vergerio il Giovane, un polemista attraverso l'Europa del Cinquecento*, Udine, Forum, 2000, str. 207-222.
- GLAVAN Mihael, *Vergerijeva dela v zbirki protestantik v NUK in drugih evropskih knjižnicah*, v "Acta Histriae", l. 8 (1999), Koper, str. 173-190.
- GLAVINA Tilen, *"Kopčan" Girolamo Muzio; pisma o renesančnem humanizmu*, v "Acta Histriae", l. 21 (2013), št. 1-2, Koper, str. 15-38.
- GLAVINA Tilen, *Mutio Iustinopolitano. Vzpon koprškega intelektualca Girolama Muzia na italijanskih renesančnih dvorih 16. stoletja*, Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales, 2021.

- GREGO Marcello, *L'attività politica di Capodistria durante il XIII. secolo*, v "Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria", vol. XLIX (1937), Pola, str. 3-46.
- GUASTALLA Luigi, *Le relazioni e le divergenze economiche fra Trieste, l'Istria e la Repubblica di Venezia* (X - XIV sec.), v "Pagine Istriane", III. serie, n. 25 (1955), Pola, str. 38-43
- GUŠTIN Mitja (ur.), *Koper med Rimom in Benetkami. Prispevki k zgodovini Kopra / Capodistria tra Roma e Venezia. Contributi per la storia di Capodistria*, Ljubljana, Pokrajinski muzej Koper, 1989.
- HOYER Sonja Ana (ur.), *V Italiji zadržane umetnine iz Kopra, Isole, Pirana / Le opere d'arte di Capodistria, Isola, Pirano trattenute in Italia*, Piran-Pirano, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota / Istituto per la tutela dei beni culturali della Slovenia, Unità territoriale - Ljubljana, Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije / Ministero per la cultura della Repubblica di Slovenia, 2005.
- INFELISE Mario, *Gian Rinaldo Carli senior, dragomanno della Repubblica*, v "Acta Histriae", I. 5 (1998), Koper, str. 189-198.
- IVETIC Egidio, *Elites urbane nell'Istria veneta dal XIV all XVIII secolo*, v: J. Mlinar - B. Balkovec (ur.), *Mestne elite v srednjem in zgodnjem novem veku med Alpami, Jadranom in Panonsko nižino / Urban Elites in the Middle Ages and the Early Modern Times between the Alps, the Adriatic and the Pannonian Plain*, Zgodovinski Časopis - Zbirka 42, Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2011, str. 71-82.
- IVETIC Egidio, *Stefano Carli, intellettuale di periferia. Note per una ricerca sulla nobiltà capodistriana del Settecento*, v "Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria", N.S., vol. 46 (1998), Trieste, str. 215-253.
- JAVORNIK Marija, *Veliki splošni leksikon*, III. knjiga, Ljubljana, DZS, 1997.
- JOPPI Antonio, *Saggio di serie dei marchesi governatori dell'Istria per i Patriarchi d'Aquileia, marchesi-principi*, v "Archeografo Triestino", vol. II (1870), str. 252-254.
- JURIČIČ ČARGO Daniela, *Dvigrad - mesto, ki ga ni več*, v "Annales. Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin", I. 1 (1991), št. 1, Koper, str. 103-110.
- KANDLER Pietro, *Codice Diplomatico Istriano*, Trieste, Editore Tipografia Riva, 1986.
- KNEZ Kristjan - VINCOLETTA Roberta (ur.), *Dal Seminario al Ginnasio "Gian Rinaldo Carli". Secoli d'istruzione a Capodistria / Od Semenišča do Gimnazije "Gian Rinaldo Carli". Stoletja izobraževanja v Kopru*, Capodistria - Koper, Ginnasio / Gimnazija Gian Rinaldo Carli - Centro italiano / Italijansko središče Carlo Combi, 2025.
- KNEZ Kristjan, *Il Municipio di Capodistria, Tomaso Luciani e l'acquisizione dei manoscritti Carli presso la famiglia De Fecondo Ronzoni di Bergamo*, v "Atti del Centro di ricerche storiche", vol. 48 (2018), Trieste - Rovigno, str. 237-263.
- KNEZ Kristjan, *La municipalità provvisoria di Venezia e l'Adriatico orientale*, v: C. Brenko et al. (ur.), *Gli ultimi giorni della Serenissima in Istria. L'insurrezione popolare di Isola del 1797*, Isola, Edizioni "Il Mandracchio", 2010, str. 57-210.
- KOŠAK Tina, *Sv. Didak iz Alkale ozdravlja bolne. Oltarna slika Pietra Mere v cerkvi sv. Ane v Kopru in njen slogovni ter ikonografski kontekst*, v "Annales. Anali za istrske in mediteranske študije", Series Historia et Sociologia, I. 26 (2016), št. 1, Koper, str. 25-42.
- KOVAČ Mojca M., *Krstilnica Sv. janeza Krstnika v Kopru / Il Battistero di San Giovanni di Capodistria / The Baptistery of St John the Baptist in Koper*, Vestnik, št. 19, Ljubljana, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2007.

- KOVAČ-ARTEMIS Tita, *Grški feniks: življenje Joannisa A. Capodistriasa (1776-1831), prvega grškega predsednika*, Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2003.
- KRAHWINKLER Harald, ... *In loco qui dicitur Riziano ... Zbor v Rižani pri Koprju leta 804. Die Versammlung in Rižana/Risano bei Koper/Capodistria im Jahre 804*, Knjižnica Annales, 40, Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper, 2004.
- KRMAC Dean - PRUNK Špela - ROGOZNIČA Deborah - SACCARA Maša - ŽITKO Salvator (ur.), *Koper. Kontrade / Capodistria. Contrade*, Koper - Capodistria, Histria Editiones, 2024.
- LAGO Luciano, *Theatrum Adriae dalle Alpi all'Adriatico nella cartografia del passato (secoli X - XVIII)*, Trieste, Edizioni Lint Trieste, 1989.
- LUCA Cristian, *Dacoromano - Italica. Studi e ricerche sui rapporti italo-rumeni nei secoli XVI-XVIII*, Accademia Romana, Centro di Studi Transilvani, Cluj-Napoca, 2008, zlasti poglavje *Il bailaggio veneto di Costantinopoli nel Cinque-Seicento: i dragomanni provenienti dalle famiglie Brutti, Borisi e Grillo*.
- LUCCHESI Enrico, *Giuseppe Camerata, 1676-1762: San Francesco confortato dalla musica degli angeli*, v: G. Pavanello - M. Walcher (ur.), *Istria. Città maggiori*, str. 83-84.
- LUCIANI Tomaso, *Fonti per la storia dell'Istria negli Archivi di Venezia*, v "La Provincia", a. 10, n. 12 (16 giugno 1876), Capodistria, str. 1857-1858.
- LUCIANI Tomaso, *Notizie e Documenti per la conoscenza delle cose istriane*, v "La Provincia dell'Istria", a. XI, n. 17 (1° settembre 1877), Capodistria, str. 132-134.
- LUCIANI Tomaso, *Notizie e documenti per la conoscenza delle cose istriane: I Bruti e I Borisi*, v "La Provincia dell'Istria", a. VII, n. 17 (1 settembre 1873), Capodistria, str. 1304-1305.
- LUDWIG Gustav - MOLMENTI Pompeo, *Carpaccio*, Milano, Hoepli, 1906.
- LUGLIO Vittorio, *L'antico vescovado giustinopolitano. Tredici secoli di storia attraverso I vescovi e le chiese dell'antica diocesi di Capodistria*, Trieste, Edizioni Luglio, 2000.
- MALCOLM Noel, *Agenti dell'Impero. Cavalieri, corsari, gesuiti e spie nel Mediterraneo del Cinquecento*, Milano, Hoepli, 2016.
- MANZUOLI Nicolò, *Nova descrizione della provincia dell'Istria*, Venezia, Bizzardo, 1611.
- MARGETIĆ Lujó (ur.), *Statut koprškega komuna iz leta 1423 z dodatki do leta 1668 / Lo statuto del Comune di Capodistria del 1423 con le aggiunte fino al 1668*, Koper-Capodistria - Rovinj-Rovigno, Pokrajinski arhiv Koper, Centro di ricerche storiche, 1993.
- MARGETIĆ Lujó, *Histrica et Adriatica. Raccolta di saggi storico-giuridici e storici*, Collana degli Atti del Centro di ricerche storiche - Rovigno, n.6, Fiume-Trieste, Unione degli Italiani dell'Istria e di Fiume, Università Popolare di Trieste, 1983.
- MARINO Rolan, *Razvoj novoveške sodne ustanove: koprsko prizivno sodišče med 16. in 18. stoletjem*, v "Acta Histriae", št. IV. (1996), Koper, 49-56.
- MARKOVIĆ Ivan - ŠTOKA Peter, *Knjižna dediščina Osrednje knjižnice Srečka Vilharja Koper / I beni librari della Biblioteca centrale Srečko Vilhar Capodistria*, Koper - Capodistria, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper, 2011.
- MARKOVIĆ Ivan, *Fondi librari e biblioteche a Capodistria*, Capodistria, Edizioni Comunità Italiana Capodistria, 2001.
- MARKOVIĆ Ivan, *La Biblioteca di Gian Rinaldo Carli. La libreria dell'Accademia de' Risorti dal 1760 al 1806*, v "Acta Histriae", l. 5 (1997), št. 1, Koper, str. 79-90.

- MARKOVIĆ Savo, *Mreža intriga. Uljcinjske obitelji i europska diplomatska povijest ranog novog vijeka*. Hrvatski glasnik, g. VIII (2010), br. 2 (57/58), Kotor, str. 48-51.
- MARSICH Angelo, *Effemeridi istriane, pubblicate la prima volta nel periodico "La provincia dell'Istria", anno XIV*, Capodistria, Stab. tip. B. Apollonio, 1880.
- MARSICH Angelo, *Saggio di annali istriani del secolo XIII dall'anno 1235-1286, e pubblicati la prima volta nel periodico "La Patria", anno II. e III.*, Capodistria, Tip. Carlo Priora, 1886.
- MARSICH Angelo, *Saggio di annali istriani del secolo XIII dall'anno 1200-1234, e pubblicati la prima volta nel periodico "La Provincia dell'Istria", anno XV*, Capodistria, Tip. Carlo Priora, 1884.
- MAYER Ernest, *La costituzione municipale dalmato-istriana nel medio evo e le sue basi romane*, in "Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria", vol. XXII (1906), Parenzo, str. 347-462.
- MENATO Sara (ur.), *Carpaccio. Sacra Conversatio. Kontekst, ikonografija, raziskave / Contesto, iconografia, indagini / Kontekst, ikonografija, istraživanja*, Koper - Capodistria, Histria Editiones, 2019.
- MICULIAN Antonio, *La controriforma in Istria*, v "Acta Histriae", l. 8 (1999), št. 1, Koper, str. 215-230.
- MICULIAN Antonio, *La riforma protestante in Istria (VIII). La Contea di Pisino e la Diocesi di Pedena nel XVI e XVII secolo*, v "Atti", vol. XVII (1986-87), Trieste-Rovigno, str. 215-238.
- MIKUŽ Janez, *Koper - Capodistria. Con il riassunto in lingua italiana*, Maribor, Obzorja, 1987.
- MIKUŽ Janez, *Stolnica v Koprju, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije*, Zbirka vodnikov, 104, Ljubljana, Obzorja, 1980.
- MILKOVIĆ Marijana, *Vicende del teatro veneziano del Settecento in relazione con l'Istria*, tesi di dottorato di ricerca, Venezia, Università Ca' Foscari, 2016.
- MLACOVIČ Dušan, *Poznosrednjeveška koprška elita in zgodovinski viri*, v: J. Mlinar - B. Balkovec (ur.): *Mestne elite v srednjem in zgodnjem novem veku med Alpami, Jadranom in Panonsko nižino*, Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev, 2011.
- NALDINI Paolo, *Corografia ecclesiastica o' sia Descrittione della città, e della diocesi di Giustinopoli, detto volgarmente Capo d'Istria*, Venezia, Albrizzi, 1700.
- NALDINI Pavel, *Cerkveni krajepis ali opis mesta in škofije Justinopolis ljudsko Koper*, ur. D. Darovec, Knjižnica Annales Majora, Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, Škofija Koper, 2001.
- NICCOLI Maria Pia, *Epistolario tra Agostino Carli-Rubbi e Giovanni Antonio Pasquali (1770-1782, 1787). Una corrispondenza d'amicizia nella seconda metà del Settecento*, v "Annales. Anali za istrske in mediteranske študije", št. 14/98, Series Historia et Sociologia, 6 (1998), Koper, str. 129-140.
- PACHERA Sergio - VESCIA Tiberio M., *I Servi di Maria in Istria*, Trieste, Edizioni Italo Svevo, 2005.
- PAHOR Miroslav, *Koprski upor leta 1348*, v "Istrski zgodovinski zbornik", l. I (1953), Koper, str. 29-68.
- PANJEK Aleksander - ŽELEZNIK Urška (ur.), *Palaca Tiepolo-Gravisi v Koprju. Odstiranje mestne zgodovine*, Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Univerzitetna založba Annales, 2015.
- PAOLETIĆ Marina, *La perduta villa Barbabianca-Gravisi a San Tomà e l'architetto Gabriel Le Terrier de Manetot*, v: M. Grison (ur.), *Gravisi. Ruolo, impegno e cultura di un casato capodistriano attraverso i secoli*, Pirano, Società di Studi storici e geografici, 2020, str. 191-214.
- PAOLETIĆ Marina, *La pianta di Giacomo Fino e il Catasto franceschino: fonti essenziali per la ricostruzione storico-urbanistica di Capodistria*, v: I. Zupanc (ur.), *Franciscejski kataster v Istri: vzpostavitev, raziskave, dediščina / Il Catasto franceschino in Istria: impianto, indagini, patrimonio / Franciskanski katastar u Istri: uspostava, istraživanja, baština*, Koper - Capodistria, Histria Editiones, 2020, str. 119-160.

- PAOLETIĆ Marina, *La villa dei Grisoni a Daila e un progetto irrealizzato di Gabriel Le Terrier de Manetot*, tesi di laurea specialistica, Università degli Studi di Udine, a.a. 2010-2011.
- PARENTIN Luigi, *Incontri con l'Istria: la sua storia e la sua gente*, Trieste, Edizioni Lint, 1992.
- PASCHINI Pio, *Riforma e controriforma al confine nord orientale d'Istria*, Roma, 1927.
- PASIAN Alessio, *Madonna con il Bambino e i santi Girolamo, Giuseppe, Rocco, Sebastiano, Nazario e Teodoro?*, v: G. Pavanello - M. Walcher (ur.), *Istria. Città maggiori cit.*, str. 41-43.
- PAVANELLO Giuseppe - WALCHER Maria (ur.), *Istria. Città maggiori. Capodistria, Parenzo, Pirano, Pola. Opere d'arte dal Medioevo all'Ottocento*, Trieste - Mariano del Friuli, Università degli Studi di Trieste, Edizioni della Laguna, 2001.
- PAZZI Piero, *Zlatarstvo*, v: S. Štefanac et al. (ur.), *Dioecesis Justinopolitana. Spomeniki gotske umetnosti na območju koprskje škofije*, Koper, Pokrajinski muzej Koper, 2000, str. 270-281.
- PETRONIO Francesco, *Cenni cronologici sul capitolo di Capodistria*, v "Archeografo Triestino", n.s. vol. VI (1879), Trieste, str. 211-238.
- PETRONIO Prospero, *Bрани della parte prima delle Memorie sacre e profane dell'Istria*, ur. F. Forlani, Capodistria, Società Italiana di Ricerca, 2001.
- PETRONIO Prospero, *Memorie sacre e profane dell'Istria*, Trieste, Tipografia Coana, 1968.
- PIPPIDI Andrei, *Tre antiche casate dell'Istria, esempi per lo sviluppo di un gruppo professionale: I dragomanni di Venezia presso la Porta*, v: M. P. Pedani - I.-A. Pop (ur.), *Dinamiche di sociabilità nel Mondo euro-mediterraneo. Gruppi, associazioni, arti, confraternite e compagnie*, Quaderni della Casa Romena di Venezia, n. 4, Bucarest-Venezia, Casa Editrice dell'Istituto Culturale Romeno, 2006, str. 61-76.
- POLI Giustino, *Le famiglie storiche di Capodistria*, v "L'Arca di Pola", a. XXVIII, (nn. 30 agosto - 5 settembre 1972), Trieste, 1978, str. 44.
- POLI Giustino, *Nobili e popolani nella Capodistria del Settecento - I sindaci del popolo*, v "Pagine Istriane", IV serie, n. 11 (1964), Trieste, str. 167-175.
- POVOLO Claudio, *Il romanziere e l'archivista. Da un processo veneziano del '600 all'anonimo manoscritto dei Promessi sposi*, Sommacampagna, Cierre Edizioni, 2004.
- PRAGA Giuseppe, *Storia di Dalmazia*, Milano, Dall'Oglio editore, 1981.
- PREMK Francka, *Medsebojni ustvarjalni vplivi Primoža Trubarja in Petra Pavla Vergerija*, v "Acta Histriae", l. 8 (1999), št. 1, Koper, str. 61-90.
- PUSTERLA Gedeone, *I rettori di Egida Giustinopoli Capo dá Istria. Cronologie, elenchi, genealogie, note ed appendice*, Capodistria, Cobol & Priora, 1891.
- PUSTERLA Gedeone, *L'accampamento militare in Prade nel 1806*, v "La Concordia. Guida per l'Istria e la Dalmazia", a. VI (1892), Capodistria, str. 55-60.
- PUSTERLA Gedeone, *La necropoli di S. Canziano nel suburbio di Capodistria. Memorie storiche con elenchi, epitafi, ecc.*, Capodistria, Cobol & Priora, 1889.
- PUSTERLA Gedeone, *S. Nazario protovescovo di Capo d'Istria. Memorie storiche con note e cronologie*, Capodistria, Cobol & Priora, 1888.
- RADOSSI Giovanni, *Monumenta heraldica Iustinopolitana. Stemmi di rettori, di famiglie notabili, di vescovi e della città di Capodistria*, Collana degli Atti Centro di ricerche storiche-Rovigno, n. 21, Rovigno-Trieste, Unione Italiana, Università Popolare di Trieste, Museo regionale di Capodistria, 2003.
- RADOSSI Giovanni, *Notizie storico-araldiche di Docastelli, sue ville e territorio*, v "Atti", vol. XXV (1995), Trieste-Rovigno, str. 139-214.

- ROGOZNICA Deborah (ur.), *Koper. Urbana geneza / Capodistria. Genesi urbana*, Koper - Capodistria, Histria Editiones, 2020.
- ROGOZNICA Deborah (ur.), *Začetki spomeniške službe v Istri / Gli inizi della tutela dei beni culturali in Istria / Počeci konzervatorske službe u Istri*, Koper - Capodistria, Histria Editiones, 2015.
- ROGOZNICA Deborah, *Nastanek in razvoj mestne knjižnice v Kopru*, v: I. Marković (ur.), *Mestna knjižnica Koper. Nastanek in razvoj Mestne knjižnice v Kopru / Biblioteca civica Capodistria. Genesi e sviluppo della Biblioteca civica di Capodistria*, Koper - Capodistria, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja - Biblioteca centrale Srečko Vilhar, 2014, str. 11-69.
- ROMANELLI Giandomenico (ur.), *Carpaccio. Vittore e Benedetto da Venezia all'Istria*, Venezia, Marsilio, 2015.
- ROZZO Ugo (ur.), *Pier Paolo Vergerio il Giovane, un polemista attraverso l'Europa del Cinquecento*, Convegno internazionale di studi, Cividale del Friuli, 15-16 ottobre 1998, Udine, Forum, 2000.
- S.A., Comitato per la celebrazione del VII centenario del suo transito (ur.), *Beato Monaldo da Giustinopoli (Capodistria) dell'ordine dei Frati Minori 1280 - 1980*, Trieste, Stella, 1980.
- SEMI Francesco - TACCONI Vanni, *Istria e Dalmazia, uomini e tempi, II: Dalmazia. Le figure più rappresentative della civiltà dalmata nei diversi momenti della storia*, Udine, Del Bianco, 1992.
- SEMI Francesco, *Capodistria, Guida storica ed artistica*, Capodistria, Cartoleria Antonio Tommasi, 1930.
- SEMI Francesco, *Capris-Justinopolis-Capodistria*, Trieste, LINT, 1975.
- SEMI Francesco, *El parlar s'ceto e neto de Capodistria*, Venezia, Regione del Veneto, 1983.
- SERAŽIN Helena, *Arhitekt Giorgio Massari (1687-1766). Sakralna arhitektura na Goriškem, v Furlaniji, Istri in Dalmaciji*, Ljubljana, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, 2007.
- SGHEDONI Sergio, *Le tredici Casate di Trieste*, Roma, Parnaso.
- SIMIČ Slobodan, *Koper na robovih stoletij*, Piran, Sijart, 2002.
- SITRAN REA Luciana, *Studenti istriani all'Università di Padova nella prima metà del Settecento*, v "Acta Histriae", l. 5 (1997), št. 1, Koper, str. 157-188.
- STANCOVICH Pietro, *Biografia degli uomini distinti dell'Istria*, vol. III., ponatis, Fiume-Trieste, Unione degli Italiani dell'Istria e di Fiume, Università popolare di Trieste, 1974.
- STANCOVICH Pietro, *Biografia degli uomini distinti dell'Istria²*, Capodistria, Priora, 1888.
- ŠAŠEL Jaroslav, *Koper / Capodistria*, v: M. Guštin (ur.), *Prispevki k zgodovini Kopra / Contributi per la storia di Capodistria*, Ljubljana, Pokrajinski muzej Koper, 1989, str. 5-14.
- ŠIROK Lea Odila, *Koprsko gledališče v 18. stoletju*, v "Annales. Anali za istrske in mediteranske študije", št. 16/99, Series Historia et Sociologia, 9 (1999), 1, Koper, str. 207-230.
- ŠTEFANAC Samo, *Sakralna arhitektura*, v: S. Štefanac et al. (ur.), *Dioecesis Justinopolitana. Spomeniki gotske umetnosti na območju koprške škofije*, Koper, Pokrajinski muzej Koper, 2000, str. 98-137.
- ŠTOKA Peter - MARKOVIĆ Ivan (ur.), *Beatus Monaldus Justinopolitanus. Summa de iure canonico*, Koper - Capodistria, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja, 2013.
- ŠTOKA Peter, *Knjižna dela koprškega škofa Agostina grofa de Brutija ter Žalni govor koprškega literata Giuseppeja Bonzija (Benetke, 1748)*, v: P. Štoka (ur.), *Palaca in družina Bruti v Kopru s knjižnimi deli škofa Agostina grofa Brutija / Il palazzo e la famiglia Bruti a Capodistria coi libri del vescovo Agostino conte Bruti*, Koper - Capodistria, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja, 2014, str. 137-171.
- ŠTOKA Peter, *Knjižnica grofa Francesca Grisonija*, v: S. Žitko - V. Miškovič (ur.), *Knjige koprškega plemiča. Knjižnica grofa Francesca Grisonija med razsvetljenstvom in risorgimentom*, Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, 2017, str. 10-17.

- ŠTOKA Peter, *Knjižnica grofa Francesca Grisonija*, v: S. Žitko - V. Miškovič (ur.), *Knjižnica grofa Francesca Grisonija med razsvetljenstvom in risorgimentom*, Skupnost Italijanov Santorio Santorio Koper, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper, Koper, 2018, str. 13.
- TEDOLDI Leo, *Pravo na območjih "Terre" in "Mar"*. Primerjava statutov "Terraferme" in statutov Kopra (15. do 18. stoletje), v "Acta Histriae", št. IV. (1996), Koper, str. 25-30.
- TIGLER Guido, *Sarkofag sv. Nazarija*, v: S. Štefanac et al. (ur.), *Dioecesis Justinopolitana*, str. 160-168.
- TOMIZZA Fulvio, *Beneška dedinja*, Trst, ZIT, 1990.
- TRAMPUS Antonio, *Tradizione storica e rinnovamento politico. La cultura nel Litorale Austriaco e nell'Istria tra Settecento e Ottocento*, Udine, Del Bianco Editore, 2008.
- UDINA Ramiro, *Il Placito del Risano. Istituzioni giuridiche e sociali dell'Istria durante il dominio bizantino*, v "Archeografo Triestino", l. 3 (1932), vol. 17 (=vol. 45), Trieste, str. 1-14.
- UROŠEVIĆ Nataša, *Reformacija u Istri - 500 godina Matije Vlačića Ilirika*, v "Annales. Anali za istrske in mediteranske študije", Series Historia et Sociologia, l. 33 (2023), št. 2, Koper, str. 253-272.
- VENTURINI Domenico, *Dall'epistolario inedito di Agostino Carli-Rubbi*, v: *Miscellanea di Studi in onore di Attilio Hortis*, Trieste, Caprin, 1910, str. 831-846.
- VENTURINI Domenico, *Guida storica di Capodistria*, Capodistria, Editore B. Lonzar, Stab. Tip. Carlo Priora, 1906.
- VENTURINI Domenico, *Il casato dei marchesi Gravisi*, Parenzo, Tipografia Gaetano Coana, 1907.
- VENTURINI Domenico, *La famiglia Albanese dei conti Brutti*, v "Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria", vol. XX (1905), Parenzo, str. 346-419.
- VERONESE Giuliano, *Podkupljivost javnih služb v beneški Istri 18. stoletja*, v "Acta Histriae", št. IV (1996), Koper, str. 83-92.
- VESEL P. V., *Nekatere ugotovitve o Slovencih v koprskih statutih*, v: *Istrski zgodovinski zbornik*, I, Koper, 1953, str. 17-28.
- VIDMAR Polona, *A series of Portraits from the Bequest of the Counts of Carli in Poreč / Parenzo and pictorial representations of Central European Envoys to the Ottoman Court*, v "Annales. Anali za istrske in mediteranske študije", Series Historia et Sociologia, l. 20 (2010), št. 2, Koper, str. 331-348.
- VOLPIS Leone, *Agostino Giovanni Carli Rubbi*, v "Pagine Istriane", a. VII (1909), n. 7 (luglio), str. 152-154.
- VOLPIS Leone, *Agostino Giovanni Carli Rubbi*, v "Pagine Istriane", a. VIII (1910), n. 4-5 (aprile-maggio), Capodistria, str. 73-92.
- VOLPIS Leone, *Agostino Giovanni Carli-Rubbi*, v "Pagine Istriane", a. VII (1909), n. 8-9 (agosto-settembre), Capodistria, str. 169-185.
- VOLPIS Leone, *Agostino Giovanni Carli-Rubbi*, v "Pagine Istriane", a. VII (1909), n. 12 (dicembre) Capodistria, str. 265-272.
- VUGA Jure, *Poskus rekonstrukcije "ciborija svetega Nazarija" v srednjeveški stolnici Marijinega vnebovze-tja v Kopru*, v "Annales. Anali za istrske in mediteranske študije", Series Historia et Sociologia, 30, 2020, 1, Koper 2020, str. 113-132.
- WALCHER Maria, *Scultore della cerchia di Tullio Lombardo, XVI secolo*, v: G. Pavanello - M. Walcher (ur.), *Istria. Città maggiori cit.*, str. 59.
- ZANIER Katharina, *Spolia. Ponovna uporaba rimskih kamnitih spomenikov v Kopru*, v M. Saccara (ur.), *Arheološka topografija Istre / Topografia archeologica dell'Istria. Liber amicorum Matej Župančič*, Koper - Capodistria, Histria Editiones, 2023.

- ZILIOOTTO Baccio, *Accademie ed accademici di Capodistria (1478-1807)*, v "Archeografo Triestino", s. IV, vol. VII = LVI (1944), Trieste, str. 116-278.
- ZILIOOTTO Baccio, *Capodistria*, Trieste, Libreria Giuseppe Mayländer, 1910.
- ZILIOOTTO Baccio, *Del conte Stefano Carli e anche di Carlo Goldoni*, v "Archeografo Triestino", s. IV, vol. XIV-XV = LXIII-LXIV (1948), Trieste, str. 273-298.
- ZILIOOTTO Baccio, *Salotti e conversari capodistriani del Settecento*, v "Archeografo Triestino", s. III, vol. III = XXXI (1906), Trieste, str. 317-340.
- ZILIOOTTO Baccio, *Trecentosessantasei lettere di Gian Rinaldo Carli Capodistriano cavate dagli originali e annotate*, v "Archeografo Triestino", III serie, vol. IV = XXXII (1908), Trieste, str. 3-105.
- ZORZI Alvise, *La Repubblica del Leone*, Milano, Bompiani, 1979.
- ZUDIČ ANTONIČ Nives - KNEZ Kristjan, *Zgodovina in antologija italijanske književnosti Kopra, Izole in Pirana*, Capodistria-Koper, Edizioni Unione Italiana, 2014.
- ZULIANI Federico, *Aurelio Vergerio incarcerato a Gorizia nel 1585*, v "Atti", vol. XLIV (2014), Rovigno-Trieste, str. 7-26.
- ŽITKO Salvator - GARDINA Edvilijo, *Capodistria. Guida della città e dintorni*, Capodistria, Lipa, 1988.
- ŽITKO Salvator - GARDINA Edvilijo, *Koper. Turistični vodnik po mestu in okolici*, Koper, Lipa, 1988.
- ŽITKO Salvator - MADER Brigitta, *Med Benetkami in Dunajem. Kulturna dediščina kot predmet nacionalnega prestiža in istrske identitete*, Koper - Čentur, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, IRRIS, 2025.
- ŽITKO Salvator - MIŠKOVIČ Veselin (ur.), *Knjižnica grofa Francesca Grisonija med razsvetljenstvom in risorgimentom*, Skupnost Italijanov Santorio Santorio, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper, Koper 2018 / *La Biblioteca del conte Francesco Grisoni tra Illuminismo e Risorgimento*, Capodistria, Comunità degli Italiani "Santorio Santorio" Capodistria, Biblioteca Centrale Srečko Vilhar Capodistria, 2018.
- ŽITKO Salvator - MIŠKOVIČ Veselin, *Knjige koprskega plemiča. Knjižnica grofa Francesca Grisonija med razsvetljenstvom in risorgimentom / La Biblioteca del Conte Francesco Grisoni tra Illuminismo e Risorgimento*, Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, 2017.
- ŽITKO Salvator et al. (ur.), *Koper*, Koper - Capodistria, Skupščina občine Koper, Lipa, 1992; idem, *Capodistria*, Koper - Capodistria, Assemblea comunale di Capodistria, Lipa, 1992.
- ŽITKO Salvator, *Beneški Koper. Izseki iz zgodovinske dediščine*, Koper - Capodistria, Histria Editiones, 2019.
- ŽITKO Salvator, *Carljevo delovanje v koprskih akademijah 18. stoletja*, v "Acta Histriae", l. 5 (1997), št. 5, Koper, str. 59-78.
- ŽITKO Salvator, *Družinska palača Tiepolo-Gravisi in njena vloga v zgodovinskih jedru Kopra*, v: M. Saccara (ur.), *Arheološka topografija Istre / Topografia archeologica dell'Istria. Liber amicorum Matej Župančič*, Koper - Capodistria, Histria Editiones, 2023, str. 241-248.
- ŽITKO Salvator, *Francesco Grisoni (1772-1841), koprski bibliofil in svetovljan, ter pomen njegove knjižnice v krogu njegovih sodobnikov*, v: S. Žitko - V. Miškovič (ur.), *Knjižnica grofa Francesca Grisonija med razsvetljenstvom in risorgimentom*, Koper, Skupnost Italijanov "Santorio Santorio" Koper, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper, 2018, str. 20-47.
- ŽITKO Salvator, *Il carigador alla foce del Risano. Gli antichi traffici marittimi e I relative approdi nel Capodistriano*, v: *Carigadori. Gli antichi approdi costieri dell'Adriatico*, Koper, Edizioni Annales, 2019.

- ŽITKO Salvator, *Justinin steber v Kopru / La colonna di S. Giustina a Capodistria*, v: K. Knez (ur.): *La battaglia di Lepanto e l'Istria / Lepantska bitka in Istra*, Piran, Comunità degli Italiani Giuseppe Tartini, 2002, str. 117-133.
- ŽITKO Salvator, *Koper. Mestne znamenitosti*, Koper, Založba Libris, 2011.
- ŽITKO Salvator, *Koprski škofija in njeno ozemlje ob koncu srednjega veka*, v: S. Štefanac et al. (ur.), *Dioecesis Justinopolitana, Spomeniki gotske umetnosti na območju koprške škofije*, Koper, Pokrajinski muzej Koper, 2000, str. 13-26.
- ŽITKO Salvator, *Koprski izobraženci in njihov prispevek k delovanju Občinske arheološke komisije*, v: D. Rogoznica (ur.), *Začetki spomeniške službe v Istri / Gli inizi della tutela dei beni culturali in Istria / Počeci konzervatorske službe u Istri*, Koper - Capodistria, Histria Editiones, 2015, str. 169-180.
- ŽITKO Salvator, *Koprski obzidni pas in mestni tloris na karti Giacoma Fina iz leta 1619*, v "Kronika" l. 37 (1989), št.1-2, Ljubljana, str. 37-45.
- ŽITKO Salvator, *La soppressione dell'Accademia dei Risorti e del Collegio dei Nobili di Capodistria nell'ambito del nuovo ordinamento politico-amministrativo francese in Istria (1806-1813)*, v: D. Visintin (ur.), *L'Istria e le province illiriche nell'età napoleonica. Nel bicentenario del Codice napoleonico (1806-2006)*, Pirano, Società di studi storici e geografici Pirano, 2010, str. 225-236.
- ŽITKO Salvator, *Listina rižanskega placita - dileme in nasprotja domačega in tujega zgodovinopisja*, v "Annales. Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin", l. 1 (1991), Koper.
- ŽITKO Salvator, *Nekdanji slikarski dekor stopnišča palače markizov Gravisi-Barbabanca v Kopru: umetniško delo kot zgodovinsko pričevanje*, v "Annales. Anali za istrske in mediteranske študije", Series Historia et Sociologia, l. 22 (2012), št. 1, Koper, str. 21-32.
- ŽITKO Salvator, *Plemiška družina Bruti in njena vloga v družbenem, verskem in kulturnem življenju beneškega Kopra*, v: P. Štoka (ur.), *Palača in družina Bruti v Kopru s knjižnimi deli škofa Agostina grofa Brutija / Il palazzo e la famiglia Bruti a Capodistria coi libri del vescovo Agostino conte Bruti*, Koper - Capodistria, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja, 2014, str. 45-106.
- ŽITKO Salvator, *Plemiška družina Tiepolo ter njena palača v družbenem in kulturnem okolju beneškega Kopra*, v: A. Panjek - U. Železnik (ur.), *Palača Tiepolo-Gravisi v Kopru*, Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Univerzitetna založba Annales, 2015, str. 39-124.
- ŽITKO Salvator, *Politični in upravni razvoj Kopra od pozne antike do konca 12. stoletja*, v: M. Guštin (ur.), *Koper med Rimom in Benetkami. Prispevki k zgodovini Kopra / Capodistria tra Roma e Venezia. Contributi per la storia di Capodistria*, Ljubljana, Pokrajinski muzej Koper, 1989, str. 29-56.
- ŽITKO Salvator, *Umetnostna in kulturna podoba skozi stoletja*, v: S. Žitko et al. (ur.), *Koper*, Koper - Capodistria, Skupščina občine Koper, Lipa, 1992, str. 125-147.
- ŽITKO Salvator, *Vloga in pomen Collegia dei Nobili v Kopru*, v "Acta Histriae", l. 2 (1993), št. 3, Koper, str. 123-132.

Povzetek

Curiosités de Capodistria. Zanimivosti o Kopru. Agostino Carli-Rubbi (Benetke, 1748 - Benetke, 1825), sin koprskega intelektualca Gian Rinalda Carlija in Paoline Rubbi je pripravil zgodovinsko-kulturni vodnik po Kopru v francoskem jeziku za svojega znanca in prijatelja Noëla Barda, meniha iz Savoje, ki je leta 1794 prišel v Koper, da bi služil kot kaplan in učitelj mladega grofa Francesca Grisonija, ki ga je spoznal v Piemontu.

Rokopis, katerega namen je bil pomagati Bardu pri orientaciji v novem okolju, opisuje kulturno dediščino mesta, njegove osebnosti, družine, politične oblasti in njihovo zgodovino ter zgodovino mesta. Rokopis se je izgubil med letoma 1877 in 1878, ko ga je imela v lasti bergamska družina Fecondo-Ronzoni, ki ga je podedovala. Tomaso Luciani, tedanji arhivar v Benetkah, je uspel pregledati izvornik in naročiti prepis, ki ga je leta 1879 izročil Občini Koper. Tudi ta kopija je izginila, najverjetneje med letoma 1888 in 1909. Okoli leta 1940 je Benedetto Lonza, knjižničar in direktor koprskega muzeja, uspel pripraviti nov rokopisni prepis, verjetno na podlagi različice, ki jo je naročil Luciani. Leta 1963 je Aldo Cherini v samozaložbi objavil tipkopisno različico, ki temelji na Lonzovem prepisu. Ti dve različici sta danes shranjeni v fondu Lonza v Državnem arhivu v Trstu, medtem ko ni znano, kje se nahaja Lucianijev prepis, še manj pa izvornik.

Agostino Carli-Rubbi je v zgodovinopisju ostal zapisan kot učenjak kritičnega duha, zapustil tudi obilico spisov in eno samo objavljeno študijo, a tudi kot kontroverzna osebnost zaradi svojih pogosto nekonvencionalnih stališč in nemirnega življenjskega sloga. Tudi zaradi tega, poleg številnih težav zaradi nedostopnosti vira in njegove problematične interpretacije, je to njegovo delo do sedaj ostalo neobjavljeno.

Rokopis je v pričujoči študiji - z vsemi vsebinskimi in jezikovnimi pomankljivostmi - preveden v slovenščino s kritičnim komentarjem in interpretacijo ter primerjavo s trenutnim poznavanjem dejstev. Predvsem pa je na tem mestu rekonstruirana njegova težavna pot, ki ji je moral slediti kot zgodovinski vir. Neglede na vse to, njegovo delo predstavlja neke vrste prvi sistematičen popis snovne in nesnovne dediščine Kopra, vključno z vidnejšimi osebnostmi in družinami tistega časa, v času ko ustanove za varstvo kulturne dediščine na istrskih tleh še niso bile vzpostavljene. Čas bo pokazal, ali bo tudi ta vir postal neobhoden pri rekonstrukciji dinamike in popisa koprške kulturne dediščine.

Riassunto

Curiosités de Capodistria. Curiosità di Capodistria. Agostino Carli-Rubbi (Venezia, 1748 - Venezia, 1825), figlio dell'illustre intellettuale capodistriano Gian Rinaldo Carli e di Paolina Rubbi redasse una guida storico-culturale di Capodistria, in lingua francese, per il suo conoscente e amico Noël Bard, frate originario della Savoia, il quale nel 1794 giunse a Capodistria per servire come cappellano e precettore del giovane conte Francesco Grisoni che aveva conosciuto in Piemonte. Il manoscritto, che aveva lo scopo di favorire Bard ad orientarsi nella nuova situazione, descrive il patrimonio culturale della città, i suoi personaggi, le famiglie, le autorità politiche e la loro storia nonché la storia della città. Il manoscritto andò perduto tra il 1877 ed il 1878 quando era in possesso della famiglia bergamasca Fecondo-Ronzoni che lo aveva ereditato. Tomaso Luciani, allora archivistica a Venezia, era riuscito a consultare l'originale e a commissionare una copia che nel 1879 consegnò al Comune di Capodistria. Anche questa copia scomparve, presumibilmente tra il 1888 ed il 1909. Intorno al 1940 Benedetto Lonza, bibliotecario e direttore del Museo di Capodistria, riuscì a redigere una nuova copia manoscritta, attingendo probabilmente alla versione commissionata dal Luciani. Nel 1963 Aldo Cherini pubblicò in autoedizione la versione dattiloscritta basandosi sulla copia di Lonza. Queste due versioni sono oggi depositate presso il fondo Lonza dell'Archivio di Stato di Trieste, mentre non è dato sapere dove si trovi la copia commissionata dal Luciani né, tanto meno, l'originale.

Agostino Carli-Rubbi è rimasto nella memoria come uno studioso dallo spirito critico, con tantissimi scritti ed un'unica opera edita, ma anche come una figura controversa, per le sue opinioni spesso non convenzionali e per la vita inquieta che condusse. Anche a causa di ciò, oltre alle numerose difficoltà di reperibilità e di interpretazione della fonte stessa, questa sua opera è rimasta finora inedita.

Il manoscritto viene qui tradotto - con tutte le manchevolezze di contenuto e linguistiche - in lingua slovena, criticamente commentato e interpretato nonché messo a confronto con le conoscenze di oggi e, soprattutto viene qui ricostruito il travagliato percorso cui ha dovuto fare fronte quale fonte storica. Al di là di tutto ciò, questo lavoro ci fornisce una specie di primo inventario sistematico del patrimonio materiale ed immateriale - ivi incluso quello dei personaggi e delle famiglie - di Capodistria, quando ancora gli istituti di tutela in Istria erano lungi dall'essere istituzionalizzati. Sarà il tempo a dimostrare se diventerà anch'esso una fonte imprescindibile nella ricostruzione delle dinamiche e dell'inventario relativi al patrimonio culturale di Capodistria.

Založnik | Editore:
Histria Editiones

Odgovorni urednik | Direttore responsabile:
Dean Krmac

Salvator Žitko: Curiosités de Capodistria. Zanimivosti o Kopru

Recenzija | Referaggio:
Marijan Bradanović, Marija Mogorović Crljenko

Korektura | Revisione:
Maja Plahutnik

Leto izida | Anno di pubblicazione: 2025

Naklada | Tiratura: 200

Naslovnica in oblikovanje | Copertina e progetto grafico:
Leon Bevk

©Humanistično društvo Histria
Società umanistica Histria
Humanističko društvo Histria

II. prekomorske brigade 69
SI-6000 Koper Capodistria

www.histriaweb.eu

ISBN 978-961-7007-18-3

Podpora | Supporto:
Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije;
Mestna občina Koper - Comune città di Capodistria

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

908(497.4Koper)

ŽITKO, Salvator

Curiosités de Capodistria = Zanimivosti o Kopru / Salvator Žitko. -
Koper : Histria Editiones, 2025

ISBN 978-961-7007-18-3

COBISS.SI-ID 266586627